

Baština Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

Arhivska zbirka Vladimira Desnice (Prilozi radu Obrovačkog odbora i ustanka u Bosni)

Ćurić, Hajrudin

Kapidžić, Hamdija

1971

Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

<https://bastina.anubih.ba/items/c9ee4464-c437-46b5-b10e-dbc9c951fcf3>

Preuzeto s Baštine Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

<https://bastina.anubih.ba/>

AKADEMIJA NAUKA I UMJETNOSTI BOSNE I HERCEGOVINE

GR A Đ A

KNJIGA XVII

ODJELJENJE DRUŠTVENIH NAUKA

KNJIGA 13.

HAJRUDIN ĆURIC

ARHIVSKA ZBIRKA VLADIMIRA DESNICE

PRILOZI RADU OBROVAČKOG ODBORA I USTANKU U BOSNI
1875 — 1878.

SARAJEVO

1971

AKADEMIJA NAUKA I UMJETNOSTI BOSNE I HERCEGOVINE

GRAD A

KNJIGA XVII

ODJELJENJE DRUŠTVENIH NAUKA

KNJIGA 13.

HAJRUDIN ĆURIC

ARHIVSKA ZBIRKA VLADIMIRA DESNICE PRILOZI RADU OBROVAČKOG ODBORA I USTANKU U BOSNI 1875 — 1878.

Urednik
HAMDIJA KAPIDŽIĆ,
dopisni član Akademije nauka i umjetnosti
Bosne i Hercegovine

SARAJEVO
1971

ACADEMIE DES SCIENCES ET DES ARTS DE BOSNIE - HERZEGOVINE

MATERIAUX

TOME XVII

SECTION DES SCIENCES SOCIALES

LIVRE 13.

HAJRUDIN ĆURIC

LE RECUEIL DES ARCHIVES DE VLADIMIR DESNICA

Contribution à l'activité du comité d'Obrovac et à
l'insurrection en Bosnie 1875 - 1878.

Rédacteur

HAMDIJA KAPIDŽIĆ,

membre correspondant de l'Académie des sciences et des arts
de Bosnie - Herzégovine

SARAJEVO

1971

SADRŽAJ

	Strana
UVOD	5
DOKUMENTI	29
ILUSTRACIJE	165
REGISTAR AUTORA	175
REGISTAR LICNIH IMENA	176
REGISTAR GEOGRAFSKIH IMENA	181

U V O D

O ustanku u Bosni (1875—1878) objavljene su dosad, pored ostalog, i dvije zapažene i opsežne studije: dra Vase Čubrilovića¹ i dra Milorada Ekmečića.² Rađene na osnovu mnogobrojnih izvora, one predstavljaju dragocjen prilog proučavanju toga perioda naše istorije i u njegovom tretiranju međusobno se dopunjuju.

Međutim, sve ono što je dosad objavljeno — nije posljednja riječ o ovoj temi. To i Ekmečić dobro konstatuje kad kaže da po »svom opštem istorijskom značaju, ustanak i danas predstavlja zahvaln predmet koji se nikako ne može iscrpsti u nekoliko istorijskih studija«.³ Ta misao istaknuta je još jače i detaljnije na drugom mjestu. »Pojam bosanski ustanak sadrži, u stvari, mnogostruk i složen splet pojava i zbivanja, sa nitima koje dosižu daleko i zadiru duboko u svojevremenu problematiku ne samo bosanskohercegovačku, srpsku, hrvatsku i jugoslovensku, nego i evropsku, neminovno, napose na ovom geografskom našem području, usko povezanu i isprepletenu sa onom prvom. I zato bosanski ustanak ostaje još uvek tema za obradu, naučnu, pa i literarnu, danu iz više aspekata, koliko kao istorijsku istinu i pravdu toliko i kao ljudski dokument«.⁴ Kada se to ima na umu, onda i objavljivanje jednog novog rada, sa priložima tome periodu naše istorije, dosad malo poznatim, ili gotovo nepoznatim, ima svoje opravdanje.

Posljednjih decenija turske vladavine Bosna i Hercegovina bila je poprište nekoliko buna i ustanaka. Svi ti pokreti imali su progresivan karakter jer su rušili dotrajali feudalni sistem. Nesređene agrarne prilike i pravna nesigurnost pokrenule su hercegovačkog i bosanskog kmeta, u ljeto 1875, u posljednji i najveći ustanak protiv Turske. U njemu se, kao organizatori, javljaju i građanski elementi nezadovoljni turskim društvenim sistemom: trgovci i malobrojna srpska i hrvatska inteligencija i dolaze jače do izražaja nacionalnooslobodilačke težnje. Vođen u fazi imperijalizma, ovaj ustanak je u kompleksu istočnog pitanja izazvao veliku istočnu krizu (1875—1878), ratove Srbije i Crne Gore protiv Tur-

¹ Vaso Čubrilović: Bosanski ustanak 1875—1878, Beograd, 1930, SКА, Посебна издања, књига LXXXIII.

² Milorad Ekmečić: Ustanak u Bosni 1875—1878, Sarajevo, 1960.

³ Ekmečić, o. c., 6.

⁴ Dr I. K.: Dva pisma Petra Uzelca (Prilog proučavanju istorije bosanskog ustanka) — Glasnik Arhiva i Društva arhivista Bosne i Hercegovine, godina I, knjiga I, Sarajevo, 1961, 311.

ske (1876—1878), kao i Rusije i Rumunije, i miješanje velikih sila u unutrašnje prilike Turske. Sve to imalo je dalekosežne posljedice koje su naročito pogodile Bosnu i Hercegovinu.

Ustanak u Bosni 1875. godine, pokrenut najprije na njenom sjevernom području, počeo je kao pobuna seljaka protiv zakupa desetine, da bi, u daljem toku, proširen i na jugozapadne dijelove, prerastao u borbu protiv cjelokupnog turskog feudalnog sistema, te borbu za socijalno oslobođenje i slobodnu nacionalnu državu. U razvoju toga pokreta, čiji su nosioci bili boračke seljačke mase sa svojim četovodama na čelu, odlučujuću riječ imalo je bosansko građanstvo iz čijih se redova uglavnom formiralo rukovodstvo ustanka.

Početak ustanka u Bosni izazvao je veliku pažnju i zainteresovanost u srpskim političkim krugovima, a njegov dalji tok bio je umnogom ovisan o stavu i držanju srpske vlade. S druge strane, i Austro-Ugarska je budno pratila zbivanja i prilike u svome susjedstvu. Bojazan od stvaranja jedne nove slovenske države na jugu Monarhije, u slučaju da razvojem događaja Bosna i Hercegovina pripadne Srbiji i Crnoj Gori, imao je za posljedicu da je austrougarska politika, i prije početka ustanka u ovim krajevima, i u toku ustanka, bila bazirana i usmjerena prema jednom cilju: okupaciji Bosne i Hercegovine. Austro-Ugarska se nikada nije odrekla te svoje političke koncepcije, bez obzira kakav je bio njen stav prema ustanku u raznim njegovim fazama. Konačno, treba imati na umu da je i Turska, protiv čijeg se zastarjelog društvenog sistema digao ustanak, preduzimala i političke mjere u obliku reformnih akata da bi smirila ustanak. Međutim, te mjere nisu uspjele. Jednom započet, ustanak je tekao, jače ili slabije, do svoga svršetka, što je ovisilo o raznim faktorima.

Poslije izbijanja ustanka u sjevernoj Bosni, po naređenju srpskog ministra vojnog, poslan je Golub Babić u Bosansku krajinu da pokrene ustanak u jugozapadnoj Bosni. Ličnost Goluba Babića, kao i njegovo djelovanje, zauzima posebno mjesto u bosanskom ustanku.

Rođen 1824. u Trubaru, u Bosanskoj krajini, Babić se u mlađim godinama bavio trgovinom stoke. U revolucionarnoj 1848. godini borio se uz Knićanina protiv Mađara, a 1851. vojevao je s Krajišnjicima protiv turske vlasti. Učestvovao je i u seljačkom ustanku 1858. u Krajini. Po ugušenju ustanka prešao je u Srbiju, gdje mu se, kasnije, preselila i porodica.⁵ Teško je bilo naći pogodniju ličnost od njega, rođenog i odrastalog na području na kome će voditi ustanak. Ocjenjujući Babićeve kvalitete, vezane za zdravu seljačku pamet, veliko životno iskustvo i hrabrost, Ekmečić dobro zaključuje da su »trezvenost krajiškog seljaka i okretnost stočarskog trgovca« stvorili od njega »nezamjenljivog vođu ustanka«.⁶ Uporedo s Babićem u Bosanskoj krajini se pojavio i Petar Uzelac, Lićanin. Sprijateljivši se s Babićem, Uzelac će, pored njega, postati glavna ličnost u vođstvu ustanka.⁷

⁵ (Красић): Устанак у Босни од 1875. до 1878. год., Нови Сад, 1884, 126, bilješka.

⁶ Ekmečić, o. c., 201.

⁷ O Petru Uzelcu biće posebno govora.

Po dolasku na granicu, početkom septembra 1875, Babić je počeo skupljati ustaničku četvu i, poslije manjih sukoba s Turcima, ulogorio se u Crnim Potocima. Tu, na prirodno zaštićenom terenu, prikupljao je ljudstvo i materijal za buduće vojne akcije. Područje Crnih Potoka ukliještilo se kao klin u austrougarsku teritoriju prema kojoj su komunikacije bile mnogo povoljnije nego prema Bosni, gdje su obronci planinskih masiva činili prirodnu barijeru. Babićeva četa, koja se za nekoliko mjeseci povećala na nekoliko stotina ljudi, postala je jezgro iz kojega se razvila glavna udarna snaga bosanskog ustanka.

Stvorivši oko sebe »Glavno upraviteljstvo južno-bosanskog ustanka«, Golub Babić je ubrzo prigrabio svu vlast, organizovao ustanike u vojne jedinice i izveo s njima nekoliko znatnijih vojnih poduhvata. Međutim, jedinstvo ustanka i vođstva nije dugo potrajalo. Među ustanicima počelo se javljati nezadovoljstvo, zatim lični nesporazumi i zadjevice. Prvi na udarcu bili su Golub Babić i Petar Uzelac. Kninski odbor za pomoć ustanicima, koji je tumačio politiku srpske vlade, i u kome je sjedio njen povjerenik Jovo Erceg Skobla, nije bio zadovoljan radom Goluba Babića i njegovom samovoljom, kao i Petrom Uzelcem, koga je napadao da radi u korist austrougarske politike i, konačno, uspio da ga udalji iz ustanka.

Nesporazumi između članova Kninskog odbora i Goluba Babića javili su se još u 1875. godini i bili su predmet jednog sastanka u Plavnom, u decembru te godine. Ali nesporazumi nisu bili izravnati i razmirice su i dalje postojale.

Babić se tužio srpskoj vladi, od koje je očekivao obećanu pomoć, da Kninski odbor nije u stanju da podmiruje potrebe ustanika i da bude od koristi ustanku. Njegova pisma vraćala je srpska vlada Kninskom odboru i tako je izbilo sukob. Nastala je kriza u ustanku.⁸ Ta kriza, ispoljavana od aprila 1876, nije bila »samo kriza vojne prirode« nego i »kriza osnovne političke koncepcije ustanka«.⁹ Prema zamisli o ustanku, koju je donio iz Srbije, Babić je »trebao da pokrene pobunu bosanskog naroda bez razlike na vjeru i klase, kako bi ona dobila vid opšteg rata protiv osmanlijske vlasti. Međutim, ostvario je seljački ustanak, koji se bez obzira na višu politiku svodio na klasni rat begova i kmetova«.¹⁰ »Zamišljen da ne bude socijalna revolucija, ustanak je u stvari trajao kao socijalna revolucija«.¹¹

Izbijanjem srpsko-turskog rata (1876) ustanak u nekim predjelima Bosne oživljava i ustanici postižu izvjesne uspjehe. Ali, s druge strane, među njima sve više jača nezadovoljstvo protiv samovolje Goluba Babića, neke čete otkazuju poslušnost i iskazuju nepovjerenje prema vođstvu ustanka. U takvom stanju zatekao je ustanak pukovnik Mileta Despotović, poslan iz Srbije.

Stupanje Srbije u rat protiv Turske (30. juna 1876) značilo je nov momenat u razvoju ustanka u Bosni. Proglašenjem ujedinjenja Bosne sa Srbijom, koje je ubrzo uslijedilo (2. jula 1876), ustanak u Bosni postao

⁸ Ekmečić, o. c., 207—208.

⁹ O. c., 210.

¹⁰ Ibidem, 208.

¹¹ Ibidem, 210.

je dio srpsko-turskog rata i, kao takav, »potpao pod izravnu upravu Ministarstva vojnog u Beogradu«. ¹² Srpska vlada poslala je pukovnika Mileta Despotovića za glavnog komandanta ustanika u Bosni. Njegov zadatak je bio da ujedini sve čete u Bosni pod jedinstvenom vojnom komandom i da njihove snage usmjeri prema određenom vojnom i političkom cilju. On je došao u ustanički logor u avgustu 1876. Te promjene imale su bitnu posljedicu: ustanak je time »izgubio karakter spontanog seljačkog pokreta« i »prestaio biti revolucija«. ¹³

Kao dugogodišnji oficir, sa iskustvom stečenim naročito u ruskoj vojsci, Despotović je tražio od ustanika potpunu poslušnost. Uveo je vojničku disciplinu i proveo uređenje jedinica. Kao namjesnik srpskog kneza u Bosni smatrao je da ima autokratsku vlast. U njegovim rukama bila je koncentrisana sva vlast, vojna, upravna i finansijska.

Po dolasku u Bosnu Despotović je uspostavio veze s odborima koji su pomagali ustanike. Izdao je jednu »Proklamaciju bosanskom narodu«, u kojoj je pozivao sve Bosance bez razlike na vjeru i stalež da mu se pridruže, garantujući im vjeru, čast i imanje. Ta akcija, koja je bila usmjerena prvenstveno prema muslimanima, i iza koje su stajali srpski službeni krugovi, nije imala uspjeha. Kao krut vojnik, Despotović nije imao mnogo takta u saobraćaju sa civilnim licima. Tokom vremena on će izazvati protiv sebe i neke četovode koji nisu mogli da podnose njegovo miješanje u sve. Pojavili su se neposlušnost i nedisciplina, sukobi zbog utajivanja plijena itd. Pred Despotovićevim despotizmom neki su napuštali ustaničke redove, drugi su prelazili preko granice.

Kako Despotovićeve akcije nisu dovele do očekivanih uspjeha, došao je uskoro u sukob i sa Kninskim i sa Obrovačkim odborom za pomaganje ustanika. Između ostalog, sumnjičio je članove odbora da nepravilno rukuju finansijskim sredstvima, a sa svoje strane nije uredno plaćao njihove račune. Jedan od uzroka nesporazuma između Despotovića i Obrovačkog odbora, izgleda, bilo je pitanje Petra Uzelca, kome Despotović nije dozvoljavao da se vrati na bosansku teritoriju, a u koga članovi Obrovačkog odbora, pored svih napadaja, nisu izgubili povjerenje. Uprkos svim tim razmiricama, sve do katastrofe ustanika u Crnim Potocima, u avgustu 1877, Obrovački odbor je nastojao da potpomogne Despotovića.

Despotović je ostao na čelu ustanka i poslije promjene politike srpske vlade prema Bosni i ustanku u vezi s prekidom ratnih operacija i uspostavljanjem mira s Turskom (u martu 1877). Ti događaji obilježavali su završetak jednog poglavlja bosanskog ustanka. ¹⁴ Srpska vlada je poslije toga digla ruke od ustanka i od Bosne. Srpsko-turski mir izazvao je ogorčenje kod bosanskih ustanika protiv srpske vlade, koju su nazivali izdajničkom. Narodu u Bosni i ustanicima ostala je jedina nada u Rusiju i ruski narod. ¹⁵

U izmijenjenoj političkoj situaciji Despotović nije mogao kao vođa ustanka da bude i dalje namjesnik srpskog kneza u Bosni. Zbog toga

¹² Ekmečić, o. c., 236—237.

¹³ Ibidem, 272.

¹⁴ Ekmečić, o. c., 285.

¹⁵ O. c., 291—292.

je dao ostavku kao srpski pukovnik, a nešto kasnije, sredinom aprila 1877, ustanici su ga proglasili za generala, glavnog komandanta bosanske vojske i vrhovnog upravitelja bosanskog naroda.¹⁶ Ovo imenovanje nije imalo nikakve političke koristi. Despotović nije preduzimao značajnije pohode i očekivao je rješenje bosanskog pitanja na rusko-turskom frontu. Poraz ustanika u Crnim Potocima bio je i kraj Despotovićeve funkcije u ustanku. To je, u isto vrijeme, predstavljalo nov momenat u daljem toku ustanka.

Porazom u Crnim Potocima ustanak u jugozapadnoj Bosni nije prestao. Obnovili su ga Golub Babić i drugi, ali ga nikad više nisu mogli podići do onog stepena i značaja koji je imao ranije. Prepušteni sami sebi, bez ikakve nade u pomoć iz Srbije, ustanici su odlučili da obrazuju privremenu bosansku vladu koja bi vodila dalju brigu o ustanku. U oktobru 1877. izabrana je u Tiškovcu »Bosanska privremena narodna vlada« sa predsjednikom Vladimirom Joninom, bratom ruskog konzula u Dubrovniku,¹⁷ koji je trebalo da bude predstavnik ruske politike. U sporu koji je nastao u vezi s tim, Jonin je dao ostavku u korist Jove Ercega Skoble i odmah se povukao iz Bosne.

Privremena bosanska vlada izdala je proglas u kome se kaže »da narod bosanski niti je kad želio, niti pak želi da postane sastavni dio ma koje države... Narod bosanski proljeva svoju krv za oslobođenje svoje od turskog robstva i želi da se ujedini sa ostalim srbskim zemljama. Ako li pak to ujedinjenje današnje politične okolnosti Evrope, po našoj želji dopustile ne bi, onda narod bosanski želi imati svoju potpunu slobodu i samoupravu a bez da se odrekne za ubuduće svojih težnja i svoga historičnog i narodnog prava za ujedinjenje svoje sa ostalim srbskim zemljama u jednu državu, koja bi mogla vremenom biti od velike koristi za obšte slavjansko pitanje.«¹⁸ U drugom proglasu ove Vlade pozivaju se Bosanci da se dignu na oružje tamo gdje se još nisu digli.¹⁹

Privremena bosanska vlada nije naišla na razumijevanje u prijestonicama srpskih zemalja — Beogradu i Cetinju. S druge strane, austro-ugarske vlasti preduzele su protiv nje energične mjere. Ali i pored toga, iako su akcije svedene na manji obim, ustanak je još uvijek trajao.

Stupanje Srbije u drugi rat protiv Turske, uz Rusiju, u decembru 1877, nije bitno izmijenilo situaciju u odnosu na ustanak. Veze s bosanskim ustanicima nisu obnovljene u nekadašnjoj formi i razmjerama. Na dalji tok bosanskog ustanka i rješenje pitanja Bosne i Hercegovine uticao je razvoj savremenih međunarodnih odnosa, u prvom redu ishod rata Rusije i Turske.

Poslije sanstefanskog mira (3. marta 1878) i njegovih odredaba o autonomiji Bosne i Hercegovine, koje su razočarale bosanske ustanike u rusku politiku, bivši glavni komandant bosanske vojske Mileta Despotović u jednom proglasu iz Beograda,²⁰ 6. marta 1878, pozivao je Bosance

¹⁶ Ibidem, 299 i 306.

¹⁷ Ovaj je često dolazio u Zadar i svojim izvještajima uticao mnogo na Rusiju i njenu intervenciju.

¹⁸ »Narodni list«, 20. oktobra 1877.

¹⁹ (Красић), o. c., 192—193.

²⁰ »Застава« br. 33 od 12. marta 1878, »Obzor«, 16. marta 1878.

da budu strpljivi i upućivao ih da imaju povjerenja u »našu majku veliku Rusiju« kao u pokrovitelja i prijatelja. A nešto kasnije, u predvečerje okupacije Bosne i Hercegovine, tražio je od Narodne skupštine u Kragujevcu 4.000 talira godišnje penzije, predstavljajući joj da je potrošio svojih 80.000 rubalja za bosanski ustanak.²¹

U toku diplomatske borbe koja se vodila među velikim silama ustanici su pokušali da iznesu svoje želje u memorandumu na Berlinskom kongresu (13. juna — 13. jula 1878), ističući, u prvom redu, misao o ujedinjenju Bosne sa Srbijom. Međutim, u atmosferi u kojoj se odvijao Kongres, tu misao niko od predstavnika nije mogao podržavati. Kongres je dao mandat Austro-Ugarskoj da okupira Bosnu i Hercegovinu. I dok je njena vojska lomila otpor na koji je naišla u ovim krajevima, Golub Babić sa većinom ustaničkih vođa prešao je granicu i predao se austro-ugarskim vlastima 18. avgusta 1878. Time je ustanak u Bosni završen, tri godine poslije njegovog izbijanja.

Prilikom predaje uputili su ustanički prvaci jedan memorandum²² generalu Josipu Filipoviću, glavnom komandantu austrougarske okupacione vojske u Bosni. U njemu kažu da se pokoravaju »presudi kongresa i austrijskoj vojsci, koja je s mandatom kao punomoćnik velikije evropske sile pošla da uvede mir i poredak u zemlji« i mole vladu da uzme u obzir njihove želje. Izražene u nekoliko tačaka, one su se odnosile na ukidanje spahija i spahiluka »koji su najveći metež i ustanak prouzrokovali«; izbor činovnika od strane domaćeg stanovništva; upotrebu narodnog jezika i ćirilice u sudovima; odgađanje plaćanja poreza najmanje za 5 godina; povratak i zbrinjavanje izbjeglica, itd. Međutim, memorandum je ostao dokumenat na papiru kome austro-ugarske vlasti nisu pridavale važnost.

Ustanički prvaci smatrali su da je austrougarska okupacija Bosne i Hercegovine privremena. U stvari, ona je značila ispoljavanje austrougarskih imperijalističkih težnja u prodoru prema Istoku i predstavljala je početak novog razdoblja u istoriji Bosne i Hercegovine, koje će potrajati punih četrdeset godina (1878—1918), noseći pečat kolonijalne, kapitalističke eksploatacije, nacionalnog i socijalnog ugnjetavanja.

☆

Ustanak u Hercegovini, a ubrzo i u Bosni, 1875. godine izazvao je živo interesovanje domaće i strane javnosti. Poslije prvih vijesti o njemu počeli su se formirati odbori za pomoć u našim krajevima, Evropi, pa i u Sjedinjenim Američkim Državama. Jedni su bili domaći, revolucionarni, sastavljeni od izbjeglih Bosanaca; druge su sačinjavali naši ljudi u Srbiji i Austriji, a treći su bili strani odbori.²³ Svaki od njih odigrao je na svoj način ulogu u bosansko-hercegovačkom ustanku.

Ubrzo poslije izbijanja ustanka u Bosni obrazovali su izbjegli Bosanci, trgovci iz Bos. Gradiške i Banje Luke, Glavni odbor bosanskog ustanka za oslobođenje, čije je sjedište bilo najprije u Staroj, zatim u Novoj Gradišci. Ovaj Odbor upravljao je ustankom u sjevernoj Bosni,

²¹ Detaljnije o tome: »Obzor«, 25. jula 1878.

²² »Obzor«, 26. avgusta 1878. Ekmečić, o. c., 360—361.

²³ Васо Чубриловић: Босански устанак, 388.

između rijeke Bosne i Bihaća, a imao je svoje povjerenike i u Crnim Potocima. Bio je u stalnom dodiru sa Glavnim odborom u Beogradu i od njega je primao sredstva za borbu i uputstva za rad.²⁴

Početkom avgusta 1875. u Beogradu je osnovan Glavni odbor za pomaganje ustanka. Predsjednik Odbora bio je mitropolit Mihailo, a sekretar Đoka Vlačković. U rukama mitropolita Mihaila »skupljali su se svi konci pokreta 1875—1878«. ²⁵ Ustanci su mu se obraćali za savjet i tražili uputstva za svoje postupke; od njega su molili pomoć i njemu su se tužili jedni na druge.²⁶

Glavni odbor u Beogradu upravljao je ustaničkim akcijama u Bosni. Skupljao je i otpremao dobrovoljce u Bosnu, slao novac, oružje i ostale potrebe odborima i ustaničkim vođama, dijelio pomoć izbjeglicama, itd. Njemu su pojedini odbori polagali račune o utrošenom novcu. Preko njega kao eksponenta srpske vlade svršavali su se i svi važniji politički poslovi. Njegov značaj bio je i u tome što je njegov predsjednik mitropolit Mihailo bio ujedno i predsjednik Međunarodnog odbora za pomaganje ustanka.²⁷ Pod Glavnim odborom u Beogradu stajali su i odbori u Srbiji.

Po objavljivanju prvog srpsko-turskog rata (30. juna 1876), Bosna je, kao što je spomenuto, proglasila ujedinjenje sa Srbijom 2. jula 1876, koje su ustanci svečano proslavili. U Beogradu je raspušten Glavni odbor jer srpskoj vladi nije bio više potreban posrednik između nje i ustanika. Upravljanje ustankom prešlo je u ruke zapovjednika drinske vojske, dok su odbori polagali račune ministru vojnom u Beogradu.²⁸

Međutim, u vezi s neuspjehom u ratu s Turskom uskoro se pokazala potreba za ponovnim osnivanjem Odbora. Novi odbor, osnovan u septembru 1876, nastavio je rad prijašnjeg, posvećujući više pažnje pomaganju izbjeglica.²⁹

Hrvatska javnost pozdravila je ustanak u svome susjedstvu. Odbori osnovani u raznim mjestima Hrvatske, Slavonije i Dalmacije skupljali su i slali ustanicima priloge i pomagali ih. Hrvati su izražavali svoje simpatije prema ustanicima u Bosni i Hercegovini tim više »što su Mađari otvoreno naginjali Turcima«. ³⁰

U početku ustanka osnovan je u Hrvatskoj Glavni odbor u Zagrebu. Predsjednik Odbora, sastavljenog većinom od uglednijih zagrebačkih Hrvata, bio je dr Macura. Odbor je u prvo vrijeme mnogo pomagao bosanske ustanike, ali je kasnije, u toku kampanje koja je vođena između srpske i hrvatske štampe oko Bosne, prestao raditi.³¹ Pored Glavnog odbora u Zagrebu, postojali su odbori i u Sisku, Petrinji, Kostajnici, Jasenovcu, Osijeku itd.

²⁴ O. c., 392.

²⁵ O. c., 390.

²⁶ Ibidem.

²⁷ Ibidem.

²⁸ Ibidem.

²⁹ Васо Чубриловић: Босански устанак, 390—391.

³⁰ Васо Чубриловић: Политичка прошлост Хрвата, Београд, 1939, 93.

³¹ Васо Чубриловић: Босански устанак, 391.

Od odbora organizovanih širom Dalmacije glavni je bio u Zadru. Ubrzo poslije izbijanja ustanka u Hercegovini objavio je zadarski »Narodni list« 17. jula 1875. proglas »Pomožimo jednokrvnoj braći!« — u kome poziva sve prijatelje u gradovima, varošima i selima da »ustanove po jedan odbor od 3 do 5 lica, koji će sakupljati dobrovoljne prineske za stradajuću našu braću iz Hercegovine«. ³² Apel »Narodnog lista« naišao je na odziv. Članovi Zadarske čitaonice izabrali su među prvim Odbor za pomoć Hercegovcima i odmah su počeli prikupljati dobrovoljne priloge. U novembru 1875. u Zadru je osnovan Glavni odbor za svu Dalmaciju pod imenom »Središnji pripomoćni odbor«. ³³ Gotovo u isto vrijeme obrazovani su odbori u Kninu, Obrovcu, Vrlici, Benkovcu, Senju, Skradinu, Opuzenu itd. Odbori su postojali i u drugim mjestima: u Sibeniku, Splitu, Imotskom, Vrgorcu, Metkoviću, Dubrovniku, Herceg-Novom itd.

Pred austro-ugarskim vlastima ti odbori su, formalno, imali zadatak da skupljaju novčane priloge »za stradajuću braću« Bosance i Hercegovce, odnosno da se brinu za izbjeglice koje su se okupljale na austro-ugarskoj teritoriji. Međutim, stvarni zadatak tih odbora bio je: snabdjevanje ustanika oružjem, municijom, odjećom i hranom, a povremeno i staranje o prebacivanju dobrovoljaca.

Odbor u Zadru razvio je živu djelatnost. Pomagao je izbjeglice i ustanike, potpirivao ustanak i bio u vezi s drugim odborima. U njemu su sjedjeli svjetovnjaci i sveštenici, pravoslavni i katolički. Duša njegovog rada bilo je uredništvo »Narodnog lista«, odnosno urednik Juraj Biankini. List je pratio sve događaje u ustanku, vrvio vijestima i dopisima, bio »glasilo ustanka«. On je dizao duhove, gajio oduševljenje, nadu i vjeru u uspjeh. Pri tome je bilo i pretjerivanja. Sjećajući se toga, Dinko Politeo duhovito primjećuje: »Kad bi se izračunali svi turski vojnici, koji su u izvješćima »Narodnoga Lista« pali, Turska bi bila ostala bez vojske«. ³⁴ Iz ovoga lista odlazile su u svijet vijesti koje su »držale budnu diplomaciju, davale povoda novinarskim člancima, dozivale u Dalmaciju, a preko Dalmacije na bojište, dobrovoljce i novinarske dopisnike«. ³⁵ Dobrovoljci, ponajviše garibaldinci, koje je slao sam Garibaldi, stojeći u vezi sa Zadarskim odborom, pomagali su ustanku naročito u moralnom pogledu.

U Zadru je postojao i ženski odbor (»Odbor gospođa«) ³⁶ koji je takode razvio svoju djelatnost u vrijeme ustanka. U njemu su bile najuglednije zadarske gospođe.

»Odbor gospođa« postojao je i u Dubrovniku. On se starao prvenstveno o izbjeglicama. Dubrovački odbor za pomaganje hercegovačkih ustanika osnovan je odmah po izbijanju ustanka. On je djelovao za

³² Kada je izbio ustanak u Bosni, »Narodni list« je 18. avgusta 1875. objavio proglas »Privijajmo bratu rane!« u kome je apelovao da se osnivaju odbori i prikuplja pomoć »ranjenoj braći u Hercegovini i Bosni«.

³³ »Narodni list«, 20. novembra 1875.

³⁴ Jubilarni broj Narodnoga Lista (Il Nazionale), 1862—1912, Zadar, 1912, 35.

³⁵ Ibidem.

³⁶ U »Narodnom listu« od 20. oktobra 1875. objavljeno je njegovo osnivanje kao Odbora gospođa, za pomoć braće hercegovačke i bosanske.

cijelo vrijeme ustanka (1875 — 1878) i istakao se raznovrsnom aktivnošću.³⁷ Održavao je veze s odborima u Zadru, Splitu, Herceg-Novom, Kotoru, Stonu, Metkoviću i drugdje, a neke od njih je i novcem pomagao. Na čelu Dubrovačkog odbora stajao je advokat dr Pero Čingrija. Na pomaganju izbjeglica razvio je široku aktivnost i Ruski konzulat u Dubrovniku. U zajednici s njim radio je i Gavrilo Božidarević-Veselicki, starinom Hercegovac, koji je došao u Dubrovnik kao predstavnik Međunarodnog komiteta za pomaganje hercegovačkog ustanka.

Odbor u Ljubljani radio je do marta 1876, kada ga je raspustila austrijska vlada. U bosanskom ustanku učestvovao je i znatan broj Slovenaca.

Odbori za pomaganje ustanka osnivani su i u raznim talijanskim mjestima. Jedan od najglavnijih bio je u Veneciji, u kojoj se istakao list »Il Tempo« pisanjem u prilog ustanika.³⁸ Materijalnu pomoć i dobrovoljce slali su odbori u Rimu, Milanu, Bolonji itd. U Trstu je veoma aktivno radio odbor u kome se isticao Velimir Lombardić. On je bio »glavna veza između raznih odbora za pomoć hercegovačkim ustanicima po jugoslovenskim zemljama i onog u Trstu, koji je zapravo on i vodio. Preko njega je išla sva povjerljiva pošta, skupljanje priloga, nabavka i isporuka ratnog i ostalog materijala, prebacivanje revolucionara i diplomata, slanje dopisa o položaju na bojištima (naročito »Zastavi«, »Glasu Crnogorca« i stranim novinama)...«³⁹ Lombardićev stan u Trstu »bio je godinama glavno stecište sviju ustaničkih pouzdanika, jedna vrsta ustaničkog konzulata i veoma važnog političkog povjereništva Ujedinjene omladine srpske.«⁴⁰ Lombardićeva aktivnost povećava se u 1876. godini. Njemu se obraćaju iz raznih mjesta i zemalja, iz Beograda, Cetinja, Splita, Knina, Obrovca, kao i iz Rima, Moskve, Odeze, Segedina i drugih, šalju mu novčane priloge za ustanike, itd. Njegove veze i rodoljubna aktivnost proširuju se u 1877. godini i nisu se smanjile ni poslije Berlinskog kongresa.⁴¹ Lombardić je odigrao vidnu ulogu i u pomaganju ustanka u Bosni, naročito boraca u Crnim Potocima.

Bilo je odbora i u drugim evropskim gradovima. Među njima naročito se isticao onaj u Londonu.⁴² U Parizu je postojao Međunarodni komitet za pomaganje ustanka u kome je bio i Božidarević-Veselicki. U Rusiji su djelovali komiteti na planu pomaganja balkanskim hrišćanima i kupljeni su prilozi. Slovjanski dobrotvorni odbor u Odesi pomagao je

³⁷ Detaljnije o tome: Радослав Петровић: Дјеловање Дубровачког одбора за помагање херцеговачких устаника 1875—1878 године (Годишњак Историског друштва Босне и Херцеговине, година X, Сарајево, 1959, 221—245).

³⁸ Васо Чубриловић: Босански устанак, 388—389.

³⁹ Ратко Ђуровић: О необјављеној преписци Велимира Г. Ломбардића («Стварање» број 4, Цетиње, 1951, 180).

⁴⁰ Ibidem, 180.

⁴¹ О. с., 181 — 183. — О Lombardiću i njegovoj aktivnosti detaljnije kod Ratka Đurovića u citiranom djelu, 179 — 193.

⁴² Dr Savo Ljubibratić — Todor Kruševac: Prilozi za proučavanje hercegovačkog ustanka 1875 godine (Godišnjak Istoriskog društva Bosne i Hercegovine, godina IX, Sarajevo, 1958, 258).

bosanske izbjeglice.⁴³ I naši iseljenici u SAD-u obrazovali su »Slavjanski odbor« u San Francisku »na korist bosansko-hercegovačke nejači« koja je prebjegla u Dalmaciju⁴⁴ i slali su novčanu pomoć. Pomoć izbjeglicama slali su u Dalmaciju dobrim dijelom i naši iseljenici iz Južne Amerike, Kanade, Novog Zelanda, kao i drugi Sloveni, naročito Česi.

Kao što se vidi, ustanak u Bosni i Hercegovini naišao je na simpatije i podršku u krugovima naprednih i slobodoljubivih ljudi u našoj zemlji i u inostranstvu, koji su pružali pomoć, materijalnu i moralnu. Svjetska javnost bila je zainteresovana za oslobodilačku borbu koja se vodila u Bosni i Hercegovini. Ona je ulazila u sklop rješavanja istočnog pitanja. Na popularisanju te borbe radili su mnogi dopisnici listova. Pored zadarskog »Narodnog lista«, u tome su se isticali zagrebački »Obzor«, novosadska »Zastava«, cetinjski »Glas Crnogorca«, tršćanski »Il Cittadino« i još neki.

Odbori u našim krajevima razvili su najveći rad do početka prvog srpsko-turskog rata 1876. Od raspuštanja Glavnog odbora u Beogradu i dolaska pukovnika Milete Despotovića za zapovjednika u Bosnu odbori rade slabije. Neuspjeh Srbije u ratu, oskudica u sredstvima, odlazak dobrovoljaca u Srbiju, međusobne zadjevice u odborima kao i veći pritisak austrijskih vlasti prouzrokovali su prestanak djelovanja jednog po jednog odbora.⁴⁵ Najduže su se održali oni u sjevernoj Dalmaciji.

*

Među odborima u sjevernoj Dalmaciji zauzima vidno mjesto Odbor u Obrovcu. Rad Obrovačkog odbora na pomaganju ustanika u Bosni i izbjeglica iz Bosne nije dovoljno istaknut u našoj historiografiji.⁴⁶ On je jednim dijelom prikazan u prepisci očuvanoj u arhivskoj zbirci Vladimira Desnice, jednog od najaktivnijih članova Obrovačkog odbora, koja se tretira u ovom radu.

Obrovački odbor osnovan je 4. avgusta 1875. Predsjednik Odbora bio je obrovački ljekar dr Stefan Nonveiller (Nonvajler), a prvi članovi: Vladimir Simić, opštinski načelnik, Vladimir Desnica, Josip Bilić i i Đorđe Radulović.

Od svoga osnivanja Obrovački odbor je razvio živahnu aktivnost i saradnju sa sličnim odborima u Dalmaciji. U početku on je prikupljao novac u Obrovcu i okolini i slao Zadarskom odboru koji je, u neku ruku, centralizovao sredstva za potrebe ustanka i otpremao ih prema potrebi.

Kada je izbio ustanak u Bosni, u mjestima blizu dalmatinske granice, i kada su mnogi seljaci iz Dalmacije počeli sarađivati s ustanicima, Obrovački odbor je proširio svoju pomoć snabdijevajući ustanike oruž-

⁴³ Marko Vego: Pisma o Bosansko-hercegovačkom ustanku od 1875 do 1878 god. (Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu, nova serija, sv. IX, istorija i etnografija, Sarajevo, 1954, 48 — 49).

⁴⁴ Радослав Петровић, о. с., 228.

⁴⁵ Васо Чубриловић, о. с., 397.

⁴⁶ Dr Hajrudin Ćurić: Obrovački odbor i bosanski ustanak 1875 — 1878. (Uz izložbu Muzeja Srba u Hrvatskoj), (Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske broj 2, Zagreb, 1963, 37 — 39). — Izložba o kojoj je riječ bila je otvorena 29. decembra 1962.

jem, municijom, odjećom i hranom. To je bio njegov glavni zadatak. S obzirom da je djelatnost Zadarskog odbora bila upravljena na mnoge strane i da njegova sredstva nisu bila dovoljna, Obrovački odbor je želio da prima pomoć neposredno tim prije što se nalazio u neposrednim i bliskim odnosima s ustanicima, u prvom redu s četom Goluba Babića.

Toj četi Obrovački odbor je pridavao veliki značaj u odnosu na sav bosansko-hercegovački ustanak. Ona je, po njegovom mišljenju, vezala veći broj Turaka u Bihaću, Grahovu i Livnu i sprečavala ih da djeluju na drugoj strani Bosne ili u Hercegovini. Zato se i obraćao molbama za pomoć toj četi.

U cilju daljeg prikupljanja novčanih sredstava Obrovački odbor je uspostavio samostalno vezu s predstavnikom Međunarodnog komiteta za pomaganje hercegovačkog ustanka Gavrilom Božidarevićem-Veselićkim i povremeno ga obavještavao o uspjesima ustanika. Isto tako bio je, izvjesno vrijeme, u vezi i s Petrom Monteverde, koji je zamijenio Božidarevića-Veselićkog. Komitet je slao novčanu pomoć koja je vremenom bila sve rjeđa, da bi sredinom 1876. potpuno prestala.

Razvijajući svoju aktivnost, Obrovački odbor je pokušavao da uspostavi i neposrednu vezu s Beogradom. U januaru 1876. obratio se molbom za pomoć direktno mitropolitu Mihailu, predsjedniku Glavnog odbora za pomaganje ustanka u Beogradu.

Odgovarajući na to, sekretar Glavnog odbora Đoka Vlajković kritikovao je težnju ustanika da obrazuju posebnu bosansku vladu i uputio je Obrovački odbor na Kninski. Vlajkovićevo pismo odražavalo je težnje Srbije da neposredno kontroliše akcije bosanskih ustanika. Srpska vlada je željela da podredi akciju ustanika interesima srpske državne politike. U tom cilju preduzimala je i određene organizacione mjere. Prema njevoj organizacionoj shemi, rad na staranju o ustanicima trebalo je da se odvija preko Kninskog odbora, koji je kontrolisao njen povjerenik Jovo Erceg Skobla, porijeklom iz Trebinja. On je u vrijeme ustanka bio trgovac u Splitu i predstavnik srpske službene politike na području sjeverne Dalmacije. Zbog toga ova samostalna akcija Obrovačkog odbora nije naišla na odobravanje Beogradskog odbora i izazvala je časovitu napetost između Kninskog i Obrovačkog odbora.

Budući da je Obrovački odbor bio donekle u zavisnom položaju prema Kninskom, takav odnos dovodio je povremeno i do krupnijih razmirica koje nisu ostale nezapažene i nanosile su štetu opštoj stvari. Na rad Obrovačkog i Kninskog odbora mnogo je uticao spomenuti Skobla.

Kao što je navedeno, glavni zadatak Obrovačkog odbora bio je snabdijevanje ustanika oružjem, municijom, odjećom i hranom. Oružje i municija nabavljani su uglavnom u Beču i, po pravilu, prebacivani putem pouzdanih trgovaca u Trstu brodovima u Obrovac trgovcu Vladimiru Desnici. Iako su se pošiljke obavljale uz najveću opreznost i u velikoj konspiraciji, dešavalo se da austrougarska policija zaplijeni robu.

Obrovački odbor slao je pošiljke u ustanički logor u Crnim Potocima preko Žegara i Ervenika do Plavna. Tu ih je preuzimao pop Petar Petranović i otpremao u Crne Potoke. Postojali su i drugi putevi, od kojih je jedan vodio preko Benkovca, u kome je djelovao trgovac i

posjednik Todor Babić. Jedan od povjerenika Obrovačkog odbora bio je Juko Ivanković, posjednik u Erveniku. Povjerenici su se starali za sigurnost transporta na putu od Obrovca do ustaničkog logora.

Vrijedna pažnje je inicijativa Obrovačkog odbora 23. februara (6. marta) 1876. za osnivanje bolnice u selu Strmici, na granici, na neutralnom zemljištu austrougarskom, koja bi služila za liječenje ranjenika i bolesnika obiju zaraćenih strana. Ta »neutralna« bolnica bila bi zaštićena međunarodnim ugovorima i Crvenim krstom. Kako nije došlo do njenog osnivanja, Obrovački odbor je sudjelovao u staranju za sličnu bolnicu u Srbu.

Obrovački odbor starao se povremeno i za prebacivanje dobrovoljaca u Bosnu. U tom delikatnom poslu sarađivao je ponajviše sa Jovom Ercegom Skoblom. Skromni uspjesi ustanika i unutrašnje trzavice u četi Goluba Babića, koja je odigrala najznačajniju ulogu u bosanskom ustanku, izazvali su kod mnogih pesimističko raspoloženje. Glavni kamen smutnje u četi bio je Petar Uzelac, intelektualno najjači član rukovodstva čete. Optuživan da je austrijski špijun, Uzelac je bio uzrok mnogih trzavica koje su škodile i četi i radu Obrovačkog i Kninskog odbora. Njega su osobito oštro napadali Jovo Erceg Skobla, Kninski i Beogradski odbor. Obrovački odbor smatrao je u početku da se radi o ličnim razmiricama i pokušavao je da pomiri zavađene strane. Protjeran iz Bosne, Uzelac je neko vrijeme boravio u Beogradu. Odatle, kao i iz još nekih mjesta, nastojao je da održi vezu s Obrovačkim odborom.

Za rad Obrovačkog odbora usko je vezana ličnost dra Stefana Nonvajlera, ljekara, predsjednika ovog Odbora. Iako zauzet svojim ljekarskim dužnostima u Obrovcu i još nekim mjestima, on je stizao da se angažuje i u poslovima vezanim za bosanski ustanak. Pri tome je istupao samostalno ili u ime Obrovačkog odbora i bio je veoma cijenjen. Iz njegovih pisama i telegrama što su sačuvani u Desničinoj zbirci zapaža se iskrena briga o ustanku i ustanicima, želja za slogom i saradnjom na političkom polju u Dalmaciji i za oslobođenjem naroda ispod tuđina.

Glavna veza između Obrovačkog odbora i ustanika u Crnim Potocima bio je spomenuti pop Petar Petranović, paroh u Plavnom. U njegovim pismima, kojih je najveći broj u arhivskoj zbirci Vladimira Desnice, ima veoma interesantnih podataka o akcijama ustanika, o njihovom snabdijevanju, o razmiricama među vođama, o školovanju djece bosanskih izbjeglica itd.

Kao aktivan učesnik u ceremoniji proglašenja Milana Obrenovića za kneza Bosne i ujedinjenja Bosne sa Srbijom, koja je obavljena u ustaničkom logoru u Trubaru 2. jula 1876, Petranović je opisao taj čin.⁴⁷ On je bio očevidac katastrofe ustanika u Crnim Potocima 4. avgusta 1877, i o tome kao i o bjekstvu Milete Despotovića dao je nekoliko podataka.

Poslije poraza ustanika u Crnim Potocima aktivnost Obrovačkog odbora svodila se isključivo na pomaganje bosanskih izbjeglica na austrijskoj teritoriji. Vlasti su davale izbjeglicama minimalnu novčanu

⁴⁷ Dokumentat br. 127 u ovom radu. Detaljnije o tome: (Красић): Устанак у Босни..., 145, 161—164, »Застава« br. 96, 98, 100 i 102 od 11, 14, 18. i 21. jula 1876.

potporu, koja nije bila dovoljna da se održe u životu. Stoga se Obrovački odbor još ranije obraćao na razne strane za pomoć. Između ostalog, povezoao se i sa Engleskinjama Mis Irbi i Mis Džonston, preko kojih su neki engleski dobrotvorni odbori slali novac, odjeću i hranu i na taj način ublažavali nevolje bosanskih izbjeglica. Izvjesnu pomoć za izbjeglice dobivao je Obrovački odbor i od Ruskog konzulata u Dubrovniku.

Za vrijeme ustanka u Bosni i Hercegovini 1875 — 1878. jedan dio bosansko-hercegovačkog stanovništva koji nije učestvovao u borbi bio je prisiljen da masovno napušta svoje domove i da se sklanja i u pogranične krajeve Dalmacije. Većinom to su bili stariji seljaci, žene i djeca. Domaće stanovništvo, srpsko i hrvatsko, prihvatilo je bosansko-hercegovačke izbjeglice, zalagalo se za njih i pružalo im pomoć da se održe u životu. Isto tako i dalmatinska štampa borila se da olakša težak položaj izbjeglica. Na stupcima »Narodnog lista«, pored ostalog, objavljivana su i imena darovalaca priloga.

Više desetina hiljada izbjeglica preplavilo je mnoge dalmatinske gradove od Zadra do Kotora. Bečka vlada dala je za njihovo izdržavanje izvjesna sredstva. Međutim, kada su stupile u rat protiv Turske Srbija, Crna Gora i Rusija, položaj izbjeglica se znatno pogoršava, jer se vladina pomoć smanjuje na polovinu, pa se i ukida.⁴⁸ Austro-ugarske vlasti pristupaju akciji vraćanja izbjeglica, vrše interniranja, hvataju ustanike i dobrovoljce. Na pograničnim sektorima kordonski stražari Mađari oduzimaju od izbjeglica stoku i prodaju Turcima.

Narod u Dalmaciji, sa Narodnom strankom, uprkos svemu tome, opredjeljivao se za bosanske ustanike i pomagao ih izvirgavajući se, na taj način, i odgovornosti pred državnim vlastima. U suprotnom taboru stajali su autonomaši, koji su, u duhu bečke politike, bili na strani Turske, protiv bosanskih »razbojničkih četa«.⁴⁹ Između narodnjaka i autonomaša vodila se žestoka borba i u periodu ustanka u Bosni i Hercegovini.

U godini okupacije Bosne i Hercegovine (1878) nastaju promjene u odnosu prema izbjeglicama i kod domaćeg stanovništva. Izbjeglice su izložene većem zlostavljanju, oskudici, gladi i bolestima. S proljeća 1878. glad je zahvatila i narod i izbjeglice na austrougarskoj strani. I pored zabrana, cijele povorke izbjeglica dolazile su u Zagreb i druga mjesta da traže potporu. U Zagrebu je trgovac Ilija Guteša, koji je bio i potpredsjednik Glavnog odbora za pomaganje ustanka, sa mnogo ljubavi i lične inicijative dijelio pomoć nevoljnim izbjeglicama.⁵⁰ Guteša je pružao pomoć izbjeglicama i na drugi način. Njegovim nastojanjem neki su

⁴⁸ Detaljnije o tome: Ilija Kecmanović: Položaj bosansko-hercegovačkih izbjeglica na dalmatinskom tlu 1875 — 1878. godine, prema savremenoj štampi i spisima iz Državnog arhiva u Zadru (Radovi Naučnog društva SR Bosne i Hercegovine, knjiga XX, Sarajevo, 1963, 197 — 206).

⁴⁹ Ibidem, 201. Stav Narodne stranke prema ustanku i okupaciji Bosne i Hercegovine detaljnije je prikazao dr Rade Petrović u svojoj disertaciji: Nacionalno pitanje u Dalmaciji u XIX stoljeću, Sarajevo, 1968, 418 — 440.

⁵⁰ »Obzor«, 21. i 23. marta 1878, 6. aprila i 3. maja 1878.

smješteni i u zavode u inostranstvu. Tako je nekoliko mladića dobilo mjesto u Zavodu za ratarstvo i učitelje u Švajcarskoj.⁵¹ Drugi su izučili razne zanate.

Po naredbi Ministarstva vanjskih poslova izbjeglice su se morale vraćati u Bosnu u najgore doba, krajem 1878. Masovno vraćanje izbjeglica iz Dalmacije zabilježile su i ondašnje novine, iznoseći i vrlo ružne postupke prema njima.⁵²

*

U pomaganju bosansko-hercegovačkih izbjeglica najveću aktivnost pokazala je Engleskinja Mis Adelina Irbi. U arhivskoj zbirci Vladimira Desnice, o kojoj je riječ u ovom radu, sačuvan je samo jedan njen telegram (pod br. 275) i jedno kraće pismo (pod br. 277) iz 1878. godine, iz Knina.

Inicijativom Mis Irbijeve osnovan je u Londonu odbor koji je prikupljao priloge za bosanske izbjeglice, koje su se u masama sklanjale ne samo u Dalmaciji nego i u Slavoniji i Hrvatskoj. Za kratko vrijeme odbor je prikupio preko 240.000 kruna i predao Mis Irbijevoj, koja je na granici Turske, sa znanjem i odobrenjem austro-ugarskih vlasti,⁵³ vršila svoju veliku humanu akciju pomažući bosansku sirotinju u izbjeglištvu.

Za djecu bosanskih izbjeglica otvorila je škole u Slavoniji i Dalmaciji i brinula se za njihovo izdržavanje.

Interesujući se za ustanak, Mis Irbi je dozvoljavala da se i ustanici pošalju odjeća i životne namirnice iz njenih magazina. Ona je slala dopise engleskim novinama o bosanskim izbjeglicama i njihovom bijednom stanju, kao i o turskim nasiljima u Bosni. Nije se ustručavala da uputi protest i Namjesništvu u Zadru protiv neopravdane zabrane policijskih vlasti u Kninu da se izgladnjelim bosanskim izbjeglicama dijeli kukuruz koji je ona nabavila. U jednom pismu iz Kostajnice od 22. januara 1876, upućenom uredniku engleskog »Tajmsa«, Mis Irbi opisuje teško stanje bosanskih izbjeglica u austrijskoj Vojnoj krajini, gdje se sabralo do 30.000 duša. »Njihovo sadanje stanje prelazi svaku vjerojatnost, a gostoljublje, kojim su primljeni od siromašnih stanovnika zemlje, upravo je divno«. Bolest i smrt haraju iz dana u dan. Uz to, izbjeglice propadaju »od tuge i žalosti za svojim domom«.⁵⁴ Na poticaj Mis Irbijeve, u aprilu 1877, uputili su bosanski ustanici »peticiju na engleski narod i parlamenat, da ih podupre i brani od Turske«.⁵⁵

⁵¹ »Obzor«, 22. maja 1878.

⁵² »Narodni list«, 14. i 18. decembra 1878.

⁵³ Početkom januara 1876. Ministarstvo vanjskih poslova u Beču preporučivalo je Mis Irbijevu i Mis Džonstonovu. — Arhiv Hrvatske, Zagreb, Akten des K. K. General-Commandos Zagreb, Grenz-Verwaltungs-Praesidial, Bosanski ustanak, fasc. XII, anno 1876 (Praes. № 27).

⁵⁴ Alfred Makanec: Jedno pismo Miss Irbijeve od god. 1876 (»Večernja pošta«, br. 2214, Sarajevo, 10. novembra 1928). U istom pismu Mis Irbi kaže da austrijska vlada daje 10 novčića za odrasle a 5 za djecu ispod 10 godina. — Pismo je objavljeno i u zagrebačkom »Obzoru« od 22. februara 1876.

⁵⁵ Васо Чубриловић: Мис Ирби у босанском устанку (»Преглед«, св. 119, књ. IX, Сарајево, 1933, 630). У »Обзору« од 11. априла 1877. објављен је меморандум босанских бјегунца на парламенат и народ енглески, у коме, у име биједних босанских бјегунца, Илија Гутеša, свештенци и knezovi, описују тегобе под Турцима, траже закониту владу и помоћ изbjеглицама да не помру од глади.

I engleski publicista i arheolog Artur Evans (1851—1941), koji je obilazio naše krajeve, izbjeglice i ustanike u svojstvu dopisnika sa ratišta, pomagao je i jedne i druge kao prijatelj našeg naroda. U aprilu 1877. Obrovački odbor primio je preko njega 100 forinti kao pomoć bosanskim izbjeglicama, koje mu je u tu svrhu uručio Ruski konzulat u Dubrovniku. Evans je optuživao austrijsku vladu što ne isplaćuje uredno pomoć izbjeglicama i navodio je malverzacije koje čine na njihovu štetu »oni koji rukovode tom pomoći«⁵⁶ i koji su se obogatili na tuđoj nesreći.

Jedna od najinteresantnijih ličnosti u periodu bosanskog ustanka bio je Petar Uzelac. Pišući o njemu, dr I. K. (Ilija Kecmanović) ukazuje da bolje poznavanje Petra Uzelca, »možda, pre i više nego nekog drugog od vođa ustanka, pretpostavlja otkrivanje materije vanredno zanimljive i vanredno značajne«⁵⁷ za obradu bosanskog ustanka. Zato je potrebno nešto više o njemu reći. »Imućan, inteligentan i obrazovan, pokretljiv i snalažljiv, sa znanjem stranih jezika i razgranatim ličnim vezama, Uzelac je tip našeg »svetskog čoveka«, sa dobrim i rđavim svojstvima koji su karakteristični za takve ljude«.⁵⁸ Rođen je u Udbini⁵⁹ u trgovačkoj porodici koja se naselila u Lici i stekla veliko bogatstvo. Prema nekim podacima, završio je bogosloviju u Sr. Karlovcima pred ustanak u Bosni, ali se nije zapopio nego se priključio ustanicima. Bavio se i novinarstvom i bio dopisnik nekih domaćih i stranih listova. Puto-
vao je i u doba ustanka i poslije njega; boravio je i u inostranstvu, u raznim mjestima.

Uzelac je prišao ustanku prvih dana poslije njegovog izbijanja. Pomoć u novcu, oružju i ljudstvu koje je doveo i pozvao u borbu bila je znatna. Uz Goluba Babića on je postao istaknuti ustanički prvak, jedan od glavnih vođa ustanka u jugozapadnoj Bosni.

Po nalogu vođstva ustanka Uzelac je pokušavao da pridobije bosanske Muslimane za zajedničku borbu protiv Turaka. U tu svrhu preduzimao je pregovore s istaknutijim krajiškim begovima i agama. U martu 1876, poslije osvojenja Unca, Babić i Uzelac uputili su pismo begovima Kulenovićima u Petrovac, pozivajući ih »u bratsku slogu...«, da s nama zajedno pod jedan barjak stupite, da se zajedno protiv turkuša borimo i svoju slobodu tražimo«.⁶⁰ Ti pokušaji pridobijanja begova za ustanak, prema koncepciji i instrukcijama srpske vlade, ponavljani više puta, ostajali su bez uspjeha. Takva politička koncepcija »nije mogla uspjeti u jednom seljačkom ustanku čija je cijela usmjerenost gurala bosanske begove na suprotnu stranu«.⁶¹

⁵⁶ Ilija Kecmanović, o. c., 205.

⁵⁷ Dr I. K.: Dva pisma Petra Uzelca..., 311.

⁵⁸ Ibidem, 310.

⁵⁹ Na jednom Uzelčevom pasošu datiranom 10. decembra 1880, koji sam gledao u Državnom arhivu u Beču (Haus-, Hof-und Staats-Archiv, ad 2897 —

80), stoji da je Petar Uzelac rođen 1841. U ličnom opisu kaže se za I. B.

njega da je srednjeg rasta, duguljasta lica, smeđe kose, da ima punu bradu i da nosi naočale.

⁶⁰ (Красић): Устанак у Босни..., 128—129.

⁶¹ Milorad Ekmečić: Ustanak u Bosni, 142.

Od godine 1876. počele su izbijati na javnost intrige i napadi na Uzelca u novosadskoj »Zastavi«. U dopisima ove vrste ima i izvjesna, manja ili veća, doza subjektivnog i ličnog, tendencioznog i netačnog. Uzelac se branio na svoj način, neposredno ili posredno. U jednom dopisu iz Bosanske krajine, datiranom 3. januara 1876, koji je objavljen u »Zastavi« broj 8 od 27. januara 1876, vjerovatno iz pera samog Uzelca, ističe se da je Uzelcu stalo »isključivo do narodnog oslobođenja i ujedinjenja«. Iz Beograda se, kaže se na istom mjestu, intrigiralo protiv njega i zahtijevano je da se udalji iz čete. To nije imalo uspjeha jer je Uzelac stekao toliko povjerenja kod ustanika da su ga opunomoćili »u svemu i za svašta«, tako da može neograničeno dještiovati u svakoj stvari koja se tiče »narodne sreće i oslobođenja«. Intrige su, stoji dalje u dopisu, išle dotle da su se ustaničke vođe i »odbor jugo-bosanskog ustanka« našli pobuđeni da u broju 4. »Narodnog lista« dadu javnu izjavu da oni i narod imaju povjerenja u Uzelca i da je on jedini privrijedio ustanku »više nego svi ostali, koji se na prazno s rodoljubljem razmeću«. ⁶²

Međutim, nekoliko mjeseci kasnije, Uzelac je, »na zahtev srpske vlade«, uklonjen iz ustanka. ⁶³ K r a s i ć, koji ne krije svoje simpatije prema Uzelcu, iznosi neke detalje koji su doveli do toga uklanjanja, ⁶⁴ ističući kao krivce za to Kninski odbor i Jovu Ercega Skoblu, koji se »poslužio varkom«. ⁶⁵ Kao povjerenik srpske vlade kod Kninskog odbora, Skobla je upotrebljavao »sve moguće načine i intrige, samo da Uzelca iz Bosne istisne i od ustanka odvoji«. Kad mu to nije pošlo za rukom, došao je sa svojim pristalicama u ustanički tabor u Tiškovcu i izjavio da je od srpske vlade iz Beograda došao nalog da Uzelac mora ostaviti ustanički stan. Ako to ne bude, »Srbija ne će dati ni pare više za ustanak, i ostaviće ga sudbini njegovoj«. Videći da zbog razdora u ustanku »narodna stvar pati«, Uzelac je otišao u Beograd. Tu su mu ministri Nikolić i Ristić izjavili da oni nisu zahtijevali da napusti Bosnu i da bi im bilo drago da se vrati.

Međutim, od toga vremena Uzelcu više nije bilo »stanka u ustanaku«. Kninski odbor nastojao je svim silama da ga žigoše kao narodnog

⁶² U izjavi objavljenoj u »Narodnom listu« od 12. januara 1876. »Odbor jugo-bosanskog ustanka« tvrdi da protivnici klevetaju i sumnjiče Uzelca »samo da ga s narodnog polja potisnu i od obšteg rada udalje«. Odbor izjavljuje »da je naš ljubljani prijatelj i sodrug Petar, odkako je u našu sredinu došao, što se narodnog rada tiče neporočan; da se, kad se u bitki s neprijateljem desijo junački borijo, i odvažno smrti na susret išao« i, na kraju, podvlači da Uzelca »niko ocrniti i osumnjičiti neće dok on i u buduće, kao i do sad, za obštu stvar uzradi«.

⁶³ U avgustu 1876. vođstvo južno-bosanskog ustanka izdalo je Uzelcu, na njegov zahtjev, »svedodžbu« da je od početka ustanka služio narodnoj stvari »kao najveći rodoljub i borac« i da je izvirgavao svoj život opasnosti u nebrojenim prilikama. U početku ustanka dao je 1200 forinti vlastitog imetka za ustaničke potrebe i za ustaničke je nabavljao ratnu spremu. Ustanički stan ostavlja »povodom intriga, i na zahtev srpske vlade«. — Dokumentat je datiran 1. avgusta 1876 (p. s.) u Tiškovcu. (Красић), o. c., 153. Kod Krasića je netačna godina 1877.

⁶⁴ (Красић), o. c., 153—155.

⁶⁵ Ibidem, 152.

izdajicu. Zbog toga su se od Uzelca okrenuli i prijašnji njegovi prijatelji, a pukovnik Despotović, pošto je primio informacije od Kninskog odbora, obećao je za Uzelčevu glavu 100 dukata.

U osnovi sukoba između Kninskog odbora i Petra Uzelca Ekmečić vidi »sukob između Goluba Babića i ljudi iz toga Odbora«. U Uzelčevom slučaju »pobijedio je Odbor na taj način što je čitavoj ustaničkoj četi otkazao dalju pomoć. Uzelac je morao otići iz ustanka«. ⁶⁶

U dopisu iz Knina od 29. maja 1877. ⁶⁷ prognati Uzelac se napada da radi »kako bi izagnao Despotovića iz Bosne, i pomoću stare družine došao opet na svoje staro mjesto guljenja«. Pripisuje mu se da »šuruje u veliko« s Molinarijem, zapovjednikom Vojne krajine, da je pristalica Austrije, itd. Napadi se nastavljaju nesmanjenom žestinom iz raznih mjesta. Uzelac se naziva »kolovođom urote izdajničke«, pustolovom koji se hvali da je učinio sve ono što je u ustanku valjano učinjeno. On je »poznata laža«, »zao duh bosanskog ustanka«, »prokleti novi Branković«, »odpadnik srpski i skitač svjetski«. ⁶⁸ Najtežu optužbu protiv Uzelca iznio je dopisnik sa bosanske granice u »Zastavi« br. 121 od 17. avgusta 1877. prikazavši ga kao izdajnika koji je omogućio Turcima da zauzmu Crne Potoke, što je predstavljalo vojni slom ustanka.

Novija istraživanja ukazuju da je Kninski odbor mogao da ima izvjesne razloge, ako ne i dokaze, da optužuje Uzelca da je radio za interese austrougarske politike. Još sredinom decembra 1875, u pismu Molinariju, Uzelac je »izražavao uvjerenje da Bosna treba da pripadne isključivo austrougarskoj državi«. ⁶⁹ A u pismu od 18. maja 1876. podvlači mu: »Kada je ustanak izbio, vjerovali smo mi svi, da se samo o austrougarskim interesima radi«. ⁷⁰ U jednom izvještaju iz godine 1880, upućenom austrijskim vlastima, Uzelac kaže za sebe »da može pružiti jasne dokaze o tome da je od početka ustanka, kao što je to priznao i baronu Rodiću i generalu Molinariju, delovao samo u interesu Austrije i zato bio proganjan od panslavista i Srba«. ⁷¹ To potkrepljuje činjenica da je Uzelac pri kraju ustanka potpuno prešao na stranu Austro-Ugarske i da je poslije okupacije Bosne i Hercegovine stajao kao konfident u njenoj službi. ⁷²

Uzelčevih pisama ima na raznim mjestima, u našoj zemlji i na strani. Vješt na peru, on ih je pisao i često i opširno. Ona su ispunjena raznovrsnim sadržajem. U njima se često isprepliću ličnosti i događaji, posmatrani u raznim okolnostima i vremenu. To su, u stvari, i privatna

⁶⁶ Ekmečić, o. c., 207.

⁶⁷ »Застава« br. 79 od 5. juna 1877.

⁶⁸ Detaljnije o tome: »Застава« br. 88 od 20. juna 1877, br. 98 od 8. jula 1877, br. 99 od 10. jula 1877, br. 114 od 5. avgusta 1877, br. 121 od 17. avgusta 1877, br. 142 od 25. septembra 1877.

⁶⁹ Ekmečić, o. c., 206.

⁷⁰ Ibidem.

⁷¹ Glasnik Arhiva i Društva arhivista Bosne i Hercegovine, godina I, knjiga I, Sarajevo, 1961, 311.

⁷² Vojislav Bogićević: Građa o počecima radničkog pokreta u Bosni i Hercegovini od 1878 — 1905 (Dokumenta iz austrougarskih arhiva), s. 1. et a., 529, bilj. 52.

pisma i obavještenja, odnosno izvještaji, prema tome kome su pisana i s kakvim ciljem. I u zbirci Vladimira Desnice Uzelčevih pisama je gotovo najveći broj. »Ono što je on napisao, upozorava E k m e č i ć općenito, historičar mora uzimati s dvostrukom sumnjom, jer će uvijek prije biti da sve nije onako kao što piše nego da jeste«. ⁷³ To se, jednim dijelom, može odnositi i na njegova pisma u spomenutoj zbirci.

U Uzelčevim pismima provlači se kao nit isticanje samoga sebe, svoga mišljenja, samouvjerenja, svojih zasluga, odanosti narodnoj stvari i sl. Sa jačom dozom samouvjerenja on iznosi svoje planove o vojnim akcijama ustanika koji će uspjeti samo ako se on bude slušao. Kad napada svoje protivnike, obasipa ih zvučnim izrazima, prelazeći, nekad, i granice pristojnosti. Najviše se okomio na Jovu Ercega Skoblu, agenta Srbije, za koga novija istraživanja kažu »da je bio i agent Crne Gore i Austrije«. ⁷⁴ Uzelčevi protivnici nisu Uzelcu ostajali dužni.

Tokom cijelog ustanka nisu prestajale lične svađe, spletkе i panjkanja ustaničkih vođa, te se nije znalo »ko je s kim a ko protiv koga«. ⁷⁵ To je ustanku mnogo škodilo. Pojedine vođe grđile su se međusobno preko štampe, pisama, poruka ili pri direktnim susretima.

Razmirice su se pojavljivale pretežno zbog ličnih shvatanja, usko-grudosti, pa i sasvim beznačajnih razloga. Slučaj Trive Amelice, koji se posvađao s Despotovićem i napustio četu zato što njegovoj četi (naravno i njemu) nisu date najbolje haljine, samo je jedan od primjera kako su lični interesi stavljeni u prvi plan. Nekad je sukob među četovodama trebalo otklanjati intervencijom jačih faktora i smjenjivanjem pojedinaca s vodećih položaja. Tako je u proljeće 1876. Jovo Erceg Skobla zbacio Aleksu Jakšića i na njegovo mjesto postavio drugu dvojicu.

Nekoliko dana pred katastrofu u Crnim Potocima Skobla je pisao Vladimiru Desnici da su ustanici podijeljeni na pet stranaka (»partaja«), nabrajajući ih po imenu. ⁷⁶ A ubrzo poslije toga tvrdio je da je ta katastrofa morala da bude onakva i da se nije mogla izbjeći. Za nju su krive austrijske vlasti, Despotović i četovođe.

Od Skoblinog mišljenja ne razlikuje se mnogo ni ono što iznosi Đoka Vlajković. ⁷⁷ Mnoge detalje o međusobnim odnosima u toku ustanka u Bosni sadrži arhivska zbirka Vladimira Desnice.

*

Kao što je spomenuto, jedan od najaktivnijih članova Obrovačkog odbora bio je Vladimir Desnica. Njegov život i rad u drugoj polovini XIX i prvoj četvrtini XX vijeka zaslužuje punu pažnju. ⁷⁸

⁷³ Ekmečić, o. c., 101.

⁷⁴ Dr Savo Ljubibratić — Todor Kruševac: Prilozi za proučavanje hercegovačkog ustanka 1875 godine (Godišnjak Istoriskog društva Bosne i Hercegovine, godina IX, Sarajevo, 1958, 271).

⁷⁵ Васо Чубриловић: Босански устанак, 405.

⁷⁶ Dokumentat br. 231 u ovom radu.

⁷⁷ Dokumentat br. 45 u ovom radu.

⁷⁸ Za biografske podatke o Vladimiru Desnici, koji se iznose na ovom mjestu, zahvaljujem njegovoj unuci Olgi Desnici, tajniku Povijesnog muzeja Hrvatske u Zagrebu.

Vladimir Desnica (Mile) rođen je u Obrovcu godine 1850. Njegov otac Danilo bio je ugledan posjednik i trgovac. Majka Julijana bila je od poznate porodice Macura. Osnovnu školu završio je u Obrovcu, a gimnaziju (talijansku) u Zadru. Imao je namjeru da studira medicinu na Univerzitetu u Padovi, ali je zbog očeve bolesti i obnemoglosti bio primoran da napusti studij i da preuzme brigu oko imanja i kuće.

U 21. godini života oženio se Olgom pl. Janković, koja je bila posljednji izdanak plemićke loze Mitrović — Janković — Dede, i direktni potomak čuvenog i u narodnim pjesmama opjevanog junaka Stojana Jankovića. Imao je četvoro djece: Uroša, Boška, Dušana i Nevenku, od kojih je posljednje dvoje rano umrlo.

Od rane mladosti živo se zanimao za politički, nacionalni i kulturni rad i bio je u čvrstim vezama s omladinskim pokretom u Vojvodini i Srbiji. Takvim svojim djelovanjem uskoro je postao jedna od najistaknutijih političkih ličnosti među Srbima u Dalmaciji. Iz mladosti datiraju i njegove prisne lične veze sa Simom Matavuljem, Savom Bjelanovićem, Lazarom Tomanovićem, Taušanovićem i drugim. Desnica je imao širok krug poznanika i prijatelja s kojima je održavao vezu i vodio prepisku. Radi obavljanja nacionalnih poslova putovao je i u Beograd i stupio u veze s najistaknutijim političkim i javnim radnicima tadašnje srpske prijestonice.

Aktivno je pomagao ustanak u Bosni i Hercegovini dajući novčana sredstva, nabavljajući oružje itd. Zbog svoga političkog rada i drugih zasluga odlikovan je srpskim ordenom Takovskog krsta i Crnogorskim redom knjaza Danila. Trideset godina bio je načelnik Obrovačke opštine. U tome svojstvu preduzeo je mnoge korisne inicijative za ekonomski i kulturni napredak svoga kraja.

Stojeći na pozicijama nacionalnog jedinstva, bio je jedan od inicijatora i potpisnika poznate Zadarske rezolucije 1905. godine.

Veliku pažnju posvećivao je unapređenju tehničkih sredstava i postupaka u poljoprivredi i stočarstvu svoga kraja, pa je na više izložaba bio odlikovan i nagrađen.

Još uvijek aktivan, dočekao je slom Austro-Ugarske i stvaranje nove jugoslovenske države. Umro je u Obrovcu 31. januara 1922.

Iza Vladimira Desnice ostala je arhivska zbirka u kojoj je očuvana prepiska iz perioda ustanka u Bosni i Hercegovini (1875 — 1878). Tu zbirku, koja se tretira u ovom radu, otkupio je Muzej Srba u Hrvatskoj⁷⁹ godine 1957. od Olge Desnice, unuke Vladimirove.

Očuvana prepiska osvjetljava isječak progresivne borbe našeg građanstva i inteligencije sedamdesetih godina XIX vijeka protiv zaostalog turskog sistema i imperijalističkih težnja Austro-Ugarske. U toj prepisci pominje se veliki broj ljudi raznovrsnog društvenog sastava, intelektualnih kvaliteta, političkih shvatanja i pogleda na život. Šarolika je lista autora pisama i drugih dokumenata⁸⁰ u ovoj zbirci. Tu su: trgovci i posjednici; četovođe i zapovjednici ustanika; sveštenici i učitelji; ljekari

⁷⁹ Danas je Muzej Srba u Hrvatskoj jedno odjeljenje Povijesnog muzeja Hrvatske u Zagrebu. Prema tome, tu se nalazi spomenuta zbirka.

⁸⁰ Njihova imena navedena su po abecedi u Registru autora.

i profesori; političari, diplomate i pravnici; vlasnici broda i prevoznici; činovnici, oficiri, dobrotvori itd. Iz njihovih redaka u prepisci osjeća se dah vremena u kome su živjeli. Ima tu zveketa oružja i borbe, brige za ustanak i ustanike, vijesti sa bojišta i političkih razmatranja, čežnje za slobodom, međusobnih svađa i razmirica itd., ali i intimnog ljudskog i toplog porodičnog. Pored iskrenog, ali pomalo romantičnog patriotizma, svi ti ljudi imaju niz slabosti karakterističnih za sitnu građansku sredinu. Kod njih nema prave revolucionarne angažovanosti i samoprijedora. Štaviše, jedan drugoga sumnjiči da iz tobože patriotskog rada želi izvući ličnu materijalnu korist. Teško je danas utvrditi koliko su ta sumnjičenja u konkretnim slučajevima bila pravedna, ali je vjerovatno da je bilo i takvih koji su zarađivali na nevolji »bosanske raje«.

Ako se ima na umu da su, u vremenu kada je imperijalizam velike evropske buržoazije bio u svom cvatu, sudbinu Turske rješavale jače sile nego što su to bili naše nerazvijeno građanstvo i bosansko seljaštvo, onda se svima onima koji su se angažovali u pomaganju bosanskog ustanka i u ustanku ipak mora odati priznanje što su se upustili u neravnu, ali u biti progresivnu i oslobodilačku borbu, iako njihovi naponi nisu odmah donijeli željeni plod.

Materijal Desničine zbirke sadrži 304 pisma, odnosno dokumenta, koji su svrstani i obilježeni sa 293 redna broja. Ogromna većina su originali.⁸¹ Pisani su pretežno na srpskohrvatskom jeziku, ćirilicom.⁸² Nekoliko ih je pisano na ruskom, talijanskom i njemačkom jeziku. Ponegdje ima mješavine jezika u istom dokumentu.

Više od polovine dokumenata upućeno je Vladimiru Desnici. Međutim, njegova zbirka sadrži i dokumente koji nisu upućeni njemu. Vjerovatno su se oni našli kod Desnice zajedno s ostalim zato što su u njegovoj uglednoj kući bili na sigurnom mjestu.

Sva arhivska građa u Desničinoj zbirci svrstana je hronološki. Za neke nedatirane dokumente uneseni su u bilješkama podaci kako i prema čemu su datirani prilikom obrade. Manji broj nedatiranih dokumenata stavljen je na kraj. Sadržaj nekih dokumenata ne odnosi se na ustanak u Bosni.⁸³

Prilikom transkripcije dokumenata pridržavao sam se originalnog teksta, te je tekst prepisa vjeran originalima osim u slučajevima gdje su se pisci služili starim pravopisnim znakovima u srpskohrvatskom jeziku. Oni su izostavljeni, odnosno prilagođeni današnjem pravopisu.⁸⁴

⁸¹ Koncepti su pod sljedećim brojevima: 8, 18, 29, 35, 46, 51, 52, 53, 61, 66, 68, 75 (prvi dio, bez pripisa Lj. Vuinovića), 76, 87 a, 87 b, 90, 91, 120, 168, 190, 191, 252, 253, 274, 286 a, 286 b, 291, 292 i 293. Pod brojem 41 jeste prepis, a pod brojem 72 prijevod s turskog.

⁸² Ćirilicom je pisano 180, a latinicom 124 dokumenta. Na nekim, mjestimično, ima ponešto mješavine jednog i drugog pisma. Neki imaju i šifre. Nekoliko dokumenata je oštećeno.

⁸³ To su dokumenti pod brojevima: 1, 2, 3, 4, 14, 172, 202, 271, 272, 280 i 282.

⁸⁴ Stare pravopisne znakove upotrebljavali su više ili manje: Jovo Erceg Skobla, Đoka Vlajković, Todor Babić, Mile Popadić, Samuilo Ostoić, Ilija Bilbrija, Petar Uzelac i još neki.

Neki dokumenti su pisani bez interpunkcije i sa mnogim pravopisnim greškama. Njih sam, prilikom obrade, radi lakšeg razumijevanja, prilagodio koliko-toliko savremenom pravopisu a da pri tome nije nimalo povrijeđen sadržaj originalnog teksta. U brojnim citatima zadržao sam neke jezičke i pravopisne specifičnosti originala.

Neki dokumenti su šifrovani. Zbog prirode posla koji se obavljao, bila je potrebna velika opreznost i konspiracija. Zato su se upotrebljavale šifre. U očuvanoj prepisci vidi se da je postojalo pet vrsta šifara.⁶⁵ Na nekim telegramima i pismima sa šiframa primalac je izvršio dešifrovanje. Pojedine ličnosti imale su konspirativna i druga imena.

U arhivskoj zbirci Vladimira Desnice osvijetljena je dosad malo poznata uloga Obrovačkog odbora u bosanskom ustanku (1875 — 1878) i dati su novi prilozi tome periodu naše istorije.⁶⁶ U tome je njen veliki značaj.

S obzirom da Desničina zbirka sadrži na mnogim mjestima i materijal privatnog karaktera, koji nije za publikovanje, na ovom mjestu objavljujem u prvom redu ono što može da posluži u naučne svrhe kao izvor i prilog našoj istoriji XIX vijeka, a zatim, mjestimično, fragmentarno, i ono što će doprinijeti boljem upoznavanju života i rada nekih ličnosti vezanih za ustanak u Bosni: kratak sadržaj pisama, odnosno dokumenata, sa potrebnim ekscerptima i komentarima.

⁶⁵ Sistem šifara izrađen je pretežno na bazi bročanih oznaka za pojedina slova ili pojmove, na primjer: 10 = f, 2 = i, 32 = četa, 121 = Desnica, itd.

⁶⁶ Proučavajući arhivsku zbirku Vladimira Desnice i pripremajući je za publikovanje, naišao sam na veliku pomoć drugarice Marije Šercer, kustosa Povijesnog muzeja Hrvatske u Zagrebu, i druga Fedora Moačanina, direktora toga Muzeja u periodu moga proučavanja. Tu pomoć pružali su mi i ranije, kao službenici bivšeg Muzeja Srba u Hrvatskoj, u kome sam počeo da obrađujem Desničinu zbirku. Zato im, i ovom prilikom, izražavam prijateljsku zahvalnost.

ДОКУМЕНТИ

1.

8 (20) marta 1875. u Zadru

Nikodim Milaš¹ piše (Stevi?) Milićeviću² o sukobu srpskih i hrvatskih političara u Dalmaciji. Kritikuje »Narodni list«³ koji je, po njegovom mišljenju, zauzeo protivrpski stav. Milaš tvrdi da su Srbi položili temelj narodnom preporodu u Dalmaciji. Šalje Milićeviću list »Dalmazia cattolica«.⁴ U njemu je članak na koji je odgovorio Milaš i odgovor poslao »Sionu«.⁵ — (Ćirilicom).

2.

2. jula 1875. u Zadru

Ljubomir Vuinović⁶ piše Andriji Kneževiću⁷ o namjeri da se sazove skupština srpskih prvaka u Dalmaciji⁸ i da se udari temelj za izdavanje lista. — (Ćirilicom).

3.

3 (15) jula 1875. u Kotoru

Lazar Tomanović⁹ objašnjava Vladimiru Desnici¹⁰ da je odbio da učestvuje na planiranoj srpskoj skupštini, jer se boji da bi ga to omelo

¹ Dr Nikodim Milaš (1845 — 1915), profesor bogoslovije u Zadru, kasnije (od 1890) episkop dalmatinski. Poznat kao crkveni pisac i pisac brojnih članaka u raznim listovima.

² Pismo je, po svoj prilici, upućeno Stevi Milićeviću, novinaru i istaknutom javnom radniku (1852 — 1913).

³ »Narodni list« (»Il Nazionale«) izlazio je u Zadru od 1862 — 1920. Prvi broj izišao je 1. marta 1862, a posljednji 7. juna 1920.

⁴ Organ dalmatinskog katoličkog klera koji je počeo izlaziti 1870.

⁵ List za sveštenike i učitelje, izlazio u Beogradu 1874 — 1877.

⁶ Ljubomir Vuinović (Vujnović) (1841 — 1883), profesor bogoslovije u Zadru, nacionalni radnik i dobrotvor.

⁷ Andrija Knežević, trgovac i posjednik u Obrovcu. Kasnije istaknuti član Obrovačkog odbora za pomaganje ustanika.

⁸ Do ove skupštine, koja je trebalo da se održi 31. jula u Kistanju, nije došlo zbog izbijanja ustanka u Hercegovini.

⁹ Dr Lazar Tomanović (1845 — 1933), pravnik, političar i publicist.

¹⁰ Vladimir Desnica (1850 — 1922), trgovac i posjednik u Obrovcu. O njemu je bilo govora. U arhivskom materijalu njegove zbirke spominje se i pod imenom Mile, Vladan i Vlado. Konspirativno mu je ime Gojko.

u napredovanju na političkom polju. Smatra da je Milaševa ideja o sazivanju skupštine preuranjena jer još nema dovoljno ni umnih ni materijalnih snaga. Treba početi postepeno propagandom oko povećanja pretplatnika na srpske listove. Neka Desnica savjetuje Milašu umjerenost. Pita Desnicu šta misli o hercegovačkom ustanku pod austrijskim zastavama i zašto otpada toliko srpskih kandidata za ugarski sabor. — (Ćirilicom).

4.

18. jula 1875. u Zadru

Ljubomir Vuinović šalje Andriji Kneževiću poziv na skupštinu i daje upute koje ličnosti treba pozvati. To treba da budu uticajni ljudi, a kasnije će se prikupiti svi oni koji mogu materijalno pomoći. Moli Kneževića da izvidi da li treba za skupštinu dozvola vlasti, jer po zakonu za skup ograničenog broja ljudi ne treba dozvola. Milaš odlazi u Njemačku 3. avgusta, ali se nada da će biti na sastanku. — (Ćirilicom).

5.

23. jula 1875. u Zadru

Stefan Nonveiller (Nonvajler)¹¹ telegrafiše Vladimiru Desnici da je obustavio njegov nalog za nabavku koža, jer su Gabela, Struga i Mlinice u vlasti ustanika. — (Na talijanskom).

6.

4. avgusta 1875. u Obrovcu

Zapisnik o osnivanju Obrovačkog odbora. Odbor je osnovan »usljed poziva privremenoga odbora za sakupljenje dobrovoljnijeh prinesaka za nevoljnu jednokrvnu braću u Hercegovini«. U Odbor su izabrani: Vladimir Simić,¹² Josip Bilić,¹³ Vladimir Desnica, dr Stevan (Stefan) Nonvajler i Georgije Radulović.¹⁴ Zaključeno je da se među prisutnim odmah počnu prikupljati prilozi.¹⁵

Na zapisniku su potpisani: Simić, D. Buzolić,¹⁶ Vlad. Desnica, Čale,¹⁷

¹¹ Dr Stefan Nonveiller (Nonvajler) (1835? — 1877), ljekar, predsjednik Obrovačkog odbora za pomaganje ustanika. Spominje se i pod nadimkom Pipe.

¹² Vladimir Simić, načelnik Obrovačke opštine, posjednik.

¹³ Obrovački građanin.

¹⁴ Georgije (Đorđe) Radulović, obrovački građanin.

¹⁵ Početkom avgusta 1875. skupljeno je u Obrovcu 176 for., 30 nov. dobrovoljnih priloga — i dostavljeno Zadarskom odboru. Imena davalaca objavljena su u zadarskom »Narodnom listu« od 11. avgusta 1875. Nešto kasnije Obrovački odbor skupio je još 130 for. »za stradajuću braću Hercegovce«. Imena davalaca objavio je »Narodni list« od 22. septembra 1875.

¹⁶ Dinko Buzolić, obrovački posjednik.

¹⁷ Grgo Čale, trgovac u Obrovcu.

And. Knežević, (?),¹⁸ dr Nonvajler, Urukalo,¹⁹ Bilić, Giovanni Elez,²⁰ Butir,²¹ Stef. Kalinić²² i Jakov Mastrović.²³

Na zadnjoj strani zapisnika naznačena je olovkom suma primljenih priloga iz Žegara,²⁴ Bilišana,²⁵ Krupe²⁶ i Selina²⁷ u iznosu od 48,99 for. (Veza dokumenat pod br. 19). — (Latinicom).

7.

16. avgusta 1875. u Kninu

Lovro Monti²⁸ obavještava Vladimira Desnicu o prijemu pisma i 68,50 for. od Grčića.²⁹ — (Latinicom).³⁰

8.

18. avgusta 1875. u (?)

Kratka vijest o događajima iz hercegovačkog ustanka,³¹ o padu srpskog ministarstva i širenju ustanka u Bosni. — (Latinicom).

9.

1 (13) septembra 1875. u Gračacu

Petar Mandić³² obavještava Vladimira Desnicu o poteškoćama oko prikupljanja ustanika i njihove opskrbe.

¹⁸ Potpis nečitljiv.

¹⁹ Marko Urukalo, trgovac u Obrovcu.

²⁰ Obrovački građanin.

²¹ Vinko Butir (Butier), opštinski tajnik u Obrovcu. Potpis ćirilicom.

²² Stefan (Stevan) Kalinić, pravoslavni sveštenik, paroh u Obrovcu. Potpis ćirilicom.

²³ Obrovački građanin.

²⁴ Mjesto na cesti Obrovac — Knin.

²⁵ Selo jugoistočno od Obrovca.

²⁶ Selo sjeverno od Žegara.

²⁷ Selo na sjevernoj obali Velebitskog kanala.

²⁸ Lovro Monti (1835 — 1898), jedan od začetnika, ideologa i vođa narodnog preporoda u Dalmaciji, istaknuti narodni borac, prvi načelnik Kninske opštine izabran od naroda (1866), narodni zastupnik u Dalmatinskom saboru i u Bečkom parlamentu. U političkom životu i radu njegove glavne misli bile su: liberalno-demokratska misao i misao jugoslovenskog ujedinjenja. — Dr Ivan Grgić: Lovro Monti (Dva poglavlja političke biografije), (Zadarska revija 4—5, Zadar, 1961, 317—329). Velikom dosljednošću iskrenog borca Monti se zalagao za bratstvo i jedinstvo Hrvata i Srba u Dalmaciji. Uz to bio je i istaknuti član Kninskog odbora za pomoć ustanicima.

²⁹ O ovom pošiljaocu dobrovoljnog priloga u iznosu od 68,50 for. ne znamo ništa bliže.

³⁰ Monti — potpisan ćirilicom.

³¹ Ovo je, nešto izmijenjeno, objavljeno u »Narodnom listu« od 18. avgusta 1875. Autor je nepoznat. U istom listu je i vijest prenesena iz »Obzora« o izbijanju ustanka u Bosni.

³² Petar Mandić, pravoslavni sveštenik u Gračacu, pomagao ustanike u Crnim Potocima.

... »Mučno se ljudi dižu, a ako ćeš pravo reći, nemaju ni za kim. Nema dovoljno svijesti, nema pojma o velikoj misli narodna oslobođenja i ujedinjenja; valja dakle da narod naš još robuje jedno p^o hiljade godina, pa onda tek, ako ga još bude i imena njegova u povjesnici i svijetu, da se novim duhom i novom snagom diže na noge junačke, te izvojuje sebi slobodu, ako je uobšte za nj sloboda... Ko je živ vidio, dizati ustanak protiv tako silna dušmanina, sa golijem šakama, bez novca i ostale opreme? Tvrdi ti vjera, ovako se nijesu oslobađali ni Talijani i Mađari niti ikakav narod na bijelu svijetu... Učinimo što smo kadri, što nam je kao braći dužnost i poziv, da imamo, ako ništa, a ono bar mirnu savjest i neko zadovoljstvo, koje daje svijest o ispunjenju te dužnosti...« — (Ćirilicom).

10.

16. septembra 1875. u Zadru

Telegram »Narodnog lista« čitaonici u Obrovcu o uspjesima bosanskih i hercegovačkih ustanika. Bosanci su razbili kod Orahova četio od 600 Turaka i zarobili četvoricu. Nevesinjski su udarili na selo Dabricu, zapalili ga, uzeli 15 goveda i 550 brava.³³ — (Latinicom).

11.

6. oktobra 1875. u Udbini

Srećko³⁴ obavještava svoga prijatelja i kuma, vjerovatno Vladimira Desnicu, o sukobima ustanika i Turaka blizu Srba i o pretrpjelim gubicima. Stanovnici Srba, žene, djeca i starci, pobjegli su u planine. Bosanskim ustanicima došlo je u pomoć 200 Dalmatinaca.

... »Ovdje u našoj blizini zbivaju se također prizori strašni. Dne 16 pr. m. da(le)ko od Srba 2 1/2 milje zbio se je sukob između turakah 500 pješakah i 150 konjanikah sa jedne strane, a 200 ustašah sa druge; 75 turakah padoše, 105 ranjenih, konja 12 mrtvi i 7 ranjeni, od potonji 4 drugi dan crkla, od strane ustaša 2 cigla su ranjena bila.

Dne 24. proš. mj. drugi sukob između ustaša i turakah zbio se još grozniji. Navalilo je po danu 1200 turakah na ustaše u broju 350, te opet kasnije iza leđa ustašah nadođe do 500 konjanikah turskih, ustaše potegnuše se u stranu i uzmaknuše potjerani sve do osredačke³⁵ crkve i udoše u gaj crkveni i od tale su se branili.

³³ U »Narodnom listu« od 18. septembra 1875, gdje su objavljene ove vijesti, navodi se šestorica zarobljenih i 150 goveda. Tu je i vijest o izbijanju ustanka u Tiškovcu i Trubaru.

³⁴ Ovo je ime ili nadimak nepoznatog lica.

³⁵ Osredci, selo istočno od Srba. O bitki kod Srba i Osredaka pisao je i »Narodni list« od 29. septembra i 13. oktobra 1875, kao i »Obzor« od 27. i 28. septembra i 4. oktobra 1875. Podaci se razlikuju.

Taj dan palo je do 100 turakah a broj ranjeni ne zna se, a od strane ustaša palo je 13 i tri ranjena.

To je bilo blizu Srba, i stanovnici Srba, naime žene, djeca i starci pobjegoše u planine, a ljudi pravi ostadoše kod kuće.

Dne 4 ili 5 dogodio se je opet sukob izmed ustaša i turakah i imao sam čuti da je ogromni broj turakah palo, a ustaša nijedan.

To se je također kod crkve osredačke zbilo.

To sve čuo sam pripovjedati od jednoga stanovnika iz Srba, koji je po svoj prilici kod otihi sukoba udioničtvovao.

Jučer pako pripovjedao mi je jedan iz Srba dolazeći, da je 200 Dalmatinacah pridošlo u pomoć ustašam. Prije 15 — 20 danah divanilo se je da će Vakup za koji dan u vatri biti, nu prije 10 danah došla je jedna kumpanija naših regulašah u Srb a jedna u Lapac, koji stoje na granici, i sva je prilika da Vakup neće ustaše upaliti, kako su namjera-vali ...» — (Latinicom).

12.

9. oktobra 1875. u Zadru

Kazimir Ljubić³⁶ telegrafiše Vladimiru Desnici da pošalje robu privatnim putem bez dokumenata Stjepanu Buzoliću³⁷ u Borgo Erizzo.³⁸ — (Na talijanskom).

13.

10. oktobra 1875. u Zadru

Ivan Vranković³⁹ obavještava, vjerovatno Vladimira Desnicu, o novčanim sredstvima Zadarskog odbora i njihovoj upotrebi.

... »Denaro ne abbiamo poco, ma come si è fatto sin adesso non si dimenticherà alcuno, dirigendo come è naturale le maggiori risone, dove il bisogno, e l'azione sono più vivi ...» — (Na talijanskom).

³⁶ Kazimir Ljubić (1833 — 1897), katolički sveštenik, političar i zastupnik u Dalmatinskom saboru.

³⁷ Stjepan Buzolić, katolički sveštenik, direktor Učiteljske škole u Arbanasima (kod Zadra, danas sastavni dio Zadra).

³⁸ Arbanasi.

³⁹ Ivan Vranković (1831 — 1900), političar, zastupnik u Dalmatinskom saboru, član Zadarskog odbora za pomaganje ustanika.

14.

1 (13) oktobra 1875. u Zadru

Nikodim Milaš javlja Vladimiru Desnici da mu je dr Vladan Đorđević obećao nedavno u Beču da će slati na dar u Dalmaciju više primjeraka svoga časopisa »Otadžbina«⁴⁰ radi buđenja srpske svijesti. Đorđević će slati »Otadžbinu« i u Obrovac knjižnici »pravoslavnog srpskog obštetva« i Desnici. — (Ćirilicom).

15.

1 (13) oktobra 1875 [u Gračacu]

Kamenko⁴¹ piše Vladimiru Desnici o isporukama oružja i municije za ustanike i upućuje ga na opreznost jer su austrijske vlasti pooštrile nadzor.

... »Neka zasad olovo ostane imam i ja ovđe jednu »kašetu«. Ako dođu ostr(aguše) vjera ti božja ne daj ih hrđama u šake, ja ću raspoložiti, da ih ljudi dobiju u ruke, pa onda kud mu drago.

Novaca nema; ja ni na krst solde! — pa vidi čuda od ljudi, kud se dede našeg cara blago...

Za mnom se digla hajka... Jednom za svagda kažem ti, uništavaj sve ove cedulje«. — (Ćirilicom).

16.

14 (26) oktobra 1875. u Kotoru⁴²

Lazar Tomanović predbacuje Vladimiru Desnici malodušnost. Osuđuje kneza Milana, koji je »kopile vlaško odgojeno u zapadnjem smetištu«,⁴³ ali vjeruje da će 200.000 vojnika kojima Srbija raspolaže donijeti preokret u daljem razvoju događaja.

⁴⁰ »Otadžbina« je u svoje vrijeme bila najbolji srpski časopis za književnost, nauku i društveni život. Izlazila je u Beogradu 1875, 1880—1883. i 1887—1892. Vlasnik i urednik bio je dr Vladan Đorđević (1844—1930). veoma plodan srpski pisac, naučnik i političar. U periodu ustanka u Bosni, za vrijeme srpsko-turskih ratova (1876—1878), bio je na položaju načelnika saniteta u srpskoj vojsci.

⁴¹ Konspirativno ime Petra Mandića, pravoslavnog sveštenika u Gračacu.

⁴² U originalu datirano: »U Kotoru na Petkovdan«.

⁴³ Smisao ovako oštrih riječi upućenih na adresu srpskog kneza Milana Obrenovića je u ovome: svi oni koji su radili na pomaganju ustanka u Bosni ubrzo su uvidjeli da ustanici vlastitim snagama nisu u mogućnosti da postignu odlučne uspjehe. Preokret su očekivali od vojne intervencije Srbije. Kako je knez Milan zavlačio stupanje Srbije u rat, istaknuti Srbi u Dalmaciji najoštrije su ga osuđivali.

U isto vrijeme kada je Tomanović napadao kneza Milana, Petar Uzelac, Ličanin, koji je u to doba bio jedan od vođa ustanka u Bosanskoj krajini, napadao je naročito Srbiju, koja se »sproć ustanka drveno vlada«. (Ратко Ђуровић: О необјављеној преписци Велимира Г. Ломбардића, 181).

... »Ništa opasnijeg u ovijem trenutcima do male vjere, od kud se rađa malodušje sa svijem kobnijem svojim pošljedicama...

A da ti nemaš vjere u budućnost srbsku i da si ti malodušan, to ne mogu dopustiti, jer bi to značilo da ti nijesi patriota srbski, a ko bi se to usudio meni reći uvrijedio bi me isto kao kad bi meni patriotizam odricao.

Da nije bilo tvrde vjere kod patriota italijanskih uz prkos toliko nesrećnijeh pokušaja i toliko obmana, ne bi danas Italija bila ujedinjena i slobodna...« — (Ćirilicom).

17.

30. oktobra 1875. u Trstu

Đorđe Magaš⁴⁴ telegrafiše Vladimiru Desnici da je otpremnik poslao robu. — (Na talijanskom).

18.

[30. oktobra 1875. ili nešto kasnije u Obrovcu]

Vladimir Desnica saopštava Kazimiru Ljubiću u Zadru sadržaj Magaševog telegrama (pod br. 17),⁴⁵ ističući da je »Trst odbio Magaša«.⁴⁶ — (Latinicom).

19.

[Kraj oktobra ili početak novembra 1875]⁴⁷

Iskaz prihoda i rashoda Obrovačkog odbora za mjesec avgust i oktobar 1875. U mjesecu avgustu 1875. sakupljeno je: u Obrovcu 176,30 for., u Žegar 14,38 for., u Bilišanima 13,10 for., u Krupi 21 for., u Selinama 51 nov., u Zelengradu⁴⁸ 3,50 for. U mjesecu oktobru 1875. sakupljeno je u Obrovcu 150 for., od Zadarskog odbora primljeno je 100 for. U mjesecu avgustu 1875. poslato je Zadarskom odboru 176,50 for., a Odboru u Gračacu 196 for. U mjesecu oktobru 1875. podijeljeno je bjeguncima 100 for. — (Ćirilicom).

⁴⁴ Dvojica Magaša (Mate i njegov sin Frane), koji se spominju na drugom mjestu, bili su prevoznici. Vjerovatno je i Đorđe Magaš imao zanimanje u vezi s trgovinom.

⁴⁵ Prema tome smo i datirali ovaj dokumenat 30. oktobra 1875. ili nešto kasnije.

⁴⁶ Sifre koje se navode u ovom telegramu (»Opet pismo 8dak4dld, pita 09k15 — CDL35 odgovorite mi«) nismo uspjeli dešifrovati.

⁴⁷ Ovako smo datirali prema sadržaju dokumenta.

⁴⁸ Selo na cesti Obrovac — Kistanje. Za ostala mjesta navedena u ovom dokumentu v. bilješke 24 — 27 uz dokumenat pod br. 6.

20.

22. oktobra (3. novembra) 1875. u Gračacu

Petar Mandić obavještava Andriju Kneževića o položaju ustanika i oskudici koju trpe.

... »Zimsko vrijeme već je nastupilo, a ljudi su goli golcani, pa će poskapati na onoj visini. Obećali su mi Zagrebčani poslati dobrano robe ali evo je nema. Novaca takođe nemaju ... Za to oružje već mi ljudi do-sadiše! Izgleda, kao da nas neko zavodi u Zagrebu i Trstu. Čuo sam da je ukrcano u Trstu i ako je, moralo bi već tu biti ...« — (Ćirilicom).

21.

7. novembra 1875. u Plavnom

Petar Petranović⁴⁹ potvrđuje Andriji Kneževiću prijem robe i košulja za ustanike. Kritikuje kneza Milana kao »izdajicu roda srbskog«. Oskudica vlada u svemu, »a odbor naš ne može bez izvanjske pomoći dalje«. Moli za pomoć ustanicima. Nada se da će ustanici opkoliti Gra-hovo. Među ustanicima nalaze se i Teofil Petranović⁵⁰ i đakon Vujnović⁵¹ iz Zadra. Spominje sukob ustaničkog četovođe popa Đure Špadijera s austrijskim pograničnim vlastima.⁵²

... »Čitao sam i čuo za sve lakrdije Draganića⁵³ i sadruga mu Ar-kona;⁵⁴ no im sila pomogla nije; jer vrijedni Đuro pop Špadijer na Ar-konov poziv da se njemu predstavi odvrati: »da je residencija njegova na Srbskom osvojenom zemljištu i potome, ako mu što treba, da u nje-govoj residenciji dođe; dočim on sa Austrijom i austrijskim činovniču-kom posla nema nikakvog«.

Po tom odgovoru ode Draganić, ode Arkon odoše soldati bez da ikome išta urade. Sinoć stigoše soldati na Grab. — Ja se nadam, da ćemo ih na našu ruku imati ...« — (Ćirilicom).

⁴⁹ Petar Petranović, pravoslavni sveštenik, paroh u Plavnom, glavna veza između Obrovačkog odbora i ustanika u Crnim Potocima. Konspirativno mu je ime Stojan.

⁵⁰ Teofil (Bogoljub) Petranović, kaluđer, rodom iz Drniša, brat Steve Petranovića. Godine 1862. došao je za učitelja u Sarajevo, gdje je od 1865 — 1869. bio upravitelj srpske realke. Skupljao je i objavljivao narodne pjesme. Zbog svoga političkog djelovanja protjeran je iz Bosne 1869. Kao srpski agent radio je na pripremanju ustanka u Bosni i njenom oslobođenju.

⁵¹ Misli se na Ljubomira Vujnovića (Vuinovića), profesora bogoslovije u Zadru.

⁵² O ovome je pisao zadarski »Narodni list« od 3. novembra 1875.

⁵³ Draganić Veranzio de Fausto, kotarski pristav u Kninu, vođa kolonaša.

⁵⁴ Arcon Giacomo, kotarski poglavar u Sinju.

22.

7. novembra 1875. u Plavnom

Petar Petranović obavještava Vladimira Desnicu da je otpremio ustanicima novac, košulje i brašno i moli za dalju pomoć. Ustanici naročito oskudijevaju u opancima, kapama i čakširama.

... »Znajte, da su Vaši novci, košulje i brašno, koje se s nestrpljenjem očekuje, veliku korist doprinijeli; jer je vojvoda⁵⁵ bio bez krajcera a odbor mu Kninski nije u stanju bio ni novčića pružiti; jer je ugiljao u silni trošak izdržavajući 2 čete a ne imajući pomoći odnikud... Čuo sam da mnogo trošite na kojekakve ljude, koji Vam se kao Golubovi četnici predstavljaju. Nemojte tako; jer su onakove skitnice i kojekakovi mažinovci i nas uzvarali te danas nikom, koji nam nije očito poznat ne damo ništa; već ga bez pare vojvodi upućujemo. Po taj dakle način treba da se i Vi vladate...« — (Ćirilicom).

23.

12. novembra 1875. u Kninu

Lovro Monti piše Vladimiru Desnici da je nezadovoljan Golubom Babićem⁵⁶ i njegovom četom. »Neki dan bio pošao da će udariti na Grahovo, ali Turci pretekoše ga (valjda doznali za njegov plan) te udariše na nj kod Zaseoka više Graba. Popuškarase se kroz dvije, tri ure, pak nikom ništa. Magla ih rastavi. Nikada neće do Grahova!« Austrijski žandari uhvatili su Đuru Špadijera i otpremili »kući u Srijem«. Monti iznosi svoje mišljenje o daljem snabdijevanju ustanika.

... »Po mome mnijenju najbolje bi bilo, kroz ovu zimu spremati što se god više može jāraka,⁵⁷ džebane,⁵⁸ opanaka i još kojekakvih potreba za proljeće, a međutijem uzdržati ono nešto ljudi koji ne mogu svoijem kućami, da ne poginu od gladi, od leda, i od turskog oružija.

Za tu svrhu trebalo bi kupiti mjesečne priloge i s tijem nabavljati: skupiti što je potreba.

Ako i kad dođu tamo puške, molim Vas javite mi odmah, i nemojte š njima razpolagati bez dogovora s nami...« — (Ćirilicom).

24.

2 (14) novembra 1875. u Tiškovcu

Golub Babić i Kuzman Drača⁵⁹ mole Miloša Kneževića⁶⁰ u Obrovcu da pošalje dvije pašnjače⁶¹ i četiri košulje »jer najgore stojimo za preobuku«. — (Latinicom).⁶²

⁵⁵ Misli se na Goluba Babića.

⁵⁶ Golub Babić (1824—1910), glavni vođa ustanika u Crnim Potocima do avgusta 1876. O njemu je bilo govora i u uvodnom dijelu.

⁵⁷ Oružje.

⁵⁸ Municija.

⁵⁹ Četovođa.

⁶⁰ Brat Andrije Kneževića.

⁶¹ Vrsta pojasa od kože »gdje se zadijevaju male puške i pož«. (Вук Ст. Караџић: Српски рјечник, Биоград, 1898, 508, s. v. пашњаца).

⁶² Babićev potpis ćirilicom. Original pisma oštećen.

23. novembra 1875. u Kninu

Aleksandar Katić⁶³ pita telegrafski Vladimira Desnicu kada će stići »ono« (tj. roba za ustanike), što je »od velike potrebe«. — (Latinicom).

13 (25) novembra 1875. u Gračacu

Kamenko (Petar Mandić) obavještava Vladimira Desnicu o novostima i stanju ustaničke čete i podstiče na dalji rad.

... »Mučno je ratovanje zimno i u regularnoj vojsci, kamoli u našoj jadnoj fukari⁶⁴... Posljednji put bilo bi sigurno znamenita okršaja na Grahovu, da ne bi neprilike s špadijerom. Četa njegova raspade se... Petar⁶⁵ je bio u Kninu i tamo su mu obećali 300 momaka turiti u četu; Golub će imati oko 300 a odovud se uzdam 100—200, i tako bi mogli bolje operirati početi... U Kninu je kapetan srpski Vlajković⁶⁶... On će ostaviti valjda koju paru. Kaže, da se ne ugašava ustanak... Kod nas je sve živo oduševljeno, i vjeru ti tvrdu zadajem, da ga nema ovde ko ne bi pošao... Samo moram ispovjediti, da bi moralo se dati ljudma oružja i štogod novca, ma barem za opanke... Poziv Gračačkog odbora dobrim je plodom urodio... Guteša⁶⁷ tješi i obećava pomoć...« — (Ćirilicom).

14 (26) novembra 1875 [u Plavnom]

Petar Petranović upućuje Andriji Kneževiću u Obrovcu neke ustanike koji se vraćaju kući. Misli da je »tako moralo biti, jer je velika nezgoda u ovo doba«.

... »Jedan od Vaših dobio je šta su za shodno našli; a drugi ništa. Sutra odlazim svatovskom stariješini da ishodatajstvujem i za njega štogod pak ako dobijem javiću Vam da možete ga opet amo opraviti. S tim ja se nadam, da će od zgone i više društva biti a međutim gledajte ih Vi i nastojte da ih sve to više ohrabrite...« — (Ćirilicom).

⁶³ Aleksandar Katić, trgovac i posjednik u Kninu, istaknuti član Kninskog odbora za pomoć ustanicima. Nabavljač oružja i ostale spreme za čete u Crnim Potocima.

⁶⁴ Sirotinja.

⁶⁵ Petar Uzelac, jedan od vođa bosanskog ustanka. O njemu je detaljnije bilo govora u uvodnom dijelu.

⁶⁶ Đoka Vlajković (1831—1883), srpski oficir, sekretar Glavnog odbora za pomaganje ustanka u Beogradu.

⁶⁷ Ilija Guteša (1825—1894), trgovac u Zagrebu, potpredsjednik zagrebačkog Glavnog odbora za pomaganje ustanika.

28. novembra 1875. u Zadru

Kazimir Ljubić traži od Vladimira Desnice obavještenje o »robi iz Trsta« i o radu čete.

... »Bit ćete primili onu peču kalmuka⁶⁸ što sam Vam poslao da izkrojite za naše; budite uvjereni nećemo uzkratiti pomoći, netom se štogod novca nabere, ali sada smo uprav izmašeni.⁶⁹ Pa ću Vam ja iskreno kazati, odbor bi spravniji bio na pripomoć a da bude dočuo kakva rada; nego promišlja da se iz svega dosadanjega troška ne vidilo nikakva ploda...« — (Latinicom).

11. decembra 1875. u Obrovcu

Obrovački odbor moli Gavrila Božidarevića-Veselickog⁷⁰ za pomoć četi Goluba Babića. Daju se podaci o zadacima Odbora i o djelatnosti te čete. Pri sadašnjoj zimi Golub je morao da otpusti kući gotovo sve dobrovoljce i dio ustanika da bi umanjio izdatke koje ovaj Odbor ne bi bio u stanju da snosi. Ograničio se zasad na 400 drugova s kojima se nalazi u gorama. Golub namjerava da zauzme utvrđeno mjesto Grahovo u kome bi mogao udobno provesti zimu. Za tu svrhu Odbor očekuje od Zadarskog odbora obećanih 200 pušaka. Velika je potreba i u odjeći, obući i novcu.

... »Какъ только вспихнуло востаніе въ Херцеговинѣ, устроился этотъ комитетъ съ позволеніемъ правительства. Первою его задачею было собирать пожертвованія въ самомъ Обровцѣ и въ окрестностяхъ его и собираемыя деньги отсылать Зарскому Комитету. Но когда вспихнуло востаніе въ Босніи, именно въ Тишковцѣ, Дреновцѣ, Цвѣтнику, Црномъ Потокѣ, Засѣку итд. мѣстностяхъ находящихся при далматской границы и когда множество сельанъ из Далмаціи начали содѣйствовать воставшимъ братьямъ — тогда комитетъ обратилъ свое вниманіе на самыхъ востанцевъ, высылая имъ пороху, свинца, ружьевъ, денегъ, разныхъ припасовъ и обуви. На эту цѣль получалъ комитетъ пособія и отъ Зарского Комитета.

Комитетъ обратилъ преимущественно свою дѣлательность на борющихся братьевъ потому, что переселившіеся семейства (въ окрестностяхъ Книна) получаютъ пособія отъ правительства, а въ тоже время поддерживаются сродными и знакомыми семействами далматинскихъ пограничныхъ братьевъ. Раненные же, которыхъ до сихъ поръ по счастію не много, лѣчатъ наши сельские емпирики съ хорошими результатами.

⁶⁸ Od tal. calmuco — vrsta lanenog platna sa dugom dlakom. Peča znači: komad.

⁶⁹ Istrošeni.

⁷⁰ Gavriilo Božidarević-Veselicki, ruski diplomata, predstavnik Međunarodnog komiteta za pomaganje hercegovačkog ustanka.

Этот Комитетъ желалъ бы прямо получать пособія въ первыхъ по тому, что дѣлательность комитета Зарскаго обращена на многіе стороны и средства его недостаточны для многостороннихъ нуждъ затѣяннаго дѣла, а въ вторыхъ по тому что нашъ комитетъ находится въ непосредственномъ и блискомъ отношеніи съ востанцами, и по этому зная нужды востанцевъ избѣгая лишныя переписки и замедленія, въ состояніи скоро и удобно, высылать имъ нужное...» — (Na ruskom).

30.

14. decembra 1875. u Kninu

Lovro Monti daje telegrafski upute Vladimiru Desnici o postupku s robom. — (Latinicom).

31.

16. decembra 1875. u Šibeniku

Kazimir Ljubić telegrafski potvrđuje Vladimiru Desnici odluke. Isto je pisao i Buzoliću.⁷¹ — (Latinicom).

32.

6 (18) decembra 1875. u Plavnom

Petar Petranović piše Andriji Kneževiću o razmiricama između čete Goluba Babića i Kninskog odbora.

... »Sva razlika između ovdašnji planinara⁷² i odbora Kninskog sastoji se u tom, što bi ovaj hotjeo da planinari svaki dan sjeku, pale itd. a ovi nit mogu nit imaju čim. Odbor je najposlje htjeo, da planinari pošto-poto udare na Grahovo; ali planinari nit su to mogli učiniti nit bi u stanju bili održati ono, što bi po kakovom sljepom slučaju, bili osvojili, kad bi baš na Grahovo sljepački i izloživši se očevitim opasnošćima i udarili bili... Odbor Kninski hotjeo bi da je sva Bosna ili ovaj kraj osvojen su 1200—2000 f-na⁷³ troška...«

Vojvoda Golub Babić prima od Kninskog odbora »po nešto kruva i drugih potrkusica«, a preko Uzelca primio je dosad novaca, obuće, odjeće »i svega izobilno«. »To sve daje mi povoda misliti, da o njemu neko lažno i bez osnova sumnja, a vidićemo i poslje. On je glavom u četi vojevao i mal da poginuo nije. Priškrbio je četvu sa prahom, štucevima⁷⁴ i još drugim što čim. Ja ne znam dakle kako se na njega sumnjati može?!...«

⁷¹ Odnosi se na Stjepana Buzolića, katoličkog sveštenika, direktora Učiteljske škole u Arbanasima.

⁷² Ustanika.

⁷³ Fiorina.

⁷⁴ Kratke puške.

»Da ti pravo rečem on i Vlajković ohrabriše četu da se živa uzdrži i preko zime ove, a po Odboru vjera ti je moja da bi sva bila il pogubljena il da bi se razišla.

Premda je četa sad nešto bolje priškrbljena, ipak joj mnogo još oskudjeva. Ja ću Vam označiti, kad se sa vojvodom sastanem šta će mu biti potreba, te u dogovoru sa Vojvodom i Odborom, koji će se u Ponedjelnik ovdje sastati na dogovore neke opredjeliti Vam kako ćete puške i ostalo opremiti. Ako Vam se vidi možete iste preko Uzelca na mjesto poslati onako kako Vam on piše. Izgubljene poći neće ako ih preko njega opremite...

Po vidimom rekao bi da su stvari između odbora i čete uravnate...« — (Ćirilicom).

33.

10 (22) decembra 1875. u Plavnom

Petar Petranović obavještava Andriju Kneževića da su izravnote razmirice između čete Goluba Babića i Kninskog odbora.

... »Sve male razlike, nesporezumljenja i kojekakove trice, koje su između jednih i drugih postojale rješene su dobrim uspjehom te sad između jednih i drugih postoji savršena sloga i sporazumljenje u svemu...«

Naručuje odjeću i namirnice za ustanike. Pohod ustanika na Prolog nije uspio zbog velikog snijega.

... »Ako možete skupiti što stareža osobito djetinskog pošaljite; jer je velika oskudica u tom, a djetinjarije gole i bose dosta ima da upravo u srce ubija na njih pogledati...« — (Ćirilicom).

34.

22. decembra 1875. u Plavnom

Petar Petranović obavještava dra Stefana Nonvajlera da su izravnote razmirice između ustanika i Kninskog odbora i o neuspjehu pohoda ustanika na Prolog.

»Non manco a far Le conoscere, che tutte le differenze piccole insorte fra i nostri combattenti ed il Comitato di Knin vennero Lunedì del tutto e con buon successo appianate sicchè in oggi fra gli uni e gli altri regna perfetta concordia...«

Fra pochi giorni spero che sarò in grado delazionar Le qualche novità, giacchè i combattenti intendono partire dal luogo di dimora entro domani.

Dal Prolog sono ritornati senza aver fatto nulla a causa della gran neve e gelo, che in quelle parti domina. Anche in queste parti è difficile ogni attacco in questa stagione; ma con tutto ciò lo proveranno...« — (Na talijanskom).

35.

16 (28) decembra 1875. u Obrovcu

Dr Stefan Nonvajler, kao predsjednik Obrovačkog odbora, zahvaljuje Gavrilu Božidareviću-Veselickom, odnosno Delegaciji međunarodnog komiteta na novčanoj pomoći za izbjeglice.

»Я получилъ исправно высланныя отъ этой Делегации Международнаго Комитета 300 гульденовъ этому Комитету въ поѣзду перебѣглыхъ семействъ востанцевъ на сію сторону австрійской границы. Благодарю Делегацию на готовности съ которою отозвалась просьбы этого Комитета. Честъ имѣю увѣдомить тоже, что сообщеннъ будетъ Делегации точный отчетъ израсходованныхъ денегъ...« — (Na ruskom).

36.

[1875 (?)]

Omot pisma Petra Mandića upućenog Vladimiru Desnici, po svojoj prilici 1875. godine.⁷⁵ Na poledini olovkom Mandić požuruje nešto, vjerovatno slanje pomoći ustanicima. — (Ćirilicom).

37.

24. decembra 1875 (5. januara 1876) u Crnom Potoku

Golub Babić moli Petra Petranovića da odgovori na pismo Obrovačkog odbora upućeno Babiću. Neka piše da je četa neaktivna zbog oštrog zime, ali da ona i ovako zadržava nekoliko hiljada Turaka i ne da im da idu protiv ustanika u Hercegovini i Krajini. Babić se nada »da će u našem kraju ustanak mnogo znameniti postati«. Moli da mu se pošalje »muštra od 1000 komada« za galette.⁷⁶

...»Vi dobro znate koliko Turaka spored nama stoji na Graovu, koliko li u Uncu a koliko opet u obližnjem varošima što se ne smiju micati na drugu stranu dok za nas ovde čuju.

Prvom zgodnom prilikom pokazaćemo znak života...« — (Ćirilicom).

38.

30. decembra 1875 (11. januara 1876) u Plavnom

Petar Petranović obavještava Andriju Kneževića o namjeri ustanika da udare na neka sela blizu Vakufa, ali ih je spriječilo veliko nevrijeme. Iznosi neke detalje o manjku u pošiljci namirnica za ustanike.

⁷⁵ Sudeći po pismu pod br. 26.

⁷⁶ Galeta je pogačica, dvopek koji se priređivao za hranu u vrijeme rata, dužih putovanja i sl.

Šalje dva članka za novine: jedan u zadarski »Narodni list«, ⁷⁷ a drugi u cetinjski »Glas Crnogorca«. ⁷⁸ Odgovara na pitanje o ličnosti ustanika Lazara Mihajlovića.

»Ako je isti iz Ljevanjskog kadiluka: to će po svoj prilici biti onaj isti Lazo, a pravog mu bezimena ne znam, koji je sa četom našom bio, te u Osredcima ubio jednog bega i prvi dan boja na Karauli Tiškovačkoj se junačan pokazao. Poslje ode, u Krajini Sinjskoj, da i tamo što uznemiri oko Ljevna, no u Biteliću rani jedno djete nehotimice te ga očeraju u tamnicu a međutim obtuže ga neki Ljevanjskog Kadiluka da ih je dana 14. Sept. na putu globio i zato sad Poglavarstvo Kninsko i sud ispituju je li onaj dan u ovdašnjoj četi bio. Eto što o jednom Lazi što je na 14. Sept. pak cjeo mjesec dana u četi bio ovdje znam kazati; a da li je isti Mihajlović il drugi tko, to ne znam ...« — (Ćirilicom).

39.

30. decembra 1875 (11. januara 1876) u Plavnom

Ilija Bilbija ⁷⁹ zahvaljuje Obrovačkom odboru na poslanim haljinama i moli odjeću za svoga druga popa Davida Grubora. ⁸⁰ — (Ćirilicom).

40.

4 (16) januara 1876. u Gospiću

Petar Uzelac piše Vladimiru Desnici ⁸¹ da putuje u Knin na brzojavni poziv prijatelja Steve Šarova. ⁸² Kritikuje rad Kninskog odbora.

... »Ja sam uvijek strahova i strahujem još i danas da se četi nešto nepovoljnog dogoditi more, jer su svi tvrde glave, i do zla boga mlitavi ljudi. Mene neki moji privatni i opšti poslovi često kojekuda pozivaju i ne mogu u četi boraviti, osobito otkako je zimno doba nastupilo, ali sam im uvijek poručivao i govorijo, da na oprezu budu. Bog bi dao da zlo nije ali mu se ja bojim.

⁷⁷ Članak je objavljen u »Narodnom listu« od 19. januara 1876. U njemu se, pored ostalog, izriče blagodarnost Obrovačkom odboru, koji je »u više prigoda pokazao dosad svoju gotovost na izdavanje svega onog, što smo mogli od njega tražiti za ublažiti, bar od časti, našu stradajuću braću... te im dostavio i haljina i košulja i gaća i kabanica i još što čega...« Pisac članka se nada da će se i drugi odbori ugledati na Obrovački odbor i pomoći u onome što najviše treba »za utješiti bosonoge, gole i gladujuće starce, nježne žene, nevine devojke i nejaku dečicu našu, koja, bez krova i utočišta svakoga, tumara od nemila do nedraga proseći od svakog koji se krstom krsti zalogaj hleba i komad ogrnjača«.

⁷⁸ »Glas Crnogorca«, izlazio je na Cetinju (1873 — 1915) u početku kao poluzvanični, a kasnije kao zvanični list crnogorske vlade.

⁷⁹ Pop Ilija Bilbija, pravoslavni sveštenik, jedan od vođa bosanskog ustanka.

⁸⁰ Pravoslavni sveštenik (? — 1876), četovođa.

⁸¹ Uzelac je napravio grešku u datiranju ovoga pisma po starom kalendaru: napisao je 3. umjesto 4. januara, koji odgovara 16. po novom.

⁸² Stevo Vujatović-Šarov, posjednik u Kninu.

Sutra (ponedeljnik) krećem pošto-poto put Knina i lično ću se o svemu uvjeriti, o čem ću vas obavjestiti.

Kao što sam vam posrestvom popa Petra pisao za one puške biće valjanieh momaka zato ako ih već do sad na drugu stranu uputili nieste neka stoje, dok vam se pravi put ne označi jer ja nikako rad niesam da Knjinjska fukarija i jezutarija s istim posla ima.

Oni su mene užasno naklali a to mi još teže dopada osobito kad i neki naši kao Mile Katić⁶³ uz jezujite pristaje i protiv mene intrigira, usprkos što sam ja kao Srbin i rodoljub isključivo samo život na pazar ponijo da rodu privriedim u koliko to u mojoj mogućnosti stoji. U ostalom nitkovi i ništarije mene s pravog puta očerati neće, jer sam se kao Srbin rodijo, a kao takov ću i umrieti ili poginuti. Oni žele da naša četa na tromedi čami i da im Grahovo od Turaka očisti, a ja sam tome protivan. Ja hoću da naša četa operira ondje, dje je po opštu stvar probitačnije, a tako će i biti morati. Moj je plan skrojen. Dok se vrieme oporavi mi moramo razbojničko gnjezdo Kulen Vakup razoriti i 300 Kulenovića i Filipovića begova živih u šake dobiti.

To će lahko ići samo ako se ja slušao budem. Ja sam za sve putove napravijo i već se u Liki za to jaka četa sprema. Mislim da će oružja biti morati, a tih 200 ostr(aguša) dobiće samo iskusne, junačke i poštene ruke pak je stvar dobivena.

Razoriti Vakup, pala je Krajina, onda ćemo mi dominirati. Ta(j) moj plan još je u tajnosti i samo ja s još nekolicinom na ostvarenju radim, jer bi zlo bilo kad bi se proćukalo.

U ostalom po mome shvaćanju naše stvari predobro stoje. Srbija i Crna Gora zaratiće na svaki način, a Rusija usprkos što se po novinama svašta tvrnda staće na branik. Od Austrije i Mađara nemamo se mi šta bojati, jer su to samo sanjarije na javi, da će on(i) Bosnu okupirati. Ignatiev⁶⁴ ima uzao u šakama i on na bogojavljenje putuje u Petrograd dje će se konačno stvar riešavati i pretresati, od njega imam neposrednih glasovah i kad se vidimo pričaću vam opširnije sve.

Mi s naše strane moramo sve upotrebiti da ustanak što jači i uspješniji bude, a biti mora, samo kad se stvari živo primimo...» — (Latinicom).

41.

10 (22) januara 1876. u Obrovcu

Obrovački odbor obraća se mitropolitu Mihailu za pomoć u oružju i novcu ustaničkoj četi vojvode Goluba Babića.

... »Ovaj odbor smatra je sebi za dužnost, a sa odobrenjem Odbora Zadarskog obratiti svoju pažnju ovoj ustaškoj četi kojoj dobavljao je i dostavlja puške, prah i olovo, kruh i u zadnje doba i haljina po mogućstvu. Mnogi su i dobrovoljci pritekli im bili u pomoć dokle nije ljuta zima u onim planinama zakovala sve snjegom i ledom, i tadaj su ustanici sami ostali na braniku zemljišta zauzetog i od krvoločne tura-

⁶³ Mile Katić, trgovac u Kninu.

⁶⁴ Ignjatijev Nikolaj Pavlovič (1832 — 1908), general, ruski diplomat, ambasador u Carigradu.

dije očišćenog, suprot velike turske vojske u Vakupu, Bijeću, Uncu i Grahovu. Naš vojvoda Golub i drugovi u neprestanom su dogovoru sa srpskim glavarima Grahova, Unca, Trubara, itd., i samo čekaju na ljepše vrijeme da prebace nejač i ženske u Austriju pak će odma sposobni za oružje pridružiti se četi. Zato vojvoda i drugovi mole i preporučuju da im se nastoi pribaviti na vrijeme dosta oružja, praha i olova, kako će moći sa ljepšim danima odma preduzeti rad za oslobođenje i ujedinjenje srpstva...

Ovaj Odbor znajući položaj i poverenje koje Vaše Visokopreosveštenstvo imade koliko kod Svjetlog Knjaza i Njegove vlade toliko i kod nam srodnog Ruskog naroda koi dragovoljno prilaže za našu boreću se braću protiv svog ugnjetača, zato se i obraća Vašoj Preuzvišenosti sa molbom u ime boraca da bi izvoljeli posredovati pak bilo iz kojeg mu drago izvora da se nabave puške i odnosni naboi preko Trsta na ovaj Odbor, kako ne bi u toj struci trpili oskudosti. Ako bi bilo prepona za prenos i prevoz oružja preko zemljišta Austro-Ugarskog sa te strane, u tom slučaju Odbor prima na sebe brigu za kupiti i legiji dostaviti oružje i patrone, samo ako je u stanju Vaše Preosveštenstvo novac potrebiti poslati pišućem Odboru u kom slučaju smatraće sebi za dužnost točni račun o svemu dati u svoje vrijeme...

Po mnjenju vojvode i drugova i pišućeg Odbora trebalo bi za sada 1000 pušaka ostraguša sa odnosnim naboima 100 centih kruva suva i po 10 forinti svakom borcu da dodadu svoima porodicama u stranstvovanju za da budu oduševljeni za borbu i da lakše i ostali podignu se i njima pridruže.

Odbor se žali da su mu sile i sredstva iscrpljeni, da djeluje u varošici sa okolinom siromašnom i podijeljenom na dvije religije, pravoslavnu i katoličku. Apelujući na mitropolita kao »prvog srpskog slobodnog građanina« koji ne bi poštudio »nikakvo moguće sredstvo« da pomogne »pri sveopštem oslobođenju i ujedinjenju Srpstva«, Odbor stavlja pod njegovo okrilje »legiju« Goluba Babića, koja će, u svoje vrijeme, »djelom zasvjedočiti« da je bila dostojna »pomoći i uživanja« narodnih žrtava. — (Ćirilicom).

42.

24. januara 1876. u Kninu

Stevo Vujatović-Šarov telegrafski traži od Vladimira Desnice da pošalje robu. — (Latinicom).

43.

26. januara 1876.⁸⁵ u (?)

Petar Uzelac piše Vladimiru Desnici da je prekinuo svaku vezu sa Kninskim odborom. Kritikuje Skoblu⁸⁶ i moli da se pošalje baruta i bra-

⁸⁵ Zabunom datirano 1875. umjesto 1876.

⁸⁶ Jovo Erceg Skobla, trgovac u Splitu, povjerenik srpske vlade kod Kninskog odbora.

šna za ustanike. Javlja o uništenju turske karaule na Martin-Brodu⁸⁷ i nagovještava da uskoro mora pasti Vakuf.

... »S druge strane mило mi je da ste se lično uvjerali kako naše stvari u Kninu kod odbora hodaju. Ja sam s istim odborom svake otno-šaje prekinuo, neću s istim da baratam, nit sam do sad baratao, jer sam se odma uvjerijo, da su cjepidlake. To sam pisao i Vlajkoviću, i razlo-žijo mu, da s istim odborom raskrsti. Ako onako postupi kako sam mu pisao dobro će biti; ostane li tvrdokoran narodna tj. obšta stvar pretr-piće veliki udarac. Ja s moje strane, i u koliko uzmognem, neću duhom klonuti...

Skoblja kod mene prestao je biti ono zašto sam ga ja držao. Ne zna siroma ništa kao ni ovan, a ovamo se u svašta upleće kao pile u kućine. Po njegovu razgovoru, osobito u Beogradu, on je u ovim kra-jevima svemogućan, i tvori čudesa, a ovamo nitko i ne zna za nj, da na svietu živi...

Karaula na Martinu brodu izgore preksinoć, dva Turčina pogiboše a od nas nitko...

Ako sreće bude za 14 dana mora i Vakup pasti...« — (Latinicom).

44.

30. januara 1876. u Kninu

Aleksandar Katić telegrafski traži od Vladimira Desnice da pošalje dokumente potrebne za transport robe. — (Latinicom).

45.

24. januara (5. februara) 1876. u Beogradu

Đoka Vlajković odgovara Obrovačkom odboru na pismo koje je ovaj Odbor uputio mitropolitu Mihailu.⁸⁸ Kritikuje namjeru ustanika da obrazuju i posebnu bosansku vladu. Iznosi šta je vidio i čuo duž bosan-ske granice kao izaslanik Beogradskog odbora.

... »Ja se primih i prođo duž Bosansku Granicu, vidoh sve i braću prebeglu, kako se muče. Posetih mloge Varoši, koe su mi bile uz put i u kojima su bili odbori — radi dogovora. Dođoh i u Knin, viđo se sa Golubom i ostalima. I veruite da i danas žalim, što se sa Vama ne sa-stado, jer smo svi slušali o Vašem rodoljublju. Uzrok, što ne dođoh, hi-tio sam da neke vrlo nužne stvari izvršim...

Kad bi Vi prošli, vidili i čuli, što ja u mome putovanju vidoh, Vi bi se užasnuli, da i u ovo najsuetie vreme, nađe se nesretni Srba, koi tu priliku upotrebiše na svoju korist, tumarajući od odbora do odbora predstavljajući sebe za neke borce, varaše Srp. rodoljube, i pojedošu po-lovinu sabranih novaca, bez da su i za dlaku od koristi bili. Ti nesrećni sinovi oduzeše tolika sredstva prebjegloj braći i onima, koi zaslužuju. Ovakovim moralo se stati na put«.

Vlajković upućuje Obrovački odbor da pošalje nekog u Knin da se sastane s Kninskim odborom od koga će saznati »šta je naređeno i na-

⁸⁷ O tome je pisao »Narodni list« od 29. januara i 9. februara 1876.

⁸⁸ Dokumentat pod br. 41.

bavljeno, i jesu li mu data sredstva za nabavku odela, hrane i pr.« ... Podvlači »da su nama svi odbori na srcu i mili i dragi, pa i Kninski, jer smo uvereni da su i u njemu ljudi dobri, poštene i sposobni i iskreni prijatelji naše stradajuće braće« ...

U četi Goluba Babića treba odvojiti administraciju od čete zato što nije moguće da vođa i četuje i nabavlja. Ako Golub, kao »glavni vođa čete«, želi da ga Beogradski odbor pomaže, neka izvršava naredbe ovoga Odbora.

Konačno, Vlajković upućuje na međusobnu saradnju svih odbora i na ljubav, poslušnost i slogu u četi. — (Ćirilicom).

46.

[Kraj januara (početak februara) (?) 1876] u Obrovcu⁸⁹

Dr Stefan Nonvajler u ime Obrovačkog odbora piše Gavrilu Boždareviću-Veselickom. Ističe značaj čete Goluba Babića i moli za dalju pomoć. Golubova četa veže veliki dio Turaka u Bihaću, Graховu i Livnu i sprečava im da djeluju na drugoj strani Bosne ili u Hercegovini.

... »Тѣмъ болѣ Комитетъ намѣренъ поддерживать этотъ отрядъ, что важность его очень значительна по отношенію къ всему боснійско-херцеговинскому востанію. Этотъ отрядъ держитъ въ недѣльности большое количество турокъ въ Біечу, Грахову и Ліевну, и этимъ мѣшаетъ имъ дѣйствовать на другой сторонѣ Босніи при Градишкѣ или въ Херцеговинѣ. А при умноженіи весною отряда дѣйствуя, активно, еще высшія услуги сдѣлаетъ востанію ...

Комитетъ не замедлитъ сообщить Делегацији счетъ израсходованныхъ денегъ и въ будущее дать извѣстіе о дѣятельности, числѣ востанцевъ и т. д. ...» — (Na ruskom).

47.

7. februara 1876. u Šibeniku

Josip Bilić⁹⁰ telegrafski poziva Vladimira Desnicu na sastanak u Zadru. — (Na talijanskom).

48.

4 (16) februara 1876. u Tiškovcu

Golub Babić obavještava Vladimira Desnicu o stanju čete. Priku-pilo se prilično ljudi, pridolaze svaki dan, »samo dok malo zima popušti gotovi smo na posao ...» — (Ćirilicom).

⁸⁹ Na ovom konceptu nisu naznačeni ni godina ni dan već samo mjesec januar (po starom). Stavljen je u godinu 1876. prema sadržaju.

⁹⁰ Josip (Joso) Bilić, trgovac u Šibeniku.

8 (20) februara 1876. u Plavnom

Petar Petranović potvrđuje Vladimiru Desnici prijem balota⁹¹ koje je otpremio vojvodi Golubu Babiću. Upućuje na slogu i saradnju.

... »Gledajte svakojako odstraniti svaku petljaniju i nesoglasije i to u toliko više što bi takovo što moglo obštoj stvari mnogo škoditi. Vrijeme će pokazati kakav je tko bio i jest; a sad ne gledajmo na to, već uprimo svi zajedničkom snagom u slobodnjačka kola ne bi li se jednom pokrenula ...« — (Ćirilicom).

10 (22) februara 1876. u Tiškovcu

Petar Uzelac izražava Vladimiru Desnici svoje nezadovoljstvo izazvano Vlajkovićevim pismom.⁹² Dostavlja pismo Goluba Babića i traži olovo i barut. Prekinuo je sve odnose sa Kninom.⁹³

... »Mene je začudilo kad sam pročitao, i uvidijo kako je besmisleno i bezobzirno Vlajković postupijo, i otvoren odgovor posrestvom Kninskog odbora poslao. To je krainji bezobrazluk i niskost! Eto ti od Goluba pismo, koga slobodno Vlajkoviću spremi — neka pročita, i neka ti ga povrati, a ja sam Goluba pitao: da li je njemu Kninski odbor što spominjao? On mi reče da nije baš ni slovca, daklen Kninci lažu — kao obično. Vrijeme će doći, kad će se stiditi morati, a to nije daleko. Ja ću gledati, da se Vlajkoviću ovijeh dana piše, i da mu se o svemu razjasni, a da ćemo ga okrpiti, — to vjeruj! —

Olovo gledaj da nam spremiš, a isto i barut, a mi ćemo iz Plavna po iste stvari konje spremi.

Ja s moje strane prekinuo sam svake odnošaje s Kninom, a Golub ih je već sit ...« — (Ćirilicom).

[22. februara 1876. u Obrovcu]

Srbi kotara obrovačkog čestitaju Svetozaru Miletiću, na rođendan, 50-godišnjicu koju navršava.⁹⁴ U čestici se Miletić naziva »zvijezdom predhodnicom cijeloga srpstva«, »korabljom mudrosti«, »zagovarateljem našijeh svetinja«, »neustrašivim boriocem našijeh prava«, »jedinim tumačem čisto-srpskijeh načela«, itd. — (Latinicom).

⁹¹ Balota je zrno (puščano ili topovsko).

⁹² Misli se na pismo navedeno pod br. 45 u ovom radu.

⁹³ Tj. sa Kninskim odborom.

⁹⁴ Prema ovome datirali smo dokumenat 22. februara 1876, kada se navršilo 50 godina od rođenja Svetozara Miletića (1826 — 1901), istaknutog srpskog političara i pisca, prvog urednika »Zastave«.

[Februara 1876. u Obrovcu]

Obrovački odbor javlja Kninskom odboru da je, s obzirom na Vlajkovićevo pismo,⁹⁵ odlučio da prekine direktne veze s ustaničkim logorom. Iznosi svoje mišljenje o manjku isporučenih pušaka.

... »Ricevammo il pregiato vostro foglio con l'aclusovi aperto del S. Vlaiković. Noi abbiamo apprezzato in ogni incontro la vostra attività e ci demmo pensiero di ribattere con tutta energia le insinuazioni che altre volte, qualche mal'acorto fra i legionarii spensieratamente lasciavasi sfuggire. L'aclusoci scritto del S. VI. colle sue iperboliche deduzioni per quanto sembraci travedere fra le linee della carissima vostra, ha potuto forse farvi credere innoportuna la nostra petizione a monsignor metropolita di Belgrado; per testimoniare il fatto nella sua verità, permetteteci di acludervi aperto uno scritto di riscontro al S. VI. non chè una copia della petizione stessa indirizzata a monsignore. In quanto poi riguarda la questione del numero dei fucili, noi riteniamo (?) sia da atribuirsi uno sbaglio di numero nella spedizione che marcava 200 in luogo di 148, ad ogni modo nel trasporto devono ritenersi smariti 5.

Godiamo rilevare dal S. VI. che la sussistenza della lotta in Bosnia è pienamente garantita a merito del comitato di Belgrado con la cooperazione di quello di Knin ed è perciò che noi, respingendo l'idea di assumere la direzione propostaci dal amichevole vostro scritto vi assicuriamo che per non portare inciampi ad un piano prestabilito ed organizzato così saggiamente, abbiamo deciso di troncare ogni diretta relazione col campo, ed invece cooperare in altra guisa al buon audamento della causa comune, dichiarandoci pronti di aplaudire entusiasticamente alla finale soluzione garantitaci dal piano a Belgrado prestabilito ...» — (Na talijanskom).

23. februara (6. marta) 1876. u Obrovcu

Obrovački odbor piše nekom nepoznatom ali uticajnom licu⁹⁶ o potrebi da se podigne bolnica na granici, na neutralnom zemljištu austro-ugarskom, u kojoj bi se smjestili »ranjeni i bolni obiju stranaka ratujući«. Za tu svrhu najbolje bi odgovaralo selo Strmica u okružju kninskom, koje leži »na samoj granici«. Ta »neutralna bolnica« trebalo bi da bude »štićena međunarodnim ugovorima i crvenim krstom«. Bio bi dovoljan jedan ljekar »sa ograničenim brojem poslužitelja«.

U obrazloženju o potrebi podizanja bolnice kaže se:

⁹⁵ Misli se na pismo navedeno pod br. 45 u ovom radu. Prema tome pismu datirali smo ovaj dokumenat: februara 1876.

⁹⁶ Dokument je oštećen.

»Borba započeta prošlog ljeta između podanika hristjana pogranične Bosne i otomanske vlade, ima izgleda da će se još žešća produžiti nastupajućeg proljeća. Čovjekoljubiva namjera ovog Odbora, ustrojenog za priteći u pomoć potrebama pribjegli, ranjeni i bolesni, ne bi se mogla ni u kakvom slučaju postići kad se ne bi uzela u obzir okolnost da po mjestima duž granice blizu ratnog polja ne postoji mogućnost za proškriliti lijek izdržavanje koliko bolesni toliko i ranjeni. Duž cijele granice niti ima jednog zdanja za sakupljanje ranjeni niti ljekara da njima pruži potrebiti lijek. Uzvišeni i čovjekoljubivi duh ovoga vjeka ne može trpiti da se ostave i zapušte umirući na polju oni jadnici koji bivaju žrtve rata, pak makar koje narodnosti i vjere oni bili jedanput već kad su ranjeni, drugčije ne možemo ih smatrati već kao svoju rođenu braću«. — (Ćirilicom).

54.

26. februara (9. marta) 1876. u Kninu

Petar Uzelac potvrđuje Vladimiru Desnici prijem stvari za ustanike. Zubunom je otpremljeno u Crnu Goru 1500 ostraguša. Napada Kninski odbor i Vlajkovića, najavljuje skore akcije ustanika, iznosi planove za nabavku municije i svoja spoljopolitička razmatranja.

... »Tek danas dobismo pravi izvještaj o oružju što smo ga izčekivali. Iz Trsta pišu, da je oružje 1500 otraguša pogriješno mjesto za koji pristan u ovim krajevima na ime vojvode Ilije Plamenca u Crnu Goru otišlo! Nije li to kukavluk i ništarluk? Varali ti oni nas, a mi narod puna tri mjeseca i sad kad bi trebalo da radimo, stiže nam taki glas. Danas sam telegrafirao u Beograd, i očito im mačiji »očenaš«. Vlajković jedva će u ove krajeve doći, i mislim da će vam se tamo pošteniji čovjek prijaviti, jer smo tako ratnom ministru i pisali. Mi sad dulje na puške čekati ne moremo, nit ćemo čekati, prikupili smo nešto snage, a što još nije kroz koji dan biće, pak ćemo kresnuti, pak kako ispali. Ova gospoda ovde rekoše mi da u Trstu za nas do 20.000 patrona za otraguše ima ali da ne znadu kako će i kojim putem dobiti... Ja im dade naput da se bez manifesta bilo za Obrovac ili Karlobag utovari, i mi ćemo se pobrinuti kako da dođe... Ovi su ovde svi poraženi, jer vide da su kukavice i ništa! Dok koji iz Beograda ovamo dođe, dobiće od nas izjavu nepovjerenja i zahtevanje da se odbor tamo, i u Srb prenese, a oni ovde neka obavljaju što se sitnica tiče, jer su i tako sitničari... Ja sam danas telegrafirao, i pitao ima li u Beču još pušaka za kupiti pak bilo kako mu dragu gledaču da se bar 300 komada nabavi, makar ih ja sam plaćao, jer još za toliko u Beču i Trstu poverenja imam, a što sam gotovine i sopstvenosti imao, već je planulo! — a ne žalim i glavu samo da sreće bude. Uspjeh će biti dobar usprkos što Austrija vrda i ševrda, jer Rusija drugu pjesmu pjeva. Ignjatjev radi da se turska vojska iz Bosne iseli i Turkom oružje oduzme, i da će tek onda o miru i reformama go-

vor biti. Od naše strane izjavljeno je ovd. cirkulu da se »reformе« ne primaju, i da je deviza sloboda ili smrt! a to će čuti i Rodić,⁹⁷ kao i Molinari,⁹⁸ ako se u naše krajeve naviju...« — (Ćirilicom).

55.

27. februara (10. marta) 1876. u Plavnom

Petar Petranović piše Andriji Kneževiću o razmiricama u vezi s Petrom Uzelcem. Ističe da od reforama neće biti ništa. Nagovještava aktivnost ustaničke čete. Smatra da bi bolje bilo podići bolnicu u Plavnom nego u Strmici.

... »Ja znam, rašta neki ne trpe Uzelca, al neka svire, baju i snuju o njemu kako hoće, opet će on kod pravi i nesebični rodoljuba ostati pri onom mjeniju u kom je dosad bio. Fakt je to, da je on u četi, da se u njoj muči i trudi kao itko, a međutim neprestano donosi četi, što joj oskudjeva. Ja dakle morao bi, a tako i svaki poštenjak računati, da protiv njega viču, il što pomaže četi a odmaže nekim sebičnjacima, kojima on ne prašta; jer mu nema uzla na jeziku... Od reforama i drugih spletkarija neće ni kod ustaša ni kod mirnih biti ništa. Sva obećanja i nagovore i pretnje sa prezrenjem odbijaju i odbiće dok i jednog teče. Vjeruj ti meni, da će strogosti Andrasijeve⁹⁹ biti momentane... /O/kolna sela jedva čekaju na /us/taški udar i već su se svi zarekli stupiti u bratinsko kolo. Ako Bog dakle da, te pođe kako je pošlo i izgledi nas ne prevare pomnožiće se naskoro ova četa na koju hiljadak ljudiji i ona će najprva i najjača u Bosni biti, samo ako joj se dovoljno pušaka i praha i olova nabavi. Nemojte dakle u nabavljanju toga okljevati, već se živo zauzimajte na sve strane. Bilo je Kninskom Odboru obećano, da će im se ovo koji dan pušaka poslati, te opet juče javiše, da su određene za ovu četu puške, na drugu stranu poslane. Je li to, ako Boga znaš, u redu?... i da li se ovakovim i drugim podobnim ševrdanjem i nepostojanstvom u riječima ide u prilog naumljenoj cjeli?...

Po mom mjeniju, kad bi se bolnica imala ustrojiti za ranjenike najbolje bi joj mjesto bilo P/la/vno;¹⁰⁰ jer je u sredotočiju a /pri/ tom i van svakog nadzora, od strane posada vojničkih, koji će se čim što bukne u St/r/mici postaviti. Dobro i sasvim pametno bi bilo kad bi se duž granice na sigurna mjesta depozitirao ne samo kru' nego i u dovoljnoj količini i barut i puške i jednom riječi svaka stvar, koja je četi od potrebe; jer bi onda u svaka doba i naprečac imali gotovo što uzištu...«

Petranović podvlači svoja nastojanja:

»Imajući svagda pred očima stavku: »Sama sloga Srbina spasava«, naravno je, da ću razdražene duhove svagda nastojati ublaživati; razdore i nesloge tamaniti; mržnjama i ličnim zađevicama odupirati se i jed-

⁹⁷ Gavrilo Rodić (1812 — 1890), podmaršal, dalmatinski namjesnik 1870—1881.

⁹⁸ Anton Molinari (Mollinary) (1820 — 1904), general topništva i zapovjednik u Hrvatskoj, šef krajiške vlade.

⁹⁹ Gyula Andrássy (Đula Andrašić) (1823 — 1890), grof, mađarski državnik i političar, austrougarski ministar vanjskih poslova.

¹⁰⁰ Ovaj je dokumenat oštećen.

nom riječi, u svemu i u svakom pogledu po mogućnosti i slaboj sili mojoj nastojati, da se održi mir, ljubav i sloga, kao najglavniji uslovi za točno izvođenje velikog djela preporoda našeg.« — (Ćirilicom).

56.

27. februara (10. marta) 1876. u Plavnom

Petar Petranović daje upute Vladimiru Desnici o transportu robe za ustanike. Obavještava ga da su se Turci povukli iz Unca i pošli na Grahovo. Čim Ljubibratić¹⁰¹ izbiye kod Livna, doći će do okršaja oko Grahova i Vakufa. Opisuje držanje austrijskih vlasti prema izbjeglicama iz Turske u vezi sa sultanovim reformama.¹⁰²

... »Sad Vam šaljem opet dvoje konja, za kiriju kojih poslaćete mi fna 5; a kirijaš Špiro Đurić neka Vam tu napravi i izda namirnicu. Novce nemojte njemu davati već Iliji Šimiću, pak neka mu ih on izda kad doćera na mjesto što natovari. Kirijašu ne treba, da se za trošak starate; jer smo pogodili fna 5 bez išta drugo, man da bi ste mu Vi što od dobre volje vaše dali. Četniku Šimiću podajte u prilici koliko poznate, da mu je nužno za trošak; jer u to ime nije od nikoga ništa dobio. Znam da ono pušaka što imate neće oba konja natovariti pak bi zato dobro bilo, da uz iste puške pošaljete još baruta i olova ako imate. Ako ima pušaka na kremen pošaljite i kremenja i kremenjača; jer ih u četi nema. Ako imate i možete pošaljite nekoliko kajiša i sapōna¹⁰³ za džante (patrontaše)¹⁰⁴ jer se ovdje dobiti ne mogu. To Vam istina Vojvoda ne piše da mu pošaljete; al ja znam da treba, pak zato ne propustite poslati; a dobićete za sve što i po mojoj naručbi opremite shodnu priznanicu od Vojvode ...

Kazaše mi ovog časa, da su Turci svi iz Unca očistili i na Grahovo pošli. Vidi se da im nešto smrdi ondje ostati pak zato bježe gdje drže, da im je sigurnije; al su se ovog puta u računu prevarili. Do koji dan ja mislim da će im i na Grahovo zasmrđiti ustaški barut. Bože, samo zdravlje i bratinske sloge! a ta već ne fali. Svakim se danom sve to više četa umnožava i sa sviju strana poručuju nek što prije udaraju. Čujemo, da se Ljubibratić oko Prologa vrda i da će naskoro izbiti oko Ljiječna. Čim se on onamo pojavi biće na Grahovo okršaja i u Vakupu čini

¹⁰¹ Mićo Ljubibratić (1839 — 1889), jedno vrijeme jedan od istaknutih prvaka u hercegovačkom ustanku (1875 — 1876). Ometan u radu raznim spletkama crnogorskog kneza Nikole, koji je smatrao da Ljubibratić radi za srpskog kneza Milana Obrenovića, morao je da se skloni iz Hercegovine. Imao je namjeru da se priključi ustanku u Bosni. Ali su ga austrijske vlasti uhapsile i internirale u Linc, a kasnije u Grac. Prilikom sprovođenja kroz Dalmaciju njemu su priređene manifestacije, naročito u Sinju, Splitu i Zadru, kao i u Trstu, »koje su imale karakter demonstracija protiv vlasti koje su ga zarobile«. — Dr Savo Ljubibratić — Todor Kruševac: Prilozi za proučavanje hercegovačkog ustanka 1875 godine (Iz arhiva vojvode Mića Ljubibratića) (Godišnjak Istoriskog društva Bosne i Hercegovine IX, Sarajevo, 1958, 275).

¹⁰² Austrijske vlasti pokušavale su da utiču na izbjeglice da se vrate kućama. Preporučivale su im sultanove reforme objavljene u reformnom fermanu od 12. decembra 1875, ali bez uspjeha.

¹⁰³ Kopča.

¹⁰⁴ Kožne torbice za metke.

mi se. Danas mi jedan prijatelj reče da je ovdašnjim žandarima izdat nalog, da nemaju nikoga iz čete amo propustiti pri kom se ne nađe redoviti i zakoniti pasoš. Živila ustavnost Grofa Andrasija! ... Naš glavar kotarski pozvao neki dan neke starješine bjegunskih porodica i predstavio im Padišine¹⁰⁵ blagodati i sadržaj reforma preporučujući im da se svojim kućama vrate. Svi jednoglasno odbiše tu preporuku i zahvališe se na blage reforme iskazujući, da nikako pod Padišom živi neće, već štap i torbu u ruke pak što im Bog da ...» — (Ćirilicom).

57.

10. marta 1876. u Zadru

Pipe¹⁰⁶ telegrafski obavještava Vladimira Desnicu o pobjedi ustanika (palo 800 Turaka, zarobljeno 800 pušaka itd.). — (Na talijanskom).

58.

1 (13) marta 1876. u Plavnom

Pop Ilija Bilbija zahvaljuje dru Stefanu Nonvajleru na lijekovima pomoću kojih se izliječio. — (Latinicom).¹⁰⁷

59.

15. marta 1876. u Zadru

Ljubomir Vuinović obavještava Andriju Kneževića o ruskim novinama koje šalje u Zadar petrogradski Slavjanski odbor. Dostavlja pismo za Božidarevića-Veselickog, koje je sastavio po instrukciji Kneževića i Nonvajlera.¹⁰⁸ Iznosi Katićevo mišljenje o odnosima Kninskog i Obrovačkog odbora. Nada se da će Srbija stupiti u rat.

... »Evo ti pismo za Božidarovića. Po tvojoj i ljekarovoj instrukciji sastavih ga. Ovde je Katić. Govorio sam s njim o stvari. Kaže da se zabadava ljutite. Oni će vam, veli, dati pravo da budete središnji odbor. Odbija ne sasvim dobrosavjestnu upravu sa novcima odborskim. Kaže dalje, da ako ustaše ne učine kakvo djelo ove nedjelje, da će se njihov

¹⁰⁵ Pravilnije: padišahove, tj. careve, vladareve; ovdje se misli na turskog sultana.

¹⁰⁶ Nadimak dra Stefana Nonvajlera.

¹⁰⁷ Bilbijin potpis ćirilicom.

¹⁰⁸ Misli se na sastav na ruskom. Budući da je pisac ovoga pisma (Ljubomir Vuinović) proveo više studije u Rusiji, dobro je poznao ruski jezik. Stoga je, po potrebi, prevodio dopise Obrovačkog odbora na ruski. Isto tako, prevodio je i s ruskog na naš jezik.

odbor raspustiti. Došao je k ovom odboru da ih pomognu. Ali da! ovi ne mogu, oni su sa svojim novcima pomogli Ljubibratiću da se vrati u Dubrovnik, te da kupi četu fukara, s koima se osramotio i eto ga šad kao fukaru vuku po Dalmaciji, a s otim velika šteta ustanku u obće. Ta nema bolan ništa tu, gdje Srbin što ne radi... Iz Srbije do sad su glasovi dobri, Bože daj da se obistini naša nada. Ako na Drini pukne top, onda aviva naši! ne pukne li, zbogom slobodo srbska do dalekog budućeg. Zato i vi braćo moja! radite i nastojte, ako Srbija uđe u djelo ustrojućite vaš rad i vaše nastojanje...» — (Ćirilicom).

60.

20. marta 1876. u Splitu

Jovo Erceg Skobla¹⁰⁹ piše Vladimiru Desnici o opskrbi ustanika hranom i oružjem, kao i o kupovini žita bosanskim izbjeglicama.

...»Nemoj se čuditi da ti na telegraf nisam dao odgovora nisam znao šta da ti odgovorim. Baškot¹¹⁰ dobavi ako vi ne biste mogli platiti platilo bi se oli od odbora zadarskoga oli kninskoga za sada kod mene neima novaca a biće novaca i kod mene jučer poslo sam u Knin da se u Serb pošale f. 500 da im se kupi žita pribjeglím bošnjacima. Suviše poslo sam f. 350 da se podjeli nekim četnicim kod Goluba.

Piši mi jeste li išta imali za puške iz Triesta. Razpitajder bi li se moglo u ličkoj digod kupiti pušaka...»

Skobla podvlači da iz Beograda i Crne Gore stižu najpovoljniji glasovi. U Crnoj Gori sve su škole raspuštene, » s v a k i n a o r u ž j e«. — (Ćirilicom).

61.

23. marta 1876 [u Obrovcu]

Koncept telegrama dra Stefana Nonvajlera Aleksandru Katiću u Kninu o nabavci opanaka (misli se za ustanike). — (Latinicom).

62.

12. (24) marta 1876. u Gracu

Lazar Tomanović ističe Vladimiru Desnici svoju vjeru u budućnost srpskog naroda i iznosi svoje mišljenje o srpsko-hrvatskom sporu u Dalmaciji.

¹⁰⁹ Jovo Erceg Skobla, trgovac u Splitu, povjerenik srpske vlade kod Kninskog odbora. S Vladimirom Desnicom bio je povezan kumstvom.

¹¹⁰ Baškot (beškot) od tal. biscotto, dvopek.

...»Srbska stvar dobro stoji, ali i kad biše najgrđi izgledi bili, ja ne bih očajavao. Ja tvrdo vjerujem u srbsku budućnost. I da zarati Srbija i Crna Gora pa da ih jače sile izbrišu sa lica zemlje, do deset godina jači, i strahovitiji podigao bi se srbski narod, koi oduševljava slava imena srbskoga od Obilića do Baćovića, od Dušanova carstva do kneza Nikole.

Neće škoditi ništa ni izdajstvo hrvacko — to izdajstvo će u svakom Srbinu snagu udvostručiti.

I u ovijem svečanijem trenutcima vaš poslanik nije imao ništa preče nego da onakav škandal napravi u saboru zato što mu je Ljubiša¹¹¹ smeo da ne pode u Delegacije, da zar parališe Politovu¹¹² interpelaciju, da traži austrijsku intervenciju, da se opet počnu kroz Bosnu razlijevati poznati usklici?...

Vidim — ti si kadrij više učiniti nego po sabora dalmatinskoga — osim dva tri onde su ostali mertve trupine koje pokreću tuđe duše, i gotovo bih rekao da Pavlinović¹¹³ sve pokreće — on jedan za sve. Onakovijeh nam je od potrebe!...« — (Ćirilicom).

63.

25. marta 1876. u Kninu

Nebojša¹¹⁴ telegrafiše Vladimiru Desnici da odmah pošalje 9 koža popu Petru (Petranoviću) jer ih nema u Kninu¹¹⁵. — (Latinicom).

64.

25. marta 1876. u Kninu

Nebojša¹¹⁶ telegrafiše dru Stefanu Nonvajleru da je poslao Vladimiru (Desnici) šifre. Ako nema gotovih kesica, neka odmah pošalje popu Petru (Petranoviću) 8 kožica jer ih nema u Kninu.¹¹⁷ — (Latinicom).

¹¹¹ Stjepan Mitrov Ljubiša (1824 — 1878), književnik i političar, narodni zastupnik u Bečkom parlamentu, predsjednik Dalmatinskog sabora 1870—1878. — Ovo je, vjerovatno, Tomanovićeva aluzija na istup Lovre Montija u ime zastupnika Narodne stranke protiv Ljubiše u Dalmatinskom saboru, 13. marta 1876. Tom prilikom Monti je optužio Ljubišu da je »primio svotu novca ničim privieđena«. (Detaljnije o tome: Marin Pavlinović, Mihovil Pavlinović i narodni preporod u Dalmaciji od godine 1848—1887. u svijetlu nepoznatih izvora, Zagreb, 1936, 160 — 161).

¹¹² Dr Mihajlo Polit-Desančić (1833 — 1920), političar i publicist, poslanik u Hrvatskom i Ugarskom saboru, sljedbenik Svetozara Miletića.

¹¹³ Mihovil (Mijo) Pavlinović (1831 — 1887), katolički sveštenik, političar i publicist, poslanik u Dalmatinskom saboru i Carevinskom vijeću, narodni preporoditelj Dalmacije.

¹¹⁴ Vjerovatno konspirativno ime Aleksandra Katića.

¹¹⁵ Telegram je djelimično šifrovan.

¹¹⁶ Vjerovatno konspirativno ime Aleksandra Katića.

¹¹⁷ Telegram je djelimično šifrovan.

29. marta 1876. u Kninu

Aleksandar Katić telegrafski obavještava dra Stefana Nonvajlera da je ustanička četa otišla na Unac i traži da se pošalje municije i pušaka popu Petru (Petranoviću).¹¹⁸ — (Latinicom).

[30. marta 1876. u Obrovcu]¹¹⁹

Koncept telegrama dra Stefana Nonvajlera Aleksandru Katiću u Kninu, u kome traži da pop Petar (Petranović) pošalje tri konja po prah i olovo.¹²⁰ — (Latinicom).

19 (31) marta 1876. [u Plavnom]

Petar Petranović obavještava Andriju Kneževića da šalje tri konja i daje mu upute o transportu oružja. Upoznaje ga sa sadržajem pisma koje je primio od Todora Sučevića.¹²¹ U njemu se iznose neki detalji o bitki kod Unca i širenju ustanka.

... »Javio sam ti neki dan, da je massa pošla na Unac. U srijedu rano započeo se boj i evo danas 3-ći dan, da ništa čuli nismo niti znamo šta je i kako sad onamo prolaze. Zebem s jedne strane, da neće dobro biti pošto ništa ne javljaju; a s druge strane tješi me okolnost ta, što čujem, da je kod naših snaga velika; a kod onih od 400 — 500 ...

U utorak zaostavša na Potoku straža, koja od Dulera¹²² do Potoka i do Grahova patroliše trefila je ogromnu silu Tursku iz Grahova; al ni ova na njih ni oni na nju ne smjedoše pucati, već jedni na druge pogledaše rezeći pak svak sebi kao Baba i Bog. Straža nije smjela udariti, jer je malo snage imala, i slabo s oružijem snabdjevena; a Turci nisu se usuđivali prvi pucati, jer su mislili, da ih straža hoće samo da namami. U srijedu pak ista straža pođe da u Pećma¹²³ ruča. Po ručku dođu neko-like zaftije¹²⁴ sa jednim od đumruka.¹²⁵ Čim ih straže opaze zapucaju na njih. Đumrugčija¹²⁶ i nekoliko zaptija pobjegnu; a dvojica panu mrtvi

¹¹⁸ Telegram je djelimično šifrovan.

¹¹⁹ Datirali smo ga prema sadržaju pisma Petra Petranovića od 19 (31) marta 1876 (dokumenat pod br. 67).

¹²⁰ Telegram je gotovo sav šifrovan.

¹²¹ Todor Sučević (Sudčević) (1832 — 1917), sekretar Goluba Babića. Prije nego što je prišao ustanku, bio je učitelj u Jasenici (od 1854) i u srpskoj školi u Bihaću (1865 — 1875).

¹²² Selo jugoistočno od Tiškovca.

¹²³ Peći, selo sjeverozapadno od Grahova.

¹²⁴ Policajci. Kaže se i zaptije i zavtije.

¹²⁵ Đumruk je carina.

¹²⁶ Carinik.

te im jedan od straže obrubi glave i u Potok donese; a ostali svuku sa njih sve i zauzmu 2 kubure, 2 vel. noža, 1 štuc i 1 ostragušu osim haljina. Pećani, Resanovčani i Grahovljani usljed toga bježe na našu stranu a mnogi se četi pridružiše. Oružija oskudjeva i potome Grahovljani ustežu se sa četom se sjediniti. Svakojako gledajte oružija nabaviti i poslati; jer je za tim sad najviše stalo.

Ja bi mjenija bio, da jedan od Vas otiđe il piše Juki Ivankoviću¹²⁷ da na ruci bude kako ovim, tako i drugim kirijašima, koji budu gonili što treba iz Obrovca, ako bi ih po slučaju Ervenički žandari zastavili sa onim što gone. Poslje Ervenika odma je nešto lakše...

Ovog časa prispje mi sa Potoka sljedeći glas:

»Još pismenog izvestija sa Unca nema. Malo pre prođe sa Unca jedan ustaš, koji je juče u boju bijo i kaza mi: da su jedni Turci izginuli a jedni pobjegli, 150 ostraguša sa municijom i tajnom¹²⁸ ustaši osvojili, a budući da je bježeće Turke dočekala u Crvljivici četa od 120 ljudi koju vodi Milendža Babić¹²⁹; to će uzrok biti, da me još nisu izvijestili jer još nisu ni oni na čistu. Ustaša tri poginula a Pop David Grubor lako ranjen«.

Preko Crvljivice nijedan Turčin živ promaći neće; jer je četa pod vodnikom Milendžom zasjela sve klance i prave meterize¹³⁰ zauzela. Dalje u pismu:

»Kako stvari stignu iz Obrovca gledaj, da mi odma pošalješ. Juče sam bio u Pećima. Donje Grahovo sve ustalo a tako Peći i Resanovci. Iz gornjega Grahova sele se. Turci su još u Grahovu; ali ne smiju od čardaka nikuda. Samo me još drži vojvodino izvješće a inače išao bi na Grahovo. Ja stojim u Drenovcu na ustaškom zemljištu. Neka sam ti preporučen za oružije i municiju«.

Ovo mi je pisao učitelj Todor Sućević tajnik i perovođa Vojvodin, koga ostaviše na ekspediciju u Potoku. Isto potvrđuju moji seljani, koji su u boju prvom bili pak se sad vraćaju a tako i oni koji se iz Grahova ovdje naseljavaju...« — (Ćirilicom).

68.

[31. marta ili 1. aprila 1876. u Obrovcu]¹³¹

Koncept telegrama Obrovačkog odbora Gavrilu Božidareviću-Veselićkom u Dubrovniku o uspjesima ustanika u bitki kod Unca.

»Dopo due giorni combattimento Unac preso, grande numero morti, feriti, alquanti prigionieri, conquistate retrocariche e munizione. Turchi in ritirandosi incontrarono in Cervljivica altro distaccamento capitanoato

¹²⁷ Posjednik u Erveniku.

¹²⁸ Tajin (tain) je sljedovanje, opskrba.

¹²⁹ Brat Goluba Babića.

¹³⁰ Meteriz je opkop, rov, šanac.

¹³¹ Datirali smo ga 31. marta ili 1. aprila 1876. prema bitki na Uncu koja je bila 29. i 30. marta 1876.

Milendžja Babić che combattendo si avanza sotto Graovo. Sollevazione generale Trubar, Peć, Rasanovo, campagna Graovo, emigrazione numerosa sul nostro suolo. Mancano soccorsi ai poveri emigrati». — (Na talijanskom).

69.

19 (31) marta [1876] u Dubrovniku

Gavrilo Božidarević-Veselicki šalje Obrovačkom odboru, na ime dra Nonvajlera, 400 for. da ih upotrijebi po svojoj uvidavnosti.¹³² Obavještava da će za izvjesno vrijeme biti odsutan iz Dalmacije i da će ga zamjenjivati Petar Monteverde,¹³³ kome se treba obraćati. — (Na ruskom).

70.

[Početak aprila 1876. u Gračacu]

Pop Petar Mandić obavještava o uspjesima ustanika kod Unca. Četa Goluba Babića udarila je na Unac »29. pr. mj.«¹³⁴ Nakon dvodnevne bitke osvojila je sve zemljište »do Crvljivice, Grahova i Petrovca«. Među poginulim nalaze se »Usejinbeg Kulenović brat Tajirov¹³⁵ i njegov sin i jedan kolaš (major)«. ¹³⁶ Među ranjenim ustanicima je i pop David Grubor.¹³⁷

... »Zaplijenjeno je 50 ostraguša, 12 volova, 23 konja, 14 vagana¹³⁸ brašna, 8 graha, 4 ječma, 4 oriza, 2 cukra i kave, 20 pšenice, 2000 vagana kukuruza i sve posuđe vojničko od bakra. Četa je porasla na 2000 momaka«. — (Latinicom).

71.

1. aprila 1876. u Šibeniku

Josip Bilić šalje Vladimiru Desnici formular police koju treba da ispuni na ime Ivana Medića u Šibeniku. Obećava da će poslati novu šifru. — (Na talijanskom).

¹³² Uz pismo sačuvan je omot adresiran na dra Nonvajlera u Obrovac sa žigom dubrovačke pošte od 1. aprila 1876. i rukopisnom bilješkom da se u pismu nalazi 8 novčanica od 50 for., ukupno 400 for.

¹³³ Monteverde Petar Augustinović, izaslanik Petrograda za slovenske odbore. Poslije Božidarevića-Veselickog predstavnik Međunarodnog komiteta u Dubrovniku. Od polovine 1876. adutant generala Černjajeva.

¹³⁴ Prema ovome datirali smo dokumenat: početak aprila 1876.

¹³⁵ Huscin-beg i Tahir-beg Kulenović, begovi iz Kulen-Vakufa.

¹³⁶ Kolas (ne kolaš) nije major nego oficir niži po činu od majora, kao kapetan I klase.

¹³⁷ O njegovom ranjavanju pisao je i »Narodni list« od 5. aprila 1876.

¹³⁸ Vagan je mjera za žito.

24. marta (5. aprila) 1876. [u Grahovu]

Juzbaša Osman Nuri moli vojnu pomoć od redifskog komandanta u Livnu.¹³⁹ »Bitoljska džada«¹⁴⁰ je presječena, pa stoga ne može da se doturi u Grahovo ni pismo ni hrana. — (Ćirilicom).

6. aprila 1876. u Rijeci

Petar Uzelac obavještava Vladimira Desnicu da je telegrafisao Generalnoj komandi u Zagrebu da »politička vlast« ostavi na miru »one popove i bjegunce u Liki«, tj. da ih ne ispituje. U tom smislu pisao je u Beč i dru Cimanu,¹⁴¹ a molio je i Božidarevića-Veselickog. Iznosi neke svoje poglede na rusku politiku i ističe svoju veliku odanost narodnoj stvari.

... »Po najnovijem glasovima rekao bi da će se Rusija i dotične države nagoditi. Naravna je stvar da će Rusija neke ustupke učiniti morati, kad vidi, da u ratu s jednom državom ostala ne bi, a da se svi vražiji elementi protiv nje spremaju, kao što joj je i to izvjestno, da se na ničije prijateljstvo osloniti ne smije. U Rusiji su u velikoj zapari i sad krupno Gorčakov¹⁴² i Ignatjev u glavi uče! Despotović¹⁴³ otputovao je u Rusiju, a čujem da su se u Beogradu opet pocjepali ...

Mene ovde vlast ne uznemiruje, a znadu me kao hrđav groš. Istina paze na mene, i prate me ...

Kao što sam ti pisao ovde se dobro zabavljam imajući znatan broj prijatelja, a dosta i prijateljica ...

Ne znam za drugu strast okrom što mi misao za narodnost i narodnu slobodu skoro svaku jakost uma i razuma pomrsila, pak kad take stvari u remenja dođu ja svojih granica ne znam, na sve, pak i na život zaboravljam ...« — (Ćirilicom).

¹³⁹ Ovaj dokumenat je prijevod s turskog, sačuvan u dva primjerka, ćirilicom.

¹⁴⁰ »Bitoljska džada« (tj. cesta, drum) spajala je Bitolj i Sarajevo preko Skoplja, Mitrovice, Novog Pazara, Priboja, Višegrada i Rogatice. Od Sarajeva je vodila preko Kiseljaka, Busovače, Travnika, Donjeg Vakufa, Bugojna i Livna do granice Bosne.

¹⁴¹ Dr Herman Ciman, filantrop. Istakao se u pomaganju srpske sirotinje i izbjeglica za vrijeme ustanka u Bosni. Godine 1877. osnovao je u Beogradu Engleski zavod za srpsku siročad.

¹⁴² Gorčakov Aleksandar Mihajlovič (1798 — 1883), ruski diplomat, predstavnik Rusije na Berlinskom kongresu 1878.

¹⁴³ Mileta Despotović, pukovnik srpske vojske, koga je srpska vlada 1876. postavila za komandanta bosanskih jedinica u ustanku. O njemu je detaljnije rečeno u uvodnom dijelu.

74.

6. aprila 1876. u Obrovcu

Članovi Obrovačkog odbora donose odluku da 122,58 for. »upotrebe na korist boreće se braće u istočnim krajevima«. — (Latinicom).

75.

6. aprila 1876. u Obrovcu

Dr Stefan Nonvajler, kao predsjednik Obrovačkog odbora, obavještava Božidarevića-Veselickog o »sjajnoj pobjedi« čete Goluba Babića na Uncu i moli dalju pomoć.¹⁴⁴

...»Эта побѣда имѣетъ очень важное значеніе и то съ трехъ точекъ зрѣнія: во первыхъ по тому, что востаніе нашихъ братіевъ за свободу мѣсто того что бы уничтожилось, какъ желалъ бы графъ Андраши, принимаетъ широкіе размѣры и въ самой Босніи, гдѣ до сихъ поръ сомнѣвались о его существованіи. Кромѣ того, взятіе Унца, это первый фактъ въ котормъ востанцы показали знающіи вести дѣло съ тактикой достойной регулярныхъ войскъ, потому что ужъ дѣло не идетъ одъ сраженіяхъ (Guerillas) по верхамъ горъ; но объ регулярномъ нападеніи въ открытомъ полю гдѣ борьба продолжалась три дня и наконецъ взято семь укрѣпленныхъ мѣстъ. На конецъ изъ этихъ фактовъ можно заключить что вожди востанцевъ способный вести и въ будущемъ успѣшно дѣло. Извѣстно намъ и то, что по затѣянному уже плану между вождями и старшинами, какъ отрядъ востанцевъ ступаетъ въ передъ, такъ и народъ ночью переселяетъ женъ и дѣтей и люди присоединяются къ отряду. Съ такимъ планомъ если Комитеты будутъ въ состояніи снабдить воставшихъ ружьями, порохомъ и другими муніціями, въ скоромъ времени востаніе развѣется до Ливна, гдѣ мы увидимъ, послѣ столькихъ лѣтъ робства, усажено святое знамя нашего возрожденія ...

Вся наша надежда положена теперь на Васъ ...» — (Na ruskom).

76.

[Poslije 6. aprila 1876. u Obrovcu]

Obrovački odbor zahvaljuje Gavrilu Božidareviću-Veselickom na pismu od 31. marta i na 400 for. koje mu je poslao.¹⁴⁵

»Въ самую удобную минуту когда никакихъ средствъ не было у насъ въ распоряженіи для снабженія муніціею нашихъ братіевъ, которые послѣ побѣды на Унцу неуклонно это требовали вотъ providѣніе ослободило насъ

¹⁴⁴ Ovo je koncept pisma koje je preveo na ruski Ljubomir Vuinović. Na konceptu je pored datuma 6. april 1876. po novom stavljen pogrešno datum 23. mart 1876. po starom, a trebalo je da stoji 25. mart 1876. po starom.

Ispod ruskog teksta je Vuinovićev pripis na našem jeziku, ćirilicom.

¹⁴⁵ Ovo je koncept pisma. Datirali smo ga prema pismu pod br. 75.

отъ тяжкого положенія пособіемъ которое управила намъ Ваша благодѣ-
тельная рука. Четыриста гульденовъ которые вы намъ прислали письмомъ
31/3, для которыхъ прилагаемъ Вамъ расписку, послужили для покупки
матеріаловъ регистрованныхъ въ приложенной спецификѣ, также будутъ
документировани въ счетахъ которые будемъ имѣть честь временемъ пред-
ставить.

Очень благодарны вамъ за это пособие...

Мы всегда сознавали и лелѣяли мысль: что съ сѣвера намъ возсіяетъ
свѣтъ озаряющей свободы...» — (Na ruskom).

77.

26. marta¹⁴⁶ (7. aprila) 1876. u Plavnom

Petar Petranović izražava Andriji Kneževiću svoje ogorčenje što
je Obrovački odbor uputio »stvari i novce« za ustanike mimo njega. Opis
bitke (kod Unca) čitaće u »Narodnom listu«. ¹⁴⁷ Glavna četa sa vojvodom,
podvojvodom i upraviteljstvom nalazi se u Pećima. Druga je u Crvljivici
pod upravom Mile Babića, ¹⁴⁸ treća u Crnom Vrhу pod Petrom Krecom, ¹⁴⁹
a četvrta u Ražnjevoj Glavici »pod upravom Miće Trkulje«. »Jedna nova
četa obrazovala se blizu Ključa«, a četa popa Karana¹⁵⁰ utaborila se u
Risovcu. Sada ima u svemu 2—3 hiljade boraca, a bilo bi ih i više
samo da ima oružja i municije. Na kraju, Petranović daje upute o
najboljem načinu transporta robe za ustanike.

...»Čim glavna četa bude sa nuždnim snabdjevena, što jednako
očekuje, odpočće svoj rad na Grahovo, gdje se Turci baš dobro ušančiše
i to u svom čardaku i na jednoj glavici gdje je crkva naša. Iz čardaka,
kog ne mogu napasti, već s ravnice, nadaju se prognati Turke ako im
prispiju naručeni topovi. Glavicu pak blizu crkve naše neće moći drug-
čije već jurišem osvojiti; jer je ta glavica gorom obrasla; a međutim
Turci napraviše povrх iste takove šance iz kojih će ih mučno biti poma-
knuti. Za napadaj i juriš na istu glavicu biti će i ima odvažnih ljudi; i;
al će stradati ako je kako prevarom ne zauzmu...» — (Ćirilicom).

¹⁴⁶ Pismo je pogrešno datirano 27. marta 1876. po starom, umjesto
26. marta. To se vidi iz teksta pisma pod br. 78, koje je datirano na Lazarevu
subotu 1876, tj. 27. marta 1876. po starom (8. aprila 1876. po novom). U tekstu
ovoga pisma kaže se: »Sinoć sam ti obširno pisao«... Prema ovome ispravili
smo datum pisma pod br. 77 u 26. marta 1876. po starom.

¹⁴⁷ Objavljen je u »Narodnom listu« od 12. aprila 1876. Prema pisanju
ovoga lista, bitka na Uncu bila je 29. i 30. marta 1876. Osobito je bila žestoka
na jugoistočnoj strani gdje je upravljao Petar Uzelac.

¹⁴⁸ Milendža Babić, brat Goluba Babića.

¹⁴⁹ Petar Kreco (1846—1907), trgovac, jedan od vođa ustanka u Bosni
1875—1878.

¹⁵⁰ Đoko Karan, pravoslavni sveštenik, četovođa.

78.

[27. marta (8. aprila)] 1876 [u Plavnom]¹⁵¹

Petar Petranović dostavlja Obrovačkom odboru preko Andrije Kneževića pismo iz ustaničkog logora. Ustanici su uhvatili nekog hrišćanina iz Grahova »koji je nosio turska pisma u Lijevno« i pogubili ga. I Turci su ubili »jednog našeg knjigonošu«. — (Ćirilicom).

79.

[Poslije 7. aprila 1876. u Zadru]

Ljubomir Vuinović šalje Andriji Kneževiću prijevod pisma Božidarevića-Veselickog (br. 69) i obavještava ga kratko o Sutorinskom sastanku.¹⁵²

... »Jutros stiže /te/legrama o sastanku Sutorinskom. Došli svi vojvode ustaški osim Peka,¹⁵³ koji je ostao u Risnu (i tome ima svoj uzrok — varakaju se). Tu najpre došli komisari turski, ali ih vojvode odbiše govoreći, da š njima nemaju pazara. Po podne došao Rodić i pročitao im sultanov verman¹⁵⁴ o reformama. Odgovorili suvo: Sutra ćemo pismeno i kategorično odgovoriti. A već se zna šta. Glas Crnogorca već javlja fišek v a m j e o d g o v o r«. — (Ćirilicom).

80.

8. aprila 1876. u Kninu

Aleksandar Katić pita telegrafski dra Nonvajlera da li je Vladimir (Desnica) otišao »na poziv u Zadar«.¹⁵⁵ — (Latinicom).

81.

8. aprila 1876. u Obrovcu

Dr Nonvajler telegrafiše Vladimiru Desnici da pošalje hitno municiju ustanicima.¹⁵⁶ — (Na talijanskom).

¹⁵¹ Pismo je datirano »na Lazarevu subotu« 1876. Lazareva subota bila je 27. marta (8. aprila) 1876.

¹⁵² Vuinovićevo pismo (koje je oštećeno) datirali smo poslije 7. aprila 1876. prema sastanku u Sutorini, kada su ustanici u Hercegovini predali Rodiću i Veselickom tzv. »Sutorinski memorandum«.

¹⁵³ Peko Pavlović (1820 — 1903), crnogorski vojvoda.

¹⁵⁴ Pravilnije: ferman.

¹⁵⁵ Na telegramu je dodao dr Nonvajler da je »odgovoreno dana 8/4 1876«.

¹⁵⁶ Telegram je gotovo sav šifrovan, na talijanskom.

8. aprila 1876. u Zadru

Gojko¹⁵⁷ obavještava telegrafski dra Nonvajlera o uspjehu bosanskih ustanika kod Grahova.¹⁵⁸ — (Na talijanskom).

[31. marta (12. aprila)] 1876 [u Plavnom]¹⁵⁹

Petar Petranović daje Andriji Kneževiću upute o transportu robe za ustanike. Obavještava ga o bitki na Bravsku 26, 27. i 28. marta 1876 (po starom). »Na 27. neka nova još sasvim nepoznata četa na Rujanima i Lještanima u Lijevanjskom polju zapalila odžake Amza-Alajbega i Muhamedbega Fildusa«¹⁶⁰ ... Petranović obavještava i o akcijama ustanika kod Glamoča, Petrovca, na Risovcu, itd.¹⁶¹ Oko Ključa se obrazovala »jedna nova četa«. Bihaćki sandžak »ustao je listom na oružije«, ali svi- ma je potrebna municija i oružje.

...»Kako su konji ustaški slabi i ovdje na vrijeme ne mogu da prispiju, tako sam u mom vilajetu našao 3 konja i iste Vam šaljem. Sa istima šaljem tamo četnika Iliju Simića, jer se na istog pouzdati mogu, da će nastojati prokrasti se. Njemu dakle što za pravo nađete podajte; a za konje i kirijaša poslaćete ovog puta fna 7, jer smo nešto manje pogodili. Pismo sa onim što pošaljete upravite upravo na Upraviteljstvo, a novce za kirijaše pošaljite na mene. Kad će imati ovuda proći, ja ću znati jer sam sa Simićom ugovorio, da mi dođe jedan od njih javiti; a drugi neka goni naprijed. Ovuda se /jo/š nešto može samo nam je Ervenik za starost...

Novosti ima skoro svaki dan.

Na 26. bitka na Bravsku; 3 Turčina mrtva, više ranjenih a ustaši zdravo; 27. i 28. produžena bitka; ali još rezultat nije poznat osim samo to, da se Turci nisu pomakli naprijed počem zapališe nekoliko srbskijeh kuća...«¹⁶²

»Naše društvo opet blizu Glamoča zapališe 5 /turs/kijeh kuća! kod Vakupa oteše 20 goveda i uloviše dva Turčina. — Iz Petrovca Turci ispadaju ali /ih/ naši sa gubitkom njihovim suzbijaju...«

¹⁵⁷ Konspirativno ime Vladimira Desnice.

¹⁵⁸ Telegram je šifrovan, na talijanskom.

¹⁵⁹ Pismo je datirano na Veliku srijedu 1876, koja je bila 31. marta (12. aprila). Original ovoga pisma je oštećen.

¹⁶⁰ Muhamed-beg je bio sin Ibrahim-bega II Firdusa. Umro je u Carigradu 1879. Detaljnije o Firdusima: Dr Hajrudin Čurić: Posljednji livanjski kapetan Ibrahim-beg II Firdus (Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu 1957, 97 — 131 i separat).

¹⁶¹ »Narodni list« od 15. aprila 1876. objavio je ove i druge akcije ustanika koje se navode u Petranovićevom pismu.

¹⁶² Dio rečenice: »27. i 28. produžena bitka; ali još rezultat nije poznat osim samo to, da se Turci nisu pomakli naprijed počem zapališe nekoliko srbskijeh kuća« stavljen je u zagradu i iza 28. natpisano »ništa«.

»Baš ove večeri stiže nam glas, da donja četa Risovcem djeli žestoki boj, ali kako je daleko ne možemo za stalno ništa o istom kazati. Za c/ijelo/ se zna, da su pogorjela sva sela i turska /i/ srbska tj. Jasenica, Dubovik, Badić, Arapuša i/...1/000¹⁶³ kuća što turskijeh što srbskijeh«.

»/Na Gr/ahovo očekivali su da im topovi stignu. Čujem /da su/ im sinoć dodani. Do koji dan dakle mora pucati.

Danas po podne stigao je u Knin naš G. Episkop te će se koji dan zadržati ...« — (Ćirilicom).

84.

[1 (13) aprila] 1876 [u Plavnom]¹⁶⁴

Petar Petranović šalje Andriji Kneževiću »po osobitom čovjeku« pismo iz ustaničkog logora. Prenosi mu poruku Petra Uzelca da hitno pogode brod koji će otploviti u Trst. Sa Uzelcem je došao i jedan Talijan,¹⁶⁵ koji će poći u logor.

...»Ako niste pogodili brod za Trst Petar Vam preporučuje, da ga pošto poto pogodite i odma pošaljete, pa ma i skupo platili. Za prevod onih dvaju, pače triju, pisama turskih da se postarate i pošljite mi kopiju; za moći je upotrebiti gdje treba. Sa Petrom dođe i jedan Talijanac, koji gore odlazi ...« — (Ćirilicom).

85.

13. aprila 1876. u Šibeniku

Joso (Josip Bilić) telegrafiše Vladimiru Desnici da će mu poslati policu koja ima »visto i pečat« tršćanske policije. — (Latinicom).

86.

[Prije 16. aprila 1876. u Benkovcu]¹⁶⁶

Ljubomir Vuinović šalje Andriji Kneževiću pismo Obrovačkog odbora koje je preveo na ruski.

¹⁶³ Cifra dopunjena prema vijestima iz »Narodnog lista« od 15. aprila 1876.

¹⁶⁴ Pismo je datirano na Veliki četvrtak 1876, koji je bio 1 (13) aprila.

¹⁶⁵ Možda je ovo neki garibaldinac. Prema podacima Đure Dobrića, učitelja, uglednog prosvjetnog i kulturnog radnika u Kninu, koje je dostavio Muzeju Srba u Hrvatskoj 24. marta 1951, u bosanskom ustanku (1875 — 1878) bilo je mnogo garibaldinaca. Jedan od njih bio je Napoleon Pizani (Napoleone Pisani) (1842 — 1897), koji se odlikovao čestitošću, skromnošću i junaštvom. (Detaljnije o njemu: Dr Hajrudin Čurić: Napoleon Pizani garibaldinac u bosanskom ustanku, »Oslobođenje«, Sarajevo, 11. oktobra 1964).

¹⁶⁶ Datirali smo ga prema sadržaju pisma u kome čestita Uskrs, kao i prema pismu pod br. 89. Uskrs 1876. bio je 16. aprila.

»Po podne stigoh i dočim gonac otide, to ti evo šaljem odma po momku ujakovu prevod. Najbolje ja ću čuvati stvari tajno, a to nam je amanet, te gledajmo da nam na drugu stranu prođe dobro.

Stvari dobro idu...« — (Ćirilicom).

87 a.

Aprila [1876] u Obrovcu

Dr Stefan Nonvajler, kao predsjednik Obrovačkog odbora, obraća se Petru Monteverde prema uputama Božidarevića-Veselickog, koji je otišao iz Dalmacije. Prilaže pismo s bojnog polja iz koga se vidi brojno stanje boraca i nedostatak oružja i municije. »Mi smo potpuno uvjereni da se naše sveto djelo može uspješno završiti samo opštom pomoći svih članova naše slovenske porodice«, podvlači se u pismu. Na kraju, Nonvajler moli da pošalje novčanu pomoć za nabavku baruta i pušaka. — (Na ruskom).

87 b.

[Aprila 1876. u Obrovcu]

Sadržaj ovoga pisma, pisanog na talijanskom, uglavnom je isti kao u pismu pod br. 87 a.

... »Noi ci siamo convinti che la nostra santa causa sarà per trionfare soltanto coll'ajuto dei membri della nostra grande famiglia ed è per ciò che, fidenti nella nostra stella del Settentrione, siamo pronti di centuplicare la nostra attività ed affrontare qualsiasi ostacolo, purchè si infrangano le catene che ci serrano e ci sia dato di regolare in famiglia le cose nostre senza la molesta tutela di padroni stranieri. Dallo stesso scritto ella potrà rilevare il grande numero dei combattenti e le totale deficienza di armi e munizioni in cui fatalmente versano i nostri fratelli e ciò per l'indirezione di chi, posto a capo degli affari, non a saputo approfittare dei nostri consigli ed apparecchiare durante l'inverno il necessario per la campagna della primavera. Nessun altro comitato in provincia trovasi al caso di provvedere i combattenti con munizioni poichè ne vengono inpediti dalla sorveglianza del governo, noi siamo stati fortunati poichè ci è riuscito non solo di acquistare del materiale ma ben' anco di trovare la via sicura di rimmetterlo al campo, ecco il motivo pel quale i combattenti ci pressano a tutta oltranza. Oltre a ciò, onorevole Signore, Ella deve sapere che da ben otto mesi questo comitato fa sforzi soprannaturali per soperire ai bisogni dei combattenti e ciò con le sole risorse messe a disposizione (!) dalle individualità dei suoi cinque membri e dal patriottismo dal Signor Vesselitsky; da ciò Ella può ben comprendere quale sia la nostra positione finanziaria! Oggi stesso abbiamo spedito altri funti 100 di polvere e 400 di piombo con alquanti schioppi vecchii al cam-

po e con ciò il nostro fondo, senza far calcolo dei passivi, resta alla lettera esaurito. Abbiamo accapariato funti 500 di polvere per fiorini 600 ed è per ciò che d'urgenza ci siamo pensati ricorrere a Lei per poter sostenere tale spesa. Come Ella può rilevare, dal punto sottolineato in rosso, dello scritto che le ocludo, verranno alle nostre mani clandestinamente delle armi che noi dovremo di contrabando ricevere, custodire e far trasportare al campo. Rifletta un poco, onorevole Signore, quanto danaro ci volia per sostenere le spese, di custodia, di trasporto e di mancia agli organi di sorveglianza; e dire che siamo privi del tutto. In simili circostanza, se l'amore della nostra indipendenza ed il patriotico sentire non ci facessero forza di fronte a tanti ostacoli e con le mani vuote noi saremmo costretti di indietreggiare e rinunciare alla nobile impresa, e quindi sacrificare i fratelli sul campo di battaglia previ di munizione e di armi.

Ma ciò non succederà non può succedere non deve succedere, poichè se il nostro comitato è povero anzi poverissimo, vi sono dei patrioti che non rifiuteranno il loro ajuto in momento così decisivo. In riflesso a tali circostanze, onorevolissimo Signore, Ella soffrirà che con franchezza e senza reticenze la interessi di provvederci dei mezzi indispensabili ai bisogni del momento! Per l'aquisto di 500 funti di polvere ci occorrono fiorini 600 ed altri fiorini 400 per assicurare il buon esito della spedizione di armi...»

88.

[17. aprila 1876. u Plavnom]¹⁶⁷

Petar Petranović javlja Andriji Kneževiću¹⁶⁸ kako su ustanici zauzeli Unac, ali ga zbog oskudice u municiji nisu mogli da zadrže. Čete su se rasturile na razne strane, a broj izbjeglica se povećao do 10.000. Petar Uzelac namjerava da se objasni sa Kninskim odborom.

... »Na 31. pojave se Turci iz Glamoča i Jajca (njih 700) na Crnom Vrh, gdje je bio utaboren Petar Kreco sa nekoliko ljudi. Videći da odoljeti ne može sili, pošlje odmah aber¹⁶⁹ Unčanima, da se iz kuća iseljavaju, a međutim bez otpora propusti Turke preko Crnog Vrh. Ovi na 1. pojave se u Uncu i tu ih 30 ljudi dočekaju, pobiju se s njima i ubiju 4 a nekoliko rane. 30-ci protiv 700 nije moguće bilo boriti se i zato oni se povuku ostavivši svoja 4 mrtva među kojima je poginuo vrijedni neki Stojan Babić iz Srbije, koji je bio upravitelj odjeljenja Unačkog i čuvar čardakova. Usljed toga Turci uđu u Unac. Pošto je pak vojvoda sa ostalim doznao šta se u Uncu dogodilo poleti odmah sa 300 ljudi, te bez odmoriti se na 3/4 navali na Turke u Uncu ulogorene i junački ih raščera opet preko Crnog Vrh gdje ih dočeka Petar Kreco. Ovaj s njima zametne boj, posječe 27 Turaka i otme im 30 tovara kojekakvog pljena, što su iz Unca gonili. Vojvoda, Uzelac i ostali pošto Glamočane i Jajčane iz Unca na juriš proćeraše utabore se opet u Uncu, al stiže im glas, da

¹⁶⁷ Pismo je datirano na Svijetli ponedjeljak 1876, koji je bio 17. aprila.

¹⁶⁸ Pismo je upućeno Andriji Kneževiću, a adresirano na Vladimira Desnicu.

¹⁶⁹ Pravilnije: haber, tj. poruka, obavijest.

su 12.000 Turaka razbili Dukićevu¹⁷⁰ i Karanovu četu i da je ista sila Turaka iz Bihaća i Krupe krenula put Unca. Kako dovoljne džebane imali nisu, tako naši zaključie, da će Turke propustiti ako vidu, da ih mnogo ima, a to najviše s toga, da se bar ova četa uzdrži. I doista 2—3000 Turaka krajišnika bez otpora uđuše u Unac popale sve hristjanske kuće, posjeku nekolike žene i djece i jednom riječi sagram učiniše¹⁷¹ od svega što nađuše; a samo turske čardake ostaviše u miru. Sad se pouzdano ne zna na koju će stranu okrenuti, već se drži, da će na Lijevo pak na Grahovo, da spasu braću svoju i popale hristjane. U bitci dana 3. poginulo je Turaka u Uncu do 30 a od naših ranjen teško Tanasija Smiljanić mladić od 17 godina; al junak pravi. Strepim da je već izdanuo, Bog mu dušu oprostio! ... Sad se četa razdjelila opet drugčije. U Pećma ostalo do 200 druga; u Crvljivici bez oružija naroda do 3000, vojvoda i ostali častnici u Trubaru sa 200 druga; Milenča Babić potegao se sa 100 ljudiji na Kamenici više Unca; društvo Krečino raštrkalo se kojekuda a Mičo Trkulja¹⁷² još je na Ražnjevoj Glavici sa 200 a kadkad sa 300 ljudiji. Četa Dukićeva i Karanova stigla kod Srba i pita od ove šta će raditi? Ostraguša imaju 300 a patrona nijednu. Na upit ovaj, odgovorila ovdašnja četa da se sastanu zajedno i da zajednički stare pozicije brane pošto vide, da im džebana oskudjeva i da nabavka obećanog oružija ševrda i traljavo ide. Ovo je sve što ti sad mogu javiti, a to u koliko sam mogao dosad doznati. Ako što nova bude neću ti propustiti javiti. Iako nije ispalo, kako smo želili, opet nemojmo duhom klonuti, već pomozimo u koliko nam sile dopuštaju u toliko više što će četa ova ostati u životu, te Turke i na dalje uznemirivati.

Narod bježi listom na našu stranu. Do sada računa se, da je pribjeglo od ovo nekoliko dana do 10.000 a biće ga i do 50.000. Sad neka Andrasija reforme izvađa; a Srbija i Crna Gora neka spavaju!

Ovaj čas dođe k meni Uzelac i namjerava sastati se sa odborom Kninskim, da mu čisto i bistro izjavi šta pomagači misle i da li se nadati može kakvoj sigurnoj pomoći u oružiju i džebani. On mi sve potvrđuje što sam gore naveo samo primjećava, da nije Petar Kreco ubio ono 27 Turaka, i oteo im pljen, nego Unčani i Vidovljani, koji su poslani bili na straži iz glavne čete. Da su sve glavni Turci tj. age i bezi poginuli ...» — (Ćirilicom).

89.

17. aprila 1876. u Benkovcu

Ljubomir Vuinović obavještava Vladimira Desnicu da je Dapar¹⁷³ poslao »pirinač« i da se on, Vuinović, vraća u Zadar. — (Ćirilicom).

¹⁷⁰ Risto Dukić, četovođa.

¹⁷¹ Ostaviše pustoš.

¹⁷² Četovođa.

¹⁷³ Nikola Dapar, načelnik u Benkovcu, narodni zastupnik, član Kotarskog odbora za pomoć ustanika u Benkovcu.

23. aprila 1876. u Obrovcu

Vladimir Desnica moli dalmatinskog namjesnika Gavрила Rodića da digne zabranu sa 99 škrinja patrona koje su mu poslone iz Trsta u Šibenik i da naredi šibeničkom poglavarstvu da dopusti prevoz patrona u Obrovac, gdje bi mogao da obavlja prodaju.

... »Oslanjajući se na slobodan obrt, ja dolje podpisati od nekog vremena vodim trgovinu u oružju i municiji, koje velika oduška nalazi u prekograničnu nam zemlju u Liku, kao što se vidi od uklopljene svjedochbe.

Za obavljenje takovog obrta plaćam godišnju Carinu na Industriju, i svaki uvoz popraćen jest sa dozvolom političke Vlasti u mjestu expedicije.

Na tako legalnom temelju stojeći, ja mišljah, da sam na najsigurnijem; i da mi nikakova zaprjeka neće uskratiti da slobodnim obrtom koristim sebe i državu, kao što dosad i nije se dešavalo, al se lakovjerni čovjek da zanieti liepom rieči a ne nada se djelu koje pobija faktično zanositelnu frazu »što zabranjeno nije slobodno jest«.

Sekvestar što dade Šibeničko Političesko Poglavarstvo, na 99 kaša patrona, koje je meni kroz političesku vlast iz Trsta u Šibenik poslato, sa dozvolom slobodna iznosa i zato slobodna unosa u Dalmaciju, jest mjerilo nesporazumka i samovoljstva ovijeh politički poglavara.

Priteći mi je zato sad k Vama Preuzvišeni Gospodine da, sa onim patriotiz(m)om koje se može samo dati u Vašem dobrom srdcu, pospješite narediti Šibeničkom poglavarstvu da dopusti meni prevoz patrona iz Šibenika u Obrovac, gdje bi, poslje nego što carinu platim, slobodnu prodaju u jednom mom dućanu obavljati mogao, kao što sam i na upite Političeske moje Vlasti odgovorio.

To nije žrtva, a nije ni milost, koju od Vas pitam to je samo ono što iziskuje svjetna Uprava u slobodnoj jednoj državi.

Povjestnica pak nas uči, da Englezka država kad je Rusija sa istom rat vodila nije branila da trgovci njeni Rusiji oružje prodaju, pa da ova posljednja protivu prve tj. Englezke istim onim oružjem vojuje, pa nećete baš ni Vi Preuzvišeni Gospodine, da se arenira trgovina u Dalmaciji jer se buni u Bosni i Ercegovini; ovo su Otomanskog Cesara pokrajine i sasvim od naše države razlučene, sa ovima nemamo nikakove smješe ni odnošaja... « — Latinicom).

15 (27) aprila 1876. u Obrovcu

Predsjednik Obrovačkog odbora (dr Stefan Nonvajler) zahvaljuje Petru Monteverde na poslanim novcima i prilaže potvrdu o prijemu. Obrovački odbor »nalazi se u odnosima samo s Kninskim odborom i dje-

latnost jednog i drugog usmjerena je samo na četü Goluba Babića«. Non-vajler obećava da će se pobrinuti da saopšti Monteverdove želje i Odboru u Srbu na granici hrvatsko-bosanskoj i da će se držati svih uputa u vezi s prepiskom. — (Na ruskom).

92.

28. aprila 1876. u Šibeniku

Joso (Josip Bilić) potvrđuje Vladimiru Desnici prijem njegovog pisma, kao i onog upućenog vladi u vezi sa sekvestriranim patronama. Javlja mu da putuje u Knin da razgovara s Katićem i Montijem. Poslao je brod Ivanu¹⁷⁴ po patrone i puške. Šalje mu šifre. Policu s potpisom policije ne može poslati jer se negdje zametnula.

... »Vidim što ste utvrdili za moći prinjeti puške, ali jošter nismo imali nikakva odgovora iz Cetinje za moći o tome stalno utvrditi. Sutra idem u Knin i tako divanit s Katićem i s Montom ako budu što god oni primili za ovaj posao. Kako sam Vama kazivao držim da je Joko uzeo što god pušaka i u tome smislu, i za dignuti ono ostalo patrona što imade kod Ivana poslao jesam brod za da ih prinese i tako ako Jovo uzme što god ukrcaće s istim.

Budući da Ivan prominja rječ za brzjavke tako ovdje ulažem ispis od isti.

Hteo jesam poslati policu s potpisom policije, ali mi se sakrila, da ne mogu je za čas naći ...« — (Latinicom).

93.

[Krajem aprila 1876. u Trstu]¹⁷⁵

Velimir Lombardić¹⁷⁶ obavještava Vladimira Desnicu o boravku Đoke Vlajkovića na Cetinju i o pitanju pušaka i patrona koje su »krivicom nekih u Beču« pogrešno upućene na Cetinje. Apeluje na slogu sa Kninskim i ostalim odborima.

... »Moli(m) vas kao svoju rođenu braću da u dobroj svezi stoite s Kninskim i ostalim Odborima. Od toga zavisi sreća našega naroda. Ja pišem ovo vama a vi kažite ostalim Odbornicima. Ja sam primio dva pisma od Kneževića i Nonvaiellera na koja ne mogu danas od velikog posla da odgovorim. Ne mislite ja ću se brinuti sa svom silom da pomognem stvari ...« — (Ćirilicom).

¹⁷⁴ Konspirativno ime Velimira Lombardića, trgovca u Trstu.

¹⁷⁵ Datirali smo ga prema sadržaju pisma Jose (Josipa Bilića) pod br. 92. Original je oštećen.

¹⁷⁶ Velimir Lombardić (1850 — 1907), trgovac, za vrijeme ustanka u Bosni živio je u Trstu i aktivno pomagao ustanike. Kasnije je živio u Herceg-Novom, gdje je i umro.

[Krajem aprila 1876. u Trstu]¹⁷⁷

Velimir Lombardić obavještava Vladimira Desnicu da šalje brodom puške, municiju i kalupe za lijevanje zrna (kugli). Moli da ga obavijesti o dolasku broda u Obrovac i savjetuje da se što manje dopisuje »da ne pada u oči«. — (Ćirilicom).

19. aprila (1. maja) 1876. u Trstu

Stojan¹⁷⁸ obavještava Vladimira Desnicu da šalje po Milovčiću¹⁷⁹ originale i prijevode turskih pisama.¹⁸⁰ Milovčić polazi na Cetinje i potrebno je da se s njim dogovori radi povratka pušaka sa Cetinja. Desničin brod je ukrcao puške, patrone i kalupe za lijevanje kugli i polazi danas (1. maja 1876).¹⁸¹ — (Ćirilicom).

4. maja 1876. u Splitu

Jovo Skobla saopštava Vladimiru Desnici da je predao oružje i municiju Jakšiću¹⁸² i želi da i Desnica srećno preuzme pošiljku i preda je u ruke Goluba Babića i njegove čete. Skobla podvlači da je Desnica učinio »sve i najviše«, »više nego jedan Serbin na ovome svijetu« i da je »okrunio našu stvar«. Moli ga da ne žali »ni truda ni novaca ni najmanje u ovome ozbilnome času« i obavještava da će Srbija ubrzo stupiti u rat.¹⁸³ — (Ćirilicom).

5. maja 1876. u Zadru

Kazimir Ljubić telegrafiše dru Stefanu Nonvajleru da ne razumije brojeve (šifre) i da mu brzojavi »splitskom cifrom« (šifrom).¹⁸⁴ — (Latinićom).

¹⁷⁷ Original pisma je oštećen. Datirali smo ga prema sadržaju pisma pod br. 95.

¹⁷⁸ Pod ovim imenom ili nadimkom u ovom pismu ne znamo ko se krije. Možda Velimir Lombardić.

¹⁷⁹ Vjerovatno Drago Milovčić, koji se spominje i u prepisci Petra Uzelca s Velimirom Lombardićem. (Marko Vego: Pisma o Bosansko-hercegovačkom ustanku od 1875 do 1878 god., Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu, istorija i etnografija, Sarajevo, 1954, 45 i 46).

¹⁸⁰ U arhivi je sačuvan prijevod samo jednog turskog pisma u dva primjerka (v. dokumenat pod br. 72).

¹⁸¹ Ovaj dokumenat je djelimično šifrovan.

¹⁸² Aleksa Jakšić, jedan od vođa ustanka.

¹⁸³ Pismo je djelimično šifrovano.

¹⁸⁴ Drugim mastilom i rukom dodano je da je »vlada naredila ustaviti ekspediciju koja sutra prolazi preko Sinja« i da nastoje »preduprediti«.

98.

12. maja 1876. u Obrovcu

Vladimir Desnica moli Matu (Magaša) da ga obavijesti čim brod dođe da bi dao upute »kako se ima raditi«. ¹⁸⁵ — (Latinicom).

99.

12. maja 1876. u Gračacu

Pajo¹⁸⁶ telegrafski obavještava Vladimira Desnicu o sukobu Gakove čete i Turaka između Petrovca i Bišća.¹⁸⁷

»Četa Gakova među Petrovac Bišćom pobi osmoga 700 Turaka rani 50. Izgubi svojih 7 mrtvih 30 ranjenih«. — (Latinicom).

100.

14. maja 1876. u Kninu

Dr Stefan Nonvajler u šifrovanom telegramu¹⁸⁸ moli za podršku Vladimira Desnicu (odnosno Obrovački odbor) protiv namjera Kninskog odbora da udalji Goluba Babića sa položaja glavnog komandanta.

101.

14. maja 1876. u Kninu

Pipe (dr Stefan Nonvajler) telegrafski obavještava Vladimira Desnicu da se uvjerio da je Nebojša¹⁸⁹ prilikom neke pošiljke namjerno htio da dovede u zabludu (Obrovački odbor). — (Na talijanskom).

102.

6 (18) maja 1876. u Plavnom

Petar Petranović piše Andriji Kneževiću da će poslati 12 konja u Mokropolje (po robu). Spor oko Goluba Babića je izravnat. Obišao je ranjenike u Srbu i sastajao se s Golubom. Iznosi račun troškova kirijašima.

¹⁸⁵ Ispod teksta pisma je nedatirani odgovor Frane Magaša da se nadaju brodu svaki dan.

¹⁸⁶ Pajo Omčikus, trgovac i posjednik u Srbu, istaknuta veza s ustanima u Crnim Potocima.

¹⁸⁷ Vijest je objavljena i u »Narodnom listu« od 13. maja 1876. Tu je pogrešno ime popa Gaka (Ilija), — treba: Jovo.

¹⁸⁸ Ključ za šifru nije pronađen u Desničinoj zbirci. Dešifrovanje je izvršeno u bivšem Muzeju Srba u Hrvatskoj.

¹⁸⁹ Vjerovatno konspirativno ime Aleksandra Katića, trgovca i posjednika u Kninu.

...»Sutra veče poslaću u Mokropolje 12 konja i po tome pašite se i Vi otuda da brže i ranije prispjete; jer osviće pazarni tad dan pak narod vrvi sa sviju strana i preko cjele noći. Nešto su htjeli sa Golubom, ali smo sve izravnali. Jovo na Petra¹⁹⁰ trista čuda, a tako i još neko. Ima nešto i s jedne i s druge strane krivice, al neka stoji; jer koja se ne izgovara, ta se i ne čuje. Bio sam u Srb, vidili ranjene i sa Golubom se sastajali. To je sve što ti novoga znam kazati. Okljeva se mnogo i nema pravog reda u ničem pak Bog! Bože, da se drugčije bude unaprijed postupalo, al ja dvojim; jer je u svemu i kod svakoga baš neka mlitavost obladala. Vedremo in apresso.

Šaljem ti namirnice i novč. 80 natrag od onih novaca što je preteklo po isplati kirijaša prvih«.

Platio je 11,20 for. kirijašima: Jovanu i Marku Vunduku, Đuri Skačiću, Davidu Rodiću, Nikoli Rusiću, Zekanu Gruiću, poslužitelju Iliji Simiću, Lazi Vukobratu i Vasilju Rusiću. Traži novu pošiljku do 20 for. — (Ćirilicom).

103.

8 (20) maja 1876 [u Plavnom]

Stojan¹⁹¹ šalje Bošku Radinoviću¹⁹² pismo koje mu je prispjelo (iz ustaničkog logora) i upozorava ga da otpremi »stvari pametno i po mogućnosti noću«. — (Latinicom).

104.

20. maja 1876. u Splitu

Jovo Skobla obavještava Vladimira Desnicu da je zbacio sa vodstva Aleksu Jakšića i na njegovo mjesto postavio Jakova Jukića, katolika, i Petra Ercega, »rečenoga Ramikića«, pravoslavnog. Uz Goluba kao vojvodu postavio je »dogovorno« za podvojvodu Simu Jankovića, »rečenoga Čavku«, s tim da njih dvojica »sama vladaju i zapovijedaju«. Napada Petra Uzelca, naziva ga pogrdnim imenima i želi da ga »vrag nosi iz našega poštenoga naroda«. On je u četi učinio »tako gerdnu štetu« da mu se neće oprostiti. Skobla prigovara Desnici da je vjerovao Uzelcu da ide u Jamnicu.¹⁹³ Na kraju, moli da mu Desnica pošalje puške.¹⁹⁴

¹⁹⁰ Odnosi se na Jovu Skoblu i Petra Uzelca.

¹⁹¹ Konspirativno ime popa Petra Petranovića.

¹⁹² Trgovac u Mokropolju.

¹⁹³ Ukoliko Skobla ovdje misli na poznatu ustaničku Skupštinu u Jamnici, koja je održana 16. i 17. decembra 1875, onda hoće da kaže da Uzelac nije prisustvovao toj Skupštini. — Ubrzo poslije te Skupštine novosadska »Заслуга« u broju 6 od 23. januara 1876. donijela je dopis iz Bosne od 2. januara 1876. pod naslovom »Istinito izvješće o jamničkoj bosanskoj skupštini«. Tu se demantuje pisanje »Deutsche Zeitung«, »Obzora« itd. o toj Skupštini i navode se ljudi koji su je sazvali i najviše govorili na njoj. Među njima se ne spominje Uzelac, koga su isticale navedene novine.

¹⁹⁴ Umjesto riječi »pušaka« Skobla je upotrijebio šifru: 72.

»Veliki nered od četobaša koliko ti ne znaš i zbog toga morao sam ja otići na Prolog i zbacio sam sa vojvodstva Aleksu Jakšića na njegovo mjesto postavio sam dvojicu Jakova Jukića katolika i Petra Ercega rečenoga Ramikića pravoslavni i pravo vrijedni za četobaše.

Kada dođo u Knin i već rešterkanu četu Golubovu naredim da se odma sabere. Svi poslušashe što ne bi imali pravo fala im. Kada sam otišao u Serp i sve novcima potrebe podmirio i u naprid što bude troška za ranjenike i za pribiegle obećao sam podmiriti. Kada sam otišao do Goluba upitao ga za gerdne one i ne oprostime pogreške koje se nikada zaboraviti ni oprostiti neće i ne mogu. Dogovorno postavimo jopet Goluba i Simu Jankovića rečenoga Čavku za vojvode i podvojvode da nji dvojica sama vladaju i zapovijedaju da se treći niko neima mišati i potpis na svaku kvietancu da ima biti Golubov i Simin. Sam potpis Golubov brez Simina ne važi.

Sva vojska reče da će i(h) dragovoljno slušati unaprid...« — (Ćirilicom).

105.

21. maja 1876. u Sisku

Našić¹⁹⁵ obavještava telegrafski Vladimira Desnicu da je svršio poslove, da su »izgledi za trgovinu predobri« i da mora biti »skupna radnja«. — (Latinicom).

106.

9 (21) maja 1876.¹⁹⁶ u Trubaru

Golub Babić zahvaljuje Obrovačkom odboru na »trudu i saučešću u narodnoj stvari«, a osobito dru Nonvajleru. Moli da se pošalje novaca, duhana, jedno odijelo za učitelja Milanovića,¹⁹⁷ revolver za Sučevića (Sudčevića)¹⁹⁸ i čohu za barjaktara. Na kraju dodaje: »Danas četa kreće, javićemo sve događaje... Pošaljite ona dva revolvra i proskrbte za patrone koliko je moguće...« — (Latinicom).¹⁹⁹

107.

22. maja 1876. u Trstu

Levi (Levy)²⁰⁰ u šifrovanom telegramu pita Vladimira Desnicu mogu li se kriomice poslati puške i patrone brodom u Obrovac.

¹⁹⁵ Vjerovatno trgovac s kojim je Desnica stajao u poslovnim vezama.

¹⁹⁶ U originalu je pogrešno napisana godina 1875. To se lako zaključuje po sadržaju pisma.

¹⁹⁷ Vid Milanović, svršeni đak Banjalučke bogoslovije, bivši učitelj u Petrovcu, jedan od istaknutih vođa u bosanskom ustanku.

¹⁹⁸ O njemu v. bilješku 121 uz dokumenat pod br. 67.

¹⁹⁹ Babićev potpis ćirilicom.

²⁰⁰ Po svoj prilici, tršćanski trgovac — Jevrej.

108.

23. maja 1876. u Splitu

Zdravko²⁰¹ pita Vladimira Desnicu u šifrovanom telegramu da li se u Obrovcu može iskrcati 500 naoružanih Talijana.

109.

24. maja 1876. u Splitu

Jovo Skobla javlja Vladimiru Desnici da mu je došao iz Beograda Marko Belizarić, preporučen od srpske vlade. Zato je juče telegrafski pitao Desnicu da li bi se u Obrovcu moglo iskrcati 500 naoružanih Talijana. To bi bila jedna legija sa 6 topova, na čelu sa Faelom²⁰². Belizarić je otputovao u Knin da se dogovori s Katićem i Desnicom.²⁰³ — (Ćirilicom).

110.

25. maja 1876. u Kninu

Janko²⁰⁴ pita Vladimira Desnicu u šifrovanom telegramu da li da dođu on i Stevo (Vujatović) ili neko drugi na planirani sastanak.

111.

14 (26) maja 1876. u Boboljuscima

Todor Sučević obavještava Obrovački odbor o zvjerstvima Turaka nad narodom u zbje govima i izvan njih i opisuje napad ustanika na Bjelaj.

»9-tog Maja po starom, krenula se četa iz Trubara, s tom namjerom, da se osveti krvoloku za grdnu sramotu i štetu što su im neprijatelji na bjegajućim familijama počinili, otevši im na 2 Maja preko 4000 ovaca i koza, mnogo goveda i konja i svu neprocjenjenu prtljagu. Prvu noć prenočiše na Boboljuska, sutradan prikupiše još društva pa i opet prenočiše.

²⁰¹ Konspirativno ime Jove Ercega Skoble.

²⁰² Karlo konte Facla, koji se spominje u ovom pismu, javlja se kao talijanski dobrovoljac ubrzo poslije izbijanja hercegovačkog ustanka. On se obraćao za pomoć Dubrovačkom odboru u ime talijanskih dobrovoljaca i slao je preko Odbora vijesti sa bojišta tršćanskom »Il Cittadinu«. (Радослав Петровић: Дјеловање Дубровачког одбора..., 237). Faclu su uhapsile austrijske vlasti zajedno s vojvodom Mićom Ljubibratićem i u martu 1876. protjerale ga. Kako se vidi iz Skoblinog pisma, Facla je i poslije toga bio u vezi s ustankom u Bosni.

²⁰³ Pismo je djelimično šifrovano.

²⁰⁴ Konspirativno ime Aleksandra Katića.

Ovog dana jedno djete od 10 godina nađeno je u Osječenici koje je se izgubilo iz ovije bjegajućije familija; bilo je u planini punije osam dana. Budući da je u isto vreme i to na 8 tek. m. po planinama popadao snijeg, i drugu noć opet mraz, isti dečko stradao je koliko od gladi toliko od zime, drži se da će mu nokti nožni pak i prsti odpasti a i život mu je još u opasnosti, i još se nalazi sirotne djece i druge čeljadi u planinama koje su sigurno od gladi i studeni život izgubili.

Neki sbjegovi koji su sakriveni u planini Grmeču bili, napadnuti su 8 tek. m. od Turaka; neimajući nikakve obrane niti sredstva za istu, pale su mnoge ženske i nejač žrtvom krvničkog jatagana, mnogi opet zabjegli u planinu da će jamačno od gladi, zime i zvjeradi skapati. Nekolicina ih je izbjegla amo, koji polumrtvi od straha, gladi i druge nevolje izgledaju.

U Petrovačkoj naiji 28 mirni težaka koji su zemlju obdjelavali pali su žrtvom turskog krvoločtva. U Majdanskoj naiji na vjeru dozvani 18 težaka povezaše Turci, goneći i mučeći ih do Majdana 8 ih posjekoše a deset u tavicu strpaše to je bilo 4 o. m. do sad su sigurno i ova deseterica pod turskim jataganom život izgubili. To je plod Andrašijevi reforma! takva je turska vjera! Pak još i dalje Guverner Rodić nek nas nudi, nek nas sili na reforme, nek nas goni kao nerazložni skot na turske kasapnice, i to će delo u istoriji crnim slovima obelježiti se. Mi stojimo postojano, nema vjere u Turčinu. Sloboda ili smrt! to je naša deviza.

Narod svejednako jatomice herli na suhu granicu. Dakle Golubova četa 1200 druga kao što naprjed rekoh, krene se s Boboljusaka i treću noć prenoći na Očijevu i na 12-ti tek. m. u 3 ure po podne udari na Bjelaj. Četu je razpoređivao Aco Radosavljević i Mane Korica obadva bivša austriski častnici. Aco upravljaše desno a Mane lijevo krilo, svak je opojen osvetom napred poherlijo, otvori se žestok boj ali u kratko, ustaši juriše na kuće, desno krilo potisnu Turke iz kuća to se učini i na ljevom krilu niko se ni zašto zaklonja, stoji vriska žena (bula) i djece, ustaši zapališe s obe strane kuće, Turci se povukoše sa ženama i djecom džamiji koja u sredini tog sela i oko koje su nači(ni)li meterize. U tom boju i na prvom jurišu pogibe nam vredni Srbin, neustrašimi junak Vid Mandić, koji se nizašto zaklonjao nije. Vid se skoro četi ovoj pridružijo, rodnom je iz Hercegovine, a vodijo je Kujundžića trgovinu u Bišću, dva puta je u boju bijo, pokazao je ustrašivu hrabrost svoju, nikad se nizašto nije zaklonjao, ljude je slobodijo i rječju i sa svojim ponosom, bijo je i mlad od prilike 27 godina ali na štetu i žalost našega roda, boreći se za krst časni i slobodu zlatnu, pogibe nam na Bjelaju 13 Maja, ostaviv krasnu i dičnu uspomenu, slava mu! U tom boju padoše još trojica ustaša, i jedan teško a drugi lako ranjen, zapališe Bjelaj, ostade još šest kuća, što vatra nije progutala i u kojima se spasi turska nejač i žene, ove su bile zasječene jakim drvljadi i obkopane zemljom, ali ni ove ne bi ostale, da im od Petrovca brza pomoć ne stiže, naši zapljeniše 200

komada goveda 45 konja 1100 ovaca i koza i nešto prtljaga. Ustaši iznesoše osječene 4 turske glave, 45 palo ih je mrtvi, ranjeni ne izvjesno, u ovom boju stradalo je i žena i djece priličan broj²⁰⁵...

Ovake i slične osvete istom nastaju. Raja se većinom preselila na austrisko zemljište...« — (Ćirilicom).

112.

28. maja 1876 [u Srbu]

Pavliša²⁰⁶ piše Vladimiru Desnici o bolnici u Srbu u kojoj se liječe ranjeni ustanici. Skobla je ostavio bolnici 100 for. Ustanici namjeravaju na Vakuf. Zato su im veoma potrebne male »rakete« koje se bacaju rukom.

... »Kerpa i ostali stvari nismo dobili, neg molim da nam što skorije stvari pošalješ, koje ste rekli, od ranjenika otišlo je već 6, sasma izlečeni, a sad dojde jopet 5, što su ranjeni u Bjelaju.

Za Bjelaj čuo si, da su se osvijetljali naši, a sad smiraju na Vakup, samo rakete su od vrlo nužne potrebe, bez isti nije fajda da se na Vakup ide, gledaj ne bi li samo 5 moga dobiti, i to mali što se s rukom bacaju, samo što skorije...«

Na kraju pisma obraća se Desnici i Gržetić,²⁰⁷ koji takođe moli za pomoć za bolnicu u Srbu, podvlačeći da su dalmatinski rodoljubi »ujedno i otac i majka našim hrabrim junakom što su svoju krvcu prolijevali za jugoslavsku slobodu«.

»Ne bi liepo bilo, da mi ne bi prema ovim junakom svoju dužnost rodoljubnu i humanitarnu vršili, onako kao što su ju i oni vršili na junačkom polju...« — (Latinicom).

113.

29. maja 1876. u Crnom Potoku

Petar Uzelac šalje Vladimiru Desnici na poklon dva konja koja ne može držati »zbog nedostatka hranе«. — (Latinicom).

114.

18 (30) maja 1876. u Beogradu

Bogoljub²⁰⁸ zahvaljuje Vladimiru Desnici na zauzimanju oko prebacivanja oružja i municije ustanicima i šalje mu za troškove 300 for.

²⁰⁵ O napadu ustanika na Bjelaj, koji je počeo 24. maja 1876, pisao je i »Narodni list« od 27. i 31. maja i 7. juna 1876. Podaci o gubicima i plijenu razlikuju se od onih koje je iznio Sučević u svom izvještaju.

²⁰⁶ Nadimak Paje Omčikusa.

²⁰⁷ Dr Nikola Gržetić, vojni ljekar u Srbu.

²⁰⁸ Konspirativno ime Đoke Vlajkovića.

Doznao je za Uzelca da je intrigant i da pravi nered u ustaničkoj četi. Zato je izdao naredbu da se udalje svi oni koji to rade. Ženski odbor poslao je 200 for. u Srb za ranjenike.²⁰⁹ — (Ćirilicom).

115.

19 (31) maja 1876 [u Plavnom]

Petar Petranović obavještava Andriju Kneževića da je »sve ono« što je iz Obrovca otpremljeno (misli se na oružje) predato u redu (ustanicima). Zbog zauzetosti oko izbjeglica nije više u stanju da piše dopise novinama, pa moli da to uradi Odbor prema priloženoj skici. U bitki za Bjelaj ustanici su dobro »šičarili« (koristili se). Popalili su jedan dio ovog mjesta, a džamiju i nekoliko kuća od kamena nisu mogli.

Petranović naziva Skoblu šarlatanom i ne zna zašto radi da ukloni Uzelca.

Vladina pomoć izbjeglicama »traljavo ide« i snižena je od 10 na 5 novčića.

... »Ja već nisam u stanju, da korespondenciju pišem, već eto Vam šaljem aboc²¹⁰ pak vi krojite kako znate i šaljite Narodnom Listu, Zastavi itd. Aboc pisao je Sudčević;²¹¹ al Vi ne mećite, da su onoliko blaga zadobili, (a jesu dva puta više, no im Ličani i naši ukradoše) već recite prilično blaga sitnoga, konja i goveda, nešto oružja sitnog i to sve da su dali narodu, kome su Turci prije odagnali bili. Popaljen je jedan dio Bjelaja a džamija i nekolike kuće u kamenu ozidane nije možno bilo. Ustaši su bili Turke u srjedi uhvatili te ih je stalo i pomaganja i vriske i dreke, a bule iskakale iz pendžera²¹². . .

Vidim da je Jovo Skobla pravi čarlatan; al preporuč i Mili neka se s njim javno ne prepire; jer takova prepirka rađa neslogu, kojom se dušmani koriste. Biće i doći će vrijeme kad će neko pred nekim i nekim pognuti glavu i oči zemlji oboriti, a drugi opet ponosno je dignuti. Treba samo strpjeliv biti. Ne znam šta isti Jovo ima protiv Petra i radi ga ukloniti sa pozorišta?! . . . Ništa temeljito ne mogu da dokažu, a na sva usta laju . . .

Jad i nevolja brate, sa bjeguncima. Ovdje ima ih preko 1000; a pomoć im slaba i nekako traljavo ide. U Strmici preko 2000. Vlada od 10 na 5 novč. spustila pak im ni to ne daju uredno.

Preko 15 dana bili su bez državne pomoći i da nije Odbor skočio, te im ponešto kukuruza djelio iskapali bi od gladi il bi se morali svi listom vraćati pak ma kako onamo prošli.

U nedjelju stigla je vladina pomoć te je na 7 dana podjeljena.

Vidim brate, da se mnogo povlači pak se bojim da se namjere naše ne izjalove, što ne bi doista dobro bilo. Ako striko sjevernjak ne makne zlo po mom mjeniju . . .« — (Ćirilicom).

²⁰⁹ Pismo je djelimično šifrovano.

²¹⁰ Od tal. abbozzo — sastav, skica.

²¹¹ Odnosi se na dokumenat pod br. 111.

²¹² Tj. prozora.

[3. ili 4. juna 1876. u Crnom Potoku]²¹³

Petar Uzelac obavještava Petra Petranovića o akciji da se izbavi iz Grmeča 7.000 ljudi koji su u zbje govima i moli da se o tome izvijesti telegrafski Monteverde u Dubrovniku.

... »Jučer spremismo čet u 200 momaka, pod upravom Trive Amelice i Mane Korice (onog oficira) da iz Grmeča 7000 duša provedu koji su po sbje govima i koje Turci nasrću. Vojvoda otišao k čet i kod manastira Ermanja na ušću Unca i Une, a ja u Trubaru prikupljam ljudstvo kojim ćemo u utorak rano put Glamoča a može biti i Ključa krenuti. Do sad ima 500 ljudi na okupu. Marinković²¹⁴ bori se jednako, poslao sam mu ljudi i spre me. Naš četovođa Niko Čaković (Ljevljanin) s četom dočeka Kurića, ubi ga, i još 11 Turaka, a on izgubi jednog momka. Poslali smo 50 momaka Karanu u Risovac. Ovo sve saopšti i u Obrovac i neka odma telegrafiraju u Dubrovnik Monteverdu da smo ja i Golub poslali čet u da narod iz Grmeča izbave, jer je Veselički to želijo ...« — (Ćirilicom).

24. maja (5. juna) 1876 [u Plavnom]

Petar Petranović javlja Vladimiru Desnici da šalje (konje) po popa Iliju Bilbiju i po kože. Prilaže pismo Petra Uzelca.²¹⁵ — (Ćirilicom).

25. maja (6. juna) 1876. u Mokropolju

Andrija Knežević obavještava Vladimira Desnicu o prebacivanju oružja i municije u ustanički logor.

... »Ubilo nas je vrijeme noćas, ali smo prispjeli sa danom ovde. Morali smo ostaviti tri tovara robe u Žegar u i po istu poslao sam troje konja. Većeras ljudi odavle odlaze sa 10 tovara. Nadam se da će sve dobro biti ... Ja ću čekati ovde patrone samo žurite se za iste da bježim, jerbo me raznesoše uši ovde. Piši mi sve potanko po listodavcu za moju upravu: jesu li sve puške, bajonete i šipke na broju tj. 240, dalje javi mi šta si još poslao od patrona i je li kalup i one druge sitnice? Prah i olovo držim da nećeš za sada slati ...« — (Ćirilicom).

²¹³ Ovo pismo dostavljeno je s pismom Petra Petranovića pod br. 117 i prema njemu smo ga datirali.

²¹⁴ Stevo Marinković, četovođa.

²¹⁵ Navedeno pod br. 116.

2 (14) juna 1876. u Vidovom Selu

Petar Uzelac obavještava Vladimira Desnicu da su srećno izveli izbjeglice iz Grmeča, da su se uspješno borili s Turcima kod Petrovca i da se sada u Vidovom Selu pripremaju da napadnu tursku posadu u Poljicu.²¹⁶ Pop Karan došao je sa 100 ljudi, kao i Risto Dukić,²¹⁷ a Trivo Amelica²¹⁸ »boravi već odavno kod nas«. — (Ćirilicom).

3 (15) juna 1876. u Obrovcu

Obrovački odbor žali se Gavrilu Božidareviću-Veselickom na šutnju Monteverda uprkos ponovljenim pismima i telegramima koji su mu upućeni. Ukazuje na teško stanje bosanskih izbjeglica, prilaže pismo Petra Petranovića u kome je ono opisano i ističe da je Odbor pravilno upotrebljavao sredstva koja su mu bila stavljena na raspolaganje.

... »Se la questione che il patriotismo di questo comitato ha impresso proteggere non riguardasse l'intera nazione, l'ingiustificato silenzio dell' onorevole Signor Monteverde a ripetati scritti e telegrammi nostri, ci avrebbe deciso desistere da ulteriori relazioni in proposito. Trattandosi però di questione troppo importante, anzi decisiva per tutti gli slavi, noi vi passeremo sopra ritenendoci obbligati presentare ai saggi riflessi alla S. V. lo stato miserando degli infelici che ingannati da noi, per essere stati noi stessi vittime di una successiva catena d'inganni, abbandonarono i proprii focolari e trasportarono le proprie famiglie su suolo straniero per correre ove si pugna per la libertà ed indipendenza della propria nazione. Quei prodi guidati soltanto dall' amore alla propria libertà e dall' insolidario legame di razza, incapaci a misurare l'abisso che l'intrigo dei potenti sa scavare a mezza via, ci hanno creduto e fidenti, delle nostre assicurazioni, affidate le famiglie alle cure di quelli che spaciavansi loro fratelli, bagnerano del proprio sangue il suolo della patria e ben a diritto conquistarsi il titolo di martiri per l'indipendenza della nazione. Le loro famiglie vittime di bugiarde assicurazioni e fanatici consigli, vivono di quella vita che è peggiore di ogni più cruda morte; da tutti abbandonate fra gli stenti della più squallida miseria e della più orida fama dovrebbero imprecare all' inganno dei proprii fratelli e sul loro petto volgere il ferro impugnato contro il comune oppressore. Insistere più oltre in tale argomento ci innoridisce ed è perciò che ci siamo decisi accluder Vi soltanto un confidenziale scritto del primo patriota in Dalmazia — prete Pero Petranović — onde dallo stesso vi sia chiara la posizione dei poveri Bosnesi in questa zona rifugiati. La S:^a V:^a che ha saputo mostrarsi col fatto eminentemente patriottica

²¹⁶ Poljice je selo jugoistočno od Drvara. U tom kraju je i Vidovo Selo, za koje Uzelac pogrešno kaže da je kod Glamoča.

²¹⁷ Četovođa.

²¹⁸ Četovođa.

ed animata da vera filantropia comprenderà assai di leggeri l'oridità della situazione, allorchè scorgerà dallo scritto che prete Petranović si ritiene obbligato pressare gli emigrati al ritorno. Ciò che non riuscì alla tracotante potenza ottomana ed a gli intrighi della Diplomazia, riuscirà alla fame ed all'ingiustificato abbandono in cui trovansi i miseri rifugiati! Quest'ultima circostanza ucciderà irremisibilmente l'insurrezione, nè i giornalieri brillanti fatti di armi varanno a scongiurare tale pericolo.

Resa attenta la Signoria V:^a delle odierne circostanze, potrà concludere come sarà per agradir Le; a noi però spetta ramemorar Le essere indispensabile alla nostra garanzia che la S. V. ci porga un cenno di riscontro tanto alla presente quanto a conferma di approvazione della nostra resa di conto spedita al Signor Monteverde, in quanto che se è pur vero che il silenzio può ritenersi eloquente a bandire ogni speranza di ulteriori sovegni, lo stesso non può considerarsi quale documento atto a provare quando che sia, l'onesta e coscienziosa amministrazione di quei fondi vennero affidati a questo comitato...« — (Na talijanskom).

121.

11 (23) juna 1876 [u Plavnom]

Petar Petranović piše Andriji Kneževiću o razmiricama u ustanič-koj četi i intrigama oko Petra Uzelca. Iz Beograda i Knina upozoravaju vojvodu Goluba Babića da će mu uskratiti svaku dalju pomoć ako Uzelca ne ukloni iz čete.

...»U današnji dan bio sam u Kninu i našao Skoblu, koji protiv Uzelca do zla Boga viče. Iz Beograda totako i još tome dodaju, da će vojvodi svaku dalšu pomoć uskratiti, ako Uzelca ne ukloni iz svoje čete. Prebacuju mu da je on u B(e)rlinu predao Veselickom punomoćije na ime sviju vojvoda bosanskih, u kom daje vlast Veselickom da na saboru u ime njihovo i bosanskog naroda poprimi Andrašijeve reforme i neka radi o povratku naroda pod Muju opet. Usljed toga, kao i zato, što se on služio lažnim podpisima dotičnih vojvoda i drugih u četi nalazećih se osoba, drže, da radi o izdaji zajedno sa Gutešom²¹⁹ i u prilog naše vlade te baš s toga hoće svakojako da ga iz čete uklone. Neka još sumnjičenja o njemu imaju, a da li su ista temeljita il ne, to ti ja ne znam pravo kazati, već na to mogu najbolje odgovoriti oni, koji ga progone i svakojako nastoje da ga sruše! Meni je mirna savjest, da sam uvijek težio i nastojao i radio o oslobođenju i ujedinjenju nesretnog naroda srbskog, a ako tko drugčije misli i na druge staze vodi nesretni narod, neka on zato i narodu i Bogu odgovara!

Ja sam htjeo u logor poći i javiti Petru, pak bio kriv il prav, da se kao rodoljub privremeno iz čete ukloni pak da vidimo onda tko će razvitku stvari na put stati. No na ovo dobih od vojvode odgovor, da mi sastanak zakazati ne može, dok ne svrši jedan posao. Ja dakle još čekam; a međutim dobio sam sinoć iz Knina pismo u kom mi javljaju, da su Vojvodi poslali ultimatum u kom ga pozivaju il da iz čete ukloni Petra il da će mu svaku dalšu pomoć o d m a uskratiti. I između vodnika

²¹⁹ Ilija Guteša, — o njemu v. bilješku 67 uz dokumenat pod br. 26.

vlada neko nesporazumljenje, a uzroku pravom nisam mogao u trag ući. Znam ti kazati to, da stvari ne idu baš najbolje a Bože daj, da se ja u svemu prevarim«.

Petranović napominje da bi trebalo da dođe u logor jedan član Obrovačkog odbora da uspostavi »malo reda i sloge«.

Ustanici se pripremaju »kod Manastira Hermanja«²²⁰ da napadnu Vakuf i traže olova. — (Ćirilicom).

122.

26. juna 1876 [u Srbu]

Pajo Omčikus obavještava Vladimira Desnicu o neuspjelom napadu ustanika na Vakuf 24. juna 1876. Ustanici su popalili sve kuće oko grada, zaplijenili 180 goveda i nekoliko konja, ali nisu mogli da zauzmu grad. Među ranjenim su brat Goluba Babića²²¹ i Petar Uzelac.

... »Mogu ti obznaniti, da je Golub sa svojom četom na 24. o. m. na Vakup udarijo sa sve četiri strane udarijo je na Turke, Turci su se dobro deržali, al im to sve nije pomoglo, jer naši udariše toli snažno, da su sve kuće oko grada popalili, kuća izgorelo je 130 i zapljenuto 180 goveda i nekoliko konja, Turci zatvorili se u Grad, i da nije bilo velike kiše, po svoj prilici bijo bi i grad uzet, al veliko vreme ne dopusti, te tako naši nazad uzmaknu, naši ima ranjeni 8 i među njima brat Golubov u lijevu nogu a naš dobar brat Petar u lijevu ruku ranjen, on sam zapali svojom rukom najpervo kuću uprav kod sami gradski vrata, rane nisu pogibeljne.

Danas dojde jedan čojk, i kaže da je Marinković još od nedelje u Vakupu i da se tuče ...« — (Latinicom).

123.

16 (28) juna 1876. u Kninu

Petar Uzelac objašnjava Vladimiru Desnici intrige »kninske fukarije« (tj. Kninskog odbora), koja je ustala protiv Uzelca zbog ustaničke »molbenice« koju je Veselicki predao »velevlastima« u Berlinu. Uzelčevi protivnici mislili su da je on potpisao ustaničke vođe, a da Srbiji ne ide u račun »kad mi na reforme pristajemo«. Uzelac tvrdi da mu je Ilija Bilbija, član Gradiškog odbora, rekao da je ovaj odbor pisao »molbenicu« u dogovoru s Beogradom, potpisao sva ustanička imena i opunomoćio Veselickog.

²²⁰ Manastir Rmanj (Hrmanj) na ušću Unca u Unu. On je izgorio drugi put 21. septembra 1875, tj. ubrzo poslije izbijanja ustanka u Bosni. Petar Uzelac je sastavio opširnu spomenicu i podatke o ovom manastiru i poslao ruskom poslaniku u Carigradu, generalu Ignjatijevu, moleći ga da »starodavna prava, dobra i zemlje manastirske reklamira«, da posreduje da se šteta od najmanje 45.000 forinti prouzrokovana paljevinom naplati od Turaka, da se manastir sagradi i krivci kazne. (»Зачрѣва« br. 119 od 6. oktobra 1875. i br. 4 od 21. januara 1877).

²²¹ Stanko Babić.

... »Oni su protiv mene ustali zbog one ustaške molbenice koju je Veselicki u Berlinu velevlastima predao. Oni su mislili da sam ja sve ustaške vođe potpisao, a da Srbiji to u račun ne ide kad mi na reforme pristajemo. Sva kninska fukarija listom je protiv mene ustala, intrigirala i svašta upotrebljavala, a ja polagano p i a n o²²² i na jednom svekolikoj fukariji nogom za vrat stadoh i to evo kako. Stiže ovamo Ilija Bilbija član gradiškog odbora, a ujedno kao odaslanik beogradski po poslu kog ćeš posle doznati, dođe s njim Mile Katić u tabor i ja povedoh reč o njihovoj bruki i viki a Bilbija reče: »mi smo u dogovoru s Beogradom onu molbenicu pravili, i mi gradiški odbor kao glavni sva ustaška imena potpisali i Veselickog opunomoćili!« Ta izjava Bilbije porazi fukariju i sad ostaje s Beogradom rasčistiti, i čućeš gusala!

Nude javi to kukavici Jovi, koji f. 300 za moju glavu daje«.

Uzelac, na svoj način, obavještava Desnicu o okršaju kod Vakufa,²²³ kao i o pripremama ustanika za proglašenje kneza Milana Obrenovića i bosanskim knezom.

»Kod Vakupa beše okrešaja sve okolo grada najmanje 200—300 kuća i begovska čardaka zapalismo mnoge Turke i begove poubijasmo 300 goveda i do 40 slabijeh konja i drugi stvari zadobismo, sela Klišević i Demirovo brdo zapalismo i svu tursku fukariju u vakufske zidine saćerasmo, a u Vakuf zbog velike vode i potrganijeh mostova unići ne mogosmo do drugog puta. Naš gubitak 5 mrtvi i 15 ranjenieh između kojih i ja u lijevu ruku, a Stanko brat Golubov teško u desnu nogu.

U dojduću nedelju 20. ov. proglašiće se svuda kod četa Knez Milan kao i bosanski Knjaz. Kod nas čine se sprema velike i biće svečanost znatna. Da je vremena, i da politika dopušta dobro bi bilo da dođete...« — (Ćirilicom).

124 a.

[Prije 5. jula 1876]

Petar Uzelac moli Vladimira Desnicu da pošalje »Narodnom listu« u Zadru tekst telegrama koji je sastavio Uzelac i u kome se opravdava od sumnjičenja.²²⁴ Tekst telegrama glasi:

... »Sva sumnjičenja, lagarije, izmišljotine protiv Petra Uzelca da je o nevjeri i drugom nepoštenju radijo, proizlaze od njegovieh podlieh neprijatelja. U ustaškom taboru sve je razčišćeno. Uzelac uživa najveće povjerenje, njegova i ustaška izjava u tome smislu sleduje«. — (Latinicom).

²²² Za razliku od ostalog ćirilskog teksta, pisano latinicom.

²²³ O napadu ustanika na Vakuf pisao je i »Narodni list« od 1. jula 1876.

²²⁴ Dopis iz Obrovca sa izmijenjenim tekstom objavljen je u »Narodnom listu« od 5. jula 1876. Prema tome smo Uzelčev dopis datirali prije 5. jula 1876.

124 b.

[Prije 5. jula 1876]

Petar Uzelac šalje »Narodnom listu« u Zadru demanti glasina koje o njemu šire njegovi neprijatelji:

»Za vrijeme mog odsustva iz ustaškog stana moji neprijatelji rasproširaju glasove, da sam o nevjeri radio, s a m o d a m i p o v j e r e n j e u b i j u. Laže i neprijatelji pobjeđeni su, jer od nevjere i nepoštenog rada s moje strane okrom²²⁵ podlaca i berekina²²⁶ nitko ne zna. Pismena izjava od moje i ustaške strane sleduje. Molim »Narodni list« ovo obnarodovati«. ²²⁷ — (Latinicom).

124 c.

[Prije 5. jula 1876]

Petar Uzelac moli Vladimira Desnicu da pošalje »Istoku« u Beogradu tekst telegrama koji je sastavio Uzelac i u kome se opravdava od sumnjičenja²²⁸:

»Sva potvaranja, sumnjičenja protiv mene, moga poštenja i javnog rada proizlaze od ljudi koji bi radi krasti a ja ne dam. Moja ustaška izjava sleduje«. — (Latinicom).

125.

3. jula 1876. u Žegaru

Fran Nakić²²⁹ obavještava Andriju Kneževića o skrivanju robe namijenjene ustanicima u toku transporta da je ne bi otkrili žandari.

»Jersera sono venuti quelli da Flavino, però con soli 5 cavalli, non hanno levato tutto essendo rimasto ancora Piombo per due cavalli.

Essendo jeri stato festa così vi era la Patuglia di Gendarmeria tutta la Note fuori, dovetti tutto fare portare in casa, e per il Balcone che guarda da Borra calare abasso, e poi li caricare e così sono da qui felicemente partiti dietro lettera del Don Pietro ho dato al Kiriente Simić f. 14, i quali passerete a mio Zio, avendogli scritto che li riceverà ...« — (Na talijanskom).

126.

5. jula 1876. u Kninu

Aleksandar Katić traži telegrafski podatke od Andrije Kneževića koliko je »ječma« (tj. olova) i »nečista prosa« (baruta) poslano »za si-

²²⁵ Osim.

²²⁶ Berekin je mangup, fakin, ovdje u smislu hulja.

²²⁷ Sličan tekst objavljen je u »Narodnom listu« od 5. jula 1876. Prema tome smo datirali Uzelčev dopis prije toga datuma.

²²⁸ Datirali smo prije 5. jula 1876. prema dokumentima pod br. 124 a. i 124 b.

²²⁹ Trgovac u Žegaru.

romahe« (ustanike), a što je primio pop Petar Petranović.²³⁰ — (Laticicom).

127.

[6. jula 1876. u Plavnom]²³¹

Petar Petranović obavještava Andriju Kneževića da nije primio u redu ni barut ni olovo. Opisuje kako je u ustaničkom logoru u Trubaru obavljeno proglašenje kneza Milana Obrenovića bosanskim knezom, kome su ustanici položili zakletvu.²³² Na kraju, javlja da je umro »vrijedni pop David Grubor«.

»Juče sam ti brzojavio da u redu primio nisam ni barut ni olovo i čekao sam da mi razjasniš ili ste Vi manje poslali nego ste mi u prvom pismu pisali il je propalo kod mojih il kod Vaših kirijaša. Tvog odgovora još nema pak ti zato evo pišem da se bolje urazumiš.

Baruta primio sam i izmjerivši sa barutom i važe u sve oka 92 3/4; a olova onoliko koliko sam ti brzojavio da sam primio ječma za sjeme...

Bio sam u Nedjelju među ustašim, da vidim slavu.

U Trubaru oko 10 satiji 2 sveštenika i jedan djakon služili su na otvorenom polju ispod jedne sjenice sv. liturgiju pri kojoj su se mnogi ustaši ispovedili i pričestili.

Za sv. liturgijom izgovori ustašima jedan strani sveštenik (tj. ja) shodno slovce napominjujući istima kako su se oni od 11 mjeseci digli na oružije da krvoloku svom za vrat stanu, kako je to njima od časti i za rukom pošlo i kako im se danas ukazuje dan bolje budućnosti pošto oni postojani ostaju pri lozinki »smrt il sloboda«. Dalje rekoh da im i sama pravda božija u prilog ide čim oni vojuju za svetu stvar, kojoj će kraj učiniti srbske mišice, koje se otrihu podaništva zulumčarskog proglašujući sebi za knjaza Milana Obr. IV.

Na to svi jednoglasno viknuše Živio naš knjaz Milan Obrenović IV. Živila srbska vlada, živio narod srbski!

Zatim na tribunu uziđe Petar Uzelac te pročitao proglas i jedno pismo kojim ustaši priznaju knjaza Milana svojim knjazom. Iza toga sljedovala je kletva vjernosti novom knjazu itd.

Poslje je sljedovao objed sa običnim u podobnim prigodama napitnicama, pjevanjem itd. Pred sami mrak razišli smo se.

Poslje položene zakletve sljedovalo je molebno pjenije za knjaza koje se završeno za mnogoljestvijem i ispaljenjem nekoliko topova... — (Ćirilicom).

²³⁰ U telegramu se navodi 149 oka »ječma« i 93 »nečista prosa«. Umjesto riječi »ako«, koja je dvaput pogrešno napisana u telegramu, trebalo bi da stoji »oka« (v. pismo pod br. 127).

²³¹ Pismo je datirano na Ivanjdan 1876, koji je bio 6. jula 1876.

²³² O ovoj svečanosti u Trubaru, 2. jula 1876, na kojoj je proglašeno ujedinjenje Bosne i Srbije, sa knezom Milanom Obrenovićem na čelu, pisale su detaljnije savremene novine »Застава«, »Народни лист«, »Обзор«, itd. O tome i u djelu (Красића): Устанак у Босни..., 145, 161—164; itd.

[Između 30. juna i 9. jula 1876. u logoru kraj Trubara]

Bajo Božić²³³ zahvaljuje Obrovačkom odboru što mu je pomogao da pobjegne iz internacije.

... »Puni harnosti na spram Vaše očinske zauzumljivosti i štedre dobrote ukazane nam, za sad ne znamo drugo, do ljubeći Vam ruke blagodariti Vam; a nadamo se da će doći dan kad ćemo i drugojače znati odgovoriti, na Vaše roditeljsko staranje. Ljude koje ste nam dali da nas prevedu, osobito su bili vješti i dobro sa nama postupali, kojima kao i Vama ostajemo zahvalni.

Budite uvjereni poštovana Gospodo da me je sramota što Vam ovako nespretno pišem, ali se uzdam da ćete me znati izvinuti i opravdati, budući sam mlogo umoren.

Preporučujem Vašoj očinskoj dobroti Vula²³⁴ koji nam je ostao u putu da i š njim providite, kao što ste i s nama...« — (Ćirilicom).

27. juna (9. jula) 1876 [u Plavnom]

Petar Petranović obavještava Andriju Kneževića o okršaju ustanika kod Ključa. Ustanici su krenuli vjerovatno opet na Vakuf ili Grahovo. Moli da mu brzojavi čim stignu puške: da mu je »ujna zdravo prispjela« i da mu se nada.

... »Na Ključu se naši pobili i opet dva živa Turčina ugrabili. Noćas odputovala sva ustaška vojska preko planine. Nadamo se kresu il danas il sutra opet kod Vakupa il na Grahovo...« — (Ćirilicom).

27. juna (9. jula) 1876. u Tiškovcu

Bajo Božić javlja Vladimiru Desnici da se sastao s Golubom Babićem. Pita za Vulu Ljubibratića, koji još nije stigao. Raduju ga »povoljne novosti od Srbije« i nestrpljivo očekuje okršaj. Ističe veliku oskudicu u patronama. Moli da mu pošalje duhana i opanke.

²³³ Bajo Božić, svršeni pravnik, Hercegovac, ustanik, bio je austrijski zatočenik na ostrvu Pagu, odakle je, 30. juna 1876, sa trojicom drugova, pobjegao (»Narodni list« od 12. jula 1876) i pridružio se bosanskim ustanicima. Bjekstvo je izvedeno uz pomoć Obrovačkog odbora. Božić se javlja 9. jula 1876. iz Tiškova (pismo pod br. 130). Prema tome, datirali smo pismo pod br. 128 između 30. juna i 9. jula 1876.

Kao austrijski zatočenici na ostrvu Pagu bili su i Vule Ljubibratić, rođak Miće Ljubibratića, Tomo Ljubibratić, brat Mićin, i Lako Miskin, član štaba Miće Ljubibratića, s kojim je uhapšen.

Prema pisanju »Narodnog lista« od 25. jula 1877, Bajo Božić je bio ponovo zatočen u Hvaru, odakle je opet pobjegao »i već će bit došao na srbsko zemljište u Biogradu«.

²³⁴ Vule Ljubibratić, rođak Mićin.

...»Sastali smo se sa Vojvodom Golubom lijepo nas je primijo, i veoma mu je milo što smo sretno izbjegli; te Vama mlogo zahvaljuje na Vašoj zauzumljivosti. Svaki dan očekujemo Vula i teško nam je što ga do sad ne bi: molimo vašu dobrotu da mi štogod javite za njega.

Razumjeli smo povoljne novosti od Srbije te nas to mlogo oživljava. Tabaka i jedne opanke da Vam dam ne zaboraviti.

Željni smo okršaja te ga nestrpljivo očekivamo.

Potraživanim patronam mlogo oskudjevamo kako mi tako i Vojvoda...« — (Ćirilicom).²³⁵

131.

9. jula 1876. u Zadru

Ček na sumu od 485 for. koju ima isplatiti Andrija Knežević, po nalogu dra Stefana Nonvajlera, Đuzepu Perliniju.²³⁶ — (Na talijanskom).

132.

11. jula 1876. u Splitu

Jovo Skobla pita telegrafski Vladimira Desnicu da li je i kada podmirio račun u Trstu u iznosu od 16 for. — (Latinicom).

133.

18. jula 1876. u Lisarici²³⁷

Nikola Parić²³⁸ obavještava Andriju Kneževića da će poslati čovjeka kada doveze robu u Vinjerac.²³⁹ — (Latinicom).

134.

19. jula 1876. u Vinjercu

Nikola Parić obavještava Andriju Kneževića da je dopremio robu u Vinjerac i moli da mu označi mjesto gdje će je predati. — (Latinicom).

²³⁵ Božićev potpis latinicom.

²³⁶ Giuseppe Perlini, trgovac u Zadru.

²³⁷ Lisarica je selo i pristanište na sjevernoj obali Velebitskog kanala.

²³⁸ Nikola Parić, vlasnik broda iz Vinjerca.

²³⁹ Vinjerac je selo i pristanište na južnoj strani Velebitskog kanala.

135.

22. jula 1876. u Kninu

Mile Katić pita telegrafski Vladimira Desnicu da li je primio »šesnajest komada« (neke robe). — (Latinicom).

136.

14 (26) jula 1876. u Žirovcu

Samuilo Ostoić²⁴⁰ moli Vladimira Desnicu da isposluje materijalnu pomoć od odborâ i pošalje je bosanskim ustanicima u Ćorkovači i Brezovači.

... »Naša rodoljubiva braća bošnjaci, — koji se dan i noć protiv dušmaninu Turčinu u ovdašnjim logorima: Ćorkovači i Brezovači bore i tuku, čuli su za Vaše vredno ime i plemenito rodoljublje, i da ste Vi kao naš srpski brat — Odbornik u tamošnjima svima odborima sada stradajuće naše braće.

Mene, koji sam im svagda u pomoći i u njihovoj blizini, — jerbo sam uprav na turskoj granici ovđe u Žirovcu paroh, — evo umoliše, da se na Vas obratim i najučtivije Vas zamolim, da im ruku pomoći pružite; te da im kolikogođ novca od tamošnjije odbora izdjeistvovati i opraviti blagoizvolite.

Činili ste svagda, pak i sada učinite dužnost pravog i rodoljubivog Srbina, i pošaljite im po mogućnosti, jerbo sada propadoše; neimajući skoro od nikuda pomoći, i tako su povsednevnog hljeba lišeni. Za koju pomoć i milost Vašu, pa ako i malena bude, vječno ću Vam u ime sve naše stradajuće braće blagorodan ostati...« — (Ćirilicom).

137.

15 (27) jula 1876. u Beogradu

Raspis Tihomilja Nikolića²⁴¹ odborima obrazovanim na austrijskom zemljištu za pomaganje ustanka u Bosni da se stave u vezu sa pukovnikom Miletom Despotovićem, koji je u ime srpskog kneza Milana Obrenovića upućen u Bosnu da preuzme glavnu komandu.

... »Da bi radnje srpskih četa u Bosni, koje su van domašaja naše Drinske i Ibarske vojske, doveo u potreban tok i da bi ih stavio u jedinstvo i suglas sa radnjama imenovanih naših vojsaka, ja sam, jedno sa te preke potrebe, a drugo i da bi odgovorio želji i zahtevima vašim i mnogih bosanskih rodoljuba i glavara, uputio danas u Bosnu, pukovnika g. Miletu Despotovića, da u ime Njegove Svetlosti našeg preuzvišenog Gospodara i Knjaza Milana M. Obrenovića IV. preduzme glavnu komandu nad svima srpskim četama u Bosni, pozvav naročitim progla-

²⁴⁰ Samuilo Ostoić, srpski paroh u Žirovcu kod Gline.

²⁴¹ Tihomilj Nikolić, ministar vojni, počasni ađutant srpskog kneza Milana Obrenovića, artiljerijski pukovnik.

som starešine istih, a tako isto i glavare varoši, sela i sve u opšte korporacije u Bosni, da se odmah stave pod komandu i upravu rečenoga g. pukovnika Despotovića i da se svuda i u svemu najstrožije povinuju svima njegovim vojnim i upravnim zapovestima i naređenjima, a on će ova činiti uvek u duhu proklamacije Njegove Svetlosti, i po uputstvima koja je dobio i koja će dobijati od mene i od vlade Njegove Svetlosti.

Izveštavajući o ovome i odbore obrazovane na Austrijskome Zemljištu za potpomaganje ustanka u Bosni, pozivam ih, da se i oni što pre stave u nadležnu svezu sa g. pukovnikom Despotovićem i da ga u svemu najrevnosnije podpomažu, te da bi se tako što pre došlo do sigurnih i željenih rezultata u delu narodnoga oslobođenja...» — (Ćirilicom).²⁴²

138.

[Poslije 2. avgusta 1876. u Plavnom]

Izveštaj Petra Petranovića o napadu ustanika na Grahovo i o bitki koja je počela 21. jula (2. avgusta) 1876.²⁴³

»Ujedinjene čete Goluba Baabića, Popa Karana i obranjenog u Trubaru Trive Amelice, pošto sa Turcima podjeliše megdan na Kamenici, koju Turci sa Trubarom u pepeo obratiše, krenu se put Grahova i dana 21/7 po starom kal. zametnu boj. Protiv Gradine, koja leži na istočnoj strani čardaka i glavnog turskog stana udari najprvi četovođa Mića Trkulja rodnom Grahovljanac uz mladoga svojega vodnika Špiru Skakića te sa valjanim svojim drugovima suzbiju Turke iz Gradine preotevši im na juriš utvrđene šančeve oko crkve na istoj Gradini. Čim se Trkulja uz svoje drugove tako junački na Gradini podniho odma zatim na drugoj strani tj. na odveć jake meterize i turske šančeve navale četovođa Vid Milanović s desna; Pop Karan sa Popom Vajanom Kovačevićem²⁴⁴ i hrabrijem Vučenom Marijanovićem s lijeva; a sredinom pođe vojvoda Golub sa vodnicima Markom Kačavendom i Pavlom Babićem. Tako uređeni zapucaju na Turke, koji su im iza meteriza i šančeva oganj za oganj odvrćali; al tog dana ni oni ove ni ovi one nisu mogli potisnuti iz zauzetih pozicija. Sutra dan tj. u četvrtak na 22. pokušaju čete a najme oni Popa Karana ne bi li jurišem osvojile čardak i šančeve turske; al kako su Turci dobro /u/tvrđeni bili i zgodne šančeve za o/branu/ svoju još od zimus napravili, tako s /..../ ni ovog dana pored sve svoje odvažnosti/ ni/su/ mogle iz šančeva istisnuti: n/....:/ u tom uspjele, što su sve one odvažnije Turke, koji su iz šančeva izletali i kao tobož na četnike htjeli jurišati crnoj zemlji oborili i nijednom iz čardaka i meteriza nedalo pomoliti se nit k vodi prići da se napiju. Pred sami pak mrak tog dana čete se razidu po okolnim šumama radi odmora i jela

²⁴² Uz original pisan ćirilicom sačuvan je prepis latinicom.

²⁴³ Prema tekstu izveštaja datirali smo dokumenat poslije 2. avgusta 1876. Dokumentat je oštećen.

²⁴⁴ Vajan (Vasilije) Kovačević (1844—1896), bivši paroh u svom rodnom mjestu Pritoci kod Bihaća, istakao se u bosanskom ustanku kao jedan od prvih boraca.

i za još bolje spremi se na treći žešći i baš očajnički napadaj na šančeve; al ih nada i želja u tom iznevjeri; jer Turci obnoć skupe sve svoje prtljage i pošto u 38 grobnica na brzu ruku pokopaše svoje mrtve u sve od 60 ljudiji same redife,²⁴⁵ poubijaše do 20 nevinih hristjana, koji su im istom one večeri tajin²⁴⁶ iz Lijejna dognali; popališe okolne kuće hristjanske i sjena pak i sami čardak svoj; zorom dana 23. sramno se krenu iz Grahova put Lijejna paleći i pustošeći sve što su pred sobom našli.

Četa u sve bojeve i napadaje broji 4 mrtva i 24 ranjena; a bilo bi ih možda manje da nisu na žalost braća naša rimske vjere u sve do 40 kuća sa nesretnim pravoslavnim Popom Dmitrom Jakšićem (crn mu obraz /i/ duša bila i ovog i onog svijeta!) izne/nadi/li i odpor četi pokazali sjedinivši /...../ koritom sa 60 momaka turske redife, koja je /...../ a bila s leđa napasti boreće se čete oko čardaka. Ta prigoda učini te su se neke čete one Popa Ilije Bilbije, Čavke i nekoliko drugi pod upravom Obrada Trivana, morale od glavne odvojiti i na Korita poći gdje odma na Redifu napanu i tako je suzbiju, da se nije znalo kud koji bježi; a nesretnim izdajicama roda i krsta zapljene sve što su pri njima i kod njih našli i za kazanj i svjet drugima zapale im kuće.

Veći dio istog pljena ovog glavna uprava našla je za shodno, da se siromašnijim rimljanima²⁴⁷ vrati i vraćena je skoro svima osim Đuki Šariću i Popu Jakšiću; jer su ova dvojica prvi faktori u izdajst(v)u i nevjerluku bili.

Između žestoko ranjenih broji se od poznatih brat hrabrog četovođe Miće Trkulje, koji preboljeti ne može i Pop Luka Nedimović o iscjeljenju kog nadati se a malko laganije u obe noge Aco Radosavljevlć...« — (Ćirilicom).

139.

6. avgusta 1876. u Zadru

Našić²⁴⁸ telegrafiše Vladimiru Desnici da mu doznači 50 for. — (Latinicom).

140.

10. avgusta 1876. u Kninu

Jovo Skobla moli telegrafski Vladimira Desnicu »kao brata i kuma i pravog trgovca« da dođe u Knin. — (Latinicom).

²⁴⁵ Rezervna vojska, rezerva.

²⁴⁶ Sljedovanje, obrok u vojsci.

²⁴⁷ Tj. katolicima.

²⁴⁸ Spomenut uz dokumenat pod br. 105.

141.

11. avgusta 1876. u Kninu

Jovo Skobla ponovo traži telegrafski od Vladimira Desnice da dođe u Knin. — (Latinicom).

142.

[Poslije 12. avgusta 1876. u Plavnom]

Petar Petranović obavještava Vladimira Desnicu o bitki kod Petrovca²⁴⁹ kojom je komandovao pukovnik Despotović. Bitka je započeta bez njegove dozvole i završena je bez uspjeha. Petranović traži da se pošalje dopis novinama u kome će se opisati stanje raje »najcrnijim bojama« jer je sve popaljeno, a pomoć od austrijske vlade dolazi neuredno i manja je od 5 novčića po glavi. Sa Skoblom se poravnao i prečistio »svu raspru našu«.

... »O bitki na Petrovcu mogu Vam javiti, da je započeta bez dozvole od strane Polkovnika. On je bio naredio da ustaši obsjednu grad i zapljene svu stoku pa tek onda namjeravao je pozvati građane na predaju uz usloviye, da će im stoku vratiti i grad od štete sačuvati ako se dobrovoljno preda; a vojska, tj. Redifa nek vrši svoju zadaću i nalog na polju pak kom ispali bolje il gore neka mu i bude... Naši bili obletili Turke sa sviju strana i iz grada ih izmamili; no pošto viđoše izmamljeni Turci da je vojska Popa Karana i Popa Vajana Kovačevića stala grad paliti i u sam grad ulaziti vrte se natrag u grad i iz kuća stanu se braniti. Naši se tad povuku natrag i to najviše s toga što im je bilo ponestalo municije i što im glavni vojskovođa Despotović nije dao da kuće pale nit pljačkaju; zapljene naši do 200 goveda nešto ovaca i konja te se sa istim pljenom i zarobljenicima povuku u Pećma gdje se i sad nalaze. Da nisu naši, kako su bili vješto po naredbi Polkovnika obkolili grad i svaki prolazak zauzeli, prvi zapucali ne bi doista danas Petrovac bio u Turskim rukama, već bi ga naši osvojili bili a možda i bez ispaliti pušku jednu.

U zamjenu za zarobljene Turke iskao je Polkovnik da Turci iz Petrovca propuste neke hristjanske familije; no dosad nema odgovora nego čujem da su begovi uapsili Turčina jednog, kog je Polkovnik sa jednim turskim djetetom vratio sa pismom u Petrovac; da apse i biju fukaru tursku, koja neće u boj već izjavljuje da će se predati. To je sve što Vam znam javiti o bitki onoj. U dopisu Vašem spomenite da je raja gola i bosa po planinama se nastanila; jer da je sve popaljeno; da joj pomoć od vlade austrijske neuredno dolazi i mjesto 5 novčića da im sad ne dolazi na glavu nego po novč. 4, 3 i 2 1/2, da je žalost pogledati na nju; da umire od gladi i svake druge nevolje.

Možete i navesti, da se i Polkovnik trudi i nastoji da uredi vojsku; al da mu mnogo štošta fali pak zato da bi nužno bilo, da se rodoljubi

²⁴⁹ Prema pisanju »Narodnog lista« od 16. avgusta 1876, bitka kod Petrovca bila je 12. avgusta. Prema tome smo datirali ovaj Petranovićev izvještaj poslije toga datuma. Dokumentat je oštećen.

odazovu što većim priložima koliko za vojsku toliko i za nesretnu raj, koja će do zime pod vedrim nebom, bez zalogaja kruha i pokrivača morati na sramotu izobražene Evrope od svake nezgode iskapavati itd. Opišite stanje raje najcrnijim bojama i kako Vam je poznato već u kakovim se jednim i čemernim okolnostima nalazi...

Sa Skoblom prečistio sam skoro svu raspru našu i sravnivši njegove velike pogriješke sa našima — koje on naravno drži — ispade to, da je pri nama istina, iskrenost i nekoristoljubivost vladala, a pri njemu zagrizanje, koje on hoće da opravda sa nekim dokazima, koja mu mjesta i mogu i ne mogu imati...« — (Ćirilicom).

143.

5 (17) avgusta 1876. u Grahovu

Ilija Bilbija u ime pukovnika Despotovića pita Andriju Vukobrata za municiju i kada će se dopremiti preostale puške. — (Ćirilicom).

144.

7 (19) avgusta 1876. u Beogradu

P. Petrovski²⁵⁰ piše Obrovačkom odboru o operacijama srpske vojske kod Zaječara. Nad srpskom vojskom primio je glavnu komandu Černjajev.²⁵¹ Kod Jankove klisure, Sjenice, Javora, Bijeljine i Rače »stoji srpska vojska na turskom zemljištu«. U Beogradu ima mnogo stranaca, »ruske uniforme svuda se šarene«, sve bolnice, divno uređene, nalaze se u ruskim rukama i Rusi ih izdržavaju. Knez Milan dobio je sina. Ranko Alimpić²⁵² došao je u Beograd. Černjajev je lišio komande Lešjanina²⁵³ i Uzun-Mirkovića²⁵⁴. Strane novinare »koji lažu« protjerali su iz Beograda u Zemun. U Beograd je stigla Despotovićeve proklamacije »kojoj se neki čude«.

... »Ako čitate bečko-peštanske i druge sroč slavenstva neprijateljski raspoložene novine, to ćete Srbiju, i srpski narod, kao izgubljeno smatrati. Neprijatelji klikću što su Turci kod Zajčara na srpsku stranu prodrli, a ovamo zna se, da su to valjani strateži tako želili, pošto su se uvjerali, da će samo na taj način Turke u klopku domamiti, kad u Bugarskoj ustanak ne napreduje. Vi tamo mislite da su Turci Zajčar i Knjaževac zauzeli, i da oni duboko na srpskom zemljištu stoje. U Zajčaru

²⁵⁰ Konspirativno ime Petra Uzelca.

²⁵¹ Černjajev Mihajlo Grigorijevič (1828—1898), ruski general, glavni komandant srpske vojske u srpsko-turskom ratu 1876.

²⁵² Ranko Alimpić (1826—1882), srpski general, komandant drinske vojske u srpsko-turskom ratu 1876. i 1877—1878.

²⁵³ Miloško Lešjanin (1830—1896), srpski general, komandant Timočke divizije 1876.

²⁵⁴ Ljubomir Uzun-Mirković (1832—1905), srpski pješadijski pukovnik, komandant Šumadijske divizije 1876.

kao i Negotinu, i Knjaževcu nema Turčina ni od lijeka, i oni su se čisto na svoju granicu povukli bojeći se, da će ih Srbi opkoliti, i u škripac ugrabiti. Nad srpskom vojskom primijo je glavnu komandu Černajev i pošto je on primjetijo, da u srpskoj vojsci znatan broj oficira oskudjeva pobrinuo se on, da mu iz Rusije znatan broj oficira dođe, koji u znatnom broju, dosad 1000 stižu koji se odma primaju i u redove postavljaju. Dobrovoljaca ponajviše Rusa stiže za čudo mlogo, i ako ovako ustraja biće ih više nego srpske vojske. Černajev garantira da će on Turke potući zato mu je sve prepušteno i on neograničeno radi. Kroz koji dan čeka se znatna bitka i to biće Srbi napadači, jer Turci ne napadaju, već se samo brane. Kod Jankove klisure, kod Sjenice, Javora, Bjeljine i Rače, stoji srpska vojska na turskom zemljištu, prikuplja snagu i grunuće u tečaju 4 — 5 dana na sve strane, a zasad ima skoro svakog dana mali sukoba, i Srbi pobjeđuju. Ovđe je uvjerenje da je Rusija svu stvar na sebe primila, i opstanak Srbije garantirala. Kao pouzdano se zna: da će Rusija skorije javno u prilog hrišćanski naroda intervenirati i Tursku kao izbačenu iz jevropskog rata označiti. Ovđe u Beogradu tako izgleda kao da rata ni bilo ne bi, svak gleda svoga posla, samo su zazorni silni stranci, a ruske uniforme svuda se šarene, milosrdne sestre i druge ruske kaluđerice kao i članovi »Crvenog krsta« s znakom krsta na ramenu, glavi i tako dalje na svakom koraku susretaju se. Sve bolnice u ruskim su rukama i tako su divno uređene da se čovek diviti mora. Malo prije bijo sam u bolnici koja je u vojničkoj akademiji (106 soba) smještena, i u kojoj milosrdne sestre kao i najznatniji ruski ljekari sudjeluju, i zaista našao sam bolji poredak neželi u bečkoj centralnoj bolnici u Alcer predgrađu. Probavijo sam dva sata dok sam 705 ranjenika redom posjetijo i raspitivao. Sve države poslale su odeljenja lječnika pak stigoše i Englezi s spremom za 70 ranjenika. Rusi na svoj trošak sve bolnice izdržavaju tako da Kneževinu ni groša ne stoji. Jedan engleski lord kao protivnik engleske vlade obrazuje dobrovoljačku konjaničku legiju od 500 momaka i kupuje za svoje groše toliko konja. Knjaginja obrazuje isto legiju od 200 momaka, a Slavjansko društvo u Odesi daje svakom dobrovoljcu kao putni trošak 25 rub. Narodni zajam od 20 milijuna franaka već je u Rusiji uglavljen i novci su na putu, a iz Rusije javljaju da je dosad 15 milijuna rub. skupljeno i da se još dobrovoljni priloga kupi. Sva Rusija uzdrimala se u prilog Srpstvu, a to je povod što i Englezi uzmiču i što će sadanja vlada pasti morati.

Knez je dobio sina, varoš je još uvijek okićena i rasvjetljena, vesele je neopisano. Knez došao je ovamo probaviće dan dva, polazi na Drinu i opet na Timok. Ranko Alimpić došao je danas ovamo, a isto Monteverde iz Černajeva stana, govorio sam s jednim i drugim. Černajev vojsku po ruskoj formi uređuje, i kao što se zna već je Lješjanina i Uzun-Mirkovića komande lišijo. On je danas najpopularnija ličnost u Srbiji, i svak se dobru nada.

Strane novinare koji lažu proceraše iz Beograda u Zemun, ovđe je i Brozović. Prispjela je ovamo proklamacija Despotovića kojoj se neki

čude a ja ni najmanje. Ovđe se mnogomu od njega nadaju, a ja skoro ničemu... Skorije dana poslaće odavde povjerenika u Bosnu koji će s ekonomno-administrativnog gledišta sve poslove obaviti i račune poravnati...» — (Cirilicom).

145.

10 (22) avgusta 1876. u Beogradu

Petrovski (Petar Uzelac) obavještava Obrovački odbor o situaciji na srpskom frontu i zauzeću Knjaževca i Zaječara. Od pobjede srpske vojske na Timoku i Moravi »zavisi osvojenje Bosne«. Ruski dobrovoljci dolaze jatomice.

»Slava Bogu slava vam, General Černaev uzal gorod Knjaževac!²⁵⁵ tako je pisao nekada ruski general Suvarov²⁵⁶ carici Katarini, kad je osvojio Odžakov od Turaka, a taki glas danas dopire od slavnog Generala Černaeva, koji je na svoj liniji Turke potisnuo, Knjaževac, Zajčar opet zauzeo i Tresibabu osvojio. Od tri dana bije se žestoki boj okolo Aleksinca i kao što današnji buletin Černaeva na Knjaza glasi stvari ovako stoje. Svuda Turke slavno suzbismo! Duh u vojsci otličan i sve se junački bori. Knjaževac zauzet Turci svuda uzmiču. Turski napadaj na Zajčar i Knjaževac bijo je samo prividno »pro forma« a njihova snaga koncentrirana je protiv Aleksinca na Deligrad, ja sam to osjetio zato sam glavnu silu kod Deligrada usredotočio. Jučer Turci napadoše kod Tresibabe na naše s četom od 25.000 nizama, naši ih dočekaše i posle žestokog boja i velikog gubitka s jedne i druge strane suzbise, danas naši napadoše, i Tresibabu osvojiše. Ja se nadam kroz dva dana kod Niša glavni stan imati!

Kad Černaev tako telegrafira onda znajte da stvari dobro stoje, a ja sam se tome nadao, dok sam vidio, da je on komandu preuzeo. On da je vidio i izmjerio da uspjeti neće, i da će svoju slavu prošlost na jeftin način proigrati on bi odma ustupio bijo. Neposlušnosti srpski vojskovođa, on izgubljene položaje kod velikog izvora i prodiranje Turaka na Zajčar i Knjaževac pripisuje, a u samoj stvari tako i jest zato su već mlogi srpski veći voj. častnici sbačeni i ruski oficiri ponamješteni!

Alimpić bijo je prije dva dana ovđe čuje se da je dobio nalog da se u defenzivi drži, dok se vidi kako će se na Timoku i Ibru napredovati, jer od pobjede na Timoku i Moravi zavisi osvojenje Bosne. Održi li na istoku srpska vojska pobjedu, Bosna sama sobom pada! Vlajković došao je ovamo bajagi bolestan, a čini mi se da se vojevanja zasitio, zvao me k sebi a ja ne pođoh već mu poruči ako što sa mnom ima, da ga u mome stanu »Kod srpske krune« čekam. Ušlo se u trag raznovrsnom šeretluku, pak i ako govore: da vrijeme nije iste šeretluke češljati ipak je mlogi u tjesnacu, a ja na vrhu stojim jer je čist obraz, a čistu obrazu malo vode treba! Danas mi voj. minister reče, da bi ja dobro učinio,

²⁵⁵ Pisano na ruskom.

²⁵⁶ Suvarov Aleksandar Vasiljevič (1729—1800), istaknuti ruski vojskovođa.

da opet na staro mesto idem. Ja mu rekoh da neću dok od Despotovića izvještaj ne stigne, jer mu je pri polazku nalog dat, da ispita, razvidi i javi u čem je stvar. U koliko sam ja što pogrešijo, a u koliko je istina, što su iz Knina protiv mene javljali ako vidim da je pravedno izviđeno, onda ću s obrazom poći, a da se namećem jok i nikada ne idem. Sad čekam da vidim što je i kako je u stvari. Znam da će Despotovića u Kninu obrlatiti, ali pojednako verujem, da će ga moji drugovi o protivnom uvjeriti. Čućemo i vidićemo. Ja se ovde bavim u pisarnici, đe se dobrovoljci za legiju knjaginje Natalije upisuju i u odboru sam. Taj posao biće danas sutra svršen jer je 1000 potpuna. Jedan englezki lord obrazuje na svoj račun konjaničku legiju od 500 momaka. Već je 300 svršeno, i sutra polaze u Deligrad ponajviše s državnim parobrodom »Deligradom«.

Danas je proslavljen dan Knjažev. Svuda veliko veselje i oduševljenje. Krštenje nasljednika biće ovije dana, čeka se kum iz Rusije, i pogovara se da će veliki knjaz Vladimir ovamo doći, i otca cara kod kumstva zastupiti.

Ruski dobrovoljci jatovice dolaze, i odma u glavni stan polaze...« — (Ćirilicom).

146.

12 (24) avgusta 1876. u Beogradu

Petrovski (Petar Uzelac) obavještava Obrovački odbor o pobjedi koju je izvojevao general Černajev kod Aleksinca. I Horvatović²⁵⁷ je suzbio Turke daleko na drugoj strani. U Beograd je došlo 90 ruskih oficira, kao i nekoliko članova engleskog parlamenta.

»Rekoh vam da će Černajev Turke pobjediti a to se i dogodi. Kod Aleksinca trajao je boj puna četiri dana. Nasrtali su Turci više puta, i kad su vidli da ih srpski sokolovi, viteški Černajev dočekuje i suzbija dođoše na misao da se utvrde. E(j)ub paša²⁵⁸ sa znatnom snagom otpočne da se utvrđuje, a Černaev izračuna u koliko će mu to smetati prikupi svu snagu nabavi sve topove iz tvrđavi Deligrada do 25 baterija otvaži se propasti, ili pobjediti, grune i posle dugotrajne bitke smuti Turke rastera ih; otme im sve oruđe, topove, puške, spremu i pokosi 15.000 Muja šiljuć ih Muhamedu na poklon. On Knezu telegrafira: »Čestitam vašoj svjetlosti na sjajnoj pobjedi, koju hrabra vojska nad E(j)ub pašom izvojeva« to je dosta jer se zna kad Rus tako govori koliko je časova udarilo. Ovo je pobjeda sigurna i istinita, pak ako Srbima Bog u pomoć priteče te još samo jednu otmenu pobjedu održe, stvar je dobivena, i Srbija će Turskoj mir diktirati i predloge činiti. Na Drini još se čami i po svoj prilici otpoćeće se skorije ozbljnija poduzeća kako su stvari na istoku tj. istočnoj strani povoljnije pošle. Horvatović suzbijo je na drugoj strani Turke daleko i već ih je tako daleko potisnuo, da ih na srpskoj zemlji nema. Govore da će forcirati i Turcima iza leđa doći.

²⁵⁷ Đura Horvatović (1835—1895), srpski pukovnik, kasnije general, u srpsko-turskom ratu 1876. komandant Knjaževačke brigade, 4. banjskog kora i moravsko-timočke vojske.

²⁵⁸ Ejub-paša, turski maršal u srpsko-turskom ratu 1876.

Rusi jatomatice dolaze i ovog trenutka 90 oficira ponajviše iz carske garde ovamo dođe koji se odma na mjesto k Černaevu odlaze. Govore da je u ovoj bitki 30 ruski oficira palo . . .

Došlo je ovamo nekoliko englezki velikaša, članova iz parlamenta, koji kao opozicija koristi Srbije zastupaju, a jedan obrazuje konjaničku legiju . . .« — (Ćirilicom).

147.

16 (28) avgusta 1876. u Grahovu

Mileta Despotović piše Obrovačkom odboru da mu neće isplatiti stari račun u iznosu do 1.500 for. koji je potrošen »na ovdašnje čete«, jer sve što je tada potrošeno — bilo je uzaludno i na štetu naroda. Preporučuje da se ponovo zauzima za nabavku municije za koju će mu poslati novce. — (Ćirilicom).

148.

1. septembra 1876. u Srbu

Pajo Omčikus šalje Vladimiru Desnici na pregled račune koji se odnose na ranjenike (u bolnici u Srbu). Javlja da vlada »veliki nered« između Despotovića i Goluba Babića.

»Budući da sam ja do zadnjeg serpnja raču(n) u pogled(u) ranjenika pošteno, kako iz priklopljenog računa uviditi moreš vodijs, i na prvi kolovoza Stevo Torbica²⁵⁹ stvar preko sebe na sramotu uzeo, tako eto šaljem ti račune sve na pregled, i molim iste i odboru pokazati. Ja sam mom odboru račune na pregled dao, i jest u knjižici sve potvrđeno.

Polak priklopljenog računa imam ja još dobiti 219 f 45; velim dvi stotine devetnajest 45, i molim da novze dobiješ od otoga odbora, i sebi u račun metneš.

Ja sam iska od Goluba novze, on veli da nema, iska sam od gosp. Pukovnika Despotovića, on veli, da ko mi je reka da dajem, nek i plati, sad ja ne znam na koga ću se osloniti vengo na tebe.

Veliki nered vlada između Despotovića i Goluba. Bog more dati, da stvar na dobro izađe.

Gospod. Doktor Geržetić nije zadovoljan sa Stevom a odbor još manje, mi ne znamo, što prima koliko li daje . . .« — (Latinicom).

149.

3. septembra 1876. u Šibeniku

Josip Bilić daje obavještenja Vladimiru Desnici o potrebnim formalnostima u vezi s transportom patrona.

²⁵⁹ Trgovac i posjednik u Srbu.

...»L'istanze potete consegnarla anche senza polizza, mentro fù erretto un protocollo tanto della Dogana che dal Capitanato con cui fù constato il permesso della Pulizia — Ho scritto e rimessa la formola d'una lettera di contratti pelle patrone la quale tanto che ricevo da Ancona vi la spedirò costà — Al Lumbardić ho scritto se fosse possibile di ottenere un duplicato del Visto della Polizia di Trieste...« — (Na talijanskom).

150.

24. avgusta (5. septembra) 1876. u Beogradu

Petrovski (Petar Uzelac) u pismu Vladimiru Desnici brani se od napadaja po novinama. U »Ruskom miru« kaže se da su se sve vođe sastale na Grahovu i jednoglasno zaključile da se Uzelac protjera, jer su mu ušli u trag da je austrijski špijun.²⁶⁰

Uzelac obavještava Desnicu o situaciji na srpskom frontu i ističe doprinos i ulogu Rusije u vezi s tim. Na Drinu voze velike topove, misli se udariti na Bijeljenu. I na Deligrad odvezeni su sa beogradske tvrđave topovi iste veličine.

»Baš kad sam u najvećoj brizi bijo, jer sam u »Zastavi« dopis »iz Vrljike« čitao u kom nekakva kukavica piše da je Golub uhvaćen, kako Despotović četu preustroja, i kako će sad kad mene i Goluba nema stvar na bolje poći, itd. stiže mi tvoje bratsko pismo iz koga u nekoliko stvari razabra, koje su me u nekoliko zanimale. Ja sam u naprijed znao, da Despotović čudesa stvoriti neće, i da će mu za sve ljudi oskudjevati ali ja sam povodom nekih lažarija u položaj doveden, koji me s mesta ne kreće, dok god kukavice ne priznadu, da su pogrešile, da sam pošten čovek i da ništa pogrešijo nisam. Ja nikakvi sebični celji tražijo nisam, a pošto mi je čest najprva stvar to ću je čuvati dok disao budem, jer drugog bogatstva i nemam.

Ako je Despotoviću do mene ležeći, njemu je minister naredbu dao, da stvari izvidi, i pronađe što sam ja pogrešijo, pak onda da mu javi. On to do danas još učinijo nije, a ja sam baš jučer kod ratnog ministra bijo, on mi reče da idem, ali ja neću dok na čisto ne budem, pak da vrag crkne. Mene su ovde osobito kod mitropolita žestoko obrukali, pisali su svuda, i na sve strane, a u mene čist obraz pak mi nije ležeći. Kao Srbin i rodoljub učinijo sam, što je u mojoj mogućnosti ležalo, a više jok pod pete, i u kolo kojekakvi kukavica neću. To vi znate, kakvu sam borbu ja pretrpiti morao, borijo se s domaćom tj. četničkom nevoljom, išao u bojeve, i borijo s Kninjanima pa morao bi vrag crknuti! — Jesi li vidijo hulja kako u »Cittadino« telegrafiraju, a ona hulja Marinović piše u »Ruskom Miru« kako su se sve vođe na Graovu sastale i jednoglasno zaključile, da se ja proteram, jer su mi u trag ušli, da sam austrijski špijun, i još dosta drugi poruga. To je sve po volji one fukarije i katerije bilo pak da se ja opet u to kolo uvučem. Nikada ni

²⁶⁰ U dopisima iz Beograda, koje je, po svoj prilici, pisao Uzelac, »Narodni list« od 2. i 9. septembra 1876. iznosi da Uzelac pobja da je protjeran iz Bosne i da je austrijski uhoda.

dovjeka dok znao budem, da bi mi kukavice na putu bile. U kratko piši ti popu Petru, neka on piše Despotović(u), da se on zbog mene neposredno voj. ministru obrati, i ja ću tek onda poći, a inače jok!

Zao mi je za Goluba da je obolijo, a mило mi je da se ona vest obistinila nije da su ga ufatili. I ono je hulja Marinović pisao. Ja sam neku malu izjavu u »Zastavu« poslao, i kad se pečata, čitaćete. Despotović ponio je do 10.000 for. za ustaške potrebe a je li mu poručeno da i stare dugove plati, ja pravo ne znam, toliko stoji da mi je minister odma po mome dolasku rekao: da će on kroz 2 mjeseca sve podmiriti moći jer je državna blagajna iscrpljena, sve što pada angažovano je, a zajam iz Rusije tek će 15 septembra stići moći. Ja pre nego što pođem gledaću da vašu stvar u red dovedem, jedno što moram, a drugo što znam, da vas narodna stvar grdni novaca stoji, a nepošteno bi bilo, da vi još i tu žrtvu snosite.

O uspjehu srpskog oružja nemam vam ništa osobitog javiti već od nekoliko dana boj se kod Aleksinca bije, Turci su već više puta nasrtali odbijeni su, ali pošto ih znatan broj dolazi, snaga im je daleko pretežnija, i bojim se da će kod Aleksinca provaliti, tj. da će između Aleksinca i Deligrada na Kruševac prodrijeti, jer Černaev s takom silom ne raspolaže, da im svuda put zagradi, ali da će Turci pobjediti, to ne treba ni misliti. Gine skot žestoko ali badava, ima ga dosta, pak je badava! Od jučer i prekjučer, ne javlja se ništa s bojišta, vojska stoji protiv vojske, a sutra ili najdalje preksutra biće okrešaja.

Rusi jatovice dolaze i da njih još nije »s bogom pameti«, ima ih do danas na hiljade! . . . Kao izvjesno zna se da će ruska intervencija sledovati, jer se danas iz Petrograda javlja: da Ignatjev u Carigrad polazi, nosi notu i ako Turska ruski zahtev ne odobri, da se odma vraća! Tu zec leži, i sad je vidno, da je Rusija sve za nas vozila. Nek joj Bog u pomoć priteče, i nek joj za rukom pođe crne robove braću svoju izbaviti...

O primirju vode se pregovori, ali Turci oklevaju jer se boje da bi se Srbija pribrala, a potreba joj je od primirja. Ovi dana polaziće jedan major Osman Beg, a sad Vladimir Andrijević k Despotoviću. On je služio u turskoj službi i u Bosni, a ovde je već dvije godine. Mogućno je da će tuda udarati . . .« — (Ćirilicom).

151.

8. septembra 1876. u Šibeniku

Joso Bilić²⁶¹ telegrafski traži od Vladimira Desnice da obavijesti opštinu da je Bilić opunomoćen za otpremu robe Enriku Niziju.²⁶² — (Na talijanskom).

152.

8. septembra 1876. u Benkovcu

Jovo Borojević²⁶³ javlja Vladimiru Desnici da je vlada dozvolila da mu se vrati 99 škrinja praha i olova (patrona), s tim da ih može prodati u Italiji. — (Latinicom).

²⁶¹ Trgovac u Šibeniku.

²⁶² Enrico Nisi, trgovac u Ankoni.

²⁶³ Kotarski povjerenik u Benkovcu.

9. septembra 1876. u Šibeniku

Pipe (dr Stefan Nonvajler), koga požuruje Josip Bilić, obavještava Vladimira Desnicu na koji se način mogu patrone otpremiti u Italiju, pretovariti i vratiti natrag, te traži od Desnice pristanak da se to izvrši.

»Ella non avrebbe dovuto ricevere mie nuove prima di quello che non sia arrivata la barca con la mia mobiglia ed io quindi mi sia accasato e cessata la provisorietà in cui ancora mi trovo; però il Signor B...²⁶⁴ mi interessò di scriverle di tutta urgenza circa alla faccenda ben notale. Il negozio appena caricato sarà scortato da due cotter che hanno l'incarico di seguirlo e tenerlo di vista fino all' opposta spiaggia; però o durante il tragitto oppure dopo giunto all'opposto lido, verrà trasbordato e secondo tutte le probabilità non sarà possibile averlo qui ma sarà necessario di rimetterlo costi onde per la solita via, ad un altro consimile ed appropriate ridurlo alla sua destinazione. Pressato dal Signor B... di prestarmi coi fratelli di Obbrovazzo, perchè si effettuino ciò che in altra guisa non potrebbe effettuarsi, e persuaso che per tale destinazione non si incorrerebbe in alcun rischio, trattandosi di oggetti che se anco non fosse possibile tosto inoltrare, possono venir facilmente conservati nascosti per inoltrarsi di mano in mano; visto l'ingente somma che viene esborsata qui a tale scopo, io ho creduto poter far calcolo che ogni cosa sarà per procedere egreggiamente senza danno e senza dispendio per nostri. In tale riflesso ho formato il progetto che dopo fatto il trasbordo il naviglio si dirigga a Lissariza ove verso un importo da combinarsi per parte di Lei sia trasbordato su di una gaetta che lo depositi ove da Lei sarà indicato. Ecco l'unico modo possibile di effettuare quindi stà in Lei di accettare. Siccome la presente dovrebbe arrivarle Lunedì con la diligenza, io ho proposto che il naviglio diretto per l'Italia non parta prima di Martedì per attendere da Lei un cenno telegrafico diretto a me in quanto che il Signor B... questa sera parte. Se Ella accetta la proposta mi telegrafi le precise: tutti accettano i vostri saluti: poscia con la posta mi scriva e mi indichi il prezzo per la gaetta e pel successivo innoltro...« — (Na talijanskom).

/Na kraju, drugom rukom, pripis Desničin dru Nonvajleru/:

»D. N. Sebenico

Tutti accettano i vostri saluti amichevoli ...«

2 (14) septembra 1876. u Beogradu

Petar Uzelac obavještava Vladimira Desnicu o proslavi imendana ruskog cara, koja je obavljena u Beogradu, zatim o situaciji na srpskom frontu. Ministar vojni bio je na Drini. Svakog dana u Beograd stiže mnoštvo Rusa. Uzelcu se ne ide u Bosnu. Bivši turski major Osman-beg (Vladimir Andrijević) otišao je iz Beograda Despotoviću.

²⁶⁴ Bilić.

»Oprosti što ti tako rijedko pišem; razlog je što sam skoro bez prestanka žestoko zauzet, a pravo da ti kažem u nekoliko ozlojeđen gledajući kako srpski prvaci u mlogom griješe, ali opet ne očajavam, jer vidim da se slavjansko sunce rađa, i da je već zvijezda preodnica visoko iskočila koja će što skorije slobodu ugnjetenoj braći na istoku, i pod turskim igom navjestiti. Moćni ruski narod već se pokrenuo, a ruska vlada koja bi može biti po političkim situacijama još koju godinu popričekala sprema se u Carigradu ozbiljnu rječ prosboriti, i već se kao s pouzdane strane javlja, da je ruska nota u Carigrad otišla, u kojoj se zahteva: da se što skorije slavenskim narodima sva prava dadu, krvavi rat obustavi inače da će Porta s Rusijom računati imati. Nota je u vidu nekog memoranduma, a u formi ultimatumu skrojena, i dok se sadržaj iste dozna, probudiće veliku pozornost na sebe, a od važnosti iste progledaće i slepci. Kad se Rusija na nešto otvaži, to već od zamašaja biti mora ...

U ponedjeljnik proslavljen je ovde imendan ruskog cara kao nikada dosad na najsvečaniji način. Generalni konzul Karcov²⁶⁵ objavio je ruskim podanicima u »Srpskim novinama« da će 30/8 u 9 1/2 časova u sabornoj crkvi za carja bogoslužjenje biti, pozivajući ih neka prisustvuju. Ovd. srpski narod čekajući priliku kako da svoje simpatije za cara i Rusiju pokaže, odma se počme spremati, kako će tu svetkovinu uveličati. Kako je dan osvanuo sve su srpske kuće s narodnim zastavama iskićene bile, a kad je veliko zvono na sabornoj crkvi službu oglasilo pozatvaraju trgovci svoje dućane, radionice kao i javna mjesta i sve pohita u crkvu, i naroda je toliko bilo da je ne samo crkva već i porta, kao i prostor pred mitropolijom dupkom naponjen bijo. Došao je knjaz s pratnjom svi ministri, i veći činovnici, služijo je mitropolit s mnogobrojnim sveštenstvom, i kad je na svršetku službe »mnogaja ljeta« otpjevano to se oblak prolamati morao, kad je iz 10.000 grla ta pjesma praćena. Konzul, gospoja mu i činovnici konzulstva stojaše pred ikonostasom uspored knjazu koji je u njegovom prestolnom stocu stajao, a od strani konzula ne bijaše baš ni jednog u crkvi, što se ovde naopako i svakojako tolkuje.²⁶⁶ Poslije službe primao je konzul čestitanje, koje je do 3 1/4 sata trajalo, a čestitaša bilo je toliko da im se broja ne zna. Između silnog broja takih bijo sam i ja jer sam s konzulom još iz Krfa dobro poznat. Zatim je bijo objed na kom je 48 osoba učestvovalo između kojih bijo je knjaz, mitropolit, ministri i otmeniji Rusi koji se ovde zatekoše. Za vreme ručka svirala je knjaževa voj. muzika narodne komade i napjeve, a legija kozaka 120 momaka igrala je u avliji konzulstva, i pjevala je ruske pjesme sve do mraka. U večer bila je varoš liepo osvjetljen(a), a na mnogim prozorima bila je izložena slika cara Aleks. s raznim transparentima, a iz gradskog vjeća krene se grupa građana s buktinjama i s gradskom svirkom i pjevačkom družinom kroz knjaz Milana ulicu pred konzulstvo gde je već 15—20.000 naroda iskupljeno bilo, i došav pred konzulstvo odsvira svirka carsku himnu »Bože carja hrani« a pjev. družina otpjeva, i narod sav gologlav to slušaše,

²⁶⁵ Karcov Andrej Nikolajevič (1835—1907), ruski diplomat, u vrijeme bosanskog ustanka generalni konzul u Beogradu.

²⁶⁶ Tumači.

zatim se pokaže konzul na balkonu i reče: od storone moga gosudarja imperatora Aleksandra Nikolajeviča blagodarju gospodo i braćo za ukazanu počest, da gospod Bog blagoslovit hrišćanskoe oružije i daet Srbiji blagopolučan mir!²⁶⁷ »Živijo ruski car i ruski narod«, zaori se iz množine naroda, a svirka sviraše srpsku himnu »Bože brani« zatim profesor velike škole Gršić²⁶⁸ izgovori slovo označiv ovaj pojav kao političko subitije kad se dva bratska naroda solidarno upoznaju itd. završiv: Slava velikome caru, slava ruskom narodu, slava careviću, Černaevu itd. i opet užasna vika »Živijo« i Ura! Konzul opet nastavi i reče: Srbi i Rusi jesu rođena braća! Turčin je vrag Srbije i Rusije! pobjeda Srbije pobjeda je Rusije i opet govorim da Bog blagos(1)ovit serbskoe oružje i da zdravstvujet knjaz Milan. Opet užasna vika »živijo« i »ura« sviranje, pjevanje otpoče i tako je čitav čas pred konzulstvom trajalo dok svirka svirajući »rado ide Srbin u vojnike« krenu pokraj gosti(o)nice »kod ruskog cara« gde je lik carev izložen a bengalska vatra i električesko osvetljenje u vidu slavjanske trobojnice udešeno bilo, tu se množina zadrži i vičući daj sve što imaš otpočne pjanstvovanje igranje i pjevanje koje je do same zore trajalo, a Kozaci i ruski vojnici koih ovde do 1000 ima čekajući konje i spremu još i danas igraju i pjevaju. Zabavih se dok ti ovu svečanost opisah, a znam da će vas zanimati, jer i jest rjedkost, a osobito u birokratskom Beogradu gde sroč Rusije sve dosad bratski raspoloženi ne bijaše.

S vojene pozornice nemam ti ništa vanrednog javiti. Bitka bila je u ponediljak i otpočela je baš kad su Rusi za cara u poljskoj crkvi bili da se za svoga cara Bogu pomole. Napadaj turski suzbijen je junački i svi su izgledi da će se Turci i s lievog brijega Morave k Nišu povući jer Horvatić jednako neke versije poduzima, i tako izgleda kao da je Turcima iza leđa zaišao. Turci ne mogu ni koraka napredovati i sad se igra kozaljka koji će koga nadmudriti. Černajev jamči da Turci napredovati neće, a nada se dok mu je još 10—15.000 Rusa dođe, da će ih do Carigrada goniti. Na Drini još drijemaju. Vojeni minister bijo je na Drini, govore da je Alimpića smjenio, i da će njegovo mjesto Uzun-Mirković zauzeti. To još nije zvanično objavljeno, al se govori i vjerovatno je. Rusa stiže svakog bogovetnog dana množestvo, i tako izgleda, da će ih više nego i Srba biti. Dobro su došli, i Bog im dao zdravlje. Od Despotovića ovamo dobri glasovi stižu, i Bog bi dao da je iz daleka tako, ali se bojim da neće baš tako biti. Meni iz daleka govore, da u Bosnu idem, ali ja još tvrdokoran, i neću, dok ne izađe »Pir na lopar«. Ako je Despotoviću do mene neka piše posrestvom ljudi s kojim on posla ima, pak ću tek onda viditi da li da idem, ili ne idem. Vlačković ovde je marodira, i kao da je izgubio volju od vojevanja. Nitkov još uvijek intrigira ali sam mu sve pokvario, i sad mu se ni istina ne vjeruje. Teško svakom, koji sa mnom kozaljku otpočne, naopako je prošao! Za prst tražim ruku. To mi je valjda nedostatak koji dosta puta šteti, ali je dosta puta i koristan! »Che dura vince« govori Talijanac, a ja se toga pridržavam. Što li ga sad gospoda berekini u Kninu govore, i koga sad lome

²⁶⁷ Pisano na ruskom.

²⁶⁸ Gliša Geršić (1842—1918), pravnik, publicist, političar, profesor Velike škole u Beogradu.

kad mene nema? Ja sve mislim da je Golub posrnuti morao, jer im je i on na putu bijo, a dobro bi i on učinio da ovamo ide...

Prošlih dana otišao je Osman Beg (Andrijević) major k Despotoviću. Nije pravo znao kuda će krenuti, jer je u Kostajnici posla imao...« — (Ćirilicom).

155.

16. septembra 1876. u Kninu

Mile Katić telegrafski moli Vladimira Desnicu da mu odmah brzojavi kad primi »srebro«. — (Latinicom).

156.

4 (16) septembra 1876 [u Plavnom]

Petar Petranović prenosi Andriji Kneževiću poruku pukovnika Despotovića da telegrafski upita Velimira Lombardića da li je poslao puške i patrone koje su hitno potrebne. Izvještava o bitki kod Glamoča (29. avgusta 1876), koja je »dobro ispala«. Ističe junaštvo ustanika i vještinu neustrašivog pukovnika Despotovića. Žandarmerijska stanica u Plavnom dobila je »strogi nalog« da sprečava opskrbu ustanika.

... »Bitka na Glamoču na 17/23 Augusta²⁶⁹ dobro je ispala. Polkovnik bijaše poslao pismo Glamočanima da dođu na dogovor hoće li se predati il ne. Usljed istog izađu dva bega i jedan hodža sa strane turske a sa strane ustaša Polkovnik, Pop Ilija, Čavka Simo, Amelica, Milanović i Smiljanić i Stevo Marinković. Pošto im Polkovnik predstavi usmeno namjeru, pročita im proklamaciju i običan u takovim prigodan predlog učini ponudi ih da kroz 1/2 sata izdađu odgovor. 3/4 sata čekali su na odgovor, no pošto isti od strane Turaka nije dolazio, a viđalo se međutim da se Turci iz grada ušančuju i zauzimlju tvrde pozicije, to Polkovnik razredi vojsku. On, Pop Ilija, Stevo Marinković, Pop Vajan zauzmu sredinu. Na ljevom krilu Amelica. Na desnom Milanović, Čavka i Trivun Stojaković. Pop Karan na jednoj glavici ostade da čuva leđa. Čim su se tako razredili Polkovnik naredi da se napada i jurišem osvoje Odžaci turski, koji su jedan sat od grada udaljeni na polju. Na glas Polkovnika: »naprijed junaci«, svi četnici kao mrki vuci preko polja poterču k Odžacima gdje se bilo do 300 Turaka pozatvaralo i iz prozora nišani. Na prvi napadaj stigne Turcima iz grada pomoć do 60 konjanika; no ustaši ne uzmicahše već jednako napadahu neustra(ši)mi na Odžake. Turci da bi se spasli otvore odjednoć odžake navale sa stokom, djecom itd. na vrata i oružanici naprijed stadoše jurišati na četnike; al im ovi kojima je na po bitke pop Karan sa nekoliko svojih druga u pomoć stigao, odvratu jurišem te osvoje i popale Odžake; otmu im svu stoku i raščeraju Turke na sve četiri strane. Mrtvih Turaka na jednoj hrpi nađoše 27 i to sve glavni begovi, jednog živa uhvate; u jednom odžaku 5 mrtvih nađoše; a po kazivanju onog uhvaćenog, biće po odžacima i u

²⁶⁹ Trebalo bi: 17/29. avgusta.

džamiji izgorilo do 50 što ljudiji žena i djece. Ranjenim ne zna se broj. Od naših poginula su 4; a ranjenih ima 20 i veći dio istih izranjivani su po odžacim pri pljačkanju. Pošto sve poharaše i popališe i zapljeniše povuku se četnici bliže gradu na 1/2 sata; zapale selo Borčilovo a zatim još bliže pod sami grad stignu i popale selo Mladeškovci u kom je bila kula Gane-Adžića najžešćeg krvopije. Kako u prvom tako i u drugom selu bilo je Turaka, al su svi raščerani i slomljeni bili.

Dok su na Odžacima i oko grada označene čete radile druge opet čete pod upravom Mile Trkulje i Nike Bure Ljevljanca navale s južne strane grada na sela Alapić i Veliye te ih junački osvoje poslje cjelog dana boja i popale odagnavši veliki plijen. U tom položaju naš nijedan ranjen ni mrtav a od Turaka 10 mrtvih palo.

Noću tog istog dana sve se čete iskupe u hristjansko selo Popović i ondje ostadoše cjeo dan slaveći pobjedu, koja je važna s toga, što su se četnici baš junački borili a neustrašimi Polkovnik pokazao svoju vještinu pri razređivanju vojske i dotičnih napadaja. Kako su ustaši onog dana oduševljeni bili gledajući na svog glavnog vojskovođu, koji je hitro s vojskom upravljao bez uklanjanja se ispred vatre i pušćanih taneta, što su mu oko ušiju žviždukale; ušli bi dojsta i preoteli bili i sami grad i još dva sela što su oko grada ostala; al im nažalost nestade patrona te ga usljed toga i napuste.

Pošto se u Popovićim malo ustaši odmore Polkovnik dade sakupiti ono nešto malo patrona što se još u gdjekoga nalazilo te sa istima snabdjevši do 400 odvažnih druga pošlje ih 19. istog mjeseca na sami grad; al neko polazak njihov objavi Turcima, koji zasjednu zgodne busije i klance te čim se četnici pomoliše zapucaju sa svih strana na njih, povale na mrtvo dvojicu; a ostali se razbjegnu po planinama i izbiju zdravo k logoru bez da su mogli išta učiniti.

Ovo ti je kratki izvještaj o bitkama skorašnjim. Neka G. Vladim²⁷⁰ mir kiti sad kako zna; jer ja nemam kad; a kaži mu međutim, da se čudim jako što nije opisao Petrovačku bitku. Ako on ne može se tim zanimati neka mi javi pak ću ja opet sastavljati kako budem mogao...

Sinoć ovdašnjoj žandarskoj postaji stiže strogi nalog, da i danu i noću imaju motriti i paziti klance, kroz koja se provlači municija i ma što za četnu bilo i da imaju sve ustaviti, kao i kirijaše a ako bi se koji protivio da se imaju služiti oružijem...» — (Ćirilicom).

157.

18. septembra 1876 [u Šibeniku]

Dr Stefan Nonvajler javlja se ponovo Vladimiru Desnici iz Šibenika, novog mjesta svoga službovanja.²⁷¹ Obavještava ga da su patrone otpremljene u Rimini. Tamo će Bilić unajmiti brod za transport u Albaniju, pa će tako lakše doći do Obrovca.

...»Brod, kojega smo pogodili za trazbord stvari, nevjerno se je odrekao baš u oni čas kad je Taljanac ove krajeve ostavijo; Bilić nije

²⁷⁰ Desnica.

²⁷¹ U dopisu iz Obrovca, datiranom 5. septembra, »Narodni list« od 13. septembra 1876. donio je vijest o svečanom ispraćaju dra Nonvajlera pri njegovom odlasku u Šibenik.

bijo kući za to mene se je ticalo tu pogrješku napraviti što i ja učinih šaljući u Si(1)bu (Selve) našeg poznatog povjerenika da tamo gleda naći drugi brod ili navjestiti Taljancu da bezobzirno putuje do Rimina. Danasnji brzojav iz Si(1)be navišćuje mi da su stvari se onamo uputile! Bilić će se tamo do malo dana uputiti se i brod naći spediciunima za Albaniju pak onda doće lakše do vas. Kad bude vrijeme brzojaviću ti ovako: mi rincrescere vostra indisposizione, accorrendo comandate...

Brate Mile budi mi zdravo, budi vesel i sretan! Spravi veselje koje za dan srpske slobode pa eto me u Obrovac da svetkujem braćom brat-sku slobodu.

Onamo, onamo za brda ona
Milom mi braćom, na milin stan,
Zastavom srpskom, srpsku slobodu
Pivaću, slaviću vascjeli dan! ...» — (Ćirilicom).

158.

7 (19) septembra 1876 [u Plavnom]

Petar Petranović šalje Andriji Kneževiću pismo pukovnika Despotovića u kome se interesuje za patrone koje treba da stignu iz Trsta. Tvrdi da Despotović nije zadovoljan radom nekih članova Kninskog odbora, koje je ocijenio kao »sebičnjake i grošićare«. Piše o sukobima ustanika i Turaka u okolini Kulen-Vakufa, o prelasku Turaka na austrijsko zemljište kod Ličkog Drenovca i o njihovom sukobu sa četom Miće Trkulje u Crnom Lugu. Prenosi poruku pukovnika Despotovića da jedan ili dva člana Obrovačkog odbora dođu na dogovor pukovniku u vezi sa snabdijevanjem ustanika suknom.

... »Sinoć pisao mi polkovnik, da su mu javili da su u Trstu ukricali patrone u jedan Vaš brod; al da se on o tome sumnja i zato da odma Vama pišem i upitam izvjestije svrhu toga. Eto Vam šaljem i pismo njegovo, kog ćete mi povratiti sa odgovorom...

Iz pouzdana izvora doznao sam, da je Polkovnik već poznao neke članove Odbora Kninskog kao sebičnjake i grošićare i da bi se istih raskrstio samo kad bi mogao naći uz Stevu još dva-tri druga, koji bi mu omanje stvari opremali a za veće, da bi se pustio u ruke tog Odbora...

Skoro se jedan odjel čete spusti u Bjelaj, no vratio se bez da išta učini. Zatim ode k Orašcu i Čukovima²⁷² te zastanu Turke, s njima se pobiju, zapale im kuće, i otmu im jedan veliki barijak. Poginulo je preko 15 Turaka a naših 8; zatekli su po kućama mnogo žena, djevojaka i djece turske; al im nisu htjeli ništa, već ih iz kuća izvukli pak ih pustili na slobodu. Pljena dobili nisu nikakova.

²⁷² Orašac i Čukovi su sela sjeverno od Kulen-Vakufa na desnoj obali Une.

Umorena četa vrati se natrag, i tek /što/ dođe morade boj biti u Pećma sa /.../²⁷³ Askera, što iz Lijevna dođoše. Radi umora i oskudice u patronama morade četa odma uzmaknuti, a moji ti Turci onda zapale ono kuća u Pećma, što su bile ostale nepopaljene; ubiju jednu ženu; posjeku jednog starca bjegunca i jednog čobanina; oteraju do 40 goveda jednog gornjaka, koji je na ličkoj strani bio izbjegao i do 60 glava sitnoga blaga. Uđu u nekim kućama Ličkog Drenovca i porobe ih, a tako i kuću nekog Novakovića iz Strmice na našoj strani. U Drenovcu Ličkom nabasaju baš u kućama gdje su mjerači stanovali te izvuku iz kuća sindžire, barjačice i svu ostalu robu što nađoše. I pravo je tako, jer kad su ustaši bili nagnali, da se oko Drenovca koncentrišu i ondje kao zgodnijem položaju dočekaju Turke, Drenovčani im ne dali, već ih odbili psovka i grdnjama te ti tako Drenovčani ostanu usamljeni.

Iste Turke, još prije nego su prispjeli na Grahovo i Pećma, dočeka Mića Trkulja u Crnom lugu sa 500 druga i /...../ ih mnoštvo nateravši u neki gl/ib do/ pasa. Nijedan živ ne bi bio utekao da se još patrona trefilo; jer su Trkulja, Jakšić i još jedan koji pomenute ljude predvode bili uhvatili baš zgodne pozicije. U tom okršaju od naših sama 2 mrtva a računaju Turaka od 50 — 60...

Pošto sam ispisao ovo pismo stiže moj brat iz logora i reče da je Polkovnik poručijo da Vam pišem da jedan il dvojica između Vas k njemu dođete i da sobom ponesete muštara od sukna kaštelanskog modroga i naškog od svake vrste i od debelih pannova modrijih i drugih boja samo jaka nek čoja bude pak ako se s Vama zgodi da će Vam naručiti sve što mu odsele bude trebalo. Pisah Vam još prije i to dva puta, da bi dobro bilo da se sa Polkovnikom upoznate a sad Vam na temelju gore izloženog javljam da je dolazak Vaš neobhodmo nuždan; jer ako se Polkovnik primi Odbora tog, onda se javno pokazuje da sa radom odbora Kninskog nije zadovoljan i javno će mjenije osuditi one, koji su koješta blebetali...« — (Ćirilicom).

159 a.

21. septembra 1876. u Šibeniku

Josip Bilić šalje Vladimiru Desnici obrazac pisma (159 b) datiranog 12. septembra 1876. u Obrovcu, kojim mu Desnica ustupa 99 sanduka patrona. Desnica neka taj obrazac prepíše i što hitnije pošalje natrag. Moli Desnicu da nađe barku koja će krenuti u susret robi koja se bude vraćala iz Riminija.

...»Vi acchiudo la formola della lettera che mi è necessaria per poter provare l'acquisto delle patrone onde possa all'occorrenza valermene; che favorirete di vostra mano trascrivere e far me la tenere colla posta di Domenica.

Vi telegrafai oggi affinche possibilmente trovate una barca che andrebbe incontrare la merce, cio è che sarebbe consigliabile anzi neccessario a risparmiio d'ingenti spese, non avendo peranco ricevuto risposta e se non lo farete durante il viaggio della presente, vi prego

²⁷³ Dokumenat je oštećen.

di rendermi edotto telegraficamente appena divenuto possessore di questa. La merce occorre inoltrata a Rimini, e stà a mia disposizione, ove devo portarmi, partendo Lunedì infallibilmente da qui; percui indispensabile che io abbia Domenica la v. risposta...» — (Na talijanskom).

159 b.

12. septembra 1876. u Obrovcu

Antidatirani obrazac pisma Vladimira Desnice Josipu Biliću, nave-den pod br. 159 a.

...»In base alla fav(orevole) v(ostra) 6 corr. avendo stornato il contratto col Sig. Enrico Nisi d'Ancona, cedo a voi le novantanove Nr. 99 Casse di patrone di metallo del peso di kil. 6.000 che mi furono sequestrate costa e pelle quali tenete in mano il permesso d'esportazione, del quale vi autorizzo di valersene, come di cosa esclusivamente a voi ri-guardante.

In quest'incontro ho il piacere di accusarvi il ricevimento dei fiori-ni Cinquemilla e qurantanove f: 5049 inviatimi a saldo delle patrone suddette...» — (Na talijanskom).

160.

22. septembra 1876. u Zadru

Simeon Talić²⁷⁴ javlja Vladimiru Desnici da šalje naručenu odjeću i obavještava ga o robi koju je poslao Kninskom odboru.

»Mediante il Dettoni²⁷⁵ vi spedisco il Capotto alla Messikana della qualità spedita anno decorso al Comitato di Knin e a questo di Zara il Collore di stoffa potete avere eguale, piu chiaro ho piu scuro — non che mesto bruno.

Vi avverto però che i Capotti fatti venire per Comitato benché di stoffa e forma eguale al presente, erano in vece di fustagno fudderati a mezza schiena e maniche con tella precisamente come quelli adoperati nell'armata e lunghi Centimetri 120 — senza cordellatura e con bottoni di metalo bianchi come acluso campione.

Del resto sono precisi al presente campione cioè staffa — forma — capuzzo tasche e dragona.

Il prezzo dei forniti l'anno passato era di f. 8.50. la merce viaggia per conto del Comitato e per conseguenza aspesse del medesimo.

Siccome questo anno abbiamo un forte aumento nel Cambio, temo che ora costaranno qualche cosa di piu io procurerò però averli al prezzo vecchio vi avviso poi che siccome sopra questi affari non ricevo ne provi-gione ne sconto facendolo per puro patriotismo così non intendo avere nemeno ne sun danno.

²⁷⁴ Trgovac u Zadru.

²⁷⁵ Posrednik između trgovca Talića i Vladimira Desnice.

Altra volta per poche centinaia abbiamo ateso circa otto settimane pella fabricazione piu quattro per l'arivo servavi per norma nel caso che dovrete comettere, acciochè non ritardi la merce.

In ogni caso pregovi d'un solecito riscontro sul proposito nel mentre vi riverisco distintamente...

P. S. al comitato di Knin dietro richiesta ho spedito dei Gunjac — da circa f 4 — Braghe all'ungarese a f 2.33 circa della stoffa eguale al capotto che vi spedisco, occoredovi potrò servirvi«. — (Na talijanskom).

161.

12 (24) septembra 1876 [u Plavnom]

Petar Petranović javlja Andriji Kneževiću da pukovnik Despotović smatra da su troškovi prenosa robe preveliki i da će on (Despotović) »opraviti« svoje konje u tu svrhu. Predao je pismo Petra Uzelca pukovniku, ali ga ovaj nije pročitao već je napao Uzelca. Ako kod Despotovića ne naiđu na pravilan odziv (kao saradnici Obrovačkog odbora), Petranović predlaže da svi dadu ostavku i prepuste poslove Kninskom odboru.

... »Stiglo je na Polkovnika jedno pismo od Petra i ja mu ga predao uz opomenu da ga sam pročita. On to učinio nije već napao u prisustvu Jove Skoble na njega govoreći da on za lopove neće da zna i nek isti Jovo reče vojenom ministru neka ga on onamo sudi i još koješta. Zatim dade pismo Iliji Bilbiji brkonji, ortaku Skoblinom, neka ga on pročita i da mu poslje u kratko istumači šta piše. Preda mnom nije ga pročitao nit je kazao u kratko šta piše već tako ostalo pak će i ostati. Poslje svega toga ja na stranu pozovem Polkovnika i pored drugih nekih stvarčica upitam šta misli o Petru. Na to mi odvrati: »Ja ga k meni neću nit hoću da znam za lopove, koji su od vlade srbske primili silne novce pak ih u svoje svrhe upotrebili. Pored primljenih od njih novaca našao sam četu golu i bosu i još fna 10.000 duga, što danas o mom vratu vise itd. itd.« Ja sam nastojao ubjediti ga i uvjeriti da to tako nije; a ako duga ima da se i to lako opravdati može, dočim oni upravo ni pljena ni novaca imali nisu. Sve je to uzaludno bilo njemu dokazivati; jer ga je po svoj prilici morao Skobla, koji je kod njega tri dana bio i tek jutros pošao, dobro infenočati²⁷⁶, štono prosto talijanski kažu. Doda mi pri kraju razgovora i to: »Premda nemam ljudiji, koji bi mi radili kako treba, opet se zato ne mogu sa svakim zavađati, jer mi je od nekoga i potreba. Od Odbora Kninskog, bio kakav mu drago, potrebujem za moje posle pak ne mogu sa istim prekinuti za ljubav pojedinaca itd.« Šta te riječi znače? ... Po mom shvaćanju to, da su oni obrekli i posredstvom Skoble poručili Polkovniku, da će oni sav rad i poduzimanja za obštu stvar konačno zapuštit i ako se Petar u četi povrati. Tako ti ja mislim i izvodim; a mogu se u tome i prevariti, al nije dojsta prilike.

Opazio sam uz to, da i neki četovođe, kao što je Mića Trkulja i još gdje koji, koji su u tjesnoj svezi sa Skoblom, danas na Petra viču

²⁷⁶ Upoznati, obavijestiti.

i javno mu prijete, ako se u četi povrati. Iz svega i po svemu vidim da mu je Skobla podastro ko što treba za udaliti ga na uvijek.

Ovo sve tebi pišem, jer znam da dijeliš moje mnjenije; al brate, ako smo ljudi treba jednom taj čvor da razrješimo. U kolu je našem i Stevo Šarov, koji se ne stidi svoje radnje; a ne stidimo se doista ni mi. Ruke i sve moguće sili dakle na posao nek izađe vidjelo na čisto. Po mom mjeniju treba da se mi složimo i za vruće rane da svi skupa odemo Polkovniku pak da mu čisto i bistro kažemo na čemu smo mi, a na čemu oni, koji su uvijek zamućivali i zamućuju pak poslje svega toga, ako vidimo, da kod g. Polkovnika ne nalazimo onog odziva, kom se nadati moramo, tad da svi ostavku damo sa pismenom izjavom zašto je davamo. Pridružice se uz nas i odbor Srbski samo ako im vi javite pak onda neka Odbor Kninski djela sam po sebi mi mu doista zaviditi nećemo dapače radovati ako što dobro za obštu stvar uzradi. Za sve ovo nije gubiti vremena, već odma raditi i prije nego se sekvestirane patrone opreme.

Primjetio sam, da sve ono, što je teže i sa većim požrtvovanjem skupčano dopada nama; a lakše stvari, kao kru(h), vino, haljine, pošta od olova, praha i jednom riječi sve ono, gdje trgovac ponešto dobiti može: to sve velim, odbor Kninski na sebe prima. Kad dakle može ono neka i ostalo radi; a mi ne treba da budemo tuđa prirepina...» — (Ćirilicom).

162.

16 (28) septembra 1876. u Plavnom

Miron Petranović javlja svome bratu Petru da je predao oružje i municiju pukovniku Despotoviću, da je razgovarao s njim o prenosu ostale robe i prilaže račun troškova prenosa oružja i municije u iznosu od 13 for.

»1. G. Po(1)kovniku predao sam oružije i džebanu i za isto primijo sam od njega priznanicu, i veliku blagodarnost.

2. Javijo sam mu da šalje konje u Obrovac po ono ostalo, na to mi odgovori, za koi uzrok to sad tako? Ja sam mu odgovorijo zbogu što mi ne možemo bez troškova prenositi i što se njemu čini da ljude skupo plaćamo, na to mi je odgovorijo i zamolijo da mu budeš na ruci kao i dosada i da mu Obrovčani šalju do Mokrog polja, a od tuda ti mu opremiš i da će svaki trošak za ljude i konje pripoznati.

3. Za Uzelca sam zborijo na koje mi odgovori, da su podkupljeni neki četovođe od strane Skoblina sa jednim vilvolverom²⁷⁷ i da ćeš sve vidjeti u novinama. Što se tiče Uzelčeva pisma da ga on nije mogo čitati jer je na dugo pisato.

Što su Knjinjani tužili Obrovčane, na to je zvao brkonju koi odgovori da je maslo Šokaca kninski i da su oni tužili.

On će vas tebe, Stevu i Obrovčane čekati na Stožišta, i sve da mu potanko izjasnite koje kakvi jer da drugčije ne može ni on znati.

Skoblja i Kninjani da su mu neke patrone prodavali pod skupe novce koi su još kupljeni zimuske za četu...» — (Ćirilicom).

²⁷⁷ Tj. revolverom.

29. septembra 1876. u Obrovcu

Andrija Knežević obavještava Vladimira Desnicu da su »stvari otišle na svoje opredjelenje u redu« (misli se pukovniku Despotoviću). Primio je pismo od dra Nonvajlera u kome je poslao »metaforu za brzojav« kojim će tražiti »da šaljemo brod na mjesto gdje se opredjeli«. Zato je Knežević poručio Juri (Zubčiću)²⁷⁸ »da bude kod kuće sa brodicom«. — (Ćirilicom).

24. septembra (6. oktobra) 1876. u Beogradu

Petar Uzelac obavještava Vladimira Desnicu o poteškoćama oko sklapanja primirja s Turskom, o stavu Rusije i njenim pripremama za rat. Revoltiran je zbog neprijateljskih napada, pa je poslao izjavu »Zastavi« i »Narodnom listu«. Ne zna kada će u Bosnu.

... »Srpsko oružje, kao što je pri početku malo posrnulo bilo, opet se prilično oporavilo i danas, i ako rapidno napredovati ne more, opet je u stanju turskoj sili prkositi, istu zaustaviti i takmičiti se. Turski prijatelji zablenuše se kad vide, da šaka srpskog naroda ogromnoj carevini rat objavi, i da još uvijek na »čik« Mujo stoji. Izgubiše nadu o opstanku turskog gospodarstva u Jevropi pokušashe pošto poto primirje i mir sklopiti. Srbiji nude »status quo ante bellum« usprkos što Turska zahtevaše posadu gradova, poklon kneza u Carigradu oštetu razmjerni troškova, promjenu vlade itd. Turci bi sad pristali što bi Jevropa htela, ali Srbi, i Srbija, odgovara s kraljem i Kraljevinom, a to je novi zaplet, i novo pitanje. Ježi se Jevropa; podruguje se čivutarija, a sjeverni stric smješi se, preko svojih glasila izjavljuje, da tu demonstraciju negoduje, a ovamo poručuje kad su nestašna djeca taku igru zametnuli, nek je poigraju, a stric će gledati. Graf Sumrakov²⁷⁹ bijo je u Beču donijo je caru carevu buruntiju, koja ovaj zamašni »vopros« raspravlja. Rusija je doista izjavila kakvu će pjesmu na istoku zapjevati, i zahtevala je od Austrije, da se za vremena izjavi ili da se za igru sprema. Došlo se u procjep i sad je muka: što će se, kako će se, i kuda će se? Samo su dva izlaza i to obadva škakljiva, i mislim da će biti »ostaj kod kuće«. Rusija neće reterirati pak da bi se Sebastopolsko doba porodilo. Svuda se rat kao izbježim drži, a Rusija se očevidno za nj sprema i na suvo i na moru. Kupila je od američke država 16 monitora, i dala joj je pristan u Kamčatki. Iz Carigrada krči svoju bolnicu i prenosi što je od vrednosti u Odesu. Ignatjev još u Jalti kod Cara boravi, i jedva će više u Carigrad okrom kao drugi Menčikov.²⁸⁰

²⁷⁸ Vlasnik broda u Lisarici.

²⁷⁹ Sumarokov-Elston grof Feliks, ruski diplomat.

²⁸⁰ Menšikov Aleksandar Sergejevič (1787—1869), ruski general, admiral i diplomat.

Bilo je prije 2 — 3 dana okrešaja naši su nadjačali ali s gubitkom i ponajvećma stradala je leteća četa Vrbice, i legija knjaginje Natalije.

Rusa dolazi još uvijek. Alimpić opet je na Drini a pridodali su mu i drugih. Ruski general Novoselov prima komandu na Ibru, i govore da tamo i Vljaković ide.

Došao je jučer ovamo Jovo kukavica.²⁸¹ Govore poslao ga Despotović s porukom i donijo dovjernicu od ustaški vođa. Meni opet govoriše da idem a ja odgovorih, dok čujem da opančari i kojekakve laže s ustan-
kom posla imaju da ne idem, a ako i odem, da ću sam raditi što mogu, a pri tome i ostaje, jer zašto da se borim kad mi sile nije. Boriću se protiv nekršteni Turaka, a zašto protiv kršteni? Jesi li čitao, što »neka bekrija« opet iz Verljike piše. Čitao sam i ono što pop Petar govori. Poslao sam izjavu »Zastavi« a i »Narodnom listu« čitaćete sve.

Čujem da su Turci do u Drenovac došli, liepa operacija. Pisao mi je Golub, i pisao sam mu. Kad ću tamo to ne znam, ali će biti prije ili poslije ... Danas sam govorijo Min.²⁸² da vam onaj račun podmiri ...
— (Ćirilicom).

165.

6. oktobra 1876. u Zadru

Petar Petranović ugovara sastanak u Kistanju sa Andrijom Kneževićem. Salje mu pismo dra Nonvajlera i svoga brata (Mirona Petrovića) skupa sa računom utrošenih novaca. — (Ćirilicom).

166.

13 (25) oktobra 1876. u Beogradu

Petar Uzelac iznosi Vladimiru Desnici svoje mišljenje o pukovniku Despotoviću. Informiše Desnicu o stanju na srpskom frontu. Sin kneza Milana dobio je na krštenju ime Aleksandar. Na kraju, javlja da odlazi na put u Štajersku i još neka mjesta i obećava da će urgirati kod ministra da se isplati račun Desnici.

... »Ja Despotovića lično poznam, znam da je divije prase, prostak i neotesanac da ga takog nema i ja vjeruj ne bi se nikad saglasijo pod njim i njegovom upravom i dva časa boraviti, samo sam hteo doći, da sve laži i klevete opravdam pak da se opet udaljim. Ja znam za zavjeru protiv mene koja je od Jove kukavice proizašla, jer je i prije f. 300 obećavao koji će me ubiti, ali ja se toga svega bojao ne bi ali vjeruj da sam ja izračunao: da se Despotović održati neće, jer će druge gusle zaguditi. Kažeš da si primjetijo da je on protivnik Černajeva, a kako da i nije, kad ga je Černajev zbog nesposobnosti udaljio, a išćeran je iz ruske službe prije neku godinu, i da Srbin bijo nije, danas bi u

²⁸¹ Odnosi se na Skoblju.

²⁸² Ministru.

Sibiriji olovo kopao. Golub će dobro učiniti, ako ovamo dođe, i to da ne čeka Nikoljdana. Ovde su više manje o Despotoviću potpuno uvjereni da je nitkov, i samo ga još zato drže što znadu da je protivnik Rusije, kao što taki i ministra ima. Jovo kukavica bijo je ovde 10 — 12 dana, oblijećao je sve pragove moljakao i tražijo koješta i najposle opremiše ga što je Despotoviću krst a za četnike 70 kolajnica od 50 nov. ponijo, da im oči zamažu. Pravo imaš da je skot sve lagao, svakoga crnijo samo da on do povjerenja dopre, ali mu se sve izopačilo a još će većma, samo ako ja poživim. Kad sam ih već u svemu pobjedijo drugo ne znadu već sad glagoljaju kako sam ja protivnik bijo, da se knjaz Milan u Bosni ne proglasi, i da onaj proglas potpisao nisam i to ovde verovaše tj. prividno, a kad sam i to razložijo da je laž, a ja da nisam potpisao zato, jer rođeni Bošnjak nisam, a poštteni ljudi kazaće, da sam samo srpske interese zastupao i više ništa.

Pisao sam Despotoviću i to, a rekao sam mu da ja četu kudijo nisam, a što ovaj ili onaj dopisnik piše, da ja zato ne odgovaram, a on neka na delo zasvjedoči, da je laž...

Po svemu izgledu, ovde će se rat u zimu uvući, a u koliko se vidi ruska intervencija neće izostati, ali će se na istu popričekati morati, jer Rusija za velika poduzeća još spremna nije. Ignatjev otišao je u Carigrad i kroz koji dan čućemo što Rusija traži? On će se vrlo kratko vrijeme u Carigradu baviti, i opet će u Livadiju doći. Ja ću kroz koji dan znati, što će biti i javiću ti. Kod Deligrada i Aleksinca bilo je znatnog okrešaja pobjeda je na strani Černajeva i Horvatovića. Sad u svoj Černajevoj vojsci nema ni 10 Srba oficira, sve su Rusi i Srbi, iz naših krajeva, i to sposobni. Kraljevina učutkana je zasad, dok se ne vidi što će biti. Černajev i vojska priznaje kraljevinu, i sva zvanična pisma glase na kralja.

Prekjučer bilo je krštenje nasljednika. Dobijo je ime »Aleksandr«. Kumovao je car a zastupao ga je konzul Karcov, i još neki poveći Rusi. Na Ibru primio je komandu Novoselov tamo se odvuкао i Vljaković, ali su mu gusle umukle. Na Drini je Ranko i svi srpski od Černajeva proterani oficiri. Sjede ništa ne rade i jedva izgleda ima da će ove zime u Bosnu prodrijeti, jer su se Turci utvrdili...« — (Ćirilicom).

167.

15 (27) oktobra 1876 [u Šibeniku]

Dr Stefan Nonvajler u pismu Andriji Kneževiću kritikuje pukovnika Despotovića što je uskratio Desnici isplatu računa. Nonvajler smatra da Obrovački odbor nije dužan da isplati račune Odbora u Srbu i objašnjava zašto su zaplijenjene patrone koje su otpremljene brodom u Italiju.

... »Ne čudim se da je Despotović sramotno uskratijo Mili izplatu računa jer sam ga ja poznao kao sramotna i nepoštena u mnoge stvari, ali čuditi mi se kako srbski Odbor od nas traži izplatu za uzdržavanje ranjenikah, održavajuć da smo ga mi k temu opunomoćili! To je gola laž jer kad sam ja i Mile bijo u Srbu, i kad nam je Omčikuš navjestijo

da je Torbica uskratijo dati hranu za ono pet ranjenih što su se nalazivali u bolnici, mi smo ga opunomoćili da jih rane onu pet dok ozdrave i da nam pošalje svaki mjesec račune za tako svaki mjesec donaplatiti što bi bilo potrošeno za naš račun. Malo dana poslije tega, knjaz Skobla prispijo u Srbu, uredijo bolnicu i providijo sve, tako da nije više bilo potreba naše pomoći, kako bistro proiztiče od toga, što nam Omčikuš nije nikad poklonijo račune za ono pet ranjenika koje mi, za ne puštiti bez rane, smo mislili na naš trošak, do zdravlja, podpomagati. Ja zato mislim da mi ne možemo biti odgovorni izplatiti troškove Srbskog komiteta jer se temu njesmo nikad obvezali...

Sad ću ti potanko izvjestiti kako stoje stvar od nesretnih patrona! Varali su se svi oni koji su držali da u Italju je prost ulazak municije jer je baš to strogo zabranjeno, i zato bijaše brod sekvestrirat i otvorijo se politični proces; osim tega ima pak i druge nezgode koja, po mojemu mnjenju, ne može da bude od velike važnosti i spada u financialnom smislu! Što Njemci i mi Srbi imenujemo »Patrone« to u Italju imenuju »Cariche« a pod imenom — Patrone — oni razume: Giberne! Zato talijanska financijalna vlada kaže: u manifest su manifestirane patrone to jest: Giberne, a na mjesto Giberne u brodu se nalaze Cariche, dakle tu stoje kontraband! Ja mislim da je to lako izbistriti i probirati da Njemci, Francuzi i mi imenujemo Patrona što u Italju zovu: Cariche i da za to manifest ne može da se drže ka dvoiličan, jer ista Austrijska vlada može svjedočiti da je baš ona odpuštila Cariche pod imenovanje patrona a ne Giberne — kako talijanska Vlada drže. Kako će to u najzadnju spasti nije lako prorokovati jer u isto doba dvoilični nam glasovi dolaze, to jest: Povjerenik iz Italije piše da će slabo izpast, a ovi konzul dobro je presidjalno da informira vjerovatno je li trgovina za insurgente jer bi se tada gledalo kako je izpustiti a drugčije bi se sekvestriralo i utamničilo gospodara od broda; ta je presidjal od sudca — giudice Istruttore — i ja, za pravo reći, ne bi znao čisto kako zaključiti. Mislim da će ti sada biti razbistreno u kojem se st(a)nju stvar nalaze, a što i kad će se svršiti, Bog sami zna.

Vrjedan nam Simić me je oznanijo da su i kod Vas prispila braća bjegunci, i jako me vriđa što se ja ne nalazim danas u boljem položaju da ih pomožem...« — (Ćirilicom).

168.

[Oktobra 1876. u Obrovcu]

Koncept molbe Obrovačkog odbora, upućene vjerovatno srpskom ministru vojnom Tihomilju Nikoliću radi podmirenja troškova Odbora.²⁸³

»Doljepodpisati članovi po ustanku prošle godine u Ercegovini stavili se u Odbor sa znanjem naše pokrainske vlade za kupljenje priloga i dostavljanje onom ustalom narodu preko središnjeg Odbora zadarskog. Ustankom Ercegovackim sljedovao je i južnobosanski pod vojvodom

²⁸³ Koncept, koji je oštećen, datirali smo: oktobra 1876, prema sadržaju pisama Petra Uzelca pod br. 164, 166 i 170, u kojima se spominje Desničin račun.

Golubom Babićom. Narod digao se go, bos i gladan, bez oružja i municije tražeći zaklona po onim planinama i dočekujući po zasjedama svoga neprijatelja. Nejač, ženske i starci počeli su odma prelazi/ti/ na zemljište Austro-Ugarsko gdje su našli pribježišta sa nekom malom potporom vladinom. Pišući Odbor smatrao je seb/i za/ dužnost i sa odobrenjem Odbora Zadarskog obr/atiti/ svoju pažnju ovoj ustaloj braći. Zato se /obra/ća na sve strane svima prijateljima ust/anka/ da priteku u pomoć ovoj ustaloj bra/ći.../ naš glas na mnogo strana našao je odz/iva/ viši dijo primljenih priloga bili su u/potrebljeni/ u prah, olovo i oružje po želji i zaht/jevu/ ustaškog vođe.

Budući da je ovaj Odbor najviši dijo pripomoći primao od Gd. Božidarevića i Monteverdija, zato je istina, i račun sa odnosnim Namirnicama davao. (Za potvrdu istih posjedujemo jedno laskatelno za nas pismo od višerečenog Gospodina). No poslje Berlinske Konferencije ustegoše nam pripomoć i Božidarević i Monteverde, prvi otišao je iz Dubrovnika u Crnogoru a drugi držimo tamo u Srbiju da lično učestvuju u ratu protiv Turčina. Ustaške potrebe uvijek su rasle kako se množijo broj ustanika a osobito od kako su se sjedinile i one pojedine čete iz Turske Kraine sa našom Babića, Bilbije, Milanovića i Uzelca. Na njiovo neprestano zahtjevanje ovaj Odbor nije mogao drugčije već uvijek im nabavljati i slati prah, olovo, kapsule i patrone. Dalje ovaj je Odbor nahodijo brod i slao u Trst za dizati puške, prah, olovo, patrone i kapsule, nabavljene od Gd. Lombardića i dostavljao je preko zemljišta Austrijskog sve ustašima sa svojom velikom odgovornosti /p/red našom vladom ako smo i imali veliku predosto/ro/žnost u našem radu. Ogromni trošak /.....s/ve to ovaj je Odbor izdržavao. Pre tri /me/seca četa se nahodila u vrlo kritičnim /oko/lnostima i zato se obratila pišućem Odboru /za pr/ipomoć od f. 600 u gotovom novcu i ovaj Odbor ne imajući /raspol/oživi novaca učinio je zajam sa interesom, za priskočiti u pomoć njiovoj nevolji, a da je nevolja im bila dostavljamo u prilogu i njiovo pismo. Odkad je ovamo došao od vaše preuzvišenosti preporučeni Gd. Polkovnik Despotović kao Namjesnik Bosanski Njegove Svjetlosti knjaza Milana od tada je on preduzeo upravu svega i on podmiruje troške koi se izdržavaju u prenosu oružja i ostalih ratnih potreba koje vrši ovaj Odbor a za suvišak prvog računa uputio nas je da podastremo račun vašoj Preuzvišenosti sa odnosnim Namirnicama na pregled i sljedstvenu isplatu, koje pišući Odbor u prilogu i prila/že/...

Naposljedku moramo dodati da su naša dva člana proljetos obilazeći ustaše pohodili i bolnicu u Srbu i u ono vrijeme onom Odboru bilo je prinestalo sredstva za raniti i njegovati bolne, zato su im bili obustavili svaku pomoć tako da je vrjedni Doktor Gržetić za dva dana morao sam izdržavati troške bolničke, premda je svojski uvijek nastojao izlječiti ranjene i povraćati ih opet na bojno polje. Videći onda naši sućlanovi onu nevolju da ranjeni osim što su se borili sa ranami morali su se boriti i sa gladi, ovlaste onaj Odbor da produže izdržavati trošak za bolnicu a pomoć da će imati pod našom /od/govornosti. Sa dolaskom Gd. Despotovića našao /se/ deficit od f. 219²⁸⁴ za koje također uputio nas /je/ da račun podnesemo vašoj Preuzvišenosti /koje/ i činimo za isplatu...« — (Ćirilicom).

²⁸⁴ Olovkom natpisano 45.

26. oktobra (7. novembra) 1876. u Šibeniku

Dr Stefan Nonvajler izražava Vladimiru Desnici svoju zabrinutost zbog primirja na srpsko-turskom frontu. U vezi s predstojećim izborima za zastupnike u Dalmatinskom saboru savjetuje da se radi u slozi. Na svaki način trebalo bi izabrati Montija.

...»Sad su nam na vrata izbori, radite kao prava braća u slogi i u ljubavi ali ipak u čistom liberalnom smislu!!!! Neka bude Vaš Program sloga za oslobođenje naroda od svake tuđinske sile, pa bila koja mu drago, i uzdržanje svojih prava do glave! Čuvajte se svakog fanatizma, daklen svijui klerikalaza i prodanica. Radite ne samo u vašem kotaru ali i na dalje, po mogućnosti! Nemojte dopuštiti da Vas lukavi začaraju pod zastorom srbizma! Ja sam Srbin kao i Jugović i za to se ufam da ćete mi vjerovati. To sam ti priporučio jer su mi poznate manovre nikih nepostenjakah koji bi htjeli srbizam upotrebiti samo da dopru do svoga nepostenog cilja! Tako tražu u Kninu da obore Monta i za bolje do toga doprjeti stavili su Jašu kao kandidata! Tebi je poznato što ja o Montu mislim, ali brate dragi, ruku na persi pa moramo zaključiti da nam se je Monti najvridniji, najposteniji i najslobodniji među svima pokazao.

Protivnik njegov, moj veliki prijatelj Jašo, neće doisto koristovati liberalnoj stranki, jer je klerikalac da mu para nema u ciloj Evropi, suviše on je Ljubišina žrtva jer je njegov fanatizam toliko velik da mu ne dopušta različiti stvar od stvari, i svaki ga može lako k sebi dovući samo da mu u kolo religiju zavede. Gledaj zato, ako ti do ruke dođe koji prijatelj, da svjetuješ na svaki način da se Monti odabere; tako ćeš zaisto obštoj stvari koristovati...« — (Ćirilicom).

1 (13) novembra 1876. u Beču

Petar Uzelac u pismu Vladimiru Desnici grdi beogradske političare. Njima dodaje pukovnika Despotovića i Jovu Skoblu. Opisuje borbe na frontu u Srbiji. Pošto su Turci zauzeli Đunis i Aleksinac, došlo je do primirja. Rusija zahtijeva da Bosna i Hercegovina dobije autonomiju. Na kraju, podvlači da je imao muke u vezi s Desničiniim računom i daje svoju adresu u Beču.²⁸⁵

...»Nas Srbe kao da u svemu još uvijek stara nesreća goni, mačeve oštri, i valjada namjerava poslednju silu upotrebiti, i sve nas vječitoj tugi i žalosti predati. Sav strjepim kad na naše ništavilo pogledam. Kod nas se svaka suška buška s opštom narodnom stvari igra, a beogradska pokvarenost, grošićari, rešetari, i opančari, (kako ja beogradske političare zovem) tako su ništavi i lagani, da je to za srpski narod čisto

²⁸⁵ Interesantno je napomenuti da je Uzelac stanovao u Beču pod imenom »Stef. Stojanov Petrovits«, u »Mariahilfstrasse N. 17 II Stock 23«.

poniziteljno! Eno ti eksemplara u Bosni! Vidiho si Despotovića, i sad prouči: da li su oni ljudi u stanju opštoj stvari što privriediti. Poznaješ Jovu kukavicu, poznaješ njegovi siromašni duh ograničenost u svemu, k tome prirođenu strast za laž, klevetu, i za rušenje svega što je dobro, i plemenito, pak prouči da taj čovjek svojoj jednolikoj braći kao oruđe poslužiti može, jer sve ruši, samo da svoju korist vidi. Take su oni ljude i u Bugarskoj upotrebljavali, zato je sve naopako pošlo, i ako sreće s druge strane ne bude vjeruj da ja za budućnost Srpstva očajavam, iako za Slavjanstvo ne strahujem, jer ima jako stablo kome ni bura ni vihorovi, kao ni oluja ništa naštetiti ne more, a to je Rusija koja se danas za naš narod u Turskoj svojski zauzima.

Isprićaću sve kako je i što je bilo pak prouči. Priznati se mora da je Černaev baš junački puna dva mjeseca Turke na Moravi suzbijao. Ruski dobrovoljaca dolazilo je dosta ali kako je duh Srba opadati tj. hladniti otpočeo, a srbski oficiri protiv Rusa intrigrirati otpočeli o čem sam se i ja lično na Deligradu uvjerijo, zebsti sam otpočeo, da će Turci na Đunisu, i kod Aleksinca prodrijeti. Srbske vojske bilo je svaki dan to manje jer rezerva zbog nedostatka u oružju ne pridolažiše a od ono valjanije vojske što je kod Aleksinca i u Moravskoj dolini smješteno, nešto rat, bolest i druge nevolje — umanji, i zaista zna se da je Černaev su 40 — 50.000 Srba proti 120.000 Turaka pozicije braniho. Turci doznadu da Horvatović na Đunisu malu snagu ima i da mu je posada na redutu »kralja Milana« s prednjačama puškama naoružana nasrnu u broju 16.000 na četuo od jedva 1200 momaka koji ustupe, i samo ruski batalijon na megdanu ostane polovicu izgine a drugi se spasu, Turci te pozicije zauzmu 6 topova većeg kalibera ugrabe i Đunis zauzmu. Horvatović potegne se u jedno selo na putu Kruševačkom utvrdi se onđe i prigotovi se da još jedan megdan podjeli, pak što mu Bog i sreća dade. Turci zadovoljni s novozadobitom pozicijom ne prodiraše naprijed već se onđe utvrdiše. Kad je Černaev koji je Horvatović(u) u pomoć pošao taj glas čuo tako ga je potreslo da je od jađa suze prolievao. On je to odma u Beograd javijo i naredijo neka sve što je za oružje na noge dižu i neka svak Kruševcu, Kragujevcu, Paraćinu i Banji pohita jer ta(mo će) boj biti pak ma i drugo Kosovo bilo! Kad je taj glas u 12 sati noći u Beograd došao sve je porazilo, u isto vrijeme držan je vojeni i ministarski savjet, i knjaz je iste noći na »Deligradu« u Deligrad pošao, i kako je onamo došao držao je vojeni savjet, i čuo je od Černajeva da je opasnost tu i da se Aleksinac držati neće moći, jedno što je malo vojske, drugo, što je vojska duhom klonula, a treće što je Đuniska pozicija izgubljena. Savjet zaključi da se Aleksinac napušti, da u Deligradu najnuždnija posada ostane, a glavni štab da se u Ražanj i protiv Banje premjesti. Turci nasrnu na Aleksinac bumbardaše ga bez nevolje, jer iz istog ni jedan top ne odgovaraše, i najposle zauzeše ga i to ispražnjena, i bez niđe ništa. Dok je na bojištu traljavo išlo, knjaz je konzula Karcova zamolijo da Caru telegrafira, stanje stvari izloži i zamoli da se primirje uglavi, što je svoje djeistvo imalo, da je ultimatum svijeta ugleda(o), i Turska je hoće neće u svojoj slavi na primirje pristati, i vojnička djeistva obustaviti morala, i sad se uživa blagodat dvomjesečnog mira. Černaev je u Beograd došao, i to baš onaj dan, kad sam

ja iz Beograda pošao, bijo sam i ja kod njega ispričao mi je sve što je i kako je i on je kao jučer iz Beograda za Rusiju krenuo, probaviće 15 — 20 dana u Rusiji i opet će se na svoje mjesto povratiti. U Srbiji brate već su se rata jako uplašili, žele mira, i sad račun vode što će i kako će na kraj izaći moći, jer je svega mnogo i premnogo. I ja to isto priznajem, i zaista vlada, koja je bez novca i ikakva srestva, bez oružja i vojske u rat ugazila, zaslužuje žestoku kaznu. Na artiji broji 180.000 vojske, a sve skupa pod oružjem jedva 70.000 ima. Da Rusije, Rusa, i ruske pomoći bilo nije Turci bi kroz 10 dana u Beogradu kavu srkali. To ti je pravo stanje stvari u Srbiji i sad je sva nada na Rusiju. Srbija se nema mnogome nadati aj bog i »status quo ante« a Bosna, Ercegovina i Bugarska valjada će autonomiju dobiti, jer je to zahtev Rusije, a u nekoliko i osnov zahtevanja Engleske, koja s Austrijom još jednako okolo reforama baje, i praznu slamu mlati.

Po svoj prilici Rusija će na najstrožije postupiti, i svoje zahteve, s velikim diplomatskim pritiskom, proturiti gledati. Ne pođe li joj za rukom svoju misiju diplomatski izvršiti, vjeruj da je rat već pred pragom, jer Rusija nije država, koja popušta, a to i car u Moskvi pri povratku iz Livadije javno ispovjeda, i govori: da ako se stanje hrišćana ne popravi, da će oružje odlučivati. Daklen sad je sve u rukama Rusa i Rusije, a od srpskog naroda zahtevaju se žrtve koje će još doprinjeti morati.

Ja kao što sam ti pisao pošao sam iz Beograda da jednog moga prijatelja u Štajerskoj potražim, koga evo u Beču nađoh, i koji me zbog nekih skupnih poslova zaustavlja nekoliko dana ovde ostati i to bavim se »incognito« jer se bojim da me ne zaustave, a ujedno čekam jednog Ignatjevljeva čovjeka iz Carigrada da vidim što će nam poručiti i kakve glasove donijeti, pak kad i u tome na čisto budem, eto me u te krajeve, da vidim što nam braća rade.

S velikim zadovoljstvom pročitao sam tvoje pismo, i milo mi je da si Despotovića upoznao. On je u prirodi divlja svinja, i čovjek baš ništa. Ja sam pojednako znao da su mene kod njega osobito brkati Ilija i kukavica Jovo obrukali i sve lopovluke upotrebili, samo da me strovale. Uspjeli su i neka im je prosto, ali meni još vrijeme »tempum et meo ius« ostaje, koje će sve pobjediti...« — (Ćirilicom).

171.

1 (13) novembra 1876 [u Zadru]

Kiril²⁸⁶ pita Vladimira Desnicu da li je primio novac od ženskog odbora u Zadru. — (Ćirilicom).

²⁸⁶ Kiril Zeželj, pravoslavni sveštenik, paroh u Zadru, blagajnik Zadarskog odbora za pomoć ustanicima. Za njega se kaže da je stari član Narodne stranke, »jednostavan čovjek, bez naobrazbe i učenosti, ali vrlo iskren i otvoren«. (Jubilarni broj Narodnoga Lista ..., Zadar, 1912, 35).

172.

17. novembra 1876. u Zadru

Ljubomir Vuinović iznosi Vladimiru Desnici svoje mišljenje o pripremama za izbore u Dalmaciji. I pored izvjesnih pojava u nekim krajevima, nada se da će »i naša zora ciknuti«. — (Ćirilicom).

173.

17. novembra 1876. u Zadru

Kiril Žeželj obavještava Obrovački odbor da mu je Zadarski odbor pozajmio 1380,40 for. — (Ćirilicom).

174.

18. novembra 1876. u Benkovcu

Todor Babić²⁸⁷ piše Vladimiru Desnici o nekim narudžbama. — (Ćirilicom).

175.

26. novembra (8. decembra) 1876. u Beču

Petar Uzelac obavještava Vladimira Desnicu da je na zahtjev Ignjatijeva sastavio spomenicu »o stanju stvari u Bosni« i da je poslao na potpis ustanicima u Bosni protest koji je uperen »protiv turskoj mazbati«. Javlja da je počela konferencija,²⁸⁸ da će Rusija vjerovatno okupirati Bugarsku i da glasovi o okupaciji Bosne i Hercegovine od strane Austrije »niesu istiniti«. Crna Gora će dobiti dio Hercegovine i luku Spič.

... »Ignatjev zahtevao je od mene da mu opširnu spomenicu o stanju stvari u Bosni sastavim i pošaljem. Mučijo sam se kao vrag dok sam nešto skrpijo i poslao, ali on zaište da mu podroban izvještaj o popaljenim selima, crkvama i manastirima, kao i broj poubijanog, i u Austriju prebjeglog naroda javim. Znao sam nešto površno, ali to nije dostatočno, i tako se obratim na popa Iliju i još neke u Posavini i drugim mjestima, da mi sve što znadu jave. Dobijem s više strana mršave izvještaje, a izvještaj popa Ilije i popa Pere beše najobilati, i tako prije četiri dana spremim sve u Carigrad, i već je na mjesto prispjelo, u tvrdoj nadi, da sam za opštu stvar opet jednu veliku korist učinijo, što mi je u pravom smislu riječi vrlo povoljno, jer se i Ignatjev uvjerio, da sam ja jedini u Bosni koji stanje stvari ponajbolje poznam, i koji zna da me još za glavnog komesara u administraciji označiti i naznačiti neće, što bi ja ne u interesu moje ličnosti, već opšte stvari zaista i primijo i sve načine upotrebiyo, da opštoj stvari koristim. Poslao sam onim

²⁸⁷ Trgovac i posjednik u Benkovcu.

²⁸⁸ Misli se na konferenciju u Carigradu. Međutim, ona je počela nešto kasnije. (Detaljnije o njoj: Васо Чубриловић: Босански устанак..., 228—251).

sljepcima u Crnome Potoku prosvjed da ga potpišu i odma pošalju, jer su turske deputacije s mazbatom otputovale, u kojoj stanje kao srećno i zadovoljno izjavljuju, svu krivicu na ustaše bacaju, i mole da se nikakve reforme ne uvađaju. Taj prosvjed uperen je protiv turskoj mazbati proglašuje Turke kao nekompetentne, i okrivljuju se da su 2600 srpski sela 100 crkava popalili 6000 naroda posjekli i 200.000 naroda kojekuda raščerali i imovinu mu razgrabili.

Do danas nema moga protesta i po svoj prilici biće se desijo Jovo laža tamo, i biće ih odvratio, da ne potpisuju. Ja sam i u toj stvari sve moguće učinio i već protest otišao, koji će kadar biti turske namjere osujetiti.

Piše mi pop Petar i pop Ilija, kakvo je stanje Despotovića i družine. Što mi je žao, jer bi ustanak u Bosni još neku ulogu igrati mogao. U koliko me jedan prijatelj uvjerava, Petrogradski komitet odredio je i poslao 10.000 rub. za izdržavanje ustanka za vrijeme primirja, kuda su, kroz čije ruke, i s kojim putem te rub. otišle, još pravo ne znam? Piše mi da ni odjela još dobili nisu, a toli je zazorno, jer mi u Beogradu prije dva mjeseca rekoše, da su novce u Trst poslali, a to je još onda bilo, kad je kukavica u Beogradu bijo. Sve se radilo, i radi se naopako, a tako je kad slijepci nešto rukovode, i kad se upotrebljavaju za posao, za koji rođeni i stvoreni nisu. Nepošteni ljudi ne mogu rodoljubi biti i teško narodu, s kojim oni posla imaju.

Danas je konferencija prvu sjednicu imala, i glas je da ruskoj okupaciji Bugarske ništa na putu ne stoji i Engleska zahteva, da se Rusija na protokolu obveže u koliko će vremena, i u kojim granicama svoju misiju reformacije izvršiti. Rusija neće Turskoj rat objaviti, već će Dunav prelaziti, a ako se Turska usprotivi, da onda rat nastaje, i to ne samo na Dunavu već i na azijskoj strani. Za Srbiju opredjeljeno je 40.000 a po nekim glasovima 60.000 vojske, koja bi imala i Bosnu posjesti.

Glasovi da će Austrija Bosnu i Ercegovinu posjesti, nisu istiniti, jer ovde na svašta drugo, ali na to ne misle, nit jeftinih novaca imaju, za to trošiti, kad se ništa »profitirati« ne da. Ovo kroz koji dan, bićemo za sve na čisto. Crna Gora dobiva komad Ercegovine i pristan Spič, a za Srbiju ako se u svemu Rusiji »ne povinuje« nisu dobri izgledi, jer su ih Rusi »prezreli« ali je još nade da će se sve nabolje okrenuti. Černajev još je ovde i sutra polazi u Kišenev da pozdravi velikog knjaza Nikolu,²⁸⁹ a kao izvjesno govori se da će i vrhovnu komandu nad ruskom vojskom u Srbiji dobiti, kao što mu komanda nad srpskom ostaje... Bijo sam kod njega, i o svemu opširnije govorio, pozdravili su ga i slavjanski zastupnici državnog vjeća između kojih i Mihovilo²⁹⁰...« — (Ćirilicom).

²⁸⁹ Ruski veliki knez Nikola (1831—1891), brat cara Aleksandra II. Od 1876—1878. glavni komandant ruske vojske na Balkanu.

²⁹⁰ Mihovil (Mijo) Pavlinović.

3, 16. i 18. decembra 1876 [u Šibeniku]²⁹¹

Dr Stefan Nonvajler obavještava Vladimira Desnicu da će patrone sekvestrirane u Italiji biti vraćene.

...»Danas konsul taljanski izjavio nam je da: ako su istinito patrone za ustaše biti će povraćene samo da Bilić učini dikjaraciju da neće ih dati za ustanak; ako paka ne bi bile za ustaše onda bi stanovito propale. U malo besjeda to oće da znači: podpomagati ustanak i sačuvati kozu i zelje! ...« — (Ćirilicom).

18 (30) decembra 1876. u Plavnom

Petar Petranović, po nalogu pukovnika Despotovića, pita Vladimira Desnicu da li bi Obrovački odbor mogao nabaviti za ustanike veću količinu kukuruza.

»Juče sam bio kod g. Despotovića u Potok te mi reče da Vam odma pišem bi li tamošnji Odbor u stanju bio nabaviti mu za gotove novce 6000 šest hiljada kvarata kukuruza dobrih i po koju cijenu pošta Strmica, il Knin il Pađene; no najvolio bi, kad bi mu na Strmicu mogli prebaciti. Da mu naznačite koliko oka u kvarti stane. Ako je na Kninskoj mjeri, naravno 20 oka svaka kvarta, ako je po Vašoj: onda 64. Tako se bar meni čini. Pita totako da mu naznačite do kog bi roka mogli spomenuto bilo na Pađene, Knin il Strmicu il upravo u Potok.

Od Pađena il Stare Straže do u Potok možete računati po 20 novč. kirije na svaku kvartu; a u kolima do Strmice il Knina računati možete sami.

Nudio ga je Plenković iz Drniša u Strmicu dognati po fna 3.40 svaka kvarta od 20 oka; al mu se to skupo čini.

Sad vi prosudite možete li mu cjenije štogod dati i javite mi po-tanko ...« — (Ćirilicom).

[Januara 1877. u Šibeniku]

Dr Stefan Nonvajler javlja Vladimiru Desnici da je umro dr Aražić (Harašić) u Skradinu,²⁹² da je 99 škrinja (patrona) stavljeno »na naše razpoloženje« i daje upute o njihovoj dopremi iz Valone.²⁹³

...»Drugi povod moram sada sa tobom razlučiti! Ono 99 skrinjica stoju na naše razpoloženje i mi moramo da ih pošaljemo dignuti u —

²⁹¹ Pismo je pisano s prekidima, u tri navrata.

²⁹² »Narodni list« od 13. januara 1877. donio je vijest da skradinska opština oplakuje gubitak mladog dra Jakova Harašića. Prema tome, datirali smo Nonvajlerovo pismo: januara 1877.

²⁹³ Umjesto Valona stavio je Volano, vjerovatno iz konspirativnih razloga.

Volano —! treba daklen poslati — brod dignuti. Nemamo ovdje komu se uteći i to bi najbolje bilo sa Zubčićom zaključiti da on ide tamo i prenese k tebi kao i ostale stvari. Svaki će trošak biti sa ove strane potpun isplaćen ti samo pogodi a mi ćemo tebi poslati novce da platiš kad ti bude pridata trgovina. Ako se pogodiš nek se sprema na put i nek se kod nas prikaže za primi naredbe i dotične dokumente. Ako to zaključiš brzojavi mi odma i ja ću ti brzojavom odgovoriti da ga odma na put staviš ...» — (Ćirilicom).

179.

[Januara 1877. u Šibeniku]

Josip Bilić piše Vladimiru Desnici da se u Zadru nađe pilot za odlazak u Valonu i ujedno javlja da će biti moguće nabaviti 10.000 pušaka iz Italije.²⁹⁴

»L'affare finalmente potrà essere evvaso averta l'individuo che si tenga in pronto, se fosse possibile che a Zara trovasse un pilota p(er) Valona sarebbe la miglior cosa — mentre qui si atenterà di trovare. Il Padron di Barca dovrà fare le spedizioni p(er) l'Albania — fare una prova di fortuna e sbarcare come inteso. Oggi scrivo ancora per sapere a che persona potrò raccomandarlo a Valona — tosto che avrò notizie le scriverò a le spedirò i denari pelle stabilite che voi disponete come credete. Desiderò aver notizie sul pilota onde sapermi regolare ...» — (Na talijanskom, djelimično šifrovano i na srpskohrvatskom).

180.

13 (25) januara 1877. u Plavnom

Petar Petranović javlja Vladimiru Desnici da Despotović pita šta je s municijom i puškama koje su stigle u Obrovac. Despotović poručuje da pošalju što prije brod u Trst »po još neke stvari« jer će Austrija zatvoriti granicu vojskom. Trivo Amelica posvađao se s ustanicima i Despotovićem i otišao sa 40 drugova.

... »Prispjele su haljine za ustaše i već su im razdate; al čujem, da su se oko istih zavadili, jer da je Trivi Amelici krivo bilo, što četi njegovoj nisu najbolje izabrali pak zato da se sa g. Despotovićem porječkao i najposlje sa 40 druga od Despotovića otišao put Krajine. Ne bi im Bog ugodio! ...» — (Ćirilicom).

181.

17. februara 1877. u Splitu

Jovo Skobla pita Vladimira Desnicu za dvije ostraguše koje nije primio Stari (Despotović). Moli ga da mu javi da li je poslao Despto-

²⁹⁴ Pismo smo datirali: januara 1877. prema pismu dra Nonvajlera pod br. 178, u kome se takođe spominje doprema patrona iz Valone.

vičevu priznanicu Velimiru Lombardiću u Trst. Pita kada će poslati brod u Trst po puške i hoće li ih dopremiti u jedan ili dva navrata.

... »Suviše molim te javi mi kada će onaj Vaš brod u Triest odlaziti. Valja da znate da imamo oli imaćemo u Terstu 500 komada od najbolji ostrag... pa sada vi raspoložite oće li se u jedan put oli u dva 2 puta ono 500 komada dobavlati i kada pria mogli javite. mi da se znadem vladati i ako je moguće da zasada nikome ne kazivate ma ni prijateljiu...« — (Ćirilicom).

182.

11 (23) februara 1877. u Plavnom

Petar Petranović javlja Vladimiru Desnici da je predao sve stvari za ustanike koje mu je poslao Obrovački odbor i da prilaže priznanice i Despotovićevo pismo. Informiše o djelatnosti »čovjekoljubivih Engleskinja«. ²⁹⁵ Petar Uzelac je s njima u dobrim odnosima, dok su usta- ničke vođe protiv njega.

... »Čovjekoljubive Engleskinje djele obilatu pomoć na ovim strana- nama pak najposlje i školu ovdje do koji dan otvoriće o svom trošku; davši djeci, koja su bez otca i majke ostali, raanu, odjelo i kvartir pod nadzorom učitelja. Petar je s njima u dobrom otkošeniju, a dušmani nastoje svakojako da mu jamu podkopaju, al će im uzalud biti, jer Engleskinje nisu povodljive nit se daju zabašurivati, od ljudiji nestalnih, kao što su na žalost četovođe bosanske, koji danas hude ono i onoga, kog su do juče do nebesa uznosili; a to je isti Petar. I Golub i Pop Ilija i Čavka i jednom riječi svi... protiv njega danas kao na bjelu vranu a zašto?... Neka ih Bog pita! Kad sam vidio na izjavu neku udešenu protiv Petra podpise označenih četovođa ja sam izvan sebe ostao i pravo da Vam rečem sgadilo mi se. U koliko mi se čini sve je to poteklo od- tuda, što je Petar pred Gospodinom ²⁹⁶ javno rekao, da bi Jovu Ercega trebalo dobro izlikmati, a to se Gospodinu dopalo nije pak na Petra na- skoči uskrativši mu u logor dolaziti. Petar nije htjeo dužan ostati, već Gospodina prostačinom nazvao u pismu; a ovaj opet, kad se skoro bio Petar sa Petrom Baabićem ²⁹⁷ sastao u Tiškovac pošlje ga sa četnicima vezati; al Petar umakne te na njega trista čuda ne samo u logoru već i dalje.

Engleskinje će tamo do koji dan...

Ja ću za ljubav rada i nadalje sve što budem mogao u prilog obštoj stvari raditi; al ne mogu s manje učiniti, a da u crni moj libar i na mom rabošu ne urežem podlace i fariseje!...« — (Ćirilicom).

²⁹⁵ Mis Irbi i Mis Džonston.

²⁹⁶ Tj. Despotovićem.

²⁹⁷ Četovođa.

26. februara 1877. u Benkovcu

Todor Babić potražuje od Vladimira Desnice novac u iznosu od 18,66 for. Na istom dokumentu Babić potvrđuje da je primio navedeni iznos. — (Latinicom).

184 a.

28. februara (12. marta) 1877. u Plavnom

Petar Petranović obavještava Andriju Kneževića da šalje tri konja po robu. Moli da se pošalje robe i za školsku djecu u Plavnom. — (Ćirilicom).

184 b.

[28. februara (12. marta) 1877. u Plavnom]²⁹⁸

Petar Petranović u pismu Vladimiru Desnici traži objašnjenje o pošiljci pušaka. Predbacuje Srbiji i Crnoj Gori da nisu učinile »onako, kako je prolivena krv srbska vapijala i vapije«. Ako Rusija ne zarati, Turci će za tri sata ugušiti ustanak u Bosni.

U Plavnom je otvorena škola za djecu bosanskih izbjeglica. Moli da mu pošalje što više odjeće za njih.

O javnoj izjavi nekih ljudi protiv Petra Uzelca ne treba se čuditi. ...»Ako još Rusija ustukne, a toga se strašno bojim: tad zbogom rode srbski! Istina je da je »dulcis in fundo« i da »finis coronat opus« al po izgledima meni se čini da neće dulcis sa in fundo biti nit da će konac djelo ukrasiti; a eto idemo da vidimo.

Ne znam još šta Despotović misli sad i hoće li što započimati; al svakojako držim, da neće moći ništa raditi pošto se Srbija sa mirom zadovoljila i iz boja povukla.

Kad bi Rusija štogod započela naskoro, tad bi i on mogao raditi; jer bi u tom slučaju Turska poslala vojsku gdje bi snažnije bilo a to je naravno protiv ruske vojske. Ako pak Rusija ne grune vjera i Bog, da će za 3 sata Turci u Bosni ustanak ugušiti »zli biljezi i mrke kukuljice!«

Ovdje smo već školu bosansku otvorili. 36 djece dosad imamo između koje ima ih 9 dosad koji su primljeni i na kost i kvartir pod mojim nadzorom; a to su djeca, koja nemaju ni oca ni matere. Čudno mi je kako narod ovaj pribjegli rado djete u školu vodi.

Velika razlika između njega i naših što se obučavanja djece tiče. Mogućno je, da ih na to sad potreba nagoni; al sva(kako) pohvalno je.

O onoj izjavi što su protiv Petra u svijet proturili i koju još pročitao nisam, nije se čuditi, u toliko više, što su je podpisali ljudi, kojima je Petar dosta dobra učinio i oni upravo, koji su nekada Petra u zvjezde kovali itd. Razuman svijet i obće mjenije neće se dakle čuditi nit treba

²⁹³ Ovo pismo nalazi se u istom omotu sa prethodnim, te smo ga stoga datirali jednako.

da se čudi već sa prezrenjem uzeti stvar i posmijavati se njihovoj nedosljednosti i upravo nepoštenju. Savjetujte Petra i s moje strane neka ih sa prezrenjem propusti!

Šaljem Vam 3 konja po biljce i haljine kako mi je Petar pisao. Nastojte poslati mi što više možete biljaca bjelih, bječava za djecu, raznog stasa, kapa i ostale odjeće; jer ne mogu ih u školu gole i nečiste gledati ...» — (Ćirilicom).

185.

12 (24) marta 1877 [u Plavnom]

Petar Petranović traži od Vladimira Desnice da mu što prije dostavi »onu javnu izjavu o Petru« (Uzelcu) jer neki ljudi iz čete tvrde da je nisu potpisali. Moli da mu pošalje odjeću za školsku djecu koja se »svakim danom množe« i nemaju se »u što preobući«.

Dr Nonvajler je premješten u Knin²⁹⁹ »za neizvjestno vrijeme« i već je došao i bio kod Despotovića. — (Ćirilicom).

186.

27. marta 1877. u Trstu

Andrija Knežević telegrafiše Vladimiru Desnici o poslovima u Trstu, naglašavajući da čeka »srebro«. — (Latinicom).

187.

21. marta (2. aprila) 1877. u Tiškovcu

Mileta Despotović traži informacije od Vladimira Desnice u vezi s poslom sa Josipom Bilićem. Ako »one stvari iz Italije« dođu kasno, to će za Despotovića biti »veliki gubitak«.

Napada Petra Uzelca kao intriganta i mađarskog špijuna. Uzelac je preporučivao ustanicima avanturistu Ota Maričića da ide da preuzme komandu od Despotovića. Despotović ga je protjerao a policija u Kninu uhvatila.³⁰⁰

... »Što se tiče Uzelca to koliko sam ja od mlogi poštene ljudi i iz razni mesta, t.j. iz Rusije, Srbije, Crnegore i Austro-ungarske čuo hrđavo o njemu da se odzivaju, u toliko sam se sam lično uverijo, da je to jedna pogan o koj poštene čovek treba da se stidi kad progovori o njemu, da on je mlogo kvarijo i kvari i svakad će kvariti ovoj našoj svetoj stvari,

²⁹⁹ U dopisu iz Obrovca od 18. marta 1877, objavljenom u »Narodnom listu« od 21. marta 1877, izražava se velika radost što će dr Nonvajler priteći u pomoć »nevoljnim bjeguncem, ginućim od svakojaake bolesti i nevolje u kotaru Kninskom«.

³⁰⁰ Detaljnije o ovom »varalici višeg stepena«: Ekmečić, o. c., 298—299, bilj. 56. Tu se zove Marčić.

zato što je on špijun Madžarski, i ja se moram čudit da vi kao čestiti Srbin držite sebe drugom Uzelčevim, osobeno kad vidite da on svaki dan okružava sebe bosanskima lopovima, koji su svo vreme ustanka po Bosni nesrećni srpski narod pljačkali i od živog i od mrtvog. I ja sam tvrdo uveren da kako šuma ozeleni da ćedu svi lopovi koji se nalaze kod Uzelca skupit velike čete, a naši do 14 hiljada ostraguša sa municijom nalazi se u Austro-ungarskoj što prodano što posakrivano,³⁰¹ i svakad ćedu na lopovluk više čete skupit, nego onaj koji ide za slobodu naroda i ne dozvoljava da se ne pljačka niko, kromje toga vi jednako čitate po novinama razne laži Uzelčeve i sve to pričinjava ovoj svetoj stvari veliku štetu, a vi se nazivate velikim prijateljem Uzelčevim.

Takođe pre nekoliko dana u Gračacu, Uzelac se vidijo s jednim velikim budalom koji sebe naziva Markizom Otto u mundiru Srpskoga Polkovnika i Uzelac ga preporučivao mojim četnicima koji su išli tamo da vide svoje familije, da taj markiz ide da primi od mene komandu, i da nosi sa sobom 30—40 hiljada rubalja, mislio da time potvrdi svoju lažu, a kad je taj Otto došao kod mene, ja sam od njega potražijo od koga nibud pismo ili preporuku, i kad nije imao ništa da mi pokaže ja sam ga odma proterao, a u Kninu policija ga uhvatila i doznala da on nije Markiz Otto a da je Maričić Otto Austro-ugarski podajnik, oduzela mu njemački orden, koji kaže da je dobio u madžarsku vojnu, a po njegovim godinama vidi se da on nije imao ni 10 godina u vreme madžarske vojne . . .« — (Ćirilicom).

188.

11. aprila 1877. u Trstu

Andrija Knežević telegrafiše Vladimiru Desnici da je Vaso (tj. Skobla) došao i da će se ukrcati roba. Moli da mu pošalje još »srebra«. — (Latinicom).

189.

11. aprila 1877. u Trstu

Nikola Parić traži od Vladimira Desnice da mu telegrafski pošalje novac za brodski prevoz. — (Na talijanskom).

190.

2 (14) aprila 1877. u Obrovcu

Obrovački odbor obavještava »Slavno imperatorsko rusko Konzulstvo u Dubrovniku« da je Artur Evans³⁰² preko Petra Uzelca predao Od-

³⁰¹ Između riječi »što« i »prodano« Despotović je umetnuo riječi: »lopovi koje prodali koje posak.« a da nije ispravio cijelu rečenicu.

³⁰² Ovaj poznati engleski arheolog i pisac putovao je kroz Bosnu i Hercegovinu za vrijeme ustanka kao dopisnik »Manchester Guardian«.

boru novčanu pomoć Ruskog konzulata namijenjenu bosanskim izbjeglicama. Zahvaljuje se i moli za dalju pomoć.³⁰³

»Gospodin Artur Evans engleski putnik na svome prolazku u Bosnu predao je G. Petru Uzelcu AV f. 100 kao potporu za prebjegle bosanske porodice, a gospod. Uzelac poznavajući da se u ovome kotaru nevoljni bjegunci s najvećom nevoljom bore, predao nam je istu svotu novaca, za koju smo mi g. Evansu priznanicu dali, da istu na dan pravoslavnog uskresenija Hristova bjednim bjeguncima razdamo, što smo na najpravičniji način i uradili, i smatramo za svetu dužnost izraziti slavnim imperatorskom konzulstvu od strane jadnih stradalnika našu najtopliju blagodarnost, najpokornije slavno konzulstvo umoljavajući, da ako s ikakvim srestvom za tu cjel raspolaze, da se i u buduće ove sirotnije sjeti, jer se baš sad u najvećoj nevolji, i oskudici nalazi...« — (Ćirilicom).

191.

14. aprila 1877. u Obrovcu

»Javna blagodarnost« Obrovačkog odbora Ruskom konzulatu u Dubrovniku za novčanu pomoć u iznosu od 100 for., koja mu je uručena preko engleskog naučnika Artura Evansa. Odbor je ovu svotu razdijelio »pojednako« bosanskim izbjeglicama.³⁰⁴ — (Latinicom).

192.

17. aprila 1877. u Trstu

Jovo Skobla obavještava Vladimira Desnicu o obavljenim poslovima. Preporučuje mu jednog ruskog oficira iz Petrograda koga je poslao »Slavjanski komitet«. On će uskoro proći kroz Obrovac i zaslužuje da se lijepo primi.

... »Puno ti preporučujem onoga oficira iz Petrograda od Slavjanskoga Komiteta poslan. Isti tuda ima proći do koi dan. Ja sam istome u Beču dao njemu na vas pismo preporučio ga da mi isti Georgia zaslužuje da se lijepo primi. Ovo je jedini koga treba dobro pričekati...« — (Ćirilicom).

193.

17. aprila 1877. u Rovinju

Nikola Parić telegrafiše Vladimiru Desnici da se vratio zbog lošeg vremena i bolesti, pa neka obavijesti Skoblu da pošalje drugi brod. — (Na talijanskom).

³⁰³ U Desničinovj arhivskoj zbirci postoje 2 komada koncepta ovog dopisa. Drugi je nedovršeni prepis prvog i oštećen je.

³⁰⁴ Ova zahvala objavljena je u »Narodnom listu« od 18. aprila 1877.

194.

6 (18) aprila 1877. u Zadru

Petar Petranović najavljuje Vladimiru Desnici svoj dolazak. U Zadru »kola kao pouzdan glas« da je američka flota krenula put Bosfora »da osujeti namjere Engleske što se Carigrada tiče«. Čuo je, ali još nije pouzdano, da je ruska vojska prešla Prut i »da su Turci proglasili ob-
sadno stanje u Sarajevu«. — (Ćirilicom).

195.

20. aprila 1877. u Trstu

Andrija Knežević u telegramu Vladimiru Desnici izražava negodo-
vanje zbog postupka Nikole Parića. — (Latinicom).

196.

21. aprila 1877. u Trstu

Andrija Knežević telegrafiše Vladimiru Desnici da pošalje »srebro«.
— (Latinicom).

197.

22. aprila 1877. u Lisarici

Jure Zubčić obavještava Vladimira Desnicu da ne može preuzeti
prevoz robe dok ne vidi šta je s Nikolom Parićem. — (Latinicom).

198.

23. aprila 1877. u Trstu

Andrija Knežević u telegramu Vladimiru Desnici ugovara sastanak
Desnice i Skoble u Zadru i urgira slanje »srebra«. — (Latinicom).

199.

14 (26) aprila 1877 [u Plavnom]

Petar Petranović javlja Vladimiru Desnici da je prenio njegovu
poruku Despotoviću. Obavještava ga o neslozi među ustaničkim vođama.
Neki bi htjeli da imenuju Despotovića bosanskim namjesnikom, dok
drugi, među njima i Golub Babić, neće da znaju za to. Rusija je objavila
rat. Na »Sedlu« će se održati »veliki savjet i konferencija« kojoj će pri-
sustvovati Katić, Monti, dva Bilića i dr Nonvajler.

... »Bilo je gore nešto bruke. Neki, kao licemjerni Karan htjeli bi Despotov. ipso facto Namjestnikom Bosne imenovati; a neki kao Čavka i Golub sa još nekim neće za to da znaju. Da bi taj pak posao uravnali kako li, tako pozvaše diplomatu Skoblu da odma k njima dođe i on se sad s nestrpljenjem čeka. Izgledi su da će diplomat riješiti pitanje na volju Despotovića; jer će ga isti, kao svog punomoćnika poslati u Crnogoru, da podnese knjazu plan vojeni od Despotovića načertan. Sve stvari, koje nikakove svrhe nemaju već samo slavloljubivost... Jadan ti je onaj narod, gdje se takovi ljudi u posle njegove umješaju...« — (Ćirilicom).

200.

14 (26) aprila 1877 [u Plavnom]

Petar Petranović moli Andriju Kneževića da mu pošalje »tovar soli«. — (Ćirilicom).

201.

27. aprila [1877]³⁰⁵ u Kninu

Pipe (dr Stefan Nonvajler) upućuje Vladimira Desnicu na najveću opreznost prilikom transporta robe. — (Na talijanskom).³⁰⁶

202.

15 (27) aprila 1877. u Zagrebu³⁰⁷

Danilo Medaković³⁰⁸ izvinjava se Vladimiru Desnici što mu šalje oštećenu knjigu svoje »Povestnice«. — (Ćirilicom).

203 a.

18 (30) aprila 1877 [u Plavnom]

Petar Petranović šalje Vladimiru Desnici »pismo proglašenog Gospodina neograničenog Generala ustaške vojske Bosanske Despotovića«³⁰⁹ u kome ovaj odbija da da Desnici punomoć za nabavke ustanicima. Petranović je revoltiran Despotovićevim postupkom i nagovještava da će se povući jer vidi da se više vjeruje lopovluku nego poštenju »i da lopov danas prvo mjesto ima, a poštenjak na stranu mora da sjedi«. — (Ćirilicom).

³⁰⁵ Stavljeno u godinu 1877. jer je prema pismu Petra Petranovića pod br. 185 dr Nonvajler premješten nešto ranije u Knin. Ali nije isključena mogućnost da je pisano 27. aprila 1876. jer su se u to vrijeme vršili transporti za ustanike o kojima su se starala lica navedena u ovom pismu.

³⁰⁶ Nešto i na srpskohrvatskom jeziku.

³⁰⁷ Pismo nosi datum 15. aprila 1877, za koji se može pretpostaviti i da je po novom kalendaru.

³⁰⁸ Novinar i historičar (1819—1881).

³⁰⁹ V. pod 203 b.

203 b.

17 (29) aprila 1877. u Tiškovcu

Mileta Despotović, koji se potpisuje kao general, obavještava Vladimira Desnicu da mu ne može dati »punomoćija na ogromne troškove« kao što on zahtijeva i traži da mu označi otprilike sumu novaca o kojoj bi se radilo. — (Ćirilicom).

204.

30. aprila 1877. u Trstu

Andrija Knežević telegrafiše Vladimiru Desnici da pošalje hitno »srebro« i upozorava na teškoće koje čine vlasti prilikom otpremanja robe. — (Na talijanskom).

205.

4. maja 1877. »na moru«

Jovo Skobla javlja Vladimiru Desnici da po želji Starog (Despotovića) putuje u Trst. Moli ga da mu javi šta je sa »srebrom«. Despotović i njegovo društvo oprostili su svima, među ostalim i Petru Uzelcu, i mogu otići slobodno (u četvrtu).

... »Stari i sve društvo njegovo oprostili su svima. Kačaventu³¹⁰ šali odma a tako i Peru Babića, ako oće i Uzelac more otići slobodno. Od nas jest sve oprošćeno ...« — Ćirilicom).

206.

11. maja 1877. u Trstu

Vaso³¹¹ pita Vladimira Desnicu po kome je poslao »srebro« koje još nije stiglo. — (Ćirilicom).

207.

14. maja 1877. u Kninu

Mile Katić pita telegrafski Vladimira Desnicu koliko mu duguje Stric (Despotović), da nastoji odmah naplatiti i poslati Desnici. — (Latinskim).

³¹⁰ Marko Kačavenda, stotinaš u četi Trive Amelice.

³¹¹ Konspirativno ime Jove Ercega Skoble.

208.

15. maja 1877. u Trstu

Andrija Knežević telegrafiše Vladimiru Desnici da »obligazia nije plaćena« i da je Vaso (Jovo Skobla) »opasno bolean«. — (Latinicom).

209.

15. maja 1877. u Umagu

Nikola Parić javlja Andriji Kneževiću da mu ružno vrijeme one-mogućuje da nastavi put. — (Latinicom).

210 a.

4 (16) maja 1877 [u Plavnom]

Petar Petranović šalje Vladimiru Desnici dva pisma Starog (Mileta Despotovića) koja je ovaj pisao Petranoviću.³¹²

... »Drugom odgovoru ja sam mu povoda dao; jer sam mu dokazao, da se Srbi ne djele po predjelnom imenu, kao što ih on u nekom svom pismu djeli govoreći: »Tko bošnjak nije taj i nema posla u Bosni« i da svaki koji se Srbin zove i pripada narodu Srbskom baš prava i dužnosti ima pačati se u svim poslima, koji se Srbstva tiče pa ma u kom predjelu bilo ...« — (Ćirilicom).

210 b.

[Između 30. aprila i 14. maja 1877. u Tiškovcu]

Mileta Despotović obavještava Petra Petranovića da je primio odgovor Vladimira Desnice na Despotovićevo pismo.³¹³ Izražava čuđenje Desničinom postupku i objašnjava zašto mu nije mogao dati traženu punomoć.

... »Ja sam mu odgovorijo da nikomu ja ne mogu dati punomoćija na ogromene troškove i molijo sam ga da mi naznači približno sumu ti troškova koje njemu predstoje, i nalazim da taj moj odgovor ne može uvredit nikoga, tim bolje što ja sam nejmam ni od koga punomoćija da činim ogromne troškove, a trošim na toliko na koliko mogu odgovorati svojim sopstevnim džepom. Zato molim Vas da kad se vidite sa G. Vladim. Desnicom, da mu kažete da ja sve prenosim za ovu svetu stvar no da su mi mlogo nadojele pretenzije sa sviju strana u ovom mojem teškom položaju, jerbo svaki od mene traži a niko ne pita dobijam li ja od kuda.

Ja sam pisao preko G. Katića da uzna di se može dobiti barut za puške i topove i Katić me je izvestijo da se može dobit u Obrovcu, zato

³¹² V. pod br. 210 b. i 210 c.

³¹³ Misli se na pismo pod br. 203 b. od 17 (29) aprila 1877. Prema tome datirali smo pismo pod br. 210 b. između 30. aprila i 14. maja 1877, kada je pisano drugo Despotovićevo pismo pod br. 210 c.

molim vas da od moje strane zamolite gos. Desnicu da on kupi što više može baruta za puške i topove i da mi javi koliko novaca treba za platiti za taj barut ja ću mu odma novce odpraviti i neka me izvesti ako zna što nibud o puškama i topovima koja ja očekujem ...»

Despotović šalje Petranoviću Mihaila Adamovića, siroče iz Unca, bez oca i majke, koje je dugo živjelo u njegovoj četi, i moli da ga primi u školu u Plavnom. — (Ćirilicom).

210 c.

2 (14) maja 1877 [u Tiškovcu]

Mileta Despotović potvrđuje Petru Petranoviću prijem baruta. Javlja mu da je primio obavijest da će vlada sprečavati opskrbu čete i moli ga da dođe njemu radi dogovora. Zamjera mu što krivo tumači njegove riječi. Ponovo razjašnjava zašto ne može dati punomoć.

... »Danas sam dobijo izvjestije da je u Knin došla naredba od vlade, da se strogo pazi na sve što se prenosi za čete, da se ne dozvoljava više ni tajin prenositi i svaki četnik i sa oružjem i bez oružja da se fata, zato molim vas pregovorite s kim znate kako bi se one stvari ovamo dostavile, i kada sve uznate, to bi ja vrlo rad bijo da vi dođete kod mene da se posavetujemo.

Vrlo mi je žao što vi ne obraćate vašu pažnju na moj položaj, i trudove s kojima se ja borim, a u sadanjima okolnostima svako moje slovo tolkujete po svojem i primete na svoj račun. Ja priznajem da sam ja vama pisao u odgovor na vaše pismo, u kojem je bilo priloženo pismo Uzelčevo, sa njegovim ludim zaktevanjem, da sam ja svima krivcima dosadanje krivice oprostijo, i dozvolijo Bošnjacima da se vrate u Bosnu, a oni koji nisu Bošnjaci, nejmađu nikakva posla u Bosni. Tu je reč išla o krivcima, i o Uzelcu a ni o kom drugom, jerbo sam se ja tvrdo uverijo da Uzelac i sada dobija novce neizvjesno od kuda, radi koliko je u stanju da ovoj stvari škodi, daje novce četnicima koji otuda polaze za čete, i nagovara ji na svako zlo, zato ja i ne mogu se soglasiti da Uzelac dolazi u Bosnu, a svakoga drugoga rodoljuba, i osobeno one ljude koji su mi dosad ukazivali veliku pomoć, i u koje se ja uzdam da ćedu me i u buduće podpomagati ja nji visoko cenim, i ostaću jim vrlo blagodaran, do konca mojega života, i neću ji ostaviti bez odličija, a u ovima okolnostima vrlo je potrebna sloga, a svake lične uvrede na stranu.

Takođe vrlo mi je žao što se Desnica i Knežević uvredili na moj odgovor di sam jim napisao da nikomu ne mogu dati punomoćija na ogromne troškove kao što su oni zahtevali i moliyo sam da mi naznače primernu sumu oni troškova koji njima presoje sada, i da ću jim ja odma poslati novce ili punomoćije. Sve to ja sam učinijo ne iz toga što ne doveravam njima a zato što ja nejмам prava na to, i svaki bi me ukoravao kad bi ja davao punomoćija na ogromne troškove gdi se mogu podrazumevati milijuni ...» — (Ćirilicom).

4 (16) maja 1877. u Plavnom

Petar Petranović obavještava Andriju Kneževića da je otpremio robu. Javlja mu da su »u Uncu bili Turci i otišli« i da ustanici nisu ništa protiv njih preduzimali. Počeo je »zidati kuću, koja će služiti za sad kao škola i institut sirotne djece bosanske, što Engleskinje izdržavaju; a u buduće moći će za našu školu služiti«. — (Ćirilicom).

10 (22) maja 1877. u Zagrebu

Danilo Medaković iznosi Vladimiru Desnici svoje mišljenje o Petru Uzelcu. Nada se da će doživjeti slobodu našega naroda.

... »Na pitanje o našem zemljaku Uzelcu evo moga odgovora u nekoliko dana kasnije zato, što nisam bio ovdje.

U mome posljednjem pismu ja ga spomenuo i pozdravio nisam ne radi čega drugoga nego jedino zato, što sam držao da on nije tu nego ili u Liki ili u Bosni. Pre tri godine ja sam se sa njime lično poznao a pre dve godine bio sam sa njime u Trstu baš onda, kad je ustanak u Ercegovini pokrenut bio. Poslova nisam imao sa njime nikakovi po kojima bi mogao sud moj o njemu izreći. Jošt manje mogu o njemu što hrđavo misliti i govoriti.

Sa moje strane niti sam držao niti držim da je on kadar narodu svome sa svojim znanjem i namjerno škoditi. Naprotiv držim da mu je on, kako je znao, želio pomoći. Nije mu pomagao, ali nije ni tko drugi. On je dopao dužega zatvora sa mnogima drugima i od ovih drugi slušao sam njega kriviti ne da je htjeo nego kroz svoju neopreznost i šta je sebe izricao kad, gde i pred kim nije trebalo. Kažu da je pre nego što će biti zatvoren prvi put on i drugi, plaćao čikaru kafe po jedan dukat. Je li i u koliko je to istina, ja ne mogu znati. Znam samo to, da ulazio u svakoj prilici u javne ili obće poslove, i, u koliko ja znam, da je svuda bio hrđave sreće. U okolnostima, kakve su svakad bile, nije bilo lako biti veće i bolje sreće. On je suviše živ i vatren i kroz to kod najbolje volje po svoj prilici kvari posao i svoj i obći. Ja sam slušao da se i sa Golubom nije slagao. Sad čitam u Zastavi, da je i sa Despotovićem u razmirici. A sve će to biti zato, što hoće jedan da bude bolji od drugoga. Ja bi tako rekao. To je naša obšta bolest i radi toga propali smo i radi toga ne možemo dignuti glave i izbaviti se sužanjstva.

Šta je Petar imao sa Beograđanima, ja ne znam, ali je sva prilika, da su sumnjali na njega da druguje sa njegovim imenjakom Karađorđevićem. Može biti da imaju i kakvi drugi uzroka, ali ja za nji ne znam. U Beogradu imam brata, koi mi često piše, i da je on što čuo, valjda bi mi javio, ali nije mi javio nikad ništa hrđavoga o njemu, a javio je i posljednji put, da je ostao bio bez troška.

Ukoliko sam ja Uzelca poznao, držim da on nije kadar biti agent mađarski ili ma či na štetu svoga naroda.

Čovek ostaje čovek. I on, kod toliki pokušaja bezuspešni, kod toliki odbijanja njegovi usluga i sumnja, mogao bi iz inata doći i do toga da ovome ili onome ili da ovima i onima što kvari. Ima li toga kod Petra, to ja ne znam.

Kod svega toga dobro ćeš učiniti da budeš na potpunom oprezu ne samo sa njime nego sa svakim, koga već skroz i skroz poznao nisi...

Cjeloga moga vjeka izčekivao sam da nastupe ove okolnosti po naš narod. Da ne utukoše Mihaila, ja ne sumnjam da stvar naša sa Turcima ne bi bila već svršena. Svakako bi posao išao naprednije. Što mi nismo bili kadri svršiti, to će sad svršiti Rusi. Svakad sam bio u vjeri te sam i govorijo javno: ili oni ili nitko. U jesen 1867. skinuo sam bio tu brigu i u proljeće 1868. pado opet u očajanje. Sad opet nadam se doživiti slobodu našega naroda što je sad u turskom robstvu, te neću žaliti što sam tako dugo na to čekao i u tome vremenu mnogo radi toga prepatio...« — (Ćirilicom).

213.

25 [maja 1877]³¹⁴ u Lisarici

Jure Zubčić javlja Vladimiru Desnici da Skobla nije htio dati robu Pariću. Pristaje da preveze robu iz Venecije samo ako Desnica preuzme odgovornost za brod. — (Latinicom).

214.

19 (31) maja 1877. u Plavnom

Petar Petranović obavještava Andriju Kneževića da se sastao sa Starim (Despotovićem) i dogovorio se o načinu transporta robe za ustanike. Despotović obećava da će platiti dug i moli da se Obrovački odbor zauzme da se što prije dostave stvari iz Trsta. Despotović ne bi više bio protivnik da mu Uzelac dođe samo ako obeća »da će zabaciti svaku raspru« na stranu. Petranović podvlači da svi u četi žele Uzelca i voljni su da dođe.

Dr Nonvajler je teško obolio. Ustanici su se sukobili s Turcima na Sredcima, a predstoji im i sukob na Uncu.

... »Petar Kreco pobio se skoro na Sredcima. Turke suzbijo, do 46 ubio; 60 kuća popalio; i priličnog pljena ugrabio. Ode opet da ih gdje uznemiri. Na Sredcima od naših sama 2 ranjena.

Na Uncu danas je moguće da se Stanko Baabić sa Turcima pobije; a tri čete t.j. Golubova, Marinkovića i Jakšića pođu da sa leđa napanu na iste Turke.

Stari ne može još iz Potoka, jer nema dovoljne spremne...« — (Ćirilicom).

³¹⁴ Datirano prema pismu Jove Skoble pod br. 215.

2. juna 1877. u Veneciji

Jovo Skobla javlja Vladimiru Desnici da se Nikola Parić vraća praznim brodom. Unajmljeni brod doći će vjerovatno sutra. Nastojaće da odmah ukrca robu i pošalje. Na Parićevom brodu doći će Luka Petković³¹⁵ sa svojim momkom. Petkovića treba odmah uputiti u ustanički logor.

...»Sa po brodu Nikolinu primićeš našega zatočnika Luku Petkovića i momka njegova. Gledaj odma da ga uputiš do logora Starome. Ne šali se nikome za njega nikada ne kazuj. Nađi mu štogod od oružja i podaj mu nemoj od ovakoga vojvode zažaliti i kuda znadeš da je najbliže onuda ga pošali ...« — (Ćirilicom).

22. maja (3. juna) 1877. u Plavnom

Petar Petranović javlja Andriji Kneževiću da su Kninjan (Kninski odbor) ustali protiv Staroga (Despotovića) i da rade »sve i sva da ga obore«. Despotović misli da je to »maslo« Austro-Ugarske i engleski novac. Petranović smatra da je »još mogućnije da o istupu njegovom rade najviše tako zvani veliki Hrvati«. Despotović pita da li bi se Obrovački odbor htio prihvatiti otpremanja svih potrebnih stvari »jer bi se okanio odbora Kninskog i kninskih agenata Hervatstva«.

...»Moli Vas, da mu pošaljete olova, kapsula i baruta i da on svaki dan očekuje novce iz Crne gore i Rusije, koje su mu obećani pak da će Vam odsele sve novce na Vas slati što mu prispiju. Ja pravo ne znam, ako nije po srijedi djelo vel. Hrvata, šta bi Knjinjanam moglo povoda dati da mu sad leđa okrenu pak zato i ne znam kako bi Vas svjetovati mogao da se ponude primite. No, ipak kada se promislím šta su odbor Kninski protiv nas pisali, opet ne mogu s manje učiniti a da Vam baš ne preporučim da se svega primite, a ja ću Vam na ruci kao i dosad biti ako Despot. pozove k sebi Uzelca pak nek i on s nama radi. Uzelcu se ja večeras ovdje nadam pak ću se s n(j)im o tom urazumiti a dogovorio sam se sa nekim ljudima iz čete ...«

Na kraju, Petranović obavještava kratko o napadu ustaničkih četa na Glamoč:

»Juče pod Golubom Kreco, Marinković i još druge čete udarili na Glamoč. Glas stiže, da je četa dobro uspjela i popalila sve. Još čekam pravog izvješća; a samo privatno čujem da je važno ispalo«. — (Ćirilicom).

³¹⁵ Hercegovački vojvoda, učestvovao i u bosanskom ustanku. Bliži saradnik Miće Ljubibratića, bio je zatočen u Gracu.

6. juna 1877. u Bolonji

Gaetano Striseo³¹⁶ sporazumijeva se s Andrijom Kneževićem o načinu dopisivanja u vezi s transportom 99 škrinja patrona. Javlja o smrti dra Nonvajlera³¹⁷ i podvlači da »la Dalmazia ha perduto in lui una capacità medica, il povero un padre e noi un sincero amico«. — (Na talijanskom).

7. juna 1877 [u Kninu]

Aleksandar Katić obavještava Vladimira Desnicu da će se povesti akcija za podizanje spomenika dru Nonvajleru.³¹⁸ Iznosi svoj sud o postupcima Milete Despotovića. Njegovo eventualno progonstvo ne bi bilo najveće zlo. Katić izražava bojazan da će se poslije toga na »zastavi ustanka« napisati »idea Pavlinovića«.³¹⁹

... »Mi se sa starim³²⁰ svadili niesmo premda sa njegovim postupanjem niesmo zadovoljni, ali od nekoga vremena, koliko mi se čini radi se o njegovome progonstvu, što ne bi bilo najveće zlo, ali se radi i o tome da se posle na zastavi ustanka napiše idea Pavlinovića, a ovo je ono što sam ti ja odavna predskazivao da će se dogoditi. Nemoi misliti da ti ovo govorim na osnovu kakovih sumnja, ne, ovo je osnovano na faktu koga imademo u rukama. Da ti u ovo pogano kolo nećeš stupiti ja ne sumnjam... Izgubimo sve a sačuvaimo poštenje i čuvaimo se da nas ne prevare...

Nije istina da stari do sada nije imao nikakova saobraštaja sa R(usijom) i Cr(nom Gorom) ali koliko sam moga razumjeti pokušano je da se kod istih ocrni, a u koliko će uspjeti vidićemo po povratku Čavkinu i još jednoga. Nama nek ne bude stalo za ličnosti nego za stvari, zašto se ličnosti možemo oprostiti kad hoćemo, a jedan put kad izgubimo stvarno načelo mučno ćemo ga povratiti...« — (Ćirilicom).

11. juna 1877. u Trstu

Vaso (Jovo Skobla) pita telegrafski Vladimira Desnicu za suprugu dra Nonvajlera i javlja da šalje poštom 500 forinti. — (Latinicom).

³¹⁶ Trgovac u Bolonji.

³¹⁷ Dr Nonvajler umro je od tifusa u Kninu, 3. juna 1877.

³¹⁸ Ubrzo poslije smrti dra Nonvajlera u Kninu je obrazovan Odbor za podizanje spomenika. U njemu je bio i pisac ovoga pisma. Akcija nije naišla na širi odziv. Zato je u martu 1878. Odbor ponovio molbu za prikupljanje priloga.

³¹⁹ Ovo je, vjerovatno, aluzija na Pavlinovićevo »hrvatstvo Bosne i njezinu pripadnost hrvatskoj državi po hrvatskom državnom pravu« (Jubilarni broj Narodnoga Lista, Zadar, 1912, 36).

³²⁰ Tj. sa Despotovićem.

220.

14. juna 1877. u Šibeniku

Rabota³²¹ telegrafiše Vladimiru Desnici u vezi s nabavkom vreća i nudi svoje usluge. — (Latinicom).

221.

6 (18) juna 1877 [u Plavnom]

Petar Petranović šalje Vladimiru Desnici pismo koje mu je uputio vjerovatno Mileta Despotović,³²² Po Petranovićevom mišljenju, trebalo bi da Obrovački odbor uvaži prijedlog koji sadrži pismo, »jer bi se onda čisto od nečistog razbistrilo«.

Vlasti sprečavaju velikom strogošću snabdijevanje ustanika. Neke ustaničke čete potučene su kod Kupresa. U ustaničkom logoru svakim danom jača »bruka«.

... »Marinkovića i Jakšića četa bile su kod Kupresa potučene. Pravi broj mrtvih još se ne zna; al ima ih dosta, jer je do bajuneta i noževa bilo došlo. Naših ima i živih od Turakah uhvaćeni.

Red se i tom pokoriti, kad se inače ne može.

Popa Iliju danas ni mrtva ni živa dovukoše ovdje i strašno je obolilo. Ja bi rekao da u trbuhu ima infiamaciju; a liječnik Madarača tvrdi da je od truda i neurednog življenja otekao...« — (Ćirilicom).

222.

18. juna 1877. u Kninu

Petar Petranović telegrafski pita Andriju Kneževića da li je »došao Plavanjac« u Obrovac i ima li robe za transport. — (Latinicom).

223.

23. juna 1877. u Srbu

Petar Babić³²³ moli Vladimira Desnicu da mu pošalje revolver i kajase. — (Latinicom).

224.

24. juna 1877. u Šibeniku

Joso Bilić piše Vladimiru Desnici da se pobrinuo za barku. Razgovarao je s Katićem u vezi sa pisanjem »Zastave«. Stari (Despotović) vje-

³²¹ Vjerovatno trgovac u Šibeniku.

³²² Pismo nedostaje.

³²³ Četovođa.

ruje što god mu ko kaže. Tako je pisao Katiću da su braća Bilići neprijatelji ustanka. Joso Bilić smatra da za »stvar« treba učiniti sve što se može, bez obzira na neprijatnosti.

... »Circa alla Barca ho provveduto io qui e questa sarà fra giorni al suo posto e poi qui penseremo pel resto.

Circa la corrispondenza della »Zastava« abbenche io non la lessi, parlai col Katić pogiando sulle di lui lagnanze, e questi mi disse che non si trattava di noi ben sì di altri e che fù spedita una retifica dal Katić la quale è stata inscrita e credo che l'avrà letta. In quanto poi al Vecchio, Vaso, ed altri simili e certo che l'uomo dovrebbe perdere ogni una per la causa se non ci fosse il sentimento pel quale d'obiamo ad occhi chiusi fare tutto quello che sta nelle nostre forze — dico con occhi chiusi, perchè andando annalizzare tutto certo si avrebbe ripugnanza di fare.

Il Vecchio e così leggero che crede chiunque cosa che gli viene detta, e poi si pente tanto che vive incontinua contradizione. Giorni sono per esempio scrisse a Katić che gli fù detto: io e mio fratello essergli nemici — non voler fare nulla più pella causa. Al che io semplicemente gli risposi che non potevo essere nemico suo ne avevo l'idea mai di essere suo strumento, e che egli per me è una cosa che rappresenta, la rivoluzione, per cui chiunque cosa io faccio, e che farò fino a che potrò lo è unicamente per vedere tolti dal giogo turco il Raja — poco curando mi delle sue grazie, e della sua riconoscenza, mentre io non ho altro scopo che quello di essere utile ai nostri fratelli e di fare tutto quello che sta nelle mie forze ...« — (Na talijanskom).

225.

14 (26) juna 1877. u Žegaru

Petar Uzelac javlja Vladimiru Desnici da je stigao u Žegar Simo Čavka, koga je poslao »Gospodin« (Despotović) »zbog dogovora i troška«. Poziva Desnicu da dođe da mu se podmire troškovi. Naglašava da se ne brine »jer groša ima i to ruski obligacija«. Neka ponese ruske novine »Odeski Vestnik« da se vidi pošto je kurs obligacija. — (Ćirilicom).

226.

26. juna 1877. u Kotoru

Lazar Tomanović telegrafiše Vladimiru Desnici da je »Sulej(m)anova i Saibova vojska poražena«, protjerana »iz Crnogorske granice« i da se okuplja »oko Podgorice«. — (Latinicom).

227.

27. juna 1877. u Trstu

Andrija Knežević telegrafiše Vladimiru Desnici da je Vaso (Jovo Skobla) otputovao u Split i neka ga dočeka u Zadru. — (Latinicom).

228 a.

28. juna 1877. u Žegarū

Fran Nakić javlja Vladimiru Desnici da je roba sretno otpremljena. Ostatak je smješten »u uobičajenom magazinu«.

»Iersera i carri sono partiti felicemente e rimasto ancora un 10 maz(z)i di fucili qui. Ora bisogna tralasciare la condotta per qualche giorno. Domani matina verano i tuoi e i mie cavalli, cola, i miei per levare sale, e i tuoi per riposare assicurando ti d'essere stanchi.

La merce mandata col Jokić e scaricata nel solito magazzino. Pavassevich parti per accompagnare i carri. Se vi sarà de condurre merci fino e ritorno dei miei cavalli da Scardona, guarda adesso di depositare a Bilissane e da cola io condurei avanti...« — (Na talijanskom).

228 b.

28. juna 1877. u Žegarū

Fran Nakić obavještava Vladimira Desnicu da su žandari zaustavili transport, ali zahvaljujući Petru Uzelcu puške su istovarene u Mokropolju.³²⁴ Savjetuje da se za nekoliko dana obustavi transport.

»La merce spedita di altro giorno andò assai mole, i gendarmi di Pagine fermarono 50 schioppi, fortunatamente che Uselaz ha previsto il caso avanti e mando solo tre cavalli avanti e quella rimanenza mandò adietro dando ordine a quelli avanti se la gendermeria li fermassero che gridino così e stato appena sono stati fermati hanno cominciato gridare e quelli altri si fecero (?) alla parte e così andarano a Salvamento al suo destino. Il Genere die (?) jersera andò con i carri si ha dovuto scaricare sopra Mokropolje ai certi stani essendo stato Uselaz avvertito che la casa del Vaghić sarà visitata. Per ora non mandate assolutamente più generi almeno per qualche giorno ti assicuro Mile se non vi fosse stato Crovati nulla si avrebbe. Saputo lori sono capioni (?) come intessi ch'è qualche duno avesse denunciato al Capitanato di Bencovaz che per di qui si conduce fucili e polvere. Scrivimi se sarebbe buona cosa trasportare da qui cioè dalla chiesa quella merce in qualche pojata in vilaggio, oppure che stia li, fino attanto che vede come andrà la cosa. Uselaz ritengo che verà qui domani. Se tuo carro non verà cola che domani matina, forse che veremo io e Pavassević, per schiarirti meglio la cosa...« — (Na talijanskom).

229.

[Vjerovatno početkom jula 1877. u Plavnom]³²⁵

Petar Uzelac i Petar Petranović pišu Vladimiru Desnici. Uzelac ističe da »nije za neljude carstvo« i da mu je žao što se »i najmanje u što

³²⁴ Selo na cesti Obrovac — Knin, jugoistočno od Ervenika.

³²⁵ Datirano vjerovatno početkom jula 1877. u Plavnom prema sadržaju pisma Petra Petranovića pod br. 230.

pačao».³²⁶ Despotović se svadio s popom Petrom Petranovićem. Uzelac savjetuje Desnici da prekine odnose sa Skoblom.

... »Stoka general svadijo se danas s popom Petrom i to u krupno i neće više da znade. Danas reče marva kako je lopov hulja Skobla iz Trsta pisao neka on ne plaća troškova dok se roba ne prepreni, jer da ću ja nevjeru učiniti! Imaš kuma s kojim se dičiti moreš. Ako ti đubre pred oči dođe, ako si čovjek kao što si udri prase nogom u tur i prekini s lupežinom otnošaje, a ujedno znaj da je sve badava da si ovamo 100,000.000 pušaka i toliko gromova svetog Ilije spremijo da koristi bilo ne bi. Će može lopovluk pobjediti i junak biti? Nikad i ni do vjeka!

Evo ti pisma ušivog cara pročitaj i prouči! Ja idem sutra u Knin a kroz 2—3 dana eto me tamo. I ako ti rogata stoka piše da je primijo sve puške još je 140 u M. P.³²⁷ ostalo, a sad nek se brine kako će iste prevesti...«

U nastavku pisma Petar Petranović javlja Desnici da je prekinuo svaku vezu sa Despotovićem, koji »svakog bez razlike drži za nepoštenjaka a sebe jedino za rafinatu glavu i poštenčinu u svakom djelu«. Na kraju, izvjavljuje da se neće više nizašto zauzimati. — (Ćirilicom).

230.

27. juna (9. jula) 1877 [u Plavnom]

Stojan (Petar Petranović) piše »Marku Daniloviću u Orušici³²⁸ da će njemu za ljubav pomoći prilikom prebacivanja robe u ustanički logor. Savjetuje kojim putem i kako da se transportuje roba. Amelica i oko 200 ljudi napustili su ustanak i razišli se jer se ne slažu sa »stricom« (Despotovićem).

... »Prilika je da će stric pasti, a i pravo je počem ništa drugo ne radi već se po novinam hvali a druge oporočava...

Amelica je iz društva otišao, a do 200 druga pobacali su trstike i razišli se; jer sa stricom ne mogu dalje. Amelica je kod mene i ako gore opet ne pođe prinuđen će se naći otići u Krajini...

Ja mislim da će i Petar naskoro k Vama; a ja s njim ću sutra ugovarati.

Mučno stric novaca šalje i potome sumnjam da li će Vas podmiriti. On je srebroljubac i to je dosta...« — (Ćirilicom).

231.

21. jula 1877. u Kninu

Jovo Skobla javlja Vladimiru Desnici da je došao u Knin »zbog novaca i zbog neki(h) spleta« i da mu je poslao 1000 forinti. Tvrdi

³²⁶ Misli na svoje učešće u ustanku.

³²⁷ Vjerovatno Mokro Polje (Mokropolje), koje se spominje u prethodnom pismu.

³²⁸ Marko Danilović je, po svoj prilici, konspirativno ime Vladimira Desnice, a Orušica konspirativni naziv za Obrovac.

da su ustanici podijeljeni na pet »partaja« (stranaka), i to: Despotovićevu, koja je »dobro misleća« i »mora pridobiti« (pobijediti); druga je Uzelčeva, »koja vavik zadaje nemira ali ništa«; treća je »kalavoga« Ljubibratića, koji bi »otio nagotovo«; četvrta je »nesretnoga« Černjajeva, koji bi »rada bio sa golima i prognanim Rusima« da zbog lične mržnje prema Despotoviću naškodi i ustaničkoj četi; peta je »nesretnoga Gradiškoga odbora oli bankrotskoga«, koji je upropastio »veliku sumu novaca«, i to »ne samo srbski i ruski nego i Karađorđevića i irvacki i sada bi kteli ovde svoje nokte uvaliti a nizašto drugo bogami nego za interes sebični . . .« — (Ćirilicom).

232.

27. jula 1877. u Gračacu

Petar Mandić telegrafiše Vladimiru Desnici da se ljudi i konji nalaze »u rukama vlasti političke« i da se očekuje rješenje general-komande. — (Latinicom).

233.

16 (28) jula 1877 [u Krupi?]

Prokopija³²⁹ javlja Vladimiru Desnici da su »stvari« prispjele u potpunom redu i preporučuje da se što prije pošalje i ostalo. — (Ćirilicom).

234.

21. jula (2. avgusta) 1877 [u?]

Mileta Despotović zahvaljuje »dragom prijatelju«³³⁰ na izvještaju i moli da mu se hitno pošalje barut. — (Ćirilicom).

235.

26 jula (7. avgusta) 1877 [u Plavnom]

Stojan (Petar Petranović) obavještava Andriju Kneževića o katastrofi ustanika u Crnim Potocima.³³¹ Posmatrao je kako su Turci prešli granicu i napali ustanike s leđa naočigled austrougarske vojske. Računa se da je što ranjenih što mrtvih ustanika 400—500. Despotović je sa ostacima vojske prebjegao u Hrvatsku.

... »Pošto je sve propalo, ja ne znam šta da ti i kako pišem. Bio sam svjedok i očima svojim gledao cjelu katastrofu. Turci bez otpora od strane vojske naše prešli slobodno među uhvatili ustaše sa leđa i do

³²⁹ Vjerovatno Prokopija Samardžić, upravitelj parohije u Krupi (Dalmacija).

³³⁰ Vjerovatno Vladimiru Desnici.

³³¹ Odigrala se 4. avgusta 1877.

zla ih Boga pobili i to sve na očigled naše vojske, koja je sve spokojno gledala kako Turci među širom prelaze i kako sa strane naše pucaju i sjeku jadne ustaše. Šta više, spokojno pretrpiše da pale i robe i naše nekoje kuće kao Novakovića iz Strmice i Kamberove iz Plavna. Turci pak ulogoreni na našoj strani nisu se ustručavali ni na mene i vojničkog kapetana pucati na jednom našem brdu³³² i mal da glavom platili nismo.

Od 2—300 Turaka prešli do logora naše vojske koja je od prave međe na dva sata po visinam Plavanjskim bila pak ni tu nisu na odpor nagazili već ih vojnici naši pozdraviše rukujući se s njima, a bježeće ustaše hvataše kao najviše razbojнике. Eto ti ukratko u svemu izvještaj; a računa se što ranjenih i mrtvih od strane ustaša da ih je od 4—500. Despotović sa ostancima sasvim smućene i razbijene vojske umače preko Štita na hrvatsku stranu i eto od sinoć čujem da su ga uapsili i u Gračac odagnali.

Sve je brate, upereno bilo i po tome ne treba se porazu čuditi.

Sve se razbjeglo, a Turci se opet vratili na Potok...» — (Ćirilicom).

236.

10. avgusta³³³ 1877. u Splitu

Kum (Jovo Skobla) u pismu Vladimiru Desnici pretpostavlja da mu je Petranović opisao »nesretnu katastrofu« ustanika, čiji je uzrok izdaja kninske vlade (austrijskih vlasti) koja je dopustila Turcima da pređu na dalmatinsko zemljište. Pita Desnicu šta ima primati i šta ima »od robe kod sebe«; da li je išta slao Golubu Babiću.

... »Meni bi drago bilo i to baš ozbilno pomoći materijalno Goluba, ali brate naći ćemo ružan oziv u celome svijetu svak će reći da je svemu tome kriv onaj koi sada stupa na staroga mjesto«.

Čeka instrukcije »sa C. i iz Be...«³³⁴ — (Ćirilicom).

237.

16. avgusta 1877. u Splitu

Jovo Skobla piše Vladimiru Desnici da su za poraz ustanika krivi Despotović i četovođe, koji su se međusobno gložili. Sumnjiči Goluba Babića da je znao »nešto« prije bitke.

³³² O tome je pisao »Narodni list« od 15. avgusta 1877, a prema njemu i »Obzor« od 21. avgusta 1877.

³³³ U originalu pisma napisan je mjesec brojkom (7), što je, svakako, pogrešno, jer katastrofa koja se spominje u ovom pismu odnosi se na poraz ustanika u Crnim Potocima 4. avgusta 1877. Prema tome, pismo je pisano 10. avgusta 1877.

³³⁴ Tj. sa Cetinja i iz Beograda.

... »Bogami kume Mile koliko je upornost Despotovića svemu na-
zadku kriva toliko je sviu vojevoda oliti četovođa. Sve im (j)e bilo i bog
i pobjeda i oslobođen(j)e koi more više konja goveda i što drugo do-
čepati se, i na strani svaki (j)e imo ortaka oli jataka i ona skorašnja
katastrofa morala je onaka biti nie bilo moguće izbjeći (j)e. Zagrizlo
se jedno prama drugome i sve zbog sebičnosti i zbog slavaljublja. Par-
taje sa strane i spletkashi vazda zlo sime sijali.

Ovo ću tebi kazati samu. Na tri dana pria bitke Golub je sve svoje
stvari odnio i sklonio negdi gori kod pila. Daklen znao je on nešto...

Za ono što kaže Despotović da mu je ukradeno 60.000 rubala ja
doista ne vjerujem a more biti da jest ali ono ga kod mene i za ostalo
ružno markaje (?)...

Danas jest otišo dopis u korist Despotovića, ali ne zbog njega nego
zbog mene i zbog stvari ne kazuj bogati nikome. Ako ne budeš zado-
volan sa opisom onda mi javi naslov jest istinu u atar...« —
(Ćirilicom).

238.

29. avgusta 1877. u Splitu

Stanko³³⁵ telegrafiše Vladimiru Desnici da je Jovo (Skobla) otpu-
tovao u Zadar. — (Latinicom).

239.

31. avgusta 1877. u Zadru

Jovo Skobla u pismu Vladimiru Desnici žali što Desnica nije mo-
gao doći u Zadar da se vide i porazgovaraju. Skobla ne može putovati
u Obrovac jer mora u Šibeniku »račun učiniti« sa Bilićem, kao što je
imao i s Desnicom, »zbog duga koga je Despotović ostavio«.

Biankini³³⁶ je odbio da štampa Skoblin dopis koji se sastojao iz pet
tačaka: dolazak Vladimira Jonina i Jove Bilbije u ustanički logor, razlozi
zbog kojih je izgubljena bitka u Crnim Potocima 4. avgusta 1877, pro-
glašenje Despotovića za generala, Skoblin finansijski obračun i podaci
o četi koja još postoji. — (Ćirilicom).

240.

2. septembra 1877. u Šibeniku

Jovo Skobla piše Vladimiru Desnici. Ograđuje se od nekih nje-
govih napada i ističe da je uvjeren da je Desnićino i »nesretnoga Knina
i Dernaša piskarenje« u novinama naškodilo »našoj serbskoj bosanskoj
stvari«. Obećava da će mu platiti sve račune. — (Ćirilicom).

³³⁵ Ne znamo ko se krije u ovom imenu.

³³⁶ Juraj Biankini (1847—1928), novinar i političar, glavni urednik zadar-
skog »Narodnog lista« u vrijeme bosanskog ustanka.

241 a.

28. avgusta (9. septembra) 1877. u Gračacu

Mile Popadić³³⁷ javlja Obrovačkom odboru da je došao iz Dalmacije i počeo »nanovo školu«. Đaci su mu »bosi i pocepani«, pa moli Obrovački odbor da im pošalje odjevnih predmeta. Prilaže pismo za Petra Uzelca.³³⁸ — (Ćirilicom).

241 b.

28. avgusta (9. septembra) 1877. u Gračacu

Mile Popadić podsjeća Petra Uzelca na obećanje dato u Obrovcu da će školskoj mladeži u Gračacu poslati nešto odjeće. — (Ćirilicom).

242.

15. septembra 1877. u Kninu

Jovo Skobla upozorava Vladimira Desnicu da nikome ne daje ništa od one robe koja se nalazi kod njega. Javlja mu da čete neće nikako da se slože i da ne trpe Goluba Babića i »berku« (brku).³³⁹ — (Ćirilicom).

243.

19. septembra 1877. u Obrovcu

Petar Uzelac u pismu Todoru Sučeviću napada Jovu Skoblu. Prema Uzelčevim informacijama, Skobla nije povjerenik srpske vlade. Optužuje ga kao nepoštenog čovjeka u vezi s nabavkom oružja. Obajviće podatke o porazu u Crnim Potocima.

...»Taj lažčina Skobla služi se s najpodli(ji)m srestvima samo da svoju glad(n)u torbu zasiti i da koga vraga proždre, i zato bi on i Boga ubijo, kamo li ne bi pojedine ljude upropastijo.

Pisao sam u Srbiju jednom čoveku pak i mitropolitu pitajući ih: da li je istina da srpska vlada Goluba ne trpi kao što to Jovo Skobla dokazuje? Odgovara mi prvi čovjek da to biti ne more, da se Golubu vjeruje, a ako tako Skobla radi, da on to na svoju ruku čini i da se ne sluša, jer on nije ni povjerenik srpske vlade, nit mu je koji za to punomoćije dao. Kroz koji dan objaviću to javno i nek se jadni narod ne da od lažova prevariti... Ako me interesi naroda i vreme u Bosnu još jednom pozove, pokazaću kukavici i slažčini ko je pretežniji, a kroz kratko vrijeme čitaćeš lijepih stvari osobito o najnovijoj nabavki oružja, gde taj rodoljub Jovo i Lumbardić uzimaju od Rusa Dimpelmana 350 dukata za podvoz a kapetanu broda plaća se 200...

³³⁷ Sveštenik i učitelj srpske mladeži bosanske.

³³⁸ Navodi se pod br. 241 b.

³³⁹ Vjerovatno: Iliju Bilbiju.

O porazu u Potoku naganjaju me lupeži da svjetu istinu kažem, i ovih dana čitaćeš sve i koliko je mrtvih bilo, koliko se Despotović borijo, i koliko je ljudi od čete vojvode Jove Skoble preteklo, kao što je on u zadarskoj čitaonici i vojvodi Matanoviću³⁴⁰ pričao. Sve će to doći na javnost ...» — (Ćirilicom).

244.

22. oktobra 1877. u Herceg-Novom

Lazar Tomanović piše Vladimiru Desnici o sporu oko Bosne između Hrvata i Srba. Treba i dalje podržavati povjerenje prema Srbiji.

...»Za Boga, odkud to da me Vladimir Desnica danas uvjerava, da ostaje »sanjarija« sve što se govori o hrva(ts)kijem agentima protivu Bosne?

Dočim nema Hrvata koji ne ispovijeda javno, da je prva svrha njegova prisajedinjenje Bosne! Pa može li se pretpostaviti da oni, koji imaju na raspoloženje hitrinu i sposobnost Lojoline sile, stoje skrštenijeh ruka danas, kad se radi o budućnosti Bosne?

Ja ti se zaisto čudim, kako si tako optimista i još prema onijema, koji su ti dali po stotinu puta povoda, da im nikad ništa ne smiješ vjerovati.

Što sam ti vazda govorio i danas ti povtoravam: svaki dan sve jasnije na viđelo izlazi da su ti Hrvati najopasnij protivnici. Obrazloženje ove teze, ako primaš *Moviment* to bićeš već čitao, ako li ne, naćeš ga u Zastavi pod naslovom *Hrvatstvo* na vidiku u 149 br. čini mi se.

Ja se ne pitam kakav je Despotović bio, nego samo koga je predstavljao, pa ako je bio predstavnik Srbije, da je bio i najsramočniji i najništaviji imao ga je svaki Srbin braniti i podržavati kao predstavnika najsvetije stvari narodne, koja uslovljava budućnost cijelog Srbstva!

Jedino što je bilo slobodno, pače što ste dužni bili, to je da radite u Biogradu, da se Despotović zamijeni dostojnijem, predstavljajući njegove pogriješke i nevaljalstva — ništa drugo! da ne biste i nehotice služili paklenijem namjerama vragova srbskijeh.

Nego mi se cijela stvar u drugom vidu prikazuje. Iz nesrećne prepirke Katić—Vujatovićeve nadozrijevam joj povoda u samijem ličnosti, a to ne smije biti kad se tiče ovako svetijeh stvari, nego se imamo svi ugledati na Peka Pavlova, koji zbačen sa zasluženog dostojanstva kao prost vojnik siječe nekoliko glava turskijeh kroz onijeh devet krvavijeh dana!

Dakle budimo Srbi gotovi i krv svoju u času uskrsnivanja narodnjeg proliti, a ne ponižavajmo se i ne kaljajmo se u niskijem ličnijem spletkama.

I opet ti govorim, pazi da ne bi koji Srbin i nehotice postao oruđem neprijateljima Srbstva.

³⁴⁰ Crnogorski senator.

Da mi je ikako bilo moguće čak rad biti za mnogo, da sam mogo posredovati između Katića i Vujatovića, s toga preporučam tebi, da ako možeš izmiriti ih, jer je i njih odista neprijateljski prst zavadio.

U ostalom, kao što sam ti od početka ovog velikog djela govorio svakom prilikom, i ovom ne propuštam opomenuti te, da svijem Srbima bez razlike na tijem krajevima ulijevaš nadu u pobjedu velike naše stvari, koja je pobjeda svaki dan sve izvjesnija!...«

Na kraju, Tomanović skreće pažnju Desnici da brošuru Koste Kulišića »Bosna je srbska ili Razgovori Pavlinovića« naruči iz Novog Sada i rasturi što može više. — (Ćirilicom).

245.

16 (28) oktobra 1877 [u Splitu]

Jovo Metličić³⁴¹ javlja Vinku³⁴² na koje tvorničare u Beču treba da se obrati Vladimir Desnica u vezi s nabavkom cipela.

...»Između sviye tvorničara kod kojih se nahodi u Beču, najbolje vrste i cijene najjeftinije postola jesu: D. Marlo, Neubau Ziglergasse No 26 i Adolf Falk & Comp. Neka se gosp. Desnica na ovu dvojicu obrati...«

Metličić iznosi svoje mišljenje o pučanstvu Dalmacije i dijeli ga »na četvero«:

1. junak, to je bokeljski narod;
2. ljudi, to su naša »preoslavna« braća;
3. čeljad, to su »rodoljubi katoličke Papine vjere«;
4. fukara, u koju spada katoličko sveštenstvo, osim Jakova Grubkovića,³⁴³ zatim »birokracija sa rodelom³⁴⁴ na čelu«, pa »Bajamtovci³⁴⁵ i svi nadri-talijani-mađari-ustavovjerci i đavo još zna što«. — (Ćirilicom).

246.

2. novembra 1877. u Splitu

Jovo Skobla javlja Vladimiru Desnici da mu ne može »za sada« isplatiti račune i poziva ga u Knin na razgovor. — (Ćirilicom).

³⁴¹ Trgovac u Splitu, član Splitskog odbora za »stradajuće Hercegovce«.

³⁴² Vjerovatno Vinko Butir, opštinski tajnik u Obrovcu. U »Narodnom listu« od 11. avgusta 1875. zabilježeno je da je priložio 5 for. za ustanike u Hercegovini. Butir je bio jedan od uglednijih obrovačkih građana.

³⁴³ Jakov Grubković (Puljan), opat, profesor Sinjske gimnazije.

³⁴⁴ Misli na dalmatinskog namjesnika Rodića.

³⁴⁵ Pristalice Ante Bajamontija (1822—1891), političara, načelnika Splita, poznatog vođe autonomaša, protivnika sjedinjenja Dalmacije s Hrvatskom i Slavonijom, koji se kasnije javno deklarirao kao Talijan. Bajamontijeva krilatica bila je: »Slavi sempre, croati giammai!«

U martu 1875. izišao je u Splitu prvi broj autonomaškog glasila »Avvenire«, koji je u svom programskom članku istakao da »in Dalmazia esistono due nazionalità ben distinte — l'italiana e la slava«. (Jubilarni broj Narodnoga Lista, Zadar, 1912, 86).

247.

15. novembra [1877]³⁴⁶ u Zagrebu

Petar Uzelac obavještava Vladimira Desnicu da će uskoro stići iz Rijeke kukuruz za bosanske izbjeglice. U Engleskoj su opredijelili 2 miliona forinti da im se izdaju kad se na proljeće počnu vraćati »u svoju postojbinu«. Treba se pobrinuti da im se nabavi »raznog sjemenja«. Koliko je mogao razabrati »od jednog Rusa i Engleza«, tvrdi da je »autonomija Bosne već svršena stvar«. Jedno englesko društvo »kani neki kapital dati« za podizanje industrije »i da narod neke zasluge imao bude«. Postoje izgledi, kako se izjasnio Filipović,³⁴⁷ da će se povisiti pomoć izbjeglicama u Lici. Uzelac putuje u Gornji Studen.³⁴⁸ Evans će doći u Obrovac kad se vrati iz Londona. — (Ćirilicom).

248.

16. novembra [1877]³⁴⁹ u Zagrebu

Petar Uzelac piše Vladimiru Desnici o pošiljci kukuruza koju je doznačio Mančesterski odbor bosanskim izbjeglicama. Tvrdi da Gledston, čiji je punomoćnik u Zagrebu, radi »u dogovoru s Rusima«. Citao je »Citadino«³⁵⁰ koji »krpi« Jovu Skoblu. Pisao je Božidareviću-Veselickom i nada se da će i on pružiti pomoć izbjeglicama.

... »Citao sam jutros »Citadino« u kom duku Jovu krpi. Što je tražijo, to je i našao, brukao je mene, a obrukao je sebe, jer dok mi je čist obraz, vedro čelo, a uz to čista i plemenita savjest, niko mi ništa ne more. »Che dura vince« govori Talijanac, a to je moj princip i biti će uvijek. Da se otvažijo nijesam da idem, i boreću se braću vidim vratijo bi se zaista, jer će i u našim krajevima rada biti, ali rekao pak idem i što bog dade, a kad bi ustrebalo, gotov sam glavom i o zidine Plevne udariti...« — (Ćirilicom).

249.

10 (22) novembra 1877. u Bruvnu

Nikola Škrbić³⁵¹ moli Vladimira Desnicu da pošalje patrone Stevi Marinkoviću³⁵² za njegovu četu.

»Čuo jesam da je Petar Uzelac otišao u Rusiju ne znam je li istina?

³⁴⁶ Datiranje godine 1877. proizlazi iz sadržaja pisma.

³⁴⁷ Franjo Filipović (1820—1903), u to doba zapovijedajući general Hrvatske i Slavonije u Zagrebu, brat Josipa, glavnog komandanta austrougarske vojske pri okupaciji Bosne i Hercegovine (1878), čije je operacije pomagao.

³⁴⁸ Mjesto u Bugarskoj istočno od Plevne, koju su Rusi u to vrijeme opsjedali.

³⁴⁹ Datiranje godine 1877. proizlazi iz sadržaja ovog i prethodnog pisma.

³⁵⁰ List »Il Cittadino« izlazio je u Trstu. On je prenosio dopise i članke o ustanku u Bosni iz zadarskog »Narodnog lista«.

³⁵¹ Pravoslavni sveštenik, paroh u Bruvnu.

³⁵² Četovođa u bosanskom ustanku.

Zato rad bi po želji Steve Marinkovića za njegovo društvo dobiti patrona. Te sam slobodan ovoga Maksima Radišića k vama poslati, on je pravi Srbin i junak koji će Stevi naručeno predati. Gledajte da mu patrona date koliko on bude kadar primiti i ako imate robe podajte mu makar kabanicu i čakšire — jer kako reko ovaj puno valja.

On mora što prije nositi Marinkoviću. Ja ću potvrdu od Marinkovića dobiti i da je primijo vama dostaviti. Samo gledajte da ga odijete jer ovo je junak . . .« — (Ćirilicom).

250.

23. novembra (5. decembra) 1877. u Herceg-Novom

Lazar Tomanović u pismu Vladimiru Desnici ne krije svoju radost što se i kod Desnice »odmaknuo Uzelac, koji još odavna nimalo lijepo ime ne uživa«. Podvlači da »iz krvi a ne iz intriga sloboda niče«. Skreće pažnju na »Matičin koledar«³⁵³ u kome se sramoti ime Jankovića.³⁵⁴ To se čini »sredstvima Matice Petranovićevog«³⁵⁵ mezimčeta, kojoj je još Klajić³⁵⁶ predsjednik«. Preporučuje Desnici da nabavi »Orla«³⁵⁷ i da ga rasturi u što većem broju. — (Ćirilicom).

251.

5. decembra 1877. u Kninu

Niko Vučković³⁵⁸ javlja Vladimiru Desnici da je pukao glas da se u Kninu dijeli bosanskim izbjeglicama gnjili kukuruz. Zato bi bilo potrebno da Petar Uzelac dođe što prije u Knin. Obećava da mu se ništa neće desiti.

...»Puko je glas, tu, u Kninu, da se Raji, mjesto dobra i zdrava, dijeli sa svim gnjila kukuruza. Moguće da je u tom glasu i štogod istine, pa svakako treba na put stati ma i najmanjem takovom toli gadnom zavarkanju.

Ja sam svojim nadziranjem navukao na se svega đavla — a malda ne i dodijao baš sa svim i samom namjestniku, te ne smijem više onako kako sam od prije udarao.

³⁵³ Misli se na kalendar Matice dalmatinske, koji je izlazio u Zadru.

³⁵⁴ Potomak ove čuvene porodice je Desničina supruga Olga.

³⁵⁵ Dr Božidar Petranović (1809—1875), jedan od istaknutih preporoditelja narodne misli u Dalmaciji, osnivač Matice dalmatinske u Zadru (1861) i prvi njen predsjednik, do smrti.

³⁵⁶ Dr Miho Klaić (1829—1896), političar, narodni zastupnik u Dalmatinskom i Hrvatskom saboru i Carevinskom vijeću, jedan od vođa Narodne stranke, narodni preporoditelj Dalmacije, prvi potpredsjednik Matice dalmatinske, a poslije smrti dra Božidara Petranovića (1875) njen predsjednik do smrti. U odnosu prema Bosni i Hercegovini Klaić je oduševljeno podupirao ustanak u tim krajevima.

³⁵⁷ Odnosi se, po svoj prilici, na »Orao«, veliki ilustrovani kalendar, koji je izlazio u Novom Sadu.

³⁵⁸ Činovnik u Kninu.

Ali tu lijeka treba.

Potrebno je da što prije dođe amo Petar Uzelac. Ja vam, na moje poštenje, obećajem da mu se ništa dogoditi neće, nit će mu itko smetati da mirno ovdje prebiva.

Poglavarstvo, jest, bijaše ga tužilo na ovaj sud za nieko njegovo pismo što bijaše Kreci oduzeto. Ali je državno Odvjetništvo sa svim odustalo, te mu ni s te strane ništa...« — (Latinicom).

252.

[Krajem 1877. ili početkom 1878]

Koncept molbe bosanskih izbjeglica, pisan rukom Petra Uzelca.³⁵⁹ Molba je upućena Mis Irbijevoj i Mis Džonstonovoj. U njoj se opisuju turski zulumi koji su primorali hrišćane da napuste domaće ognjište i da prebjegnu u Austro-Ugarsku. Tu skapavaju od gladi jer im je vlada smanjila potporu na 5 novčića dnevno. Zbog toga se obraćaju »plemenitom engleskom narodu«, koji ih je i dosad pomagao, da im pruži pomoć.

...»Navršiće se skoro dvije godi/ne/ kako bosanski narod primoran bijaše, ispre/d/ /turs/ke divljačke sile, nepravde, čovječje stram/ote/ i političke nepravde svoje ognjište os/tavi/ti, i da život spase u susjednu Austro-/ma/đarsku državu prebijeći, i zaštite po/tra/žiti; jer su domaći Turci, koji nikak/ve/ sile, zakona i vladara nad sobom ne /priz/navaju, koji su u svemu sultanu r/av/ni, i koji neograničeno nad životom, i/movi/nom, i slobodom potlačenih hrišća/na ras/polažu, bez da ikome za svoj postupa/k/ /od/govaraju, i računa davaju, otkako je us/tanak/ u Bosni buknuo, bez ikakva povoda /...../ hrišćanski sela, gotovo sve crkve, ma/nasti/re, i škole popalili, imovinu ra/zasu/li, i do danas najmanje 6000 ne/jači/, staraca, žena i djece na grozni na/čin/ sasjekli, i 150.000 hrišćana prim/orali/ s golom dušom i bez ide išta /u dru/ge države bježati.

Bosanski narod osvrtao se u koliko n/e/ /na/ prirodno pravo kao narod, još više /na/ pravičnost civilizovanih i napredn/ijih ev/ropski velesila, da će se za nj zauz/eti/ od divljačkih gonitelja izbaviti, /i Tur-sk/u primorati, da domaće zlikov/ce/ razoruža, za njihove zločine, i hrišćanim/a počinjene nepravde kazni, red i poredak, i zakonitost u državi uspostavi; ali /na/ žalost jevropske velesile za potlačene hrišćan/e ništa do sad ne učiniše, a sultanska vlada, koja u Bosni nikad ništa ne značiše, nit danas znači, ne pokuša ikakvi načina kako bi domaćim zlikovačkim Turcima njihovu razuzdanost i samovolju uništila, šta više, još ih je većma ohrabrila, da hrišćanskom narodu svakojaka zla čine, jer je i carska vojska, koja je u Bosnu za održanje poredka i zakonitosti poslata, s domaćim Turcima hrišća/nskom narodu svako zlo činila, i jednako /sel/a palila, i koga je stigla sjekla.

³⁵⁹ Koncept je oštećen. Prema sadržaju, molba je pisana krajem 1877. ili početkom 1878, te smo je tako i datirali.

Taki žalosni pojavi umnožavali su broj prebjeglih hrišćana, jer mjesto da se isti na svoje ognjište povraćaju, oni su jednako prebjegavali, i danas prebjegavaju jer Turci /ne/prestano svakovrsna varvarstva čine, pale, otimaju, i koga stignu, na grozni način posjeku!

Otkako je hrišćanski narod iz Bosne u Austro-mađarsku državu prebjegao, našao je on /z/aštite i nešto potpore koja ga je do da/n/as podržala, da listom ne propane, kao što ga je množestvo od ljute gladi, golote, i svakovrsne zarazne bolesti propalo, i danas propada, jer mu potpora od 5 nov. (Kreutzer)³⁶⁰ dnevno život spasti ne more, osobito u zemljama kao što je Hrvacka Krajina i Dalmacija gdje je i domaći narod siromašan, koji se jedva sam izdržava, kamo li da bjegunce podržava, nit prebjegli narod ikakva zanimanja naći more, da se prehrani, osobito u sadanje vrijeme kad je i domaći narod u najvećoj potrebi, dok mu novi usjevi ne prispiju.

Plemenite Gospođice! Poznato je prebjeglom narodu kakvu ste mu pripomoć u žitu, odjelu, novcu itd. što je plemeniti engleski narod s gledišta čovečnosti i milosrđa poklonijo, pružile, i pošto se sad povodom od Austro-mađarske vlade smanjene nam potpore 5 nov. dnevno s najvećom nevoljom bori, jer svima očevidna opasnost prijeti, usuđujemo se našu prepokornu molbu na vas uputiti, moleći vas, da naše žalosno i nesnosno stanje plemenitom engleskom narodu, i narodnom zastupstvu predstavite, kako bi nam se u ovome našem nesnosnom stanju pomoći našlo, bez koje nam, kao što rekosmo, opšta propast prijeti, jer nam sadanja potpora austro-mađarske vlade, kojoj smo za dosadanju potporu veoma blagodarni, i priznani, život spasti ne more.

U nadi, da će plemeniti engleski narod na naš nesnosni, i žalosni položaj/ obzir uzeti, da će nam ne samo potporu /za/ održanje života pružiti, već i sve moguće na/či/ne upotrebiti, da nam se povratak u našu postojbinu olakša, i poli/tički/ život osigura, kao što ćemo Va/ma/ i plemenitom engleskom narodu blago/daran/ i priznat ostati...« — (Ćirilicom).

253.

[Krajem 1877. ili početkom 1878. u Obrovcu]

Obrovački odbor moli Odbor gospođa u Zadru da pomogne bosanske izbjeglice žitom ili kruhom.³⁶¹

»Druga godina već izmiče, da postadosmo gledaoci najcrnijih prizora i nevolja. Seoba Bosanskog Naroda, to je najglavniji predmet tog prizora, a uzroci te seobe jesu temelj prvi Vašeg i našeg ujedinjenja u pojedina odborska tjela.

Bosanski Narod, proniknut naravnim pravom na život Bogom mu

³⁶⁰ Pisano goticom.

³⁶¹ Iz sadržaja može se zaključiti da je molba pisana krajem 1877. ili početkom 1878, te smo je tako i datirali. Prema pisanju »Narodnog lista« od 6. aprila 1878, Odbor gospođa zadarskih poslao je u Obrovac 300 forinti za izbjeglice.

danim, bježeć iz čeljusti turskiah, tog zviera u formi čovjeka stupio je na zemlju ovu, sa nekom utjehom, koja se odziva u spasu svog života, i nejači svoje, i da je utočišta našao, kod jednoplemene il jednokrvne braće, koja će dosta žrtvovati samo da ih sačuva od drugog biča, od smrtonosne gladi. I zaista ubogi ovaj Narod djelio je do najzadnjeg časa i posljednu koru sa prebjeglom braćom, al i ova pomoć prestade, jer ubogi ubogom malo i ništa pomoći može, tim više da su se ljetošnji i jesenski plodovi preko zime poharčili, a novog proizvoda do nove žetve nije, i takoj gladuj goste, uz gosta.

Do posljednih doba, sa manjom strepi, trpilo se zlo one nesretne prebjegle mase, koja pomoći sad vapije iz svih krajeva, pa i iz Like. Trpilo se sa manjom strepi, jer je blagotvorna vladina ruka pomagala, priličnom mjerom, no i ovo prestade skoro da ne za celo, jer danas samo žene i djeca imaju podporu u 5 solda na dan, a ostali nevoljni i starci puštani su da izdišu.

Grozno je to gledati, a muka nas spopada slušati težki i crni vapaj: pomagajte ako znate što je Bog — djeca — na majkino mljeko, sjećaju — a starci — preko Božieg imena, klečućim koljenima, kliču: daj da od gladi ne umiremo. — Ovo nas primorava milostive Gospođe, i na Vaša vrata danas kucati, moleći od Vas ako imate da pomožete, ne u ničem drugom no u žitu ili kruvu; ovog, samo ovog sad treba — pa da blagoslivaju crni kukavci zalogaj, koji im bude pružen da od gladi ne skapaju...« — (Latinicom).

254.

1. februara 1878. u Rijeci

Petrov³⁶² telegrafiše Desnici i Uzelcu da je »primirje pokvareno«, da se Rusi primiču Carigradu i da Srbi napreduju prema Prizrenu. — (Latinicom).

255.

3. februara 1878. u Rijeci

Petro³⁶³ telegrafiše Desnici i Uzelcu da je sklopljeno primirje, da će Rusi okupirati Carigrad i da su zapleti »između Engleske Austrije Rusijom utaloženi«. — (Latinicom).

256.

15. februara 1878. u Trstu

Jovo Skobla moli Vladimira Desnicu da pomogne ustanicima moralno ili materijalno.

³⁶² Po svoj prilici, Rus Petrovskoj, koji se spominje u nekim pismima Petra Uzelca.

³⁶³ Po svoj prilici, Rus Petrovskoj, koji se spominje u nekim pismima Petra Uzelca.

... »Ja se mučim da se gori oni mučenici uzderže i da se dugovi izplate koje uzdam se u boga i u take Serbe da će se sve zar dati predobiti. Samo valja imati usterpljenje. Mora se sve preterpiti...

Molim ako ikada misliš to sada da pomogneš našoj stvari to jest pomozu su čim moreš oli moralno oli materialno onim gori mučenicima da pošalješ kokuruza i sitneži i da i(h) svituješ...« — (Ćirilicom).

257.

2. marta 1878. u Trstu

Vaso (Jovo Skobla) dogovara se s Vladimirom Desnicom o prebacivanju 2 topa (?) i 40 kutija »srebra« iz Venecije za ustanike.

... »Imadem u Venecii ona 2 komada t. što su davno plaćena i uz njih u 40 škatula srebro... Muka na meni kao i proletos a mora se ova dva t. preniti a pomoći novčane neima, i to mi piši koliko će biti za srebro tamošnje troška i oće li se moći Starome Golu(bu) odma poslati...« — (Ćirilicom).

258.

23. marta 1878. u Rijeci

Petar Uzelac javlja Vladimiru Desnici da je primio njegov brzojav u kome su mu nejasne i sumnjive riječi: »n i k a k o o v a m o n e d o l a z i«. Bio je s Veselickim u Veneciji i Rimu. U odnosu na Bosnu, Austrija i Rusija idu »ruku u ruku«. Veselicki je imenovan guvernerom Bosne, ali ne uživa povjerenje ustanika u Tiškovcu. Jovo Skobla i Golub Babić borave u Beogradu i čuje se da će putovati i u Petrograd.

... »Bijo sam kao što sam ti javijo s Veselickim u Mletcima i Rimu, čuo sam i vidijo sam dosta, i kad bi po svemu sudijo, što površno biva, to bi ipak rekao da stvar i pitanje jadnog naroda ipak loše i naopako proći neće. U koliko sam iz nekih pisama kod Veselickog dokučiti mogao, Austrija i Rusija ruku u ruku što se Bosne tiče, idu, i Veselicki je već kao Guverner Bosne naimenovan, i kao što se vidi on je u Beču, Berlinu, i Petrogradu povoljna ličnost...

U koliko sam informiran Rusija će se do krainjosti opirati, jednako stanje stvari kristalizira, proučava, tajno se sprema, nova srestva, novu snagu prema, izvore traži, opipava ljevo i desno: da li igđe pravog i pouzdanog prijatelja ima, i da li se na koga, okrom samu na sebe oslonuti smije? Tako spremajući se, i stanje kristalizirajući, odugovlači ona sve, i odugovlačiće dok god uzmogne pak ako vidi da inače ne ide, sva je prilika da će kresnuti pak kako ispaliti. — Ignatjev bijo je u Beču, da kristalizira i opipa: što ovi hoće, i kako misle? Zahtevi su ogromni ne nalaze otziva, ali su ipak za sve razni putevi, i izlazi ostavljeni, i još se more reći: da su otnošaji »prijateljski« — koji se učvrstiti, a i poremetiti mogu. Sastao sam se slučajno s Dimitrijom Matićem³⁶⁴ koji je kao poslanik kneza Milana u Rim putovao, i novom kralju čestitao. On mi je kao moj stari poznanik stanje stvari u Srbiji s crnom bojom nacrtao, a znao sam i sam, da je onako.

³⁶⁴ Dr Dimitrije Matić (1821—1884), srpski političar i pisac.

Kako su oni Crnci iz Tiškovca javili da Veselicki povjerenja ne uživa neće on da se ozbiljno za stvar da zauzme nego se obratijo na Mitropolita i Ristića³⁶⁵ u Beograd i zahteva neka to oporave, i da će tek onda raditi, a ovako da će samo dužnosti zadovoljiti, i ono raditi, što mu je kao privatnom sposobnom čovjeku prosto. Mislim da će one kukavice primorati i da će ga odabrati, a on to i ne treba...» — (Ćirilicom).

259.

5. aprila 1878. u Rijeci

Petar Uzelac piše Vladimiru Desnici šta je preduzeo protiv odluke Namjesništva.³⁶⁶ Javlja da ga je Veselicki obavijestio da se zasad ne može ništa raditi za Bosnu dok se konačno ne riješi »pitanje o miru i ratu«. A ako dođe do austrijske okupacije, »da će jevropska komisija sve rukovoditi«. U Rusiji se »užasno za novi rat spremaju«. U Rijeci boravi ruski admiral Sestakov. Svi Rusi koji su bili zaposleni u riječkoj »torpedinskoj tvornici« vraćaju se u Rusiju, »a torpedine koje su gotove šalju se kao za račun njemačke vlade, jer je izvoz za Rusiju zabranjen«. Na kraju, Uzelac skreće pažnju da se izbjegličkoj sirotinji dijeli kukuruz i krompir i ističe da se ugodno provodi u Rijeci. — (Ćirilicom).

260.

29. aprila 1878. u Rijeci

Petar Uzelac javlja Vladimiru Desnici »da su se planovi o okupaciji i aneksiji razvrgli«, da se Turska i Austrija još nisu sporazumjele o pitanju bosanskih izbjeglica, da će se Rusija i Engleska vjerovatno nagoditi i da su »žestoke agitacije« protiv pripojenja Bara Crnoj Gori. U Srbiji još nije okončana parnica protiv zavjerenika.³⁶⁷ Iz Srbije zabranjeno je ustanicima u Tiškovcu »ikakvu deputaciju više birati«. Srbija je sve oslonila na Veselickog, njemu na volji stoji da bira ljude i da radi. Uzelac žali što je bio »žrtva za glupu stvar« i ističe da je prije 4 godine posredovao u Rijeci da Rusija kupi »sistemu torpedina« od Vitevoda.³⁶⁸

... »Mogu ti javiti, da su se planovi o okupaciji i aneksiji razvrgli, i u koliko iz jednog pouzdanog pisma doznati mogu, još se između Turske i Austrije do nikakva sporazumka glede bjegunaca i Bosne došlo nije, jer se Turska još jednako austrijanskoj okupaciji protivi, i u koliko

³⁶⁵ Dr Jovan Ristić (1831—1899), srpski državnik i historičar.

³⁶⁶ U »Narodnom listu« od 4. maja 1878. kaže se da je Namjesništvo, na prijedlog kninskog poglavara, zabranilo Uzelcu da boravi u Obrovcu i drugim pograničnim mjestima.

³⁶⁷ Odnosi se na suđenje pobunjenicima tzv. topolske bune, koja je izbila u redovima jednog dijela srpske vojske pred početak drugog srpsko-turskog rata, u decembru 1877, i bila brzo ugušena. U aprilu 1878. vojni sud je osudio vođe bune i još neke optužene. O tome su pisale i savremene novine, među njima i novosadska »Застава«, koja se detaljnije osvrnula na to u brojevima 90, 91, 92 i 93 od 23, 25, 26. i 28. juna 1878.

³⁶⁸ Englez koji je imao tvornicu torpeda u Rijeci.

iz Carigrada javljaju pokušaće sama Turska da stvari u Bosni uredi, a sad traži i srestva kako da bjeguncima povratak olakša. Predložila je da će na uvoz robe u pristanima Carigradu, Smirni i Solunu 5% viška udariti, što bi na 4 milijuna forinti iznašalo, da će na istu svotu uz jamčevinu, i jevropsku kontrolu, predzajam uzeti, i što skorije način pronaći kako bi se povratak otpočeti mogao. Austrija zlovoljna na to, javljaju da je odlučna broj vojske u području dalmatinsko-hrvacke general komande umnožiti, i na granici posadu usiliti...

Između Rusa i Engleza kao da će ipak do sporazumljenja doći. Suvalov³⁶⁹ nosi iz Londona sva zahtjevanja Englezke, i sad će u Petrogradu sondirati: što se primiti, a što odbaciti ima. S jedne i druge strane diše se pomirljivim duhom, a to će toliko reći da se Rusi sa svojim moralnim kao i materijalnim dobitkom za sad zadovoljavaju, a još im preostaje prije ili poslije, na istoku rat voditi i onda će drugi račun, kao i druge okolnosti biti morati. Na male narodiće kao da se Rusi osvrtni neće, jer vide, da se njihove žrtve ne priznaju, kao što se to kod Rumunja, i Grka, a bogme i kod Srba vidi, jer da je sloge između ovih narodića Rusiji bi lak posao bijo stvar svršiti, a ovako mora da između jedni i drugi razmirice čini, a s drugim se u koštac uhvati.

Crnogorci kao da u pitanju za Antivari uspjati neće, i doista postoje žestoke agitacije protiv spojenja k Crnoj Gori, a govore da se više iz Italije nego iz Austrije agitira.

U Srbi(ji) još nije u parnici zavjerenika riješeno: da li će krivci pogubljeni biti ili ne, jer su se prilične diferencije između Knjaza i ministarstva porodile, jer se prvi opire smrtnoj kazni, a ministarstvo to hoće. Vidi se da u svemu lične strasti ulogu igraju, a te su Srpstvu grob iskopale, i ne dadu, da mu slava procvjeta...

Pročitao si jamačno izvještaj Despotovića, i njegov račun, i ako si primjetio mogao si se uvjeriti, u koliko je on s Skoblom u jedan rog duvao, samo je sad zanimljivo: da li će Skobla račun položiti. S tijem računima stoji u svezi njihov lopovluk protiv mene, ali im opet upaliti neće pak bilo i kasno sve će na viđelo izaći morati, manda ja krepam.

Iz Srbije zabranjeno je onim u Tiškovcu ikakvu deputaciju više birati, i Srbija je sve na Veselickog oslonila, a njemu na volji stoji, ljude birati, i raditi...

Još sam zlovoljan, i ne mogu da k sebi dođem zbog pretrpljene štete, pak i ako me to nije porazilo, krivo mi je što sam žrtva za glupu stvar bijo, koja nema smisla ni svrhe, a vjeruj mi da se sad više slobodno ne krećem, jer mi čudne misli po glavi krstare. Tako mi je bilo kad sam s Gutešom osuđen, i kad sam kao mlad čovjek, bilo mi je tek 19 god. punih f. 8000 za opštu stvar žrtvovao, zbog šta sam s Gutešom u diferencije došao, i kad sam se tavnice izbavijo, ostalo mi je kapitala samo f. 2700, i prije 4 godine posredovao sam ovđe da Rusija od Vitevo-da sistemu torpedina kupi, i pošto sam s konzulom i admiralom Butakov³⁷⁰ poznat bijo, uspijo sam, i dobijo sam od uprave tvornice 1000 /f./ i tu glavnica odnese vrag lakše, nego sam i dobijo...» — (Ćirilicom).

³⁶⁹ Suvalov Petar Andrejevič (1827—1889), ruski diplomat.

³⁷⁰ Butakov Grigorij Ivanovič (1820—1882), istaknuti ruski admiral.

5. juna 1878.³⁷¹ u Rijeci

Petar Uzelac obavještava Vladimira Desnicu o političkim kombinacijama u vezi s Berlinskim kongresom. Još se ne zna kada će doći oni »koji će Starog³⁷² gore podupirati«.

... »S Kongresa toliko se znade, da su diferencije između Engleske i Rusije poravnate, a kako će stvari s Austrijom poći, to će se pokazati morati. Toliko je u stvari da će Rusija više manje u svemu uspjeti, a moguće je i to da će se ovih dana u Carigradu crna drama sa Sultanom odigrati, i onda Rusiji, i Engleskoj, uloga pripada zajednički Carigrad posjesti. Kongres će više vremena trajati i po svoj prilici svakog će drugog dana zasjedavanja držati. Glasa se da će prije svega nezavisnost Srbije, Rumunije i Crne gore priznati, i da će ih k raspravi dotičnih pitanja tj. onih koja se njih tiču pripustiti. Rekao bi da će Crnoj Gori pod nekim uvjetom i Antivari ostaviti, a to će se pitanje danas pretresati.

Još nemam glasova ko će, i kad će oni doći koji će Starog gore podupirati a držim da će doći, za to ću ja još koji dan ovde probaviti, inače bi se nekamo već oskitao, i moguće već u Berlinu bijo da vidim bruku što se onamo zbiva ...« — (Ćirilicom).

25. maja (6. juna) 1878. u Beogradu

Mar. Marinović obraća se Vladimiru Desnici molbom da počne skupljati dobrovoljne priloge za kupovanje »obćeslavlanskog flota«. Akcija je počela u Rusiji, a naišla je na odziv i u Češkoj, Srbiji i Vojvodini. Uključivanje Dalmacije predstavljalo bi moralnu vrijednost u ovoj stvari.

... »Cielj skupljanja nije u kolikoći, jer je svakomu poznato da su južni slavljani siromašni, nego je u moralnoj vrijednosti odziva. Ovlašten sam na to da Vam pišem, što činim u nadi da ćete se zauzeti u toj varoši i okolici, sakupiti potpise i priloge. Prilog ne mari da je i 10 novč. Skupljene priloge sa dotičnim izvještajem, ako ne budete imati ništa protivnog, budite dobri upraviti na Velimira Lumbardića u Trst, koji će zatim odpraviti amo na G. Drinpeljmana ...« — (Ćirilicom).

8. juna 1878.³⁷³ u Rijeci

Petar Uzelac informiše Vladimira Desnicu o nekim narudžbama i o vijestima u vezi s Berlinskim kongresom. Javlja da je Čumić³⁷⁴ pomilovan i da će pop Ilija (Bilbija) poći ustanicima.

³⁷¹ Ovaj datum je, po svoj prilici, po starom.

³⁷² Ovdje, vjerovatno, misli na Goluba Babića.

³⁷³ Ovaj datum je, po svoj prilici, po starom.

³⁷⁴ Aćim Čumić (1836—1901), srpski političar, bivši predsjednik ministarstva itd., optužen za učešće u topolskoj buni i osuđen na smrt, pa pomilovan.

...»S kongresa sve još tajno a rekao bi da je Aus. nasjela, i ne vjeruj da će u Bosnu. Ako je istinit dogovor s Engleskom onda smo na čisto. Za Antivar kao da je izvjestno, samo ostaće uvijek da Crnogorci austrijsko pomorsko pravo upotrebljavaju, i da će neki nadzor od iste države biti. Male ne primaju na kongres, i predaće svi svoje spomenice i želje i mislim da će zadovoljni biti. Veselicki piše mi povjerljivo i govori: »nadajte se boljem nego što mislite, a skorije znaću više, i vjerovatno je, da ću u Berlin putovati!« Ja stojim kao na klincima i mislim da bi više učiniti mogao, da sam i ja onamo... Oni crnci u Beogradu pogriješili su što su u bosanskoj stvari mnogo zamrsili, a osobito zbog Veselickog, koji je koristiti mogao...

Crnogorci i Turci pokeckali su se na Bojani i to je neki nemir u Berlinu proizvelo ali se glasa da nije od zamašaja.

Knjaz Milan otputovao je u Niš. Čumić je pomilovan na pet godina tavnice...

Pop Ilija poći će starome gore, i danas sam mu na Kistanje nešto groša poslao...« — (Ćirilicom).

264.

28. maja (9. juna) 1878. u Herceg-Novom

Lazar Tomanović skreće pažnju Vladimiru Desnici na dopis iz Dalmacije u »Zastavi« br. 79³⁷⁵ i najozbiljnije mu preporučuje da odmah udalji iz svoje kuće lažova i »protuvu, koja sve može biti ali nikad pouzdani Srbin«.³⁷⁶ Izražava žaljenje što se u glavnim mjestima dalmatinskim, Kninu i Drnišu, Srbi nalaze u zavadi, apeluje na Desnicu da »radi o slogi srpskoj na tijem krajevima« i da ne da »da vrag srpski klikuje između nas poklanjijeh«. — (Ćirilicom).

265.

9. juna 1878 [u Rijeci?]

Petar Uzelac obavještava Vladimira Desnicu da je Jovo Skobla u Kninu i da »plaćajući skuplja neke potpise od bjegunaca«. U Beograd i u Rusiju Skobla nije htio da ide. Katić denuncira Skoblu u Beogradu da je ponudio svoje usluge Austriji. Govori se da će Austriji, za naknadu troškova oko bosanskih izbjeglica, dati »Klek, Sutorinu i komad Ljubuške«. — (Ćirilicom).

³⁷⁵ U novosadskoj »Застави« br. 79 od 21. maja (2. juna) 1878. objavljen je dopis iz Dalmacije od 4. maja, u kome se teškim riječima napada Uzelac. On i njemu slični »postojano rade o izdajstvu Bosne i Hercegovine, o budućoj propasti cijelog Srpstva« i »grozni su primjeri u suvremenoj povesnici srpskoj«.

³⁷⁶ Odnosi se na Petra Uzelca.

10. juna 1878. u Rijeci

Petar Uzelac u pismu Vladimiru Desnici tvrdi da su u Beogradu doznali da je Jovo Skobla stupio u pregovore s austrijskom vladom i da su ustanovljene mnoge pronevjere koje je počinio. Iz Beograda su naredili da ga četovođe i narod proglase »kao izdajicu i nepoštenjaka« i dat im je mig da opet stupe u dobre odnose s Uzelcom. Golub Babić je poslat na tromeđu »da neku snagu oko sebe prikupi«. Despotović je interniran u Rusiji.

.... »Označijo sam ti i to, da je »kum« tj. petljančina Jovo Erceg Skobla konačno propao jer su mu se svi tragovi lopovluka sustigli. U Beogradu zaključeno je da se uapsi i pošto je samo Čavka došao to se još izvesti nije moglo. Doznali su u Beogradu da je on u sagovore i pregovore s aus. vladom stupijo, zato su udesili da ga kako tako pronađu pak ako inače nije, da ga u važnom poslu u Rusiju sprema i da onamo s Despotovićem do svršetka ove stvari čeka tj. da se zadrži, a tu je misiju primijo na sebe Dimpelman. Pronađeno je dosta pronevjerena što je počinijo, i znaj kad se Ristić za kose čupa i lopovom ga nazivlje, a mitropolit proklinje kako je stvar daleko došla. Naredili su iz Beograda neka ga četovođe i narod kao izdajicu i nepoštenjaka proglase, a dat im je mig da sa mnom opet u dobre odnošaje stupe. Daklen i opet moja pobjeda...

Golub je poslat da neku snagu oko sebe prikupi, a Dimpelman preuzeo je da će ga potpoma(ga)ti i sa mnom u dodir i doticaj o svemu stupiti...

Despotović je interniran u Rusiji i zabranjeno mu je išto u bosanskoj stvari raditi. Ja sam sad u Srbiji čist i ne podleži moj rad ikakvoj sumnji ali to meni opet vrata ne otvara, da se onim ljudima povjerim jer sam ih iskusijo, ali zato se opšte stvari i rada ne odričem, i radiću kao nezavisan i slobodan čovjek sve što bi sirotinji koristilo, ali ću uvijek ostati: »ničiji sluga, ničiji đavo!« pak što Bog, i sreća dade. U Trstu sastajao sam se s nekim ljudma koji su do sad moji protivnici bili, a sad se nameću za prijatelje...« — (Ćirilicom).

10. juna 1878. u Rijeci

Petar Uzelac piše Vladimiru Desnici kome treba da dade kukuruz i novac. — (Latinicom).³⁷⁷

15. juna 1878. u Rijeci

Petar Uzelac obavještava Vladimira Desnicu da se Kongres u Berlinu sastao. Pojediniosti o Bosni rješavaće se u Beču poslije Kongresa.

³⁷⁷ Samo nekoliko riječi u početku ćirilicom.

Golub Babić traži pomoć od Uzelca. Iz Hamburga Uzelac je primio telegram od nepoznatog »Frieman-a«.

... »Kongres sastao se i u ponedjeljak biće prva redovna sjednica u kojoj će velesile zasjedavati, a male države ne primaju, i ne znam da li će ih i onda saslušati, kad se redom o njima govorilo bude, primice memorandume i pročitae ih u sjednici ali će o svemu po svojoj volji rješavati. Sve će se redom po sveto stevanskom miru pretresati, i u prvom redu dolazi Crna Gora. Rekao bi da će okrom Austrije, i s druge strane protivština zbog Antivara biti. Čuo si za mobilizacije jednog djela vojske, a zašto, i kroz što to se još pravo ne zna, nit je izvjestno: da li će Kongres okupaciju Bosne Austriji ostaviti od Bošnjaka niko u Berlin ne otide, a u koliko mi Veselicki piše nema se rad šta ni ići, jer je Rusija označila, da će se Andrašijev prvi predlog, berlinski sastanak, carigradska konferencija i sveto stevanski mir za pravac uzeti i Rusija će stvar zastupati. Čujem da je Ristić tajno protiv Veselickog radijo, i ovaj čuvši to, pisao mu je, kako je on uvijek srpstvo i srpske koristi pred očima imao, i nikad ni sanjati nije mogao, da će Ristić taku ulogu protiv njega igrati. Ristić je nehotice Veselickom važnost dao, a sebi štetu nanijo, jer su to i Rusi čuli, te zbog toga na Ristića ogorčeni. Bosanska stvar tj. pojedinosti rješavaće se u Beču posle kongresa, i tu će zastupstvo smisla imati ali u Berlinu nema mu mjesta.

Golub mi telegrafira i traži pomoći. Pisao sam mu neka dvojica kola iz Srba tebi uputi, i podaj mu kukuruza, i kod Tomića otvorijo sam mu kredit na f. 300, u nadi, da će čovjek skorije doći, i pomoći donijeti, a mislim da će jedan ruski ljekar zbog bjegunaca tamo doći i krajeve proputovati, pa ako ja s istim doći ne uzmognem, uputiću ga tamo na tebe...

Ja ću još ovde probaviti. Ovaj čas stiže mi iz Hamburga ovaj telegram od nepoznate ličnosti s potpisom »Frieman« u nemačkom govoru. »Zastupa li kogod interese Bosne u Berlinu i koji je? Molim Vas pošaljite mi Vi vaše propozicije za Bosnu, i ja ću kod naših državnika posredovati. Adres Berlin Hotel Kaiserhof«.

Pišem i poslaću punu rukovet artija projekta itd....« — (Ćirilicom).

269.

16. juna 1878. u Rijeci

Petar Uzelac obavještava Vladimira Desnicu da mu još nije dostavljena presuda »za patrone« i moli da Simić³⁷⁸ posreduje u toj stvari. Informiše o radu Berlinskog kongresa.

... »Kongres dobro napreduje, pak i ako Rusima oponiraju, ipak se osnovni planovi Rusije izvađaju. Bugarska ako i neće cjelokupna biti, ipak prava Bugarska iza Balkana i preko etropoljskog Balkana iza Sofije, i s mora do Varne postaje slobodna i nezavisna država su blizu 3 milijona Bugara, a druga polovina dobiva svog Gubernatora, autonomiju, pod garancijom, i kontrolom velesila, ostaje opet otvoren put za sukob. Turskoj ostaviće slobodu da se ako hoće na vrh Balkana utvrdi

³⁷⁸ Vladimir Simić, načelnik Obrovačke opštine.

ali pošto Sofija i Varna u slobodnu Bugarsku pripadaju nema važnosti nikakvo utvrđenje jer je to Gurko posvjedočio i badava su Turci u Šipki bili on je drugi put našao, i iza leđa im zaišao. Srbija dobiće nešto više, nego što je u S. Stev. miru označeno, Crna Gora Bar i što ima s malim ustupkom južnog kraja Ercegovine. Za Bosnu moguće je da će probitačnije biti nego što se misli, a okupacija još nije sa svim sigurna. Male državnice ne pripuštaju, ali će ih saslušati pri rješavanju. . .« — (Ćirilicom).

270.

22. juna 1878. u Vinjercu

Nikola Parić potražuje novac od Jove Skoble kao dug za posao koji je obavio prije godinu dana. — (Latinicom).

271.

14 (26) juna [1878] na Cetinju

Đoko Protić³⁷⁹ obavještava Vladimira Desnicu o radu srpskog pozorišta koje gostuje na Cetinju. Knez Nikola ga je pitao »kako se odizvaju Srbi po Dalmaciji za naše pozorište« i gdje su davane predstave. — (Ćirilicom).

272.

26. juna 1878. u Zadru

Jovo Borojević preporučuje Vladimiru Desnici i njegovim prijateljima oca žandarskog poručnika Žegarca kao zemljaka i Srbina koji ima konja na prodaju. — (Latinicom).

273.

18 (30) juna 1878. u Herceg-Novom

Lazar Tomanović u pismu Vladimiru Desnici ističe da su izvor svega zla zavist i lična mržnja koja vlada svuda među Srbima. Ljude koji su bili članovi ustaničkih odbora nazivaju lupežima oni koji nisu uspjeli da uđu u te odbore. Prigovara Desnici što se drži Uzelca. S tim u vezi, savjetuje Desnici da odgovori na pisanje »Zastave« da bi se odbranio od ličnih neprijatelja.

³⁷⁹ Đorđe (Đoko) Protić, glumac i upravitelj putujućeg srpskog pozorišta. Sa svojom trupom proputovao je nekoliko puta Hrvatsku, Slavoniju, Vojnu krajinu, Dalmaciju, Bosnu i Hercegovinu. Bio je i na Cetinju. Zahvaljujući Protiću i njegovoj trupi, potisnuta su iz nekih naših krajeva njemačka putujuća pozorišta, a umanjen je uticaj i nekih talijanskih pozorišta u Dalmaciji.

... »I kao što sam ti još jednom rekao, viđu da je izvor svemu zlu zavist i mržnja lična, koja caruje među nama Srbima svuda. Samo je ta razlika između vas tamo i n. p. nas ovamo, što se vi tamo javno po listovima grdite, a mi od toga zaziremo. Da smo i mi odovuda na javnost izašli čaše biti i još viša bruka. Kao tamo tako i ovamo svaki, koji je pripadao kom odboru ustaškom nazvan je lupežom od onijeh, što željeli pa ne uspjeli da u koji odbor uđu. Tako n. p. odbor kotorski u kojemu sam i ja bio, primio je u sve pet hiljada f. i znam za svaku paru đe se koja potrošila, a bilo je ljudi i to isti Sundečić,³⁶⁰ koji je govorio, da su Ramadanoviću³⁸¹ kuću ogradili tijekom novcem, što je jedan od njih u odboru bio — sad učini konat koliko je nas ostale dopalo — trebalo bi u sve bar pedeset hiljada!

Tako isto okrivljuju i ovdješnji odbor. Ali mi mučimo — kud te sreće da ste i vi tako radili...

Ja ti o onoj osobi više ni riječi neću progovoriti, pošto viđu da su po tvojijem riječima sve vođe bosanskog ustanka sramotne, a sam Uzelac pošten!

Ja ti nećah ništa više ni reći, da me nijesi pitao, što ćeš s njim činiti.

U ostalom vrijeme će pokazati najbolje na čijoj je strani bila pravica. Što se tiče *Z a s t a v e*, ja mislim da bi se onda tek mogao s razlogom na nju srditi, kada ne bi htjela primiti tvoju obranu.

Za mene i za one koji te poznaju ova obrana nije od potrebe, ali jest za one koji poznaju Uzelca a tebe ne poznaju. K tome imaćeš i ti kao svak ličnih neprijatelja, koji se mogu koristiti protivu tebe odnošajem tvojijem sa Uzelcom, sa toliko većijem uspjehom, u koliko poslovice veli: »s kim si, takav si«.

Ovo ti kao brat bratu govorim e se nadam da nećeš otuda posumnjati u nepokolebimo i trajno prijateljstvo, koje nas veže...« — (Cirilicom).

274.

[Krajem juna ili početkom jula 1878. u Obrovcu]

Vladimir Desnica moli srpskog vojnog ministra (vjerovatno Savu Grujića) da mu se isplati iznos od 743 for., koji je, imajući povjerenje u pukovnika Despotovića kao zastupnika srpskog kneza u Bosni, izdao za nabavke (u ustanku).³⁸²

»O/bratili smo se jednom i na bivšeg ministra Gospodina Polkovnika Tihomira Nikolića, da bi se udostojijo isplatiti nam /s/votu od for. 1400 izdatu po najviše u novcu ondašnjem upravitelju Golubu Babiću i dotični račun sa svijem prijemnicama bijaše uklopljen u molbu koja je preko Gospodina Jove Dilbera i predata Gospodinu Ministru bila, al

³⁶⁰ Jovan Sundečić (1825—1900), pjesnik, profesor Zadarske bogoslovije, lični sekretar kneza Nikole, itd.

³⁸¹ Član Kotorskog odbora za pomoć ustanicima.

³⁸² Koncept ovoga pisma je oštećen i svršetak nije sačuvan. Datirali smo ga krajem juna ili početkom jula 1878. prema sadržaju pisma Jove Skoble pod br. 276 od 9. jula 1878.

ne dade Bog sreće ni samog odgovora dobiti, te prebacismo i tu svotu sa misli i odata bijaše kao i ostale na žertvenik rodu i Srpstvu.

Dolazak Despotovićev, u Bosnu u ime njegova Visočanstva Knjaza Srpskog, obradovao je sve one koji srpski osjećamo. Dopis na odbore obrazovane na Aust. zemlištu srpskog Vojnog Ministra koji se u prepisu ovđe ulaže označava često kako da se morao smatrati Pukovnik Despotović, i zato povjerenje moje ne imađaše konca, te pri svemu tom što sam pre založio spomenutu svotu osim još veće i dvojstruko, što dobrovoljno kao Srbin bez računa izdadoh povjerovah u zastupnika Knjaževa polkovnika Despotovića/ te isključivo u nabavki pre spomenu/tog/ izdadoh dovoljnu svotu novca koj/a/ pri sklopu svih Despotovićevijeh računa, iznaša još meni malu svotu dugujuću 743 forinta i to poslje no što prodadoh u Berlinu Ruske obligacije za 4200-ina for.

Nijesam napastovao Vašu Preuzvišenost do danas za isplatu te svote, jer smatrah neuputno i nerodoljubno nama ju iziskivati, danas pak kad stvari zauzi/mlju/ mirni naravni tečaj — usudujem se preuzvišenosti priteći, da mi kod Gospodara srpskog njegovog Visočanstva Knjaza i Vašijeh drugova izradite manju unapređenu svotu od for. 743 koje sam izdao jedino po preporuci i iz uvaženija ovđe u prepisu uklopljenog srpskog ministarskog jednog pisma.

Smjelost mi je opaziti još, da su Srpstvu u Dalmaciji velike narodne potrebe kojima moćni Srbi doskočiti moraju...» — (Ćirilicom).

275.

7. jula 1878. u Kninu

Mis Irbi³⁸³ telegrafski traži od Vladimira Desnice da je obavijesti pismeno o 300 for. koje mu je poslala.

»Ich erwarte immer von Ihnen Auskunft über die Ihnen geschickten dreihundert gulden. Bitte brieflich nicht telegrafisch antworten«. — (Na njemačkom).

276.

9. jula 1878. u Splitu

Jovo Skobla objašnjava Vladimiru Desnici zašto mu ne može isplatiti dugove. Preporučuje mu da čuva robu koja se nalazi kod njega.

... »Žao mi (j)e što mi pišete da čujete da je meni pridato novci da vama sve izplatim, to nie istina... Jesenas pisali ste da vam on /Despotović/ ima dati f. 1200 a sada 1400 i sve meni o glavu puca...» — (Ćirilicom).

³⁸³ Mis Adelina Paulina Irbi (1833—1911), Engleskinja, velika dobrotvorska srpskog naroda. O njoj je bilo govora u uvodnom dijelu.

277.

12. jula 1878. u Kninu

Mis Irbi odgovara Vladimiru Desnici na njegovo pismo od 7. jula. Obavještava ga da ove godine nije ništa poslala preko Petra Uzelca već da je preko Frankovića iz Rijeke poslala 300 for. za koje nije primila od Desnice ni iskaz ni račun, te je zato brzojavila. — (Latinicom).

278.

15 (27) jula 1878. u Herceg-Novom

Dr Lazar Tomanović vraća Vladimiru Desnici pismo Goluba Babića. Ponovo objašnjava zašto mu je savjetovao da piše »Zastavi«.

... »Ja ti nijesam reko ni da se u novinama pravdaš s toga, što držim da ti je to od prijeke nužde; nego sam ti rekao, videći da si ozlojeđen na Z a s t a v u, da joj prije i ti pišeš pa ako ti ne uzoće primiti odgovora da ćeš onda imati pravo, da je osuđuješ, jer prije svega onaj te dopisnik nije imenovao, a i da je trudno će Z a s t a v a poznavati i razlikovati prave Srbe od onijeh što se samo srpskijem imenom maskaraju, te bi joj imao zato oprostiti ako ti nije na nju žao što tvog prijatelja ne štedi.

A ako je ovo, onda je meni žao na tebe i onda me možeš slobodno sa Zastavom jednako osuđivati, jer sam ja mnjenja, da patriotska dužnost nalaže najstrožije svakom patrioti sumnjive ljude³⁸⁴ daleko od narodnijeh pokreta držati.

Ali kada predstavim sebi značaj te osobe, onda zaisto svi patrioti mogu s mirom spavati, jer zaisto ne zaslužuje da se ovoliko o njemu razgovaramo, a kamoli da se š njega prepiremo i to prijatelji kao što smo ja i ti...«

Tomanović ističe da je »sjajna budućnost srpstvu osigurana« i pita Desnicu da nije donio iz Zagreba »one savjete i izvještaje«, napominjući da zna »kud su dužni Srbi obrćati se za izvještaje i savjete...« — (Ćirilicom).

279.

13. avgusta 1878. u Splitu

Jovo Skobla u pismu Vladimiru Desnici poriče da je u Veneciji primio 3.000 for. Podvlači da će se sav trošak i Desnici i drugim morati da isplati. — (Ćirilicom).

280.

22. septembra 1878. u Zagrebu

Danilo Medaković šalje Vladimiru Desnici izvode iz pergamenata u kojima nije našao ništa što bi se odnosilo na »slavnu porodicu Jankovića«. — (Ćirilicom).

³⁸⁴ Aludira na Petra Uzelca kao prijatelja Desničinog.

281.

7. oktobra 1878. u Zagrebu

Petar Uzelac informiše Vladimira Desnicu o svojim nastojanjima da pomogne bosanskim izbjeglicama i da im olakša život.

... »Radim i sve moguće upotrebljavam kako bi se jadnim bjeguncima pomoći moglo i da se bar siročad ove zime nikamo ne kreću, radim kako bi im dozvolili kao i prije i po istu cijenu soli tamo kupovati, kako bi se djeca u škole primila, itd. i mislim da ću u nekoliko uspjeti...« — (Ćirilicom).

282.

13. novembra 1878. u Zagrebu

Danilo Medaković piše Vladimiru Desnici da mu vraća registar koji bi mu korisno poslužio da ga je imao pri ruci kad je pisao »Povjestnicu«. Vraća mu i tri pergamenta koja se ne odnose na porodicu Janković. — (Ćirilicom).

283.

[Bez oznake datuma i mjesta]

Todor Babić³⁸⁵ piše Vladimiru Desnici da je poslao čovjeka »k moru — da uzme Ribu«³⁸⁶ i da će je, po Desničinoj želji, poslati u Karin. U slučaju potrebe neka piše njegovom poslovođi Mihajlu Dobroviću u Benkovcu. — (Ćirilicom).³⁸⁷

284.

[Bez oznake datuma i mjesta]

Ljekar³⁸⁸ saopštava nepoznatom licu³⁸⁹ da je zauzet ljekarskim poslovima i preporučuje nastavak uobičajene korespondencije. — (Na talijanskom).

285.

[Bez oznake datuma i mjesta]

Glišo Košović javlja svome kumu Gojku³⁹⁰ na kojim se mjestima može sakriti roba. — (Latinicom).

³⁸⁵ Trgovac i posjednik u Benkovcu.

³⁸⁶ Ovdje bi »Riba« mogla da znači ratni materijal za ustanike.

³⁸⁷ Drugi dio pisma na talijanskom.

³⁸⁸ Dr Stefan Nonvajler.

³⁸⁹ Možda Vladimiru Desnici.

³⁹⁰ Konspirativno ime Vladimira Desnice.

286 a.

[Bez oznake datuma, u Obrovcu]

Obrovački odbor³⁹¹ šalje cetinjskom »Glasu Crnogorca« čestitku povodom »sjajne pobjede crnogorskog oružja«.

»Sjajna pobjeda crnogorskog oružja koju ste nam brzojavno dostavili, uvjerava nas da Vam je poznato ovo gnjezdo u kom Vaša braća živu, i koja sa umom i dušom prate Vas na polje slave, i nestrpljivo očekuju glas Vašieh pobjeda da Vas proglašuju, ogledim slobode i nezavisnosti narodne. Slava junaci Crnegore, dobrozaslužni sinovi Velikog našeg plemena. Da bi odjek Vašieh pobjeda prosuo se kroz cjeli slavjanski svijet, bilježio se crnim znakom našim ugnjetačima, a prosvjetom nesretnoj onoj našoj braći, koja, žrtva nepoštenog moralnog dispotizma, doprieše da nas se odrieću!« — (Latinicom).

286 b.

[Bez oznake datuma, u Obrovcu]

Ista čestitka kao pod 286 a, na talijanskom jeziku.

287.

(Bez oznake datuma i mjesta)

Vladimir Desnica javlja nepoznatom licu da će puške i patrone koje je naručio stići za 10 dana, ali još nije sigurno da li će »Austrija dopustiti da se prekrcaju«. U Trstu ima pušaka i patrona koje bi takođe trebalo prebaciti, i to sa dva ili tri broda. — (Latinicom).

288.

[Bez oznake datuma i mjesta]

Dr Modoš (?) obavještava, po svoj prilici, Vladimira Desnicu da nije ništa govorio Jovi Skobli o članku u »Novoj slobodnoj Pressi«. Članak nije ni vidio ni čitao, niti je tražio informacije od uredništva »jednog tako glupo dušmanskog lista«. Ozlojeđen je što se njegovo ime, kao čovjeka koji djela »za svoj stradajući, gladujući i bolujući narod«, izvlači na javnost zbog tuđih zadjevica. — (Ćirilicom).

289.

[Bez oznake datuma i mjesta]

Vladimir Desnica javlja nepoznatom licu da je otpremio Skoblinoj obitelji »Proglas Knjaza na narod«.

³⁹¹ Potpisan kao »Braća Obrovačka«.

... »Čitah u Zastavi i još drugim listovima, i prevedeno na raznim jezicima, isti Proglas, a skrušenim srcem, i nadom u srećan uspjeh dodadoh, Bože da iz prolivene srbske krvi nikne narodna sloboda, i u j e d i n j e n j e, te da se topla želja svih Srba usliša, i srbska kruna na dostojnu glavu Milana Obrenovića postavi...«

Desnica ističe da u bosanskom pokretu »ima dosta crni pega, koje su proistekle iz više razloga, kao i iz ljudi svakojeg karaktera i vrsti«.

Interesuje se za Engleza dra Cimana koji pomaže bosanske izbjeglice.³⁹² — (Ćirilicom).

290.

[Bez oznake datuma i mjesta]

Omot pisma Petra Petranovića adresiran na Andriju Kneževića u Obrovac, na čijoj je poledini Petranovićevo uputa u vezi s otpremom robe. — (Ćirilicom).

291.

[Bez oznake datuma i mjesta]

Vladimir Desnica daje telegrafski obavještenja Kazimiru Ljubiću u Zadru u vezi s transportom materijala za ustanike.³⁹³ — (Na talijanskom).

292.

[Bez oznake datuma i mjesta]

Vladimir Desnica daje telegrafski obavještenja Kazimiru Ljubiću u Zadru u vezi s materijalom za ustanike.³⁹⁴ — (Na talijanskom).

293.

[Bez oznake datuma i mjesta]

Amico³⁹⁵ javlja telegrafski Josipu Biliću u Šibeniku da nije razumio njegov telegram i daje mu upute u vezi s transportom robe.³⁹⁶ — (Na talijanskom).

³⁹² Spomenut i u pismu Petra Uzelca pod br. 73 od 6. aprila 1876. Desničin pismo nije dovršeno.

³⁹³ Koncept telegrama.

³⁹⁴ Koncept telegrama.

³⁹⁵ Vladimir Desnica.

³⁹⁶ Koncept telegrama.

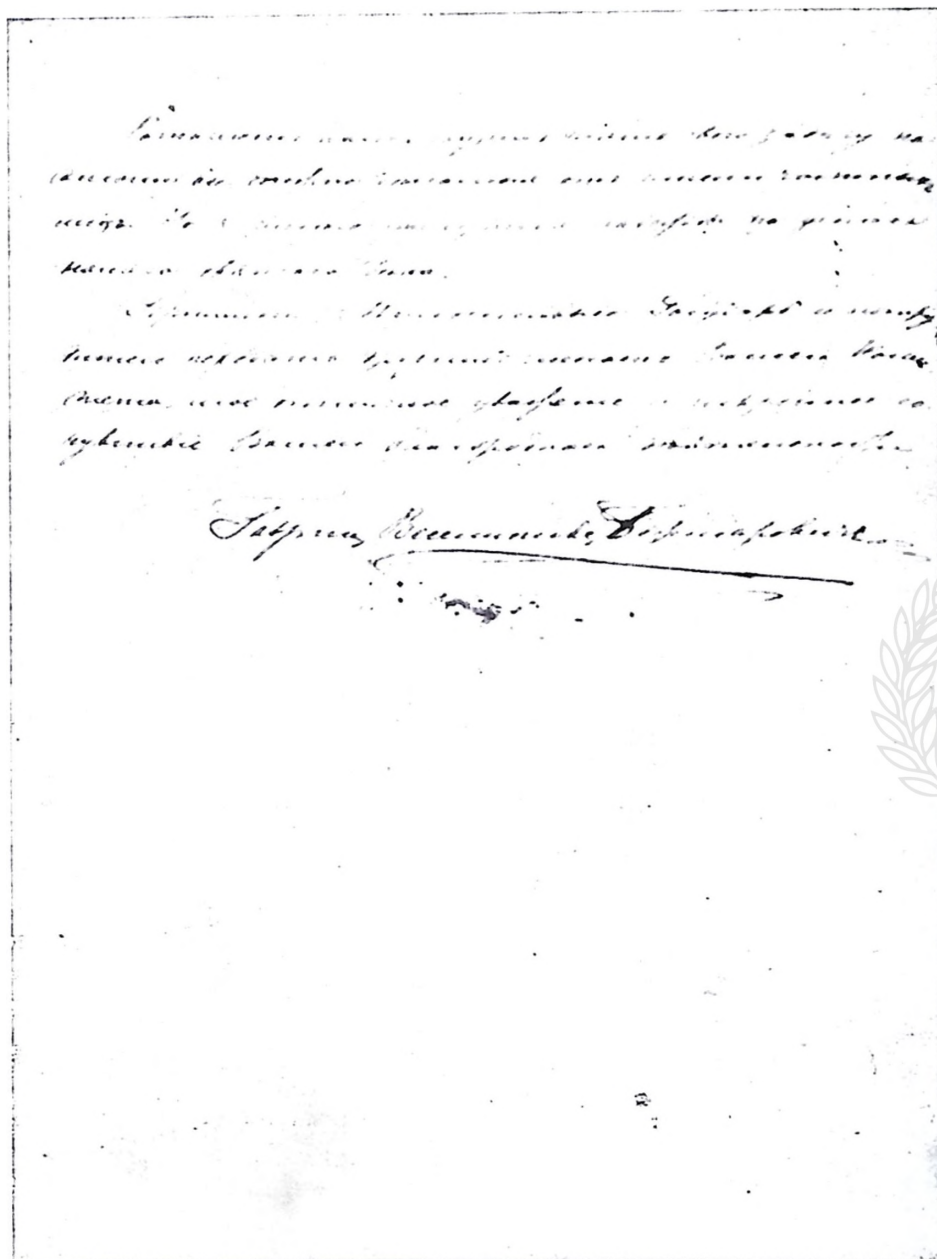
ILUSTRACIJE

[illegible]

Slika 2.

Pismo Petra Uzelca od 10 (22). II 1876. (Br. 50)

Slika 3.

Pismo Gavрила Božidareviča-Veseličkog od 19 (31). III 1876, svršetak. (Br. 69)

Il presidente della commissione, il professor Giovanni L. Rossi, ha detto che la commissione ha deciso di non approvare la proposta di legge, ma di rinviare la decisione a una data da stabilirsi.

12

Telefarna
Brzojanka

—

Robertson, Robert

Ne vložilab naprositi po Hagoovom sporazumu 19

0

100

14/06/69

12844658055111463141853854422

52208019877012199162590121935198712923

14120502679116666175526111747169915167256066608

[illegible]

26311 26312 26313 26314 26315 26316 26317 26318 26319 26320 26321 26322 26323 26324 26325 26326 26327 26328 26329 26330 26331 26332 26333 26334 26335 26336 26337 26338 26339 26340 26341 26342 26343 26344 26345 26346 26347 26348 26349 26350 26351 26352 26353 26354 26355 26356 26357 26358 26359 26360 26361 26362 26363 26364 26365 26366 26367 26368 26369 26370 26371 26372 26373 26374 26375 26376 26377 26378 26379 26380 26381 26382 26383 26384 26385 26386 26387 26388 26389 26390 26391 26392 26393 26394 26395 26396 26397 26398 26399 26400 26401 26402 26403 26404 26405 26406 26407 26408 26409 26410 26411 26412 26413 26414 26415 26416 26417 26418 26419 26420 26421 26422 26423 26424 26425 26426 26427 26428 26429 26430 26431 26432 26433 26434 26435 26436 26437 26438 26439 26440 26441 26442 26443 26444 26445 26446 26447 26448 26449 26450 26451 26452 26453 26454 26455 26456 26457 26458 26459 26460 26461 26462 26463 26464 26465 26466 26467 26468 26469 26470 26471 26472 26473 26474 26475 26476 26477 26478 26479 26480 26481 26482 26483 26484 26485 26486 26487 26488 26489 26490 26491 26492 26493 26494 26495 26496 26497 26498 26499 26500 26501 26502 26503 26504 26505 26506 26507 26508 26509 26510 26511 26512 26513 26514 26515 26516 26517 26518 26519 26520 26521 26522 26523 26524 26525 26526 26527 26528 26529 26530 26531 26532 26533 26534 26535 26536 26537 26538 26539 26540 26541 26542 26543 26544 26545 26546 26547 26548 26549 26550 26551 26552 26553 26554 26555 26556 26557 26558 26559 26560 26561 26562 26563 26564 26565 26566 26567 26568 26569 26570 26571 26572 26573 26574 26575 26576 26577 26578 26579 26580 26581 26582 26583 26584 26585 26586 26587 26588 26589 26590 26591 26592 26593 26594 26595 26596 26597 26598 26599 26600 26601 26602 26603 26604 26605 26606 26607 26608 26609 26610 26611 26612 26613 26614 26615 26616 26617 26618 26619 26620 26621 26622 26623 26624 26625 26626 26627 26628 26629 26630 26631 26632 26633 26634 26635 26636 26637 26638 26639 26640 26641 26642 26643 26644 26645 26646 26647 26648 26649 26650 26651 26652 26653 26654 26655 26656 26657 26658 26659 26660 26661 26662 26663 26664 26665 26666 26667 26668 26669 26670 26671 26672 26673 26674 26675 26676 26677 26678 26679 26680 26681 26682 26683 26684 26685 26686 26687 26688 26689 26690 26691 26692 26693 26694 26695 26696 26697 26698 26699 26700 26701 26702 26703 26704 26705 26706 26707 26708 26709 26710 26711 26712 26713 26714 26715 26716 26717 26718 26719 26720 26721 26722 26723 26724 26725 26726 26727 26728 26729 26730 26731 26732 26733 26734 26735 26736 26737 26738 26739 26740 26741 26742 26743 26744 26745 26746 26747 26748 26749 26750 26751 26752 26753 26754 26755 26756 26757 26758 26759 26760 26761 26762 26763 26764 26765 26766 26767 26768 26769 26770 26771 26772 26773 26774 26775 26776 26777 26778 26779 26780 26781 26782 26783 26784 26785 26786 26787 26788 26789 26790 26791 26792 26793 26794 26795 26796 26797 26798 26799 26800 26801 26802 26803 26804 26805 26806 26807 26808 26809 26810 26811 26812 26813 26814 26815 26816 26817 26818 26819 26820 26821 26822 26823 26824 26825 26826 26827 26828 26829 26830 26831 26832 26833 26834 26835 26836 26837 26838 26839 26840 26841 26842 26843 26844 26845 26846 26847 26848 26849 26850 26851 26852 26853 26854 26855 26856 26857 26858 26859 26860 26861 26862 26863 26864 26865 26866 26867 26868 26869 26870 26871 26872 26873 26874 26875 26876 26877 26878 26879 26880 26881 26882 26883 26884 26885 26886 26887 26888 26889 26890 26891 26892 26893 26894 26895 26896 26897 26898 26899 26900 26901 26902 26903 26904 26905 26906 26907 26908 26909 26910 26911 26912 26913 26914 26915 26916 26917 26918 26919 26920 26921 26922 26923 26924 26925 26926 26927 26928 26929 26930 26931 26932 26933 26934 26935 26936 26937 26938 26939 26940 26941 26942 26943 26944 26945 26946 26947 26948 26949 26950 26951 26952 26953 26954 26955 26956 26957 26958 26959 26960 26961 26962 26963 26964 26965 26966 26967 26968 26969 26970 26971 26972 26973 26974 26975 26976 26977 26978 26979 26980 26981 26982 26983 26984 26985 26986 26987 26988 26989 26990 26991 26992 26

1828 1829 1830 1831 1832 1833 1834 1835 1836 1837 1838 1839 1840 1841 1842 1843 1844 1845 1846 1847 1848 1849 1850 1851 1852 1853 1854 1855 1856 1857 1858 1859 1860 1861 1862 1863 1864 1865 1866 1867 1868 1869 1870 1871 1872 1873 1874 1875 1876 1877 1878 1879 1880 1881 1882 1883 1884 1885 1886 1887 1888 1889 1890 1891 1892 1893 1894 1895 1896 1897 1898 1899 1900

—

Only use these tags: `<math>...</math>`

1950

Assessing	197	276	197
Protein	1.00	1.00	1.00

[illegible]

Slika 5.
Sifrovani telegram dra Stefana Nonvajlera od 14. V 1876. (*Br. 100*)

Poštovani Učene!

Zahvaljujem na vašem listu i saučest-
 iju u narodnoj stvari, osobito kosa brata
 G. Novellera koji se potrudio lično pro-
 viziti stvari naše. Preko G. popa petra
 razumijevamo o uspjehu vašega brata, a
 našu stranu druzićima se to sve u svom re-
 gu postupku. Ali to naravno
 sa mnom se u najbližem uspjehu, jer baš sad
 ostavljamo u noven. Se i nam sad baš
 u bolat čeo odlično možete najmanje
 materijal 200 i ono što sam G. Novellera
 ustupio govoreći vamitaj 100. — Počeo
 baš da kulan ostavljamo molim zna-
 kor 10 pakli 20 70 n. i jedno ovako
 po ~~popu~~ telesnoj formi G. Novellera
 za to kojim bi se imao jedan iz našeg
 družine po zaslugi nagraditi samome,
 ka budo bi tome motereje i što pre jer
 bo je ogledje a to je na ime za G. učitelja
 stila. Jedan revolver za Ljubićevica
 pozdravljam naša druga popa Iliju ako
 se ti i bratja izlaze i sve dobrostvare
 narodne. Prošle su dobre pisme ike i rifa
 za barjaktora primite pozdrav od
 y Trubara 21/5 875. Slike čarčut
 upućuju!

Goluba Babića

Danas čeka kulan, javim se ova odgovor

ARHIV
M. S. R.

Slika 6.

Pismo Goluba Babića od 9 (21). V 1876. (Br. 106)

Liz. Vilmira Dencica .'

Il noj telegramma giurde qui muntre
is ves a Karin -

L'istatze potete consegnarla mela
denga, pelizze, muntre fu vrette
un presto alle lante della Dogana
che dal Capitonate con un fu
constato il promise della Polizie.

He denitto e rimessa la formula
d'una lettera di contratto pelle
patente la quale tate che risce
de ancora ne la spedire mela.

Al dumondie' he denitto se fosse
possibile di ottenere un dupli-
cato del Visto della Polizie
di Trieste -

To pensai pelle bona qui -

Vi rimando con distinzione
Lehenis 3/9 86
in fretta

Giuseppe Dencica

Slika 7.

Pismo Josipa Bilića od 3. IX 1876. (Br. 149)

14/11. 77.
 Pismo Petra Petranovića
 14/11. 77.
 Najmilijem
 Petru Petru

Slika 8.

Pismo Petra Petranovića od 14 (26). IV 1877. (Br. 200)

Други Станислав!

Милое ваше од 24. св. м.
примљеном и одмах вам се одговори,
барем, да ја ваше писмо дајем
укупности са своме првом,
но не као исто. Ње издвојено, а
лијево да ми кажемо и о другом
мине. Ручу сваког нашег првом,
но не поје вам премоје са ову
роду. и иниме као да ми имао
друге писме обавештено.

По свједоштво Миле

Миле
17. септембра, 1877. Јероним
Деспотовић

Slika 9.

Pismo Milete Despotovića od 17 (29). IV 1877. (Br. 203 b)

koimila ni izkaz ni
racun, i zato sam
brzaoila.

Nemogu razumeti kako
vi kazite da sam ja
podala pravo uzdanje,
i da vi ste meni
od toga pisali!

I potpisujem
A. P. Ily

Slika 10.

Pismo Mis Adeline Irbi od 12. VII 1878, svršetak. (Br. 277)

REGISTAR AUTORA

Brojevi koji se navode u ovom registru uz imena autora označuju brojeve pisama, odnosno dokumenata koji se tretiraju u ovom radu.

Babić Golub, 24, 37, 48, 106
Babić Petar, 223
Babić Todor, 174, 183, 283
Bilbija Ilija, 39, 58, 143
Bilić Josip (Joso), 47, 71, 85, 92, 149, 151, 159 a, 179, 224
Borojević Jovo, 152, 272
Božić Bajo, 128, 130
Božidarević-Veselicki Gavriilo, 69
Desnica Vladimir, 18, 82, 90, 98, 159 b, 274, 287, 289, 291, 292, 293
Despotović Mileta, 147, 187, 203 b, 210 b, 210 c, 234
Drača Kuzman, 24-pripis
Gržetić Nikola, 112-pripis
Irbi Adelina Paulina (Mis Irbi), 275, 277
Katić Aleksandar, 25, 44, 65, 80, 110, 126, 218
Katić Mile, 135, 155, 207
Knežević Andrija, 118, 163, 186, 188, 195, 196, 198, 204, 208, 227
Košović Glišo, 285
Levi (Levy), 107
Lombardić Velimir, 93, 94
Ljubić Kazimir, 12, 28, 31, 97
Magaš Đorđe, 17
Magaš Frane, 98
Mandić Petar, 9, 15, 20, 26, 36-omot pisma, 70, 232
Marinović Mar., 262
Medaković Danilo, 202, 212, 280, 282
Metličić Jovo, 245
Milaš Nikodim, 1, 14
Modoš dr (?), 288
Monti Lovro, 7, 23, 30
N. N., 8
Nakić Fran, 125, 228 a, 228 b
»Narodni list«, 10
Našić, 105, 139
Nebojša (Katić Aleksandar?), 63, 64
Nikolić Tihomilj, 137
Nonvajler (Nonveiller) dr Stefan, 5, 35, 46, 57, 61, 66, 75, 81, 87 a, 87 b, 91, 100, 101, 153, 157, 167, 169, 176, 178, 201, 284
Obrovački odbor, 6, 19, 29, 41, 52, 53, 68, 74, 76, 120, 168, 190, 191, 253, 286 a, 286 b
Omčikus Pajo, 99, 112, 122, 148
Osman Nuri, 72
Ostoić Samuilo, 136
Parić Nikola, 133, 134, 189, 193, 209, 270
Perlini Đuzepe (Giuseppe), 131
Petranović Miron, 162

Petranović Petar, 21, 22, 27, 32, 33, 34, 38, 49, 55, 56, 67, 77, 78, 83, 84, 88, 102,
 103, 115, 117, 121, 127, 129, 138, 142, 156, 158, 161, 165, 177, 180, 182, 184 a,
 184 b, 185, 194, 199, 200, 203 a, 210 a, 211, 214, 216, 221, 222, 229, 230, 235,
 290-omot pisma
 Petrovskoj, 254, 255
 Popadić Mile, 241 a, 241 b
 Prebjegli narod u Hrvatskoj krajini i Dalmaciji (Petar Uzelac), 252
 Protić Đoko (Đorđe), 271
 Rabota, 220
 Samardžić Prokopija (?), 233
 Skobla-Erceg Jovo, 60, 96, 104, 108, 109, 132, 140, 141, 181, 192, 205, 206, 215,
 219, 231, 236, 237, 239, 240, 242, 246, 256, 257, 276, 279
 Srbi kotara obrovačkog, 51
 Srećko, 11
 Stanko, 238
 Stojan (Trst)*, 95
 Striseo Gaetano, 217
 Sučević Todor, 111
 Škrbić Nikola, 249
 Talić Simeon, 160
 Tomanović Lazar, 3, 16, 62, 226, 244, 250, 264, 273, 278
 Uzelac Petar, 40, 43, 50, 54, 73, 113, 116, 119, 123, 124 a, 124 b, 124 c, 144, 145,
 146, 150, 154, 164, 166, 170, 175, 225, 229, 243, 247, 248, 258, 259, 260, 261,
 263, 265, 266, 267, 268, 269, 281
 Vlajković Đoka, 45, 114
 Vranković Ivan, 13
 Vučković Niko, 251
 Vuinović Ljubomir, 2, 4, 59, 75-pripis, 79, 86, 89, 172
 Vujatović-Šarov Stevo, 42
 Zubčić Jure, 197, 213
 Zeželj Kiril, 171, 173

* Za razliku od »Stojana«, koji je konspirativno ime popa Petra Petranovića u Plavnom.

REGISTAR LIČNIH IMENA

Ovdje se navode ličnosti koje se spominju u obrađenim dokumentima, odnosno njihovim ekscerptima i komentarima. Brojevi uz imena označuju brojeve dokumenata.

Adamović Mihailo, 210 b
 Adžić Gane, 156
 Aleksandar II Nikolajević, ruski car, 154, 175
 Aleksandar, sin srpskog kneza Milana, 166
 Alimpić Ranko, 144, 145, 154, 164, 166
 Amelica Trivo, 116, 119, 138, 156, 180, 205, 230
 Amza alajbeg, 83
 Andrassy Gyula (Andraši Đula), 55, 56, 75, 88, 121, 268
 Andrijević Vladimir (Osman-beg), 150, 154
 Aražić (Harašić) dr Jakov, 178
 Arkon (Arcon Giacomo), 21
 Babić Golub, 22, 23, 24, 26, 29, 32, 33, 37, 41, 45, 46, 48, 49, 50, 67, 70, 75, 91,
 96, 100, 102, 104, 106, 111, 116, 121, 122, 130, 138, 148, 150, 154, 164, 166,
 168, 182, 199, 212, 214, 216, 236, 237, 242, 243, 257, 258, 261, 266, 268, 274, 278
 Babić Milendža (Mile), 67, 68, 77, 88
 Babić Pavle, 138
 Babić Petar, 182, 205, 223
 Babić Stanko, 122, 214
 Babić Stojan, 88

Babić Todor, 174, 183, 283
 Baćović, 62
 Bajamonti Ante, 245
 Belizarić Marko, 109
 Biankini Juraj, 239
 Bilbija Ilija, 39, 58, 117, 123, 138, 143, 156, 161, 168, 170, 175, 182, 221, 242, 263
 Bilbija Jovo, 239
 Bilić Josip (Joso), 6, 47, 71, 85, 92, 149, 151, 153, 157, 159 a, 159 b, 176, 179, 187, 224, 239, 293
 Bilići, 199, 224
 Bogoljub, konspirativno ime Đoke Vlajkovića, 114
 Borojević Jovo, 152, 272
 Božić Bajo, 128, 130
 Božidarević (Božidarović)-Veselicki Gavriilo, 29, 35, 46, 59, 68, 69, 73, 75, 76, 79, 87 a, 87 b, 116, 120, 121, 123, 168, 248, 258, 259, 260, 263, 268
 Brozović, 144
 Buro Niko, 156
 Butakov Grigorij Ivanovič, 260
 Butir (Butier) Vinko, 6, 245
 Buzolić Dinko, 6
 Buzolić Stjepan, 12, 31
 Čaković Niko, 116
 Ciman dr Herman, 73, 289
 Čale Grgo, 6
 Čavka-Janković Simo, 104, 138, 156, 182, 199, 218, 225, 266
 Černjajev Mihajlo Grigorijevič, 144, 145, 146, 150, 154, 166, 170, 175, 231
 Čumić Ćim, 263
 Danilović Marko, konspirativno ime Desnice Vladimira (?), 230
 Dapar Nikola, 89
 Desnica Olga, 250
 Desnica Vladimir (Mile, Vladan, Vlado), 3, 5, 6, 7, 9, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 22, 23, 25, 26, 28, 30, 31, 36, 40, 42, 43, 44, 47, 48, 49, 50, 54, 56, 57, 60, 62, 63, 64, 71, 73, 80, 81, 82, 85, 88, 89, 90, 92, 93, 94, 95, 96, 98, 99, 100, 101, 104, 105, 107, 108, 109, 110, 112, 113, 114, 115, 117, 118, 119, 122, 123, 124 a, 124 c, 130, 132, 135, 136, 139, 140, 141, 142, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 159 a, 159 b, 160, 163, 164, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 174, 175, 176, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184 b, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 201, 202, 203 a, 203 b, 204, 205, 206, 207, 208, 210 a, 210 b, 210 c, 212, 213, 215, 218, 219, 220, 221, 223, 224, 225, 226, 227, 228 a, 228 b, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 236, 237, 238, 239, 240, 242, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 287, 288, 289, 291, 292, 293
 Despotović Mileta, 73, 137, 142, 143, 144, 145, 147, 148, 150, 154, 156, 158, 161, 162, 163, 164, 166, 167, 168, 170, 175, 177, 180, 181, 182, 184 b, 185, 187, 199, 203 a, 203 b, 205, 207, 210 a, 210 b, 210 c, 212, 214, 216, 218, 221, 224, 225, 229, 230, 231, 234, 235, 237, 239, 243, 244, 260, 266, 274, 276
 Dettoni, 160
 Dilber Jovo, 274
 Dimpelman (Drinpeljman), 243, 262, 266
 Dobrić Đuro, 84
 Dobrović Mihajlo, 283
 Drača Kuzman, 24
 Draganić Veranzio de Fausto, 21
 Đukić Risto, 88, 119
 Dušan, car srpski, 62
 Džonston (Mis Džonston), 182, 252
 Đorđević dr Vladan, 14
 Đurić Špiro, 56
 Ejub-paša, 146
 Elez Giovanni, 6
 Erceg-Ramikić Petar, 104

Evans Artur, 190, 191, 247
 Facla Karlo, 109
 Falk Adolf, 245
 Fildus (Firdus) Muhamed-beg, 83
 Filipović Franjo, 247
 Filipović Josip, 247
 Filipovići, 40
 Firdus Ibrahim-beg II, 83
 Firdusi, 83
 Franković, 277
 »Frieman«, 268
 Gak Jovo, 99
 Georgia, 192
 Geršić Gliša, 154
 Gledston, 248
 Gojko, konspirativno ime Vladimira Desnice, 3, 82, 285
 Gorčakov Aleksandar Mihajlovič, 73
 Grčić, 7
 Gršić, v. Geršić Gliša
 Grubković (Puljan) Jakov, 245
 Grubor David, 39, 67, 70, 127
 Gruić Zekan, 102
 Grujić Sava, 274
 Gržetić dr Nikola, 112, 148, 168
 Gurko, 269
 Guteša Ilija, 26, 121, 260
 Horvatović Đura, 146, 154, 166, 170
 Ignjatijev Nikolaj Pavlovič, 40, 54, 73, 121, 150, 164, 166, 170, 175, 258
 Irbi Adelina Paulina (Mis Irbi), 182, 252, 275, 277
 Ivan, konspirativno ime Velimira Lombardića, 92
 Ivanković Juka, 67
 Jakšić Aleksa, 96, 104, 158, 214, 221
 Jakšić Dmitar, 138
 Janko, konspirativno ime Aleksandra Katića, 110
 Jankovići, 250, 280, 282
 Jašo, 169
 Jokić, 228 a
 Joko, 92
 Jonin Vladimir, 239
 Jugović, 169
 Jukić Jakov, 104
 Kačavenda Marko, 138, 205
 Kalinić Stefan (Stevan), 6
 Kamber, 235
 Kamenko, konspirativno ime Petra Mandića, 15, 26
 Karađorđević Petar, 212, 231
 Karan Đoko, 77, 88, 116, 119, 138, 142, 156, 199
 Karcov Andrej Nikolajevič, 154, 166, 170
 Katarina II, ruska carica, 145
 Katić, 210 b, 244, 265
 Katić Aleksandar, 25, 44, 59, 61, 63, 64, 65, 66, 80, 92, 101, 109, 110, 126, 199, 218, 224
 Katić Mile, 40, 123, 135, 155, 207
 Klaić dr Miho, 250
 Knežević Andrija, 2, 4, 6, 20, 21, 24, 27, 32, 33, 38, 55, 59, 67, 77, 78, 79, 83, 84, 86, 88, 93, 102, 115, 118, 121, 125, 126, 127, 129, 131, 133, 134, 156, 158, 161, 163, 165, 167, 184 a, 186, 188, 195, 196, 198, 200, 204, 208, 209, 210 c, 211, 214, 216, 217, 222, 227, 235, 290
 Knežević Miloš, 24
 Korica Mane, 111, 116
 Košović Glišo, 285
 Kovačević Vajan (Vasilije), 138, 142, 156
 Kreco Petar, 77, 88, 214, 216, 251

Kujundžić, 111
 Kulenović Husein-beg, 70
 Kulenović Tahir-beg, 70
 Kulenovići, 40
 Kulišić Kosta, 244
 Kurić, 116
 Lazo, 38
 Lešjanin Miloško, 144
 Levi (Levy), 107
 Lojola, 244
 Lombardić (Lumbardić) Velimir, 92, 93, 94, 95, 149, 156, 168, 181, 243, 262
 Ljubibratić Mićo, 56, 59, 109, 128, 215, 231
 Ljubibratić Tomo, 128
 Ljubibratić Vule, 128, 130
 Ljubić Kazimir, 12, 18, 28, 97, 291, 292
 Ljubiša Stjepan Mitrov, 62, 169
 Madrača, 221
 Magaš Đorđe, 17, 18
 Magaš Frane, 17
 Magaš Mate, 17, 98
 Mandić Petar, 9, 20, 36, 70, 232
 Mandić Vid, 111
 Maričić (Marčić) Oto (Otto), 187
 Marijanović Vučen, 138
 Marinković Stevo, 116, 156, 214, 216, 221, 249
 Marinović, 150
 Marinović Mar., 262
 Marle D., 245
 Mastrović Jakov, 6
 Matanović, 243
 Matić dr Dimitrije, 258
 Medaković Danilo, 202, 212, 280, 282
 Medić Ivan, 71
 Menšikov Aleksandar Sergejevič, 164
 Metličić Jovo, 245
 Mihailo, mitropolit, 41, 45
 Mihailo, srpski knez, 212
 Mihajlović Lazar, 38
 Milan, srpski knez, 16, 21, 41, 123, 127, 137, 144, 154, 166, 168, 170, 258, 263, 289
 Milanović Vid, 106, 138, 156, 168
 Milaš Nikodim, 1, 3, 4, 14
 Miletić Svetozar, 51, 62
 Miličević Steva (?), 1
 Milovčić Drago, 95
 Miskin Lako, 128
 Modoš dr (?), 288
 Molinari (Mollinary) Anton, 54
 Monteverde Petar Augustinovič, 69, 87 a, 91, 116, 120, 144, 168
 Monti Lovro, 7, 23, 30, 62, 92, 169, 199
 Muhamed, 146
 Nakić Fran, 125, 228 a, 228 b
 Našić, 105, 139
 Natalija, kneginja, supruga kneza Milana, 145, 164
 Nebojša, vjerovatno konspirativno ime Aleksandra Katića, 63, 64, 101
 Nedimović Luka, 138
 Nikola, crnogorski knez, 56, 62, 271
 Nikola, ruski veliki knez, 175
 Nikolić Tihomilj (Tihomir), 137, 168, 274
 Nizi Enriko (Nisi Enrico), 151, 159 b
 Nonveiller (Novajler) dr Stefan (Stevan), 5, 6, 34, 35, 46, 57, 58, 59, 61, 64, 65, 66, 69, 75, 80, 81, 82, 87 a, 91, 93, 97, 100, 101, 106, 131, 153, 157, 163, 165, 167, 169, 176, 178, 179, 185, 199, 201, 214, 217, 218, 219, 284
 Novaković, 158, 235

Novoselov, 164, 166
 Obilić, 62
 Obrenović Milan, srpski knez, 16, 56, 123, 127, 137, 289
 Omčikus Pajo, 99, 112, 122, 148, 167
 Osman-beg, v. Andrijević Vladimir
 Osman Nuri, 72
 Ostoić Samuilo, 136
 Parić Nikola, 133, 134, 189, 193, 195, 197, 209, 213, 215, 270
 Pavassevich, Pavaszević, 228 a, 228 b
 Pavlinović Mihovil (Mijo), 62, 175, 218, 244
 Pavliša, nadimak Paje Omčikusa, 112
 Pavlović Peko, 79
 Peko Pavlov, 244
 Perlini Đuzepe (Giuseppe), 131
 Petković Luka, 215
 Petranović dr Božidar, 250
 Petranović Miron, 162, 165
 Petranović Petar, 21, 22, 27, 32, 33, 34, 37, 38, 40, 49, 55, 56, 63, 64, 65, 66, 67, 77, 78, 83, 84, 88, 102, 103, 115, 116, 117, 120, 121, 125, 126, 127, 129, 138, 142, 150, 156, 158, 161, 162, 165, 175, 177, 180, 182, 184 a, 184 b, 185, 194, 199, 200, 201, 203 a, 210 a, 210 b, 210 c, 211, 214, 216, 221, 222, 229, 230, 235, 236, 290
 Petranović Stevo, 21
 Petranović Teofil (Bogoljub), 21
 Petro, Petrov, 254, 255
 Petrovits Stef. Stojanov, ime Petra Uzelca u Beču, 170
 Petrovski P., konspirativno ime Petra Uzelca, 144, 145, 146, 150
 Petrovskoj, 254, 255
 Pipe, nadimak dra Nonveillera, 5, 57, 101, 201
 Pizani Napoleon (Pisani Napoleone), 84
 Plamenac Ilija, 54
 Plavanjac (?), 222
 Plenković, 177
 Polit-Desančić dr Mihajlo, 62
 Popadić Mile, 241 a, 241 b
 Prokopija, 233
 Protić Đoko (Đorđe), 271
 Rabota, 220
 Radinović Boško, 103
 Radišić Maksim, 249
 Radosavljević Aco, 111, 138
 Radulović Georgije (Đorđe), 6
 Ramadanović, 273
 Ramikić, v. Erceg-Ramikić Petar
 Ristić dr Jovan, 258, 266, 268
 Rodić David, 102
 Rodić Gavriilo, 54, 79, 90, 245
 Rusić Nikola, 102
 Rusić Vasilj, 102
 Saib (?), 226
 Samardžić Prokopija, 233
 Simić (Šimić) Ilija, 56, 83, 102, 125
 Simić Vladimir, 6, 167, 269
 Skakić Đuro, 102
 Skakić Špiro, 138
 Skobla-Erceg Jovo, 43, 60, 96, 102, 104, 108, 109, 112, 115, 121, 123, 132, 140, 141, 142, 161, 162, 164, 166, 167, 170, 175, 181, 182, 188, 192, 193, 198, 199, 205, 206, 208, 213, 215, 219, 227, 229, 231, 236, 237, 238, 239, 240, 242, 243, 246, 248, 256, 257, 258, 260, 265, 266, 270, 276, 279, 288, 289
 Smiljanić Tanasije, 88, 156
 Srećko, 11
 Stanko, 238
 Stevo, 110, 158, 162

Stojaković Trivun, 156
 Stojan, 95
 Stojan, konspirativno ime Petra Petranovića, 21, 103, 230, 235
 Striseo Gaetano, 217
 Sučević (Sudčević) Todor, 67, 106, 111, 115, 243
 Sulejman, 226
 Sumarokov-Elston grof Feliks, 164
 Sundečić Jovan, 273
 Suvorov Aleksandar Vasiljevič, 145
 Šarić Đuka, 138
 Sestakov, 259
 Škrbić Nikola, 249
 Špadijer Đuro, 21, 23, 26
 Šuvalov Petar Andrejevič, 260
 Talić Simeon, 160
 Tomanović dr Lazar, 3, 16, 62, 226, 244, 250, 264, 273, 278
 Tomić, 268
 Torbica Stevo, 148, 167
 Trivan Obrad, 138
 Trkulja Mičo (Mile), 77, 88, 138, 156, 158, 161
 Urukalo Marko, 6
 Uzelac Petar, 16, 26, 32, 40, 43, 50, 54, 55, 73, 84, 88, 95, 102, 104, 113, 114, 115, 116, 117, 119, 121, 122, 123, 124 a, 124 b, 124 c, 127, 144, 145, 146, 150, 154, 161, 162, 164, 166, 168, 170, 175, 182, 184 b, 185, 187, 190, 205, 210 c, 212, 214, 216, 225, 228 b, 229, 230, 231, 241 a, 241 b, 243, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 254, 255, 258, 259, 260, 261, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 273, 277, 278, 281
 Uzun-Mirković Ljubomir, 144, 154
 Vaghić, 228 b
 Vaso, konspirativno ime J. E. Skoble, 188, 206, 208, 219, 224, 227, 257
 Veselicki, v. Božidarević (Božidarović)-Veselicki Gavriilo
 Vinko, 245
 Vitevod, 260
 Vladimir, ruski veliki knez, sin Aleksandra II, 145
 Vlajković Đoka, 26, 32, 43, 45, 50, 52, 54, 93, 114, 145, 154, 164, 166
 Vranković Ivan, 13
 Vrbica, 164
 Vučković Niko, 251
 Vuinović (Vužnović) Ljubomir, 2, 4, 21, 59, 75, 79, 86, 89, 172
 Vujatović, 244
 Vujatović-Sarov Stevo, 40, 42, 110, 161
 Vukobrat Lazo, 102
 Vunduk Jovan, 102
 Vunduk Marko, 102
 Zdravko, konspirativno ime J. E. Skoble, 108
 Zubčić Jure, 163, 178, 197, 213
 Žegarac, 272
 Žeželj Kiril, 171, 173

REGISTAR GEOGRAFSKIH IMENA

Ovdje se navode geografska imena koja se spominju u obrađenim dokumentima, odnosno njihovim ekcercptima i komentarima. Brojevi uz imena označuju brojeve dokumenata.

Alapić, 156
 Albanija (Albania), 157, 179
 Alcer, 144
 Aleksinac, 145, 146, 150, 166, 170
 Ancona (Ankona), 149, 151, 159 b
 Antivari, Antivar (Bar), 260, 261, 263, 268, 269
 Arapuša, 83
 Arbanasi, 12, 31

Austrija, 21, 40, 41, 54, 164, 170, 175, 180, 255, 258, 260, 261, 263, 265, 268, 287
 Austro-Ugarska (Austro-ungarska), 187, 216, 252
 Badić, 83
 Balkan, 175
 Balkan (planina), 269
 Banja, 170
 Bar, v. Antivari, Antivar
 Beč, 14, 54, 73, 93, 164, 170, 175, 192, 245, 258, 268
 Benkovac (Bencovaz), 86, 89, 152, 174, 183, 228 b, 283
 Beograd (Belgrado), 1, 14, 26, 43, 45, 52, 54, 60, 73, 109, 114, 121, 123, 124 c,
 128, 137, 144, 145, 146, 150, 154, 164, 166, 170, 175, 212, 236, 244, 258, 262,
 263, 265, 266
 Berlin, 121, 123, 258, 261, 263, 268, 274
 Bihać, Bijec, Bišće, 41, 46, 67, 88, 99, 111, 138
 Bihaćki sandžak, 83
 Bijeljina, Bjeljina, 144, 150
 Bilišane (Bilissane), 6, 19, 228 a
 Biograd, v. Beograd
 Bitelić, 38
 Bitolj, 72
 Bjelaj, 111, 112, 115, 158
 Boboljaska, 111
 Bojana, 263
 Bolonja, 217
 Borčilo, 156
 Borgo Erizzo (Arbanasi), 12
 Bosanska krajina, 16
 Bosfor, 194
 Bosna (Bosnia), 8, 14, 16, 21, 29, 32, 40, 46, 52, 53, 54, 55, 56, 62, 72, 73, 75,
 77, 90, 93, 104, 109, 121, 127, 137, 144, 145, 150, 154, 164, 166, 170, 175,
 184 b, 187, 190, 199, 210 a, 210 c, 212, 218, 244, 247, 248, 250, 252, 258,
 259, 260, 263, 264, 268, 269, 274
 Bosna i Hercegovina (Ercegovina), 90, 170, 175, 190, 247, 250, 264, 271
 Bravsko, 83
 Brezovača, 136
 Bruvno, 249
 Bugarska, 144, 170, 175, 247, 269
 Bugojno, 72
 Busovača, 72
 Carigrad, 40, 83, 121, 150, 154, 164, 166, 170, 175, 194, 254, 255, 260, 261
 Cetinje, 38, 92, 93, 95, 236, 271
 Crna Gora (Crnagora), 40, 54, 60, 62, 88, 168, 175, 184 b, 187, 199, 216, 218, 260,
 261, 268, 269, 286 a
 Crni Lug, 158
 Crni Potok (Potoci), 9, 21, 23, 29, 37, 67, 99, 113, 116, 175, 177, 214, 235, 236,
 239, 243
 Crni vrh, 77, 88
 Crvljivica (Cervljivica), 67, 68, 70, 77, 88
 Cvjetnik, 29
 Češka, 262
 Čorkovača, 136
 Čukovi, 158
 Dabrica, 10
 Dalmacija (Dalmazia), 1, 2, 7, 14, 16, 29, 56, 59, 62, 69, 87 a, 90, 172, 217, 233,
 241 a, 245, 250, 252, 262, 264, 271, 274,
 Deligrad, 145, 146, 150, 166, 170
 Demirovo Brdo, 123
 Donji Vakuf, 72
 Drenovac, 29, 67, 158, 164
 Drina, 59, 144, 146, 150, 154, 164, 166
 Drniš (Derniš), 21, 177, 240, 264
 Drvar, 119
 Dubovik, 83

Dubrovnik, 59, 68, 69, 116, 190, 191
 Duler, 67
 Dunav, 175
 Đunis, 170
 Engleska (Englezka), 90, 170, 175, 194, 247, 255, 260, 261, 263
 Ercegovina, v. Hercegovina
 Ermanj, v. Rmanj
 Ervenik, 67, 83, 228 b
 Etropoljski Balkan, 269
 Evropa (Jevropa), 142, 164, 169
 Gabela, 5
 Glamoč, 83, 88, 116, 119, 156, 216
 Glina, 136
 Gornji Studen, 247
 Gospić, 40
 Grab, 21, 23
 Grac, 56, 62, 215
 Gračac, 9, 15, 19, 20, 26, 70, 99, 187, 232, 235, 241 a, 241 b
 Gradiška, 46
 Grahovo (Graovo), 21, 23, 26, 29, 32, 37, 40, 41, 46, 56, 67, 68, 70, 72, 77, 78, 82, 83, 88, 129, 138, 143, 147, 150, 158
 Grmeč (Germeč), 111, 116, 119
 Hamburg, 268
 Herceg-Nov, 93, 244, 250, 264, 273, 278
 Hercegovina (Ercegovina), 2, 6, 29, 37, 46, 56, 79, 90, 111, 168, 170, 175, 212, 245, 247, 250, 264, 269
 Hermanj, v. Rmanj
 Hrvatska, 54, 84, 100, 235, 245, 247, 271
 Hrvatska krajina, 252
 Hvar, 128
 Ibar, 145, 164, 166
 Italija (Italia), 16, 152, 153, 167, 176, 179, 187, 260
 Jajce, 88
 Jamnica, 104
 Jankova klisura, 144
 Jasenica, 67, 83
 Javor, 144
 Kamčatka, 164
 Kamenica, 88, 138
 Karin, 283
 Karlobag, 54
 Kiseljak, 72
 Kistanje, 2, 19, 165, 263
 Kišenev, 175
 Klek, 265
 Klišević, 123
 Ključ, 77, 83, 116, 129
 Knin, 6, 7, 21, 23, 25, 26, 29, 30, 34, 40, 42, 43, 44, 45, 50, 52, 54, 60, 61, 63, 64, 65, 66, 80, 83, 84, 92, 100, 101, 104, 109, 110, 121, 123, 126, 135, 140, 141, 145, 154, 155, 160, 169, 177, 185, 187, 201, 207, 210 c, 217, 218, 222, 228 b, 229, 231, 240, 242, 246, 251, 264, 265, 275, 277
 Knjaževac, 144, 145
 Korita, 138
 Kosovo, 170
 Kostajnica, 154
 Kotor, 3, 16, 226
 Kragujevac, 170
 Krajina (Turska), 37, 40, 168, 180, 230
 Krf, 154
 Krupa, 88
 Krupa, selo sjeverno od Žegara, 6, 19, 233
 Kruševac, 150, 170
 Kulen Vakuf (Kulen-Vakuf), 40, 70, 158

Kupres, 221
 Lapac, 11
 Lički Drenovac, 158
 Lijevarjsko polje, 83
 Lika, 40, 73, 90, 212, 247, 253
 Linc, 56
 Lisarica, 133, 163, 197, 213
 Livadija, 166, 170
 Livno (Lijevno, Ljevno, Ljijevno), 38, 46, 56, 72, 75, 78, 88, 138, 158
 London, 247, 260
 Lještani, 83
 Ljevanjski (Ljevanski) kadiluk, 38
 Ljubuški, 265
 Majdan, 111
 Majdanska nahija (naija), 111
 Martin Brod, 43
 Mitrovica, 72
 Mladeškovci, 156
 Mleci, 258
 Mlinice, 5
 Mokropolje (Mokro Polje), 102, 103, 118, 162, 228 b, 229
 Morava, 145, 154, 170
 Moravska dolina, 170
 Moskva, 170
 Negotin, 144
 Niš, 145, 154, 263
 Novi Pazar, 72
 Novi Sad, 244, 250
 Njemačka, 4
 Obrovac (Obbrovazzo), 2, 3, 6, 10, 14, 18, 19, 24, 27, 29, 35, 41, 46, 51, 52, 53, 54, 61, 66, 67, 68, 69, 74, 75, 76, 81, 87 a, 87 b, 90, 91, 94, 98, 107, 108, 109, 115, 116, 120, 124 a, 153, 157, 159 a, 159 b, 162, 163, 168, 180, 185, 190, 191, 192, 222, 228 b, 230, 239, 241 b, 243, 245, 247, 253, 259, 274, 286 a, 286 b, 290
 Očijevo, 111
 Odesa, 144, 164
 Odžaci, 156
 Odžakov, 145
 Orahovo, 10
 Orašac, 158
 Orušica, konspirativni naziv za Obrovac (?), 230
 Osječenica, 111
 Osredci, 11, 38
 Pađene, 177, 228 b
 Pag, 128
 Pagine, v. Pađene
 Paraćin, 170
 Peći (Peć), 67, 68, 77, 88, 142, 158
 Petrograd, 40, 69, 150, 192, 258, 260
 Petrovac, 70, 83, 99, 106, 111, 119, 142
 Petrovačka nahija (naija), 111
 Plavno, 21, 22, 27, 32, 33, 34, 38, 39, 49, 50, 55, 56, 58, 67, 77, 78, 83, 84, 88, 102, 103, 115, 117, 121, 125, 127, 129, 138, 142, 156, 158, 161, 162, 177, 180, 182, 184 a, 184 b, 185, 199, 200, 203 a, 210 a, 210 b, 211, 214, 216, 221, 229, 230, 235
 Plevna, 247, 248
 Podgorica, 226
 Poljice, 119
 Popovići, 156
 Posavina, 175
 Potok, v. Crni Potok (Potoci)
 Priboj, 72
 Pritoka, 138
 Prizren, 254

Prolog, 33, 34, 56, 104
 Prut, 194
 Rača, 144
 Rasanovo, v. Resanovci
 Ražanj, 170
 Ražnjeva Glavica, 77, 88
 Resanovci, 67, 68
 Rijeka, 73, 247, 254, 255, 258, 259, 260, 261, 263, 265, 266, 267, 268, 269, 277
 Rim, 258
 Rimini, 157, 159 a
 Risan, 79
 Risovac, 77, 83, 116
 Rmanj, 116, 121
 Rogatica, 72
 Rovinj, 193
 Rujani, 83
 Rumunija, 261
 Rusija, 40, 54, 59, 73, 90, 144, 145, 150, 154, 164, 166, 170, 175, 184 b, 187, 199,
 216, 218, 249, 255, 258, 259, 260, 261, 262, 265, 266, 268
 Sarajevo, 21, 72, 194
 Scardona, v. Skradin
 Seline, 6, 19
 Selve, v. Silba
 Sibirija, 166
 Silba (Selve), 157
 Sinj, 21, 56, 97
 Sinjska krajina, 38
 Sisak, 105
 Sjenica, 144
 Skoplje, 72
 Skradin (Scardona), 178, 228 a
 Slavonija, 245, 247, 271
 Smirna, 260
 Sofija, 269
 Solun, 260
 Spič, 175
 Split, 43, 56, 60, 96, 104, 108, 109, 132, 181, 227, 236, 237, 238, 245, 246, 276, 279
 Srb (Serb, Serp), 11, 54, 60, 88, 91, 99, 102, 104, 112, 114, 122, 148, 167, 168,
 223, 268
 Srbija, 16, 40, 59, 62, 88, 96, 123, 127, 130, 144, 146, 150, 154, 164, 168, 170, 175,
 184 b, 187, 243, 244, 258, 260, 261, 262, 266, 269
 Sredci, 214
 Srijem, 23
 Stara Straža, 177
 Stožišta, 162
 Strmica, 53, 55, 115, 158, 177, 235
 Struga, 5
 Sutorina, 79, 265
 Šibenik (Sebenico), 31, 47, 71, 85, 90, 92, 149, 151, 153, 157, 159 a, 167, 169, 176,
 178, 179, 220, 224, 239, 240, 293
 Šipka, 269
 Štajerska, 166, 170
 Štit, 235
 Timok, 144, 145
 Tiškovac, 10, 24, 29, 48, 50, 67, 128, 130, 182, 187, 203 b, 210 b, 210 c, 258, 260
 Travnik, 72
 Tresibaba, 145
 Trst (Triest, Trieste, Terst), 17, 18, 20, 28, 41, 54, 56, 60, 84, 90, 92, 93, 94, 95,
 107, 132, 149, 158, 168, 175, 180, 181, 186, 188, 189, 192, 195, 196, 198, 204,
 205, 206, 208, 212, 214, 219, 227, 229, 248, 256, 257, 262, 266, 287
 Trubar, 10, 41, 68, 88, 106, 111, 116, 127, 128, 138
 Turska, 56, 144, 146, 150, 164, 170, 175, 184 b, 252, 260, 269
 Udbina, 11

Umag, 209
 Una, 116, 121, 158
 Unac, 37, 41, 56, 65, 67, 68, 70, 75, 76, 77, 88, 116, 121, 210 b, 211, 214
 Vakup, Vakuf (Kulen-Vakuf), 11, 38, 40, 41, 43, 56, 70, 83, 112, 121, 122, 123, 129
 Valona, 178, 179
 Varna, 269
 Velebitski kanal, 6, 133
 Velije, 156
 Venecija, 213, 215, 257, 258, 279
 Vidovo Selo, 119
 Vinjerac, 133, 134, 270
 Višegrad, 72
 Vojna krajina, 271
 Vojvodina, 262
 Volano, v. Valona
 Vrljika (Verljika), 150, 164
 Zadar (Zara), 1, 2, 4, 5, 10, 12, 13, 14, 18, 21, 28, 47, 56, 57, 59, 79, 80, 82, 89, 97, 124 a, 124 b, 131, 139, 160, 165, 171, 172, 173, 179, 194, 198, 227, 238, 239, 250, 253, 272, 291, 292
 Zagreb, 20, 26, 73, 202, 212, 247, 248, 278, 280, 281, 282
 Zaječar (Zajčar), 144, 145
 Zaselak, 23
 Zasjek, 29
 Zelengrad, 19
 Zemun, 144
 Žegar, 6, 19, 118, 125, 225, 228 a, 228 b
 Žirovac, 136

